

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ :
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΙΑΣΩΝ – ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΝΕΡΑΚΗΣ

- Α.Μ. : 1213Μ032

ΑΘΗΝΑ , ΜΑΪΟΣ 2016

Στους γονείς μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
II.	ΡΩΜΗ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΩΝ.....	6
III.	ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.....	10
IV.	ΣΤΡΑΤΟΙ, ΟΠΛΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΛΕΦΑΝΤΕΣ.....	12
	1. Ρώμη.....	12
	2. Καρχηδόνα.....	14
	3. Ελέφαντες.....	15
V.	Ο Α΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : ΜΙΑ ΑΝΑΠΑΝΤΕΧΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΓΙΓΑΝΤΩΝ.....	17
	1. Αίτια και αφορμές.....	17
	2. Οι πρώτες συγκρούσεις.....	23
	3. Οι επιχειρήσεις της κλιμάκωσης.....	29
	4. Η περίοδος της «ισοπαλίας», οι τελικές προσπάθειες και η ειρήνη.....	44
	5. Ο «Μεσοπόλεμος».....	50
VI.	Ο Β΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ANNIBA.....	55
	1. Προλεγόμενα.....	55
	2. Σαγούντο, Ροδανός και Άλπεις.....	58
	3. Η εποποιία του Αννίβα στην Ιταλία.....	67
	4. Σύμμαχοι και φίλοι.....	78
	5. Ο πόλεμος στην Ισπανία.....	81
	6. Ο Αννίβας αναδιπλώνεται.....	86
	7. Η απόφαση στην Αφρική.....	93
VII.	Ο Γ΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : ΤΟ ΑΔΟΞΟ ΤΕΛΟΣ ΜΙΑΣ ΥΠΕΡΔΥΝΑΜΗΣ.....	104
	1. Ένα προμελετημένο έγκλημα.....	104
	2. Η πολιορκία ενός έθνους.....	109
VIII.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ : ΓΙΑΤΙ Η ΡΩΜΗ;.....	113
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	119

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

1.	Η Σικελία ¹	22
2.	Η Ναυμαχία της Εγκωμής / του Εκνόμου.....	38
3.	Η πορεία εισβολής του Αννίβα.....	66
4.	Η Μάχη του Ποταμού Τρεβία.....	71
5.	Η Μάχη της Λίμνης Τρασιμένης.....	71
6.	Η Μάχη των Καννών (δύο πίνακες).....	77
7.	Η Μάχη της Ζάμας.....	101
8.	Η Καρχηδόνα και η εγγύς περιοχή.....	103

¹ Ο χάρτης προέρχεται από το βιβλίο J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελίδα 44 (map 4.1, Sicily)

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι αλήθεια ότι η ουσία του πολέμου ομοιάζει με μία μονομαχία δύο πολεμιστών, στην οποία ο κάθε αντίπαλος αγωνίζεται να κάμψει την αντίσταση του άλλου και να του επιβάλλει την θέλησή του². Αυτή, λοιπόν, η μονομαχία σε μεγάλη κλίμακα, που ονομάζεται πόλεμος, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν αφορά μεγάλες δυνάμεις (ή υπερδυνάμεις), δηλαδή κράτη των οποίων η συγκριτική ισχύς που διαθέτουν, τους επιτρέπει να ηγεμονεύουν επί ενός δεδομένου διεθνούς συστήματος, είτε παγκόσμιου είτε περιφερειακού. Η σημασία των πολεμικών συγκρούσεων που έλαβαν χώρα ανάμεσα στην Ρώμη και την Καρχηδόνα είναι πολυεπίπεδη και δεν εδράζεται μονάχα στο επιστημονικό πεδίο, αλλά και στην ίδια την ιστορική εμπειρία. Αν και σίγουρα η ιστορική πορεία δεν δημιουργείται από υποθέσεις, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς σε ποιό βαθμό η ιστορία της περιοχής της Μεσογείου Θαλάσσης, και κατ'επέκταση του κόσμου, θα ήταν διαφορετική εάν η Καρχηδόνα είχε αποδειχθεί νικηφόρα και η Ρώμη είχε ηττηθεί. Φυσικά, και τα άμεσα αποτελέσματα της αναμέτρησης Ρώμης – Καρχηδόνας συνολικά επέφεραν σοβαρές συνέπειες, καθώς με την "καρχηδονιακή ειρήνη" η φοινικική μεγαλούπολη εξαφανίσθηκε από τον πολιτικό χάρτη της υφηλίου, ενώ η Ρώμη οδηγήθηκε ανεπιστρεπτί στην βαθειά εμπλοκή στο πεδίο των πολιτικών ισχύος της Μεσογείου, συνειδητοποιώντας τα οφέλη που προσφέρει η δημιουργία αυτοκρατορίας, κάτι που είχαν πρό πολλού αντιληφθεί τόσο τα Ελληνιστικά Βασίλεια της εποχής όσο και η Καρχηδόνα³. Δεν είναι τυχαίο ότι οι κύριες ιστορικές πηγές μας αναφορικά με τις εν λόγω συρράξεις, ο Πολύβιος ο Μεγαλοπολίτης και ο Τίτος Λίβιος ο Παταβίνος (Titus Livius Patavinus), θεωρούν την επικράτηση της Ρώμης επί της Καρχηδόνας ως το καθοριστικό σημείο, που σηματοδότησε τις απαρχές της ανόδου της Ρώμης σε κατακτητική ηγεμονία παγκοσμίων διαστάσεων. Επιπλέον, οι Καρχηδονιακοί Πόλεμοι παρουσιάζουν μία πληθώρα χαρακτηριστικών σύγκρουσης διαφορετικών τύπων, που προσιδιάζουν σε άλλες ιστορικές περιόδους και γεγονότα π.χ. τους πολέμους στους οποίους επιδόθηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα για την κατοχή και τον έλεγχο αποικιών, αλλά και τους θανάσιμους, ολοκληρωτικούς πολέμους του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, που έφθασαν τις δυτικές κοινωνίες στα όρια της αντοχής τους⁴.

Η εν λόγω εργασία υιοθετεί, σαφώς, ως θεωρητικό της υπόβαθρο τον πολιτικό ρεαλισμό⁵. Η ρεαλιστική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων, με όλες τις παραφυάδες που διαθέτει (κλασικό ρεαλισμό, νεοκλασικό, δομικό, αμυντικό, επιθετικό κ.α.), και ανάλογα με το επίπεδο ανάλυσης στο οποίο δίνει έμφαση, ήτοι το σύστημα, το κράτος ή το άτομο, διατυπώνει ορισμένες αρχές, οι οποίες αποτελούν πολύτιμες θεωρητικές βάσεις αντίληψης, προσφέροντας ερμηνευτικές δυνατότητες ιστορικών γεγονότων υπό την σκοπιά των διεθνών

---

² Karl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου, Βιβλίο Πρώτο*, (1832), Μετάφραση και Επιμέλεια : Νατάσα Ξεπουλιά, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 31

³ M. Cary and H.H. Scullard, *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, The MacMillan Press Ltd, London, 1975 (3rd Edition), σελ. 121

⁴ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. xi

⁵ Για μία σύντομη και εμπειριστατωμένη αναφορά στις βασικές αρχές του πολιτικού ρεαλισμού βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής Νο 6, Έκδοση, Αθήνα, 2007 (Α' Έκδοση, 2001), σελ. 19-27

σχέσεων, εξαιρετικής εμβέλειας και βάθους. Μερικές βασικές ρεαλιστικές παραδοχές είναι η αναγνώριση του κράτους ως της κεντρικής μονάδας σύνθεσης του διεθνούς συστήματος, το οποίο γίνεται αντιληπτό ως ένας ορθολογικός δρών που κύριος στόχος του είναι πρωτίστως η επιβίωση και η ασφάλεια, για την επίτευξη των οποίων επιδιώκει συνεχώς την μεγιστοποίηση της ισχύος του, ειδικά της συγκριτικής ισχύος του σε σχέση με πραγματικούς ή δυνητικούς ανταγωνιστές. Η πολιτική και στρατηγική των κρατών που ασκούνται με γνώμονα τα εθνικά τους συμφέροντα είναι πολύ πιθανόν να προκαλέσει προστριβές με άλλα κράτη, που επιτελούν ακριβώς την ίδια λειτουργία, και η κατάληξη να είναι ο πόλεμος. Τέτοια φαινόμενα ευνοούνται από αλλαγές στον διεθνή καταμερισμό ισχύος και την άνιση ανάπτυξη που υφίσταται, ενώ η ίδια η δυνατότητα να συμβούν οφείλεται στην άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος, υπό την έννοια της ανυπαρξίας μίας υπερκείμενης των κρατών ρυθμιστικής αρχής, με αποτέλεσμα ο φόβος εξαιτίας της άγνοιας των αληθινών προθέσεων του άλλου, τα διλήμματα ασφαλείας και οι παραστάσεις απειλής που προκύπτουν, να ενθαρρύνουν τα κράτη να λάβουν μέτρα, τα οποία ποικίλλουν από την ενεργοποίηση του μηχανισμού της ισορροπίας της ισχύος έως τον ηγεμονικό ή τον παγκόσμιο πόλεμο. Μάλιστα, η περίοδος της Αρχαιότητας ενδείκνυται για την εφαρμογή της ρεαλιστικής προσέγγισης στην εξέταση της, καθώς το διεθνές σύστημα, τουλάχιστον όσον αφορά το ζήτημα της ισχύος και όλων όσων αυτή συνεπάγεται για ένα διακρατικό σύστημα, βρισκόταν σε μία πιο ξεκάθαρη, πιο "αυθεντική" και αρχετυπική μορφή, όπου δεν υπήρχαν περιορισμοί όπως η κατοχή πυρηνικών όπλων και η άνοδος ιδεαλιστικών θεωριών, όπως ο φιλελευθερισμός, στις διεθνείς σχέσεις. Φυσικά, σε καμμία περίπτωση δεν σημαίνει πως οι διεθνείς σχέσεις της εποχής δεν χαρακτηρίζονταν από πολυπλοκότητα, το αντίθετο, ούτε βέβαια υποτιμώνται άλλοι παράγοντες επίδρασης επί του διεθνούς συστήματος πέραν της ισχύος, απλώς δεν υπήρχε π.χ. ένας Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών!

Τέλος, είναι προφανές πως η συγκεκριμένη προσπάθεια, εκ των πραγμάτων, δεν είναι δυνατόν να είναι ούτε πλήρης ούτε εξαντλητική. Επίσης, δεν είναι δυνατή η εξέταση ορισμένων ζητημάτων που άπτονται του θέματος, όπως το ζήτημα των ιστορικών πηγών, όπου κάποιες φορές ο μελετητής έρχεται αντιμέτωπος με αντικρουόμενα στοιχεία και αναγκάζεται να επιλέξει τι θα αναφέρει. Ένα απλό παράδειγμα, όχι καθοριστικής σημασίας για αυτήν την εργασία, είναι οι διαφορές στους αριθμούς στρατιωτικών δυνάμεων και απωλειών σε μάχες που παρουσιάζει ο κάθε ιστορικός. Ακόμη, η λεπτομερής αφήγηση τριών πολέμων είναι κάτι όχι απλώς δύσκολο, αλλά και μη αναγκαίο στην προκειμένη περίπτωση. Παραταύτα, υπήρξε μία προσπάθεια σύζευξης της θεωρίας των διεθνών σχέσεων με την όσο το δυνατόν πιο εμπειριστατωμένη ιστορική μελέτη, ώστε αποκτώντας ολοκληρωμένη γνώση, να επιτευχθεί μία πιο σφαιρική κατανόηση του αντικειμένου⁶.

---

⁶ Για δύο ενδιαφέρουσες πραγματείες αναφορικά με τον ρόλο και την σχέση της ιστορίας και της θεωρίας διεθνών σχέσεων βλ. Marc Trachtenberg, *The Craft of International History, A Guide to Method*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2006, σελ. 30-50, και Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής No 6, Ε' Έκδοση, Αθήνα, 2007, σελ. 32-39

II. ΡΩΜΗ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΩΝ

Η ίδρυση της Ρώμης (Roma) στο Λάτιο τοποθετείται γύρω στο 753 π.Χ., με την δημιουργία οικισμού στις όχθες του Ποταμού Τίβερη (Tiberis), σε μία περιοχή όπου δέσποζαν επτά λόφοι, με την παραθαλάσσια Όστια (Ostia) να λειτουργεί ως το επίνειο της πόλεως. Ιδρυτής και πρώτος βασιλιάς της πόλεως, σύμφωνα με τον μύθο και την ιστορική παράδοση, ήταν ο Ρωμύλος (Romulus). Επρόκειτο για μία αγροτική κοινωνία, της οποίας η οικονομία βασιζόταν εν πολλοίς στην γεωργία και την κτηνοτροφία. Η ρωμαϊκή κοινωνία ήταν ξεκάθαρα πατριαρχική, με βασική κοινωνική μονάδα την οικογένεια, και κατ'επέκταση το γένος (gens), ενώ παράλληλα ήταν διαχωρισμένη σε επιμέρους φυλές. Από πολύ νωρίς, οι Ρωμαίοι αντιλήφθηκαν τους κινδύνους του πολιτικοστρατιωτικού περιβάλλοντος της Ιταλίας, και ενώ και οι ίδιοι περιδηνήθηκαν σε μία κατάσταση ασαφούς πολιτικής εξουσίας και κυριαρχίας διαφόρων πολεμάρχων, έπρεπε να αντιμετωπίσουν και εξωτερικές απειλές, που κυμαίνονταν σε ένα ευρύ φάσμα, από την γειτονική φυλή των Σαβίνων έως τους ισχυρούς Ετρούσκους, οι οποίοι ήλεγχαν όλη την βόρειο Ιταλία. Μάλιστα, κατά την τελευταία περίοδο της βασιλείας, η Ρώμη είχε υπαχθεί ουσιαστικά στην εξουσία Ετρούσκων ηγεμόνων. Το έτος 509 π.Χ. το βασιλικό πολίτευμα ανετράπη και εγκαθιδρύθηκε η Ρωμαϊκή Δημοκρατία (Res Publica , “Δημόσια Πράγματα”), ένα μείγμα δημοκρατικών και αριστοκρατικών πολιτειακών αρχών. Ακολούθησαν πολλά χρόνια πολεμικών συγκρούσεων τόσο με τους Ετρούσκους όσο και με γειτονικές φυλές, και το αποτέλεσμα ήταν μία ισχυροποιημένη Ρώμη, που κατόρθωσε να επιβάλλει την ηγεμονία της σε όλο το Λάτιο, για την υπεράσπιση του οποίου σχηματίστηκε και ένας κοινός στρατός. Όμως, οι πολεμικές εκστρατείες και συγκρούσεις συνεχίστηκαν για την Ρώμη και τους επόμενους αιώνες, ενώ η ενισχυμένη και περίοπτη θέση που είχε πλέον αποκτήσει μεταξύ των κρατών της Ιταλίας, δεν ήταν αρκετή για να αποτρέψει την άλωση της πόλης από τους Γαλάτες το 390 π.Χ. Είναι γεγονός ότι η πρώιμη Δημοκρατία ήταν προσανατολισμένη περισσότερο προς την άμυνα παρά προς την επίθεση, ενώ για την λήψη πολεμικής δράσης υπήρχαν και άλλα προαπαιτούμενα π.χ. η ιδέα περί ενός δίκαιου πολέμου (iustum bellum), ωστόσο δεν θα πρέπει να συμεριστούμε απόλυτα την άποψη του Τίτου Λίβιου, πως η ειρήνη θα επικρατούσε αέναα αν δεν την διατάραζαν οι επιθετικές ενέργειες των γειτόνων της Ρώμης, και μάλλον η ευθύνη για τις συρράξεις της περιόδου βαραίνει εξίσου τους συμμετέχοντες⁷. Η ρωμαϊκή επικράτεια που προέκυψε από τις διάφορες εκστρατείες και προσαρτήσεις, πέραν των Ρωμαίων πολιτών που αποστέλλονταν για την δημιουργία αποικιών, περιελάμβανε στους κόλπους της μία πληθώρα νέων συμμάχων (socii), των οποίων ο βαθμός και η μορφή υποταγής στην Ρώμη καθόριζε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, με μία βασική υποχρέωση για όλους, να είναι η στρατιωτική συνδρομή σε περίπτωση που η Ρώμη βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Η Ρώμη με τις πολιτικές της συμμαχίας ή της ενσωμάτωσης κατάφερε να μετατραπεί, μέσω της ηγεμονίας της, στην δικαστική και αστυνομική εξουσία της Ιταλίας, φροντίζοντας να εδραιώσει προσωπικούς δεσμούς με κάθε κοινότητα, αποτρέποντας κατ'αυτόν τον τρόπο την ανάπτυξη μίας αίσθησης ενότητας μεταξύ των ιταλικών κοινοτήτων, η οποία ενδέχεται να στρεφόταν κατά του κοινού ηγεμόνα,

---

⁷ F.E. Adcock, *The Roman Art of War Under the Republic, Martin Classical Lectures Volume VIII*, Harvard University Press, Cambridge : Massachusetts, 1940, σελ. 51

δηλαδή της Ρώμης⁸. Πάντως, οι Ρωμαίοι, τουλάχιστον σε βάθος χρόνου, θα λέγαμε ότι αποδείχθηκαν ικανοί στο πεδίο του "social engineering", με μία εντυπωσιακή ικανότητα να οικοδομούν την ηγεμονική τους παρουσία πάνω σε προϋπάρχουσες κοινωνικές δομές, προσδίδοντας μία αίσθηση συνέχειας στην δημιουργία και εγκαθίδρυση του δικού τους συστήματος, και καταβάλλοντας περισσότερες προσπάθειες σταδιακού εκρωμαϊσμού των γηγενών πληθυσμών, παρά αποικισμού των νέων περιοχών με Ρωμαίους πολίτες⁹.

Έπειτα από εσωτερικούς αγώνες αναφορικά με τιμές και αξιώματα κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ., επήλθε μία σταθερότητα στην Ρώμη, το κοινωνικό και πολιτειακό σύστημα της οποίας σταδιακά αποκρυσταλλώθηκε. Ο κύριος διαχωρισμός στην ρωμαϊκή κοινωνία ήταν αυτός ανάμεσα στους αριστοκράτες πατρίκιους (patricii) και τους πληβείους (plebs) και η κοινωνική δομή της Ρώμης, συνολικά, βασιζόταν σε ένα εκτεταμένο σύστημα πατρωνίας και πελατειακών σχέσεων μεταξύ των ανώτερων και των κατώτερων κοινωνικών τάξεων. Όπως είχε παρατηρήσει και ο Πολύβιος, το ρωμαϊκό πολίτευμα συνδύαζε στοιχεία από διαφορετικά πολιτεύματα. Τα δημοκρατικά στοιχεία διαφαίνονται από την ύπαρξη τριών γενικών συνελεύσεων, διαφορετικών αρμοδιοτήτων, για τους Ρωμαίους πολίτες, οι οποίες ήταν η Λοχίτις Εκκλησία (Comitia Centuriata), η οποία ψήφιζε για την κήρυξη πολέμου ή την αποδοχή συνθήκης ειρήνης και εξέλεγε τους ανώτερους κρατικούς αξιωματούχους, η Φυλέτις Εκκλησία (Comitia Tributa), που εξέλεγε τους περισσότερους κατώτερους κρατικούς αξιωματούχους και υιοθετούσε νομοθετικά ψηφίσματα και προτάσεις, ενώ οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις εκπροσωπούντο από το Συμβούλιο των Πληβείων (Concilium Plebis) και τους Δέκα Δημάρχους ή Τριβούνους. Η Σύγκλητος ή Γερουσία (Senatus), το κατεξοχήν όργανο της αριστοκρατίας, περιελάμβανε περίπου 300 μέλη, όλα σχεδόν από τις τάξεις των πατρικίων, και εξέταζε θέματα κρατικής πολιτικής και συμβούλευε τους ανώτερους αξιωματούχους, όντας ο ουσιαστικός ηγέτης της ρωμαϊκής πολιτείας. Εκτός αυτών, δύο ύπατοι (consules) εκλέγονταν και επί ένα έτος επόπτευαν όλες τις κρατικές λειτουργίες, συμμετείχαν στην διαμόρφωση της νομοθεσίας, και σε περίπτωση πολέμου κηρύσσονταν αρχιστράτηγοι και ετίθεντο επικεφαλής των ενόπλων δυνάμεων. Αυτό το ανώτατο, θεσμικά, αξίωμα αποτελεί απομεινάρι της διευρυμένης ισχύος που απολάμβαναν κάποτε οι βασιλείς (η σύγκριση με τον θεσμό της διπλής βασιλείας που ίσχυε στην Σπάρτη είναι εύλογη). Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ανάληψη κρατικών αξιωμάτων προϋπέθετε την προγενέστερη στρατιωτική υπηρεσία, συγκεκριμένα την συμμετοχή σε δέκα εκστρατείες. Η αλληλοεπικάλυψη των στρατιωτικών και πολιτικών θεσμικών λειτουργιών φανερώνει τον ιδιάζοντα ηθικό και ιδεολογικό προσανατολισμό της Ρώμης, τόσο ως κοινωνίας όσο και ως κράτους¹⁰. Επιπρόσθετα, είναι προφανές ότι η αριστοκρατία ήλεγχε αποφασιστικά τις τύχες του κράτους, ασκώντας επιρροή επί των εκλογών και της Συγκλήτου, καταλαμβάνοντας διάφορα αξιώματα (συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών), πάντα βασιζόμενη είτε στο εκτεταμένο σύστημα πατρωνίας και πελατειακών σχέσεων είτε σε ad hoc συμμαχίες ή απλά στην παράδοση και το γόητρο της οικογένειας. Ένα σύστημα που έχει συγκριθεί με την

---

⁸ H.H. Scullard, *A History of the Roman World, 753-146 BC*, Routledge, London & Routledge, Chapman and Hall, Inc., New York, 1980 (1st Edition 1935), σελ. 150

⁹ Stephen L. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1985, σελ. 5

¹⁰ Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 10

κατάσταση της Αγγλίας τον 18^ο αιώνα, όταν μερικές δεκάδες επιφανείς οικογένειες, σε συνεργασία ή αντιπαράθεση, ήλεγχαν με τις ίδιες ακριβώς μεθόδους το κράτος¹¹. Επιπλέον, ίσως κανείς θα ανέμενε ότι ο διαρκής ανταγωνισμός που υφίστατο μεταξύ των αριστοκρατικών οίκων της Ρώμης για τιμή, δόξα, διάκριση, πλούτο και την άνοδο στα ανώτερα αξιώματα, θα προκαλούσε, ενδεχομένως, εσωτερικές διενέξεις, επικίνδυνες για την σταθερότητα και συνοχή του ρωμαϊκού κράτους, αλλά κάτι τέτοιο δεν συνέβη, και το θετικό αποτέλεσμα για την Ρώμη, ήταν ότι ακριβώς αυτές οι φιλοδοξίες της άρχουσας τάξης οδήγησαν στην επέκταση της ρωμαϊκής επικράτειας και γενικά της ρωμαϊκής επιρροής. Αντίθετα με τους εμφύλιους σπαραγμούς του 1^{ου} αιώνα π.Χ., η Πρώιμη και Μέση Ρωμαϊκή Δημοκρατία χαρακτηρίζεται από έναν κοινωνικό συμβιβασμό όλων των τάξεων της Ρώμης, ο οποίος ήταν εφικτός εφόσον οι Ρωμαίοι πολίτες ήταν διατεθειμένοι να δεχθούν περιορισμούς στην ελεύθερη δράση τους, προκειμένου να μην χάσουν τα ποικίλα οφέλη που επέφεραν οι κατακτήσεις, με την διασύνδεση της πολεμικής δραστηριότητας με την κοινωνική αρμονία να είναι εμφανής¹².

Η Καρχηδόνα, της οποίας το φοινικικό όνομα (Qart-hadasht) σημαίνει “Νέα Πόλις”, ιδρύθηκε περί το 814 π.Χ. στις ακτές της σημερινής Τυνησίας, από Φοίνικες αποίκους προερχόμενους από την πόλη Τύρο (στον σημερινό Λίβανο). Η αρχική επικράτειά της έφθανε έως τους λεγόμενους Φοινικικούς Αύλακες ή Χάνδακες, γρήγορα ωστόσο επεκτάθηκε προς τις δυτικές αφρικανικές ακτές, μέχρι την Νουμιδία, την ενδοχώρα και τον Κόλπο της Μικράς Σύρτewς στα ανατολικά, ενώ Καρχηδόνιοι προέβησαν σε εξερευνητικά ταξίδια στις αφρικανικές ακτές του Ατλαντικού Ωκεανού. Μέσω αυτής της επέκτασης η Καρχηδόνα ενσωμάτωσε αρκετούς προϋπάρχοντες φοινικικούς οικισμούς, ενώ με την πάροδο του χρόνου οι σχέσεις που αναπτύχθηκαν με τους γηγενείς Λίβυους οδήγησαν στην δημιουργία ενός πληθυσμού μεικτής καταγωγής, των Λιβυοφοινίκων. Η οικονομία και ανάπτυξη της πόλεως βασιζόταν, όπως ακριβώς και η “γέννηση” της, στο εμπόριο, και η βαθμιαία εμπορική της άνοδος συνοδεύθηκε από την ίδρυση πολυάριθμων αποικιών σχεδόν σε όλη την έκταση της Δυτικής Μεσογείου. Βέβαια, σε αντίθεση π.χ. με τους Έλληνες, οι Φοίνικες και οι Καρχηδόνιοι δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την ανάπτυξη πόλεων και την εξερεύνηση της ενδοχώρας των περιοχών που επισκέπτονταν, έτσι οι περισσότερες αποικίες τους ήταν στην πραγματικότητα κάτι λίγο παραπάνω από εμπορικοί σταθμοί. Πέραν της εμπορικής δραστηριότητας, η Καρχηδόνα, η οποία διέθετε πλούσια και εύφορη γη, είχε ανεπτυγμένο αγροτικό σύστημα, ενώ επέβαλε και φορολογία, σε αρκετές περιπτώσεις βαριά, στους υποτελείς και τους συμμάχους της. Η μεγάλη οικονομική και εμπορική ακμή που γνώρισε την κατέστησαν ισότιμο μέλος στον έντονο εμπορικό ανταγωνισμό που εκτυλισσόταν στην Δυτική Μεσόγειο μεταξύ των Ελλήνων και των Ετρούσκων, με τους Καρχηδόνιους να συμμαχούν με τους δεύτερους. Εν τω μεταξύ παρομοιώδεις ήταν ο μακραίωνος ανταγωνισμός και οι συγκρούσεις στις οποίες ενεπλάκη η Καρχηδόνα εναντίον των Ελλήνων, ειδικά για τον έλεγχο της Σικελίας, της στρατηγικά σημαντικότερης νήσου στην Δυτική Μεσόγειο.

Η πολιτική ιστορία της Καρχηδόνας παρουσιάζει, παραδόξως, αρκετές ομοιότητες με αυτήν της Ρώμης. Κατά τους πρώτους αιώνες της ύπαρξης της, η Καρχηδόνα διοικούνταν από βασιλείς. Όμως, από τον 5^ο αιώνα π.Χ. και έπειτα, η ισχύς των βασιλέων εξέλιπε και η

---

¹¹ H.H. Scullard, *Roman Politics, 220-150 BC*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford / London, 1951, σελ. 30

¹² John Serrati, *The Rise of Rome to 264 BC*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 22

εξουσία περιήλθε στην αριστοκρατία, την ανώτερη κοινωνική τάξη, η οποία στήριζε τα προνόμια της περισσότερο μάλλον στον πλούτο παρά στην ευγενή καταγωγή. Τα δειλά βήματα προς εκδημοκρατισμό, θα μπορούσαν να ερμηνευθούν από ορισμένους βάσει του ναυτικού χαρακτήρα της Καρχηδόνας (και με ιστορικό πρότυπο την Αθήνα), καθώς θεωρείται πως η θαλάσσια ισχύς αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ανάδειξη δημοκρατικών πολιτευμάτων, αφού την θαλασσοκρατορία ακολουθεί η δημιουργία κοινότητας οικονομικών συμφερόντων και συνεπώς, η άνοδος της μεσαίας τάξης¹³. Ωστόσο, μία τέτοια εκτίμηση στην συγκεκριμένη περίπτωση κρίνεται μάλλον ως παρακινδυνευμένη. Πάντως, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, το πολίτευμα της Καρχηδόνας θεωρούνταν ως ένα από τα "μεικτά πολιτεύματα", δηλαδή συνδύαζε (ή προσπαθούσε να συνδυάσει) τα καλύτερα στοιχεία από τα υπόλοιπα γνωστά πολιτεύματα¹⁴. Στην κορυφή της πολιτειακής ιεραρχίας του καρχηδονιακού κράτους βρίσκονταν οι δύο δικαστές (sophetim ή suffetes στα λατινικά), απότοκο της βασιλικής εξουσίας όπως ακριβώς και οι ύπατοι της Ρώμης, οι οποίοι εκλέγονταν κατ'έτος, προήδρευαν της Γερουσίας, επέβλεπαν την πολιτική διοίκηση συνολικά, και μπορούσαν να κατέχουν ταυτόχρονα και άλλα αξιώματα π.χ. του στρατηγού ή του ναυάρχου. Η Γερουσία ή Συνέδριο (Adirim) αποτελούνταν από περίπου 300 αριστοκράτες, οι οποίοι αντιπροσώπευαν την φυλετική οργάνωση της πολιτείας. Παράλληλα, υπήρχε ένα εσωτερικό συμβούλιο 30 μελών της Γερουσίας, το οποίο αργότερα αντικαταστήθηκε από ένα άλλο συμβούλιο 104 αριστοκρατών, οι οποίοι διορίζονταν από τις Πενταρχίες, που ήταν επιτροπές των πέντε ατόμων. Με το σύστημα αυτό ήταν εύκολο να διορίζονται τα ίδια πρόσωπα, παγιώνοντας συγκεκριμένα συμφέροντα, τουλάχιστον όμως προσέδιδε σταθερότητα στην εξωτερική πολιτική του κράτους. Επιπρόσθετα, υπήρχε η Γενική Συνέλευση, την οποίαν αποτελούσαν οι τιμαριούχοι Καρχηδόνιοι πολίτες, οι οποίοι, υπό περιορισμούς, εξέλεγαν τους δικαστές, στρατηγούς και άλλους αξιωματούχους, και δήλωναν την έγκριση τους ή απόρριψη τους αναφορικά με προτάσεις που τους παρουσιάζονταν.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε πως οι περισσότερες πληροφορίες που διαθέτουμε αναφορικά με τις σχέσεις Ρώμης και Καρχηδόνας βασίζονται στις επίσημες συνθήκες που συνομολόγησαν μεταξύ τους. Η πρώτη συνθήκη του 509 π.Χ. και η δεύτερη συνθήκη του 348 π.Χ. ρυθμίζουν παρεμφερή ζητήματα, κυρίως αναφορικά με τις εμπορικές σχέσεις των συμβαλλόμενων μερών και όχι μόνο, ενώ φαίνεται ξεκάθαρα ότι η Καρχηδών αποτελεί τον ισχυρότερο εταίρο εκ των δύο. Στις διατάξεις περιλαμβάνεται η απαγόρευση της εμπορικής παρουσίας των Ρωμαίων στην Λιβύη, την Δυτική Σικελία και την Σαρδηνία, ενώ οι Καρχηδόνιοι δεσμεύονται να μην προβούν σε πολεμικές επιχειρήσεις στο Λάτιο. Η συνθήκη του 306 π.Χ. αποτελεί είτε ανανέωση της προηγούμενης, όπως υποστηρίζει ο Λίβιος, είτε μία νέα, διαφορετική συνθήκη, όπως υποστηρίζει ο Φιλίνος ο Ακραγαντίνος, που όριζε σαφώς τις σφαίρες ενδιαφέροντος και επιρροής των δύο πλευρών, εξασφαλίζοντας την Ιταλία για την Ρώμη και την Σικελία για την Καρχηδόνα. Ο Πολύβιος δεν δέχεται την ύπαρξη τέτοιας συμφωνίας, καθώς έπειτα από προσωπική του έρευνα δεν ανακάλυψε αποδείξεις για την ύπαρξη της. Αν όντως υφίστατο όμως, τότε ήταν καταλυτική για την έναρξη του πρώτου πολέμου Ρώμης-Καρχηδόνας. Η τελευταία συνθήκη του 279 π.Χ. αφορούσε την κοινή στάση τους απέναντι στον Πύρρο, αν και δεν υπήρξε ουσιαστική εφαρμογή της.

---

¹³ Νίκος Κυριαζής, *Δημοκρατία και Πόλεμος, Ιστορίες από την Αρχαία Ελλάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2014, σελ. 20, 21

¹⁴ Serge Lancel, *Carthage, A History*, translated by Antonia Nevill, Blackwell Publishers, Oxford, U.K. & Cambridge, U.S.A., 1995 (1st Edition 1992), σελ. 116

III. ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Στο σημείο αυτό αξίζει να κάνουμε μία μικρή αναφορά στο διεθνές σύστημα και περιβάλλον μέσα στο οποίο έδρασαν οι Ρωμαίοι κατά την υπό εξέταση περίοδο. Σαφέστατα, ολόκληρη η Μεσόγειος Θάλασσα δύναται να ειπωθεί ως ένα ενιαίο και αδιαίρετο διεθνές σύστημα, όμως εν μέρει γεωγραφικά και εν μέρει αυθαίρετα, μπορούμε να προβούμε σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στην Ανατολική Μεσόγειο και το περιφερειακό υποσύστημα της Δυτικής Μεσογείου. Στην πρώτη περίπτωση, τα Ελληνιστικά Βασίλεια που προέκυψαν μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ιδιαίτερα η Αίγυπτος, η Συρία και η Μακεδονία, ως περιφερειακοί ηγεμόνες – υπερδυνάμεις, νέμονταν την ισχύ με λιγότερο ισχυρούς δρώντες όπως το βασίλειο της Περγάμου, άλλα πολιτειακά μορφώματα όπως η Αχαϊκή και η Αιτωλική Συμπολιτεία και πόλεις-κράτη π.χ. η Σπάρτη. Το σύστημα ήταν πολυπολικό και έφερε όλα τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά, ήτοι πολλές ευκαιρίες σύγκρουσης μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, χωρίς ωστόσο να είναι πιθανή μία σύγκρουση μεταξύ όλων των δυνάμεων, επειδή αν και άνισα κατανομημένη η ισχύς, προσέφερε π.χ. την δυνατότητα σε κράτη να επιτεθούν από κοινού σε τρίτες δυνάμεις¹⁵. Μέσα σε αυτό το καθαρά ανταγωνιστικό σύστημα των αναμερήσεων και ανακατατάξεων ισχύος και επιρροής, των πρόσκαιρων συμμαχιών και των διαρκών εξισορροπήσεων, ο πόλεμος ήταν ενδημικό φαινόμενο. Παρεμπιπτόντως, το περιβάλλον αυτό χαρακτηριζόταν από ανάγκη για συνεχείς διαπραγματεύσεις και επαναδιαπραγματεύσεις της κατάστασης που προέκυπτε έπειτα από κάθε πολεμική σύρραξη, ενώ η απόκτηση ή απώλεια περιοχών και η αναγνώριση σφαιρών ενδιαφέροντος και επιρροής είχαν προσωρινή διάρκεια, μέχρι την επόμενη σύγκρουση που θα έφερε νέες μεταβολές¹⁶. Η Καρχηδόνα είχε επηρεαστεί από αυτές τις ελληνιστικές απόψεις περί πολέμου, όχι όμως και η Ρώμη, η οποία είχε μία πιο άτεγκτη και δογματική αντίληψη για τον πόλεμο, αφού ο πολεμικός σκοπός της Ρώμης ήταν η απόλυτη συντριβή και καθυπόταξη του αντιπάλου στην θέλησή της. Η διαφορά αυτή έμελλε να διαδραματίσει καίριο ρόλο στις μελλοντικές πολεμικές αναμετρήσεις των δύο υπερδυνάμεων της Δύσης¹⁷.

Από την άλλη πλευρά, λοιπόν, στην Δυτική Μεσόγειο, την περίοδο που εξετάζουμε, δύο πόλοι ισχύος ξεχωρίζουν εμβληματικά, η Καρχηδόνα και η Ρώμη. Πέραν τούτων, ως ένας τρίτος πόλος ισχύος, αποδυναμωμένος εκείνη την εποχή σε σύγκριση με τους προαναφερθέντες, αναδεικνύονται οι ελληνικές πόλεις-κράτη της νοτίου Ιταλίας και της Σικελίας, με προεξάρχουσες τις Συρακούσες στην Σικελία και τον Τάραντα στην νότιο Ιταλία. Οι υπόλοιπες εστίες ισχύος που υφίσταντο π.χ. στην Ιβηρική Χερσόνησο και την Γαλατία, ήταν αρκετά αδύναμες για να διαδραματίσουν κάποιον σημαίνοντα ρόλο που ενδεχομένως να είχε συστημικές συνέπειες. Μία ενδιαφέρουσα, όσο και παραπλανητική, παρατήρηση αναφορικά με το σύστημα της Δύσεως, σε σχέση με τα τεκταινόμενα στην Ανατολή, είναι η απουσία τριβής ανάμεσα στους κυριότερους δρώντες του συστήματος. Μολαταύτα, η κάθε

---

¹⁵ John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων (The Tragedy of Great Power Politics)*, (W.W. Norton & Company Ltd., New York, 2001), Μετάφραση: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2006, σελ. 673-674

¹⁶ Hans Beck, *The Reasons for the War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 228

¹⁷ Pedro Barcelo, *Punic Politics, Economy, and Alliances, 218-201*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 368

δύναμη επιδιόταν σχεδόν αδιαλείπτως σε παντός τύπου επεμβάσεις, και φυσικά πολεμικές δραστηριότητες στις περιοχές ενδιαφέροντος της.

Η επεκτατική πολιτική της Ρώμης, που σταδιακά οδήγησε το περιφερειακό υποσύστημα της Ιταλικής Χερσονήσου να τείνει προς τον μονοπολισμό, εξηγείται από την λειτουργία της μέσα σε ένα σύστημα στρατοκρατικό και πολεμοχαρές, όπου ο προσανατολισμός ήταν προς την ανένα προσπάθεια απόκτησης ασφάλειας και ισχύος και ακόμα και η διπλωματία είχε, πολλές φορές χαρακτήρα επιθετικό¹⁸. Ας μην ξεχνούμε τον κεντρικό ρόλο της πολιτικής του γοήτρου ή κύρους για την Ρώμη όσον αφορά την υλοποίηση της επέκτασής της, η οποία λειτουργούσε προφανώς ως άλλος ένας αγώνας για ισχύ στην διεθνή αρένα, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για την διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων (status quo) είτε για την προώθηση ιμπεριαλιστικών πολιτικών¹⁹. Αλλά και η Καρχηδόνα διεξήγαγε εκτεταμένους πολέμους για τα συμφέροντα της, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τους μακραίωνους πολέμους της εναντίον των Ελλήνων για τον έλεγχο της Σικελίας. Επίσης, είναι προφανές ότι στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν στεγανά μεταξύ των περιφερειακών υποσυστημάτων της Μεσογείου, του ανατολικού και του δυτικού, και αυτό διαφαίνεται, μεταξύ άλλων, από τις ενέργειες της Καρχηδόνας το 345 π.Χ., όταν παρά τις γενικά εχθρικές ενέργειες κατά των Ελλήνων, η Καρχηδόνα προσπάθησε με στρατό και διπλωματία να προσεταιριστεί τον Ελληνισμό, καθώς επεδίωκε να εδραιώσει την ειρήνη στην Δύση, έστω και προσωρινά, για να επέμβει ανενόχλητη στην Ανατολή, και να συνδράμει τις πόλεις της Φοινίκης και την Αίγυπτο, που εκείνη την περίοδο προσπαθούσαν να ανακτήσουν την ανεξαρτησία τους από την Περσική Αυτοκρατορία²⁰. Τελικά, όταν έφθασε το πλήρωμα του χρόνου, ήταν η παρείσφρυση των δύο μεγάλων δυνάμεων στις περιοχές των Ελλήνων, η Ρώμη στην νότιο Ιταλία και η Καρχηδόνα στην Σικελία, που οδήγησε στην επαφή των περιοχών συμφερόντων των δύο πλευρών, και νομοτελειακά θα έλεγε κανείς, στην ανάφλεξη της Δυτικής Μεσογείου²¹.

---

¹⁸ Arthur M. Eckstein, *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London, 2006, σελ. 119

¹⁹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Brief Edition, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw-Hill Companies, Inc., 1985 (1st Edition 1948), σελ. 84

²⁰ Gilbert Charles Picard and Colette Picard, *The Life and Death of Carthage, A survey of Punic history and culture from its birth to the final tragedy*, (translated by Dominique Collon), Sidgwick & Jackson, London, 1968, σελ. 157-158

²¹ F.W. Walbank, A.E. Astin, M.W. Frederiksen, R.M. Ogilvie, A. Drummond, *The Cambridge Ancient History, Second Edition, Volume III, Part 2, The Rise of Rome to 220 BC*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σελ. 537

IV. ΣΤΡΑΤΟΙ, ΟΠΛΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΛΕΦΑΝΤΕΣ

1. Ρώμη

Ο ρωμαϊκός στρατός αποτελούνταν από πολίτες – οπλίτες. Ο κάθε Ρωμαίος άνδρας που διέθετε ένα συγκεκριμένο όριο περιουσίας, από την ηλικία των 17 ετών έως την ηλικία των 46 ετών θεωρούνταν ικανός για στρατιωτική θητεία και παρέμενε εφ'όρου ζωής σε ετοιμότητα να κληθεί σε ένοπλη δράση, όποτε και αν απαιτούνταν, ενώ η στρατιωτική θητεία αφορούσε είκοσι έτη υπηρεσίας στο πεζικό και δέκα έτη υπηρεσίας στο ιππικό. Οι φτωχότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, εάν υπηρετούσαν, τότε η θητεία τους ήταν συνήθως στο ναυτικό. Η πολεμική δραστηριότητα ήταν ένα συχνό φαινόμενο για την Ρώμη, με την περίοδο του χειμώνα να αποτελεί το σύνηθες χρονικό διάλειμμα. Την περίοδο της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας δεν είχε αναπτυχθεί επαγγελματικός στρατός, και οι Ρωμαίοι στρατιώτες ανέμεναν να υπηρετήσουν για σχετικά σύντομες περιόδους ανά έτος και έπειτα να επιστρέψουν στην κανονική τους ζωή ως πολίτες. Παραταύτα, η Ρώμη με την σκληρή στρατιωτική εκπαίδευση που επέβαλε στους πολίτες της, κατόρθωσε να δημιουργήσει έναν στρατό πολιτών ικανό να αντιπαρατεθεί με επαγγελματικούς στρατούς, ενώ οι αριθμοί ανδρών που μπορούσε να στρατολογήσει ήταν θεαματικοί, μειώνοντας τον αντίκτυπο των απωλειών²². Ο πόλεμος αποτελούσε πεδίο δόξης λαμπρό για τους Ρωμαίους, εφόσον ήταν αναπόσπαστο τμήμα της κρατικής ιδεολογίας και προσέφερε ευκαιρίες για προσωπική διάκριση και απόκτηση γοήτρου και κύρους, ενώ η επιθυμία και η χρησιμότητα της απόκτησης λαφύρων ήταν και αυτή μεγάλη. Πάντως, ειδικά για την αριστοκρατία, ο πόλεμος αποτελούσε και αναγκαίο μέσο πολιτικής ανόδου, αφού υπήρχαν αξιώματα στα οποία δεν δύναντο να ανέλθει κάποιος εάν δεν είχε συμμετάσχει προηγουμένως σε έναν αριθμό εκστρατειών.

Αρχικά, ο σχηματισμός του ρωμαϊκού στρατού στην μάχη βασιζόταν στο υπόδειγμα της ελληνικής οπλιτικής φάλαγγας και ο οπλισμός που χρησιμοποιούνταν ήταν ελληνικός. Αργότερα, ο ρωμαϊκός στρατός εξελίχθηκε διαφορετικά και η υπάρχουσα βασική μονάδα του, η λεγεών (*legio*) έλαβε άλλη μορφή. Οι σταδιακές μεταβολές που επήλθαν στην σύνθεση και λειτουργία του ρωμαϊκού στρατού, μπορούμε να υποθέσουμε ότι συνάδουν με ένα νέο επιθετικό πνεύμα, καθώς η λεγεώνα δεν θα καλούνταν πλέον να πολεμήσει απλά και μόνο για την ίδια την επιβίωση και την ύπαρξη της, αλλά για να προβεί σε εκτεταμένες κατακτητικές ενέργειες²³. Η λεγεώνα, που περιελάμβανε στρατιώτες όλων των όπλων, είχε ως βασική τακτική μονάδα τον μανίπουλο (*maniple*). Σε γενικές γραμμές, η λεγεώνα αποτελούνταν από 30 μανίπουλους των 120 ανδρών ο καθένας, με τον κάθε μανίπουλο να διαιρείται σε δύο εκατονταρχίες (*centuriae*), οι οποίες διέθεταν αρχικά 100 και στην συνέχεια 60-80 άνδρες. Ο συνήθης σχηματισμός της παράταξης για μάχη ήταν οι τριπλές γραμμές (*triplex acies*). Η πρώτη γραμμή αποτελούνταν από νεαρούς άνδρες ορισμένης εμπειρίας, τους λογχοφόρους ή αστάτους (*hastati*), οι οποίοι έφεραν δόρυ / λόγχη (*hasta*) και μία ελαφριά, ξύλινη ασπίδα (*scutum*), καθώς επίσης και δύο ακόντια (*pila*) και ένα ξίφος (*gladius*), ενώ φορούσαν περικεφαλαία και πανοπλία. Την δεύτερη γραμμή

²² Adrian Goldsworthy, *Roman Warfare*, Cassell, London, 2000, σελ. 62

²³ Peter Connolly, *Greece and Rome at War*, Greenhill Books, London & Stackpole Books, Pennsylvania, 1981, 1998, σελ. 130

αποτελούσαν οι πρίγκηπες (principes), άνδρες γύρω στην ηλικία των 30 ετών, με σημαντική εμπειρία, οι οποίοι ήταν εξοπλισμένοι παρόμοια με τους λογχοφόρους. Οι πιο πρεσβύτεροι και πεπειραμένοι άνδρες, βετεράνοι πολλών μαχών, οι τριάριοι (triarii) συνέθεταν την τρίτη και τελευταία γραμμή, ήταν εξοπλισμένοι με μακρά λόγχη, προσέθεταν σταθερότητα στον σχηματισμό και αποτελούσαν την τελευταία γραμμή αντίστασης, προστατεύοντας τους υπόλοιπους σε περίπτωση υποχώρησης. Οι νεώτεροι και λιγότερο εκπαιδευμένοι (ίσως και φτωχότεροι) άνδρες χρησιμοποιούνταν ως ελαφρύ πεζικό ή "ψιλοί" (velites), φέροντας μία μικρή κυκλική ασπίδα, σπαθί και μικρό ακόντιο. Αν και οι Ρωμαίοι φημίζονταν για το πεζικό τους και όχι για το ιππικό τους, το τελευταίο όπλο ήταν προφανώς παρόν στις ρωμαϊκές ένοπλες δυνάμεις, με την ύπαρξη δέκα τούρμων (turmae), ισχύος τριάντα ίππων η καθεμία. Μία τυπική ρωμαϊκή λεγεώνα διέθετε 4.200 άνδρες (αν και ο αριθμός αυξανόταν εάν υπήρχε ανάγκη), με 1.000 ψιλούς, 1.200 λογχοφόρους, 1.200 πρίγκηπες, 600 τριάριους, αλλά και άλλους, που μπορεί να ήταν αξιωματικοί κ.τ.λ., περίπου 100 άτομα. Συνήθως η κάθε λεγεώνα παρατασσόταν στην μάχη μαζί με μία αντίστοιχη λεγεώνα αποτελούμενη από συμμαχους (ala). Δύο λεγεώνες, με τις αντίστοιχες δύο συμμαχικές λεγεώνες, αποτελούσαν μία τυπική υπατική στρατιά, με ισχύ 9-10.000 ανδρών. Επίσης, από τους συμμαχους επιλεγόταν ένα μέρος του πεζικού και του ιππικού, οι οποίοι συνιστούσαν τους *extraordinarii*, μία επίλεκτη ομάδα που της ανατίθονταν ειδικές αποστολές και λειτουργούσαν ως δύναμη κάλυψης όταν οι λεγεώνες προήλαυαν. Στην αρχή της μάχης οι ψιλοί ξεκινούσαν τις αψιμαχίες με τους ψιλούς του αντίπαλου στρατού. Στην συνέχεια άρχιζε η κυρίως μάχη με την εκτόξευση των ακοντίων από τους λογχοφόρους. Η παράταξη των τριών ομάδων έμοιαζε με την επιφάνεια που έχει το σκάκι, με την δεύτερη ομάδα να καλύπτει τα κενά της πρώτης ομάδας. Ωστόσο, όταν υπήρχε ανάγκη δημιουργούνταν κενά από τα οποία γινόταν συντονισμένη υποχώρηση των στρατιωτών, οι οποίοι οδηγούνταν στα μετόπισθεν για ανάπαυση και ανασύνταξη, ενώ νέοι στρατιώτες έπαιρναν την θέση τους, με τον τρόπο αυτό η πρώτη γραμμή μάχης των Ρωμαίων αποτελούνταν συνεχώς από ξεκούραστους άνδρες. Η συμπαγής δύναμη της ρωμαϊκής λεγεώνας βασιζόταν όχι στην τακτική της υπεροχή, αλλά στην αποφασιστικότητα, το θάρρος και την πειθαρχία του βαρέως πεζικού, όμως αυτό το σημαντικό πλεονέκτημα, αποτελούσε ταυτόχρονα και αδυναμία, καθώς αφού άρχιζε η εμπλοκή με τον αντίπαλο, οι μόνες κινήσεις στις οποίες μπορούσε να προβεί ήταν η προέλαση προς τα εμπρός ή η υποχώρηση προς τα πίσω²⁴. Η δυνατότητα εκτέλεσης ελιγμών βελτιώθηκε με τις μεταρρυθμίσεις του Σκιπίωνα Αφρικανού, του σπουδαιότερου Ρωμαίου στρατηγού κατά τον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, ανάμεσα στις καινοτομίες του οποίου ήταν οι κοόρτες (cohortes) τριών μανίπουλων πεζικού και ψιλών που είχαν την δυνατότητα αυτόνομης δράσης. Άλλες μεταρρυθμίσεις του αφορούσαν την μεγέθυνση της λεγεώνας σε 5.200 άνδρες, την υιοθέτηση από τον στρατό ενός νέου, ιβηρικού τύπου, ξίφους (gladio hispaniensis) κ.α. Ωστόσο, η εντυπωσιακή πολεμική "μηχανή" της Ρώμης αντιμετώπιζε και άλλα προβλήματα, όπως τον τρόπο χρήσης του ιππικού, το οποίο δεν λειτουργούσε πραγματικά ως μονάδα κρούσης κατά την διάρκεια εμπλοκής, αλλά οι ιππείς αφίππευαν πρίν ορμήσουν στην μάχη. Επιπρόσθετα, οι διοικητές των ρωμαϊκών δυνάμεων δεν ήταν επαγγελματίες αλλά πολιτικοί, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις ικανότητες τους, ενώ η ρωμαϊκή συνήθεια της δυαδικής διοίκησης των στρατιωτικών δυνάμεων, και μάλιστα με τρόπο που η διοίκηση εναλασσόταν μεταξύ των δύο στρατηγών ανά ημέρα, είναι εύλογο ότι προκαλούσε προβλήματα συνεννόησης, συντονισμού κ.τ.λ.

---

²⁴ Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 70

2. Καρχηδόνα

Στις απαρχές της ιστορίας της η Καρχηδόνα δεν διέθετε μόνιμο στρατό, και η προστασία και υπεράσπιση της πόλεως και της επικράτειάς της διασφαλιζόταν από πολιτοφυλακή, η οποία αναλάμβανε στρατιωτική δράση όταν παρουσιαζόταν ανάγκη, αλλά μετά το πέρας του κινδύνου αυτός ο *ad hoc* στρατός πολιτών διαλυόταν άμεσα. Σταδιακά όμως αυτός ο θεσμός της πολιτοφυλακής εξέλιπε, και την άμυνα της πόλεως ανέλαβε μία επίλεκτη ομάδα 2.500 ιππέων, που αποτελούνταν από νεαρούς, γόνους αριστοκρατικών οικογενειών, και αποκαλούνταν Ιερή Ομάδα. Οι υπόλοιπες φοινικικές πόλεις απαγορευόταν να διαθέτουν δικές τους ένοπλες δυνάμεις, έτσι, ως προς την άμυνα τους εξαρτώνταν απόλυτα από την Καρχηδόνα. Ωστόσο, καθώς η κυριαρχία και η αυτοκρατορία της επεκτεινόταν, η Καρχηδόνα επιδόθηκε στην συστηματική στρατολόγηση ανδρών από τις υποτελείς περιοχές της ή τους συμμάχους της, αλλά και στην αδιάκοπη στρατολόγηση μισθοφόρων. Πέραν του όποιου θετικού στοιχείου π.χ. πολλοί εκ των μισθοφόρων, ως επαγγελματίες στρατιώτες, ήταν πεπειραμένοι, ή αρνητικού στοιχείου π.χ. η άποψη ότι οι μισθοφόροι είναι εν γένει αναξιόπιστοι και αμφιβόλου αφοσίωσης, δύο από τα σοβαρά ζητήματα που προκύπτουν από αυτήν την πολιτική, είναι η σημαντική οικονομική επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού για την μισθοδοσία των μισθοφόρων στρατευμάτων, καθώς και η πολυφυλετική και πολυγλωσσική τους προέλευση. Ειδικά ως προς το δεύτερο ζήτημα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν έγινε καμμία απόπειρα να οργανωθεί αυτό το ετερογενές πλήθος σε έναν ομοιόμορφο στρατό, και σε μεγάλο βαθμό η επιτυχία του στρατού βασιζόταν στην ικανότητα του εκάστοτε διοικητή να κρατά πειθαρχημένο τον ετερόκλητο αυτό στρατό και να χρησιμοποιεί κατάλληλα την κάθε ξεχωριστή ομάδα στο πεδίο της μάχης²⁵.

Ο συνδυασμός των ομάδων αυτών ήταν δύσκολος, αφού κάθε φυλετική ομάδα μαχόταν με τον δικό της ξεχωριστό τρόπο, διατηρούσε ιδιαίτερο οπλισμό και διακρινόταν για συγκεκριμένες ικανότητες που διέθετε. Για παράδειγμα, οι Καρχηδόνοι που συμμετείχαν στην μάχη, συνήθιζαν να παρατάσσονται βάσει του προτύπου της ελληνικής οπλιτικής φάλαγγας. Συγκριτικά, η παράταξη των Γαλατών πολεμιστών ήταν ανοργάνωτη. Αντίστοιχα, ο βασικός οπλισμός των Ιβήρων πολεμιστών διέφερε από το μακρύ σπαθί και την μακρόστενη ασπίδα των Γαλατών, καθώς αποτελούνταν από την *falcata*, ένα είδος κοπίδας, και την χαρακτηριστική, μικρή κυκλική ασπίδα *caetra*, ενώ οι ψιλοί από τις Βαlearίδες Νήσους ήταν φημισμένοι σφενδονήτες. Πάντως, στον καρχηδονιακό στρατό, σε αντίθεση με τον ρωμαϊκό, το κύριο όπλο ήταν το ιππικό, είτε το βαρύ είτε το ελαφρύ των Νουμιδών, που ήταν ιδανικό για αψιμαχίες, ενέδρες και καταδίωξη.

Στην Καρχηδόνα υπήρχε διαχωρισμός της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας. Φυσικά, όλοι οι στρατηγοί και οι υψηλόβαθμοι αξιωματικοί ήταν Καρχηδόνοι. Οι εν λόγω στρατηγοί, όπως ακριβώς και οι Ρωμαίοι συνάδελφοί τους, ήταν αριστοκράτες που είχαν αποκτήσει το αξίωμα τους βάσει της κοινωνικής τους θέσης. Όμως, σε αντίθεση με εκείνους, δεν είχαν χρονικό όριο που να περιορίζει την θητεία τους, και αυτό συνεπάγεται το προφανές πλεονέκτημα ότι μπορούσαν να αποκτήσουν εμπειρία και σταδιακά να καταστούν "επαγγελματίες"²⁶. Βέβαια, συνηθισμένη ήταν και η σκληρή τιμωρία που επεφύλασσε το καρχηδονιακό κράτος σε στρατηγούς που αποτύχαιναν, ακόμα και εκτέλεση.

---

²⁵ Terence Wise & Richard Hook, *Armies of the Carthaginian Wars, 265-146 BC*, Men-at-Arms Series 121, Osprey Publishing & Reed International Books Limited, London, 1982, σελ. 9-10

²⁶ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996,

3. Ελέφαντες

Οι ελέφαντες, αναμφίβολα, αποτέλεσαν το θεαματικότερο “άρμα μάχης” της Αρχαιότητας. Από πολύ νωρίς είχαν εξημερωθεί από τον άνθρωπο, και κατέληξαν να χρησιμοποιηθούν όχι μόνο για διάφορες εργασίες, αλλά και στον πόλεμο. Ιδιαίτερα σε λαούς της Ασίας η χρήση – “λειτουργία” αυτή των ελεφάντων ήταν πολύ διαδεδομένη, όπως ανακάλυψε και ο Μέγας Αλέξανδρος όταν αντιμετώπισε τον Ινδό βασιλιά Πύρο. Η λειτουργία των ελεφάντων ως πλεονέκτημα στον πόλεμο, διεδόθη στον γεωγραφικό χώρο της Μεσογείου Θαλάσσης από τα Ελληνιστικά Βασίλεια, με προεξάρχοντα το Βασίλειο των Λαγιδών ή Πτολεμαίων της Αιγύπτου και την Αυτοκρατορία των Σελευκιδών της Συρίας, καθώς χρησιμοποιήθηκαν σε ευρεία κλίμακα στους πολέμους που διεξήγαγαν, πολλές φορές αναμεταξύ τους. Στην Δύση η χρήση ελεφάντων στον πόλεμο έγινε για πρώτη φορά από τον Πύρρο όταν εξεστράτευσε, έχοντας μαζί του ελέφαντες, στην Ιταλία και την Σικελία, και ήταν και η πρώτη φορά που οι Ρωμαίοι αντίκρυσαν αυτό το εντυπωσιακό ζώο. Επιπλέον, οι ελέφαντες υπήρξαν οι άτυποι πρωταγωνιστές των Καρχηδονιακών Πολέμων, αφού οι Καρχηδόνιοι τους χρησιμοποίησαν κατά κόρον, μάλιστα έχει μείνει στην ιστορία ο μεγάλος ελέφαντας του Αννίβα, ο Σούρος (Surus).

Οι Καρχηδόνιοι γνώριζαν τις δυνατότητες που προσέφεραν σε έναν στρατό οι ελέφαντες, και επιθυμώντας τον εκσυγχρονισμό του στρατού τους, αποφάσισαν να υιοθετήσουν τα ελληνιστικά στρατιωτικά πρότυπα, με την χρήση του ελέφαντα ως ένα βαρύ μέσο κρούσης, να αντικαθιστά τα ξεπερασμένα πλέον άρματα²⁷. Αν και η πρώτη καταγεγραμμένη χρήση ελεφάντων από τους Καρχηδόνιους για στρατιωτικούς σκοπούς, χρονολογείται γύρω στο 262 π.Χ., η προσπάθεια ανεύρεσης, συλλογής και εκπαίδευσης, θα πρέπει να είχε ξεκινήσει νωρίτερα, πιθανότατα μετά το τέλος του πολέμου με τον Αγαθοκλή, τύρανο των Συρακουσών, δηλαδή αργότερα από το 306 π.Χ. Ωστόσο, στο σημείο αυτό οφείλουμε να κάνουμε μία επισήμανση. Κατά την Αρχαιότητα οι ινδικοί πολεμικοί ελέφαντες θεωρούνταν μεγαλύτεροι των αφρικανικών, κάτι που φαίνεται παράδοξο, καθώς γνωρίζουμε ότι οι αφρικανικοί ελέφαντες είναι μεγαλύτεροι των ινδικών / ασιατικών. Η σύγχυση προκύπτει από το γεγονός ότι στην Αφρική υφίστανται δύο είδη ελεφάντων, το μεγαλύτερο εκ των οποίων, ο αποκαλούμενος ελέφαντας των θάμνων συναντάται στην υποσαχάρια Αφρική, ενώ ο λεγόμενος ελέφαντας των δασών, που είναι πιο μικρόσωμος από τους άλλους ελέφαντες, αν και σήμερα έχει εκλείψει από πολλές περιοχές, την εποχή που εξετάζουμε υπήρχε άφθονος πληθυσμός στις περιοχές της βόρειας Αφρικής. Λόγω του μεγέθους τους, μερικοί αμφισβητούν ότι στις μάχες, πέραν του οδηγού (mahout), έφεραν στην ράχη τους “πύργους” (howdahs) με πολεμιστές, όμως υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις που συνηγορούν για το αντίθετο²⁸. Οι ελέφαντες λειτούργησαν ως σύμβολο ισχύος και δόξας, τόσο για την Καρχηδόνα όσο και για την οικογένεια του Αννίβα Βάρκα. Χαρακτηριστικά, αναφέρουμε ότι κατά την εκστρατεία του Αννίβα στην Ιταλία, αρκετές πόλεις που συμμάχησαν μαζί του,

---

σελ. 19

²⁷ Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 79

²⁸ Dr Konstantin Nossov & Peter Dennis, *War Elephants*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2008, σελ. 28-30

έκοψαν νομίσματα που έφεραν την παράσταση ελέφαντα για να τον τιμήσουν²⁹, ενώ και ο ίδιος ο Καρχηδόνιος στρατηλάτης εκμεταλλεύθηκε το γόητρο που ενείχε η κατοχή των ελεφάντων και το δέος που προκαλούσαν, χρησιμοποιώντας τους ως όργανο προπαγάνδας, ώστε να αυξηθεί ο αριθμός όσων θα υποτάσσονταν και θα συμμαχούσαν μαζί του³⁰. Η σημασία των ελεφάντων για την Καρχηδόνα διαφαίνεται και από το γεγονός ότι στα τείχη της πόλεως εκτός από χώρους για την στέγαση 24.000 στρατιωτών και 4.000 αλόγων, βρίσκουμε και χώρους για την στέγαση 300 ελεφάντων. Οι ελέφαντες έλαβαν μέρος σε πληθώρα μαχών των Καρχηδονίων εναντίων των Ρωμαίων αλλά και κατά τον Πόλεμο των Μισθοφόρων. Γενικά, οι επιτυχίες των ελεφάντων ήταν σημαντικές. Η λειτουργία του ελέφαντα, πέρα από την διάλυση της αντίπαλης παράταξης, ήταν πρώτα απ'όλα στο πεδίο της ψυχολογίας, ειδικά όσον αφορά εχθρούς που δεν τους είχαν συνατήσει ποτέ π.χ. ο φόβος των Γαλατών που επέδραμαν επί του στρατού του Αννίβα όταν διέβαινε τις Άλπεις, ήταν τόσος που δεν τολμούσαν να πλησιάσουν. Αλλά η επίδραση της παρουσίας τους ήταν, εκ των πραγμάτων, εξίσου ισχυρή και για όσους είχαν πρότερη εμπειρία. Οι ελέφαντες ενδέχεται να μην μπορούσαν πάντα να επηρεάσουν από μόνοι τους, καθοριστικά, την τελική έκβαση μίας μάχης, το αποτέλεσμα της οποίας κρίνεται ούτως ή άλλως από τον συνδυασμό πληθώρας παραγόντων, αλλά αναγκαστικά υποχρέωνε τον αντίπαλο να προσαρμόσει την τακτική και τα στρατηγήματά του ανάλογα, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση τους³¹.

---

²⁹ H.H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World*, Thames and Hudson, University Printing House, Cambridge, 1974, σελ. 170

³⁰ Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 62

³¹ Απόστολος Δελής, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 85

V. Ο Α΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : ΜΙΑ ΑΝΑΠΑΝΤΕΧΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΓΙΓΑΝΤΩΝ

1. Αίτια και αφορμές

Ο Πλούταρχος (*Πύρρος*, χxiii, 6) αναφέρει πως όταν αναχωρούσε ο βασιλιάς Πύρρος Α΄ της Ηπείρου από την Σικελία για να επιστρέψει στην Ελλάδα, σχολίασε αναφορικά με το εν λόγω μεγάλο νησί της Μεσογείου Θαλάσσης, το σημαντικό πεδίο που άφηνε για αντιπαράθεση μεταξύ των Ρωμαίων και των Καρχηδονίων³². Αν η εκπληκτική αυτή πρόβλεψη αληθεύει και δεν αποτελεί αναχρονισμό, τότε σίγουρα δεν θα θεωρούνταν κάτι το δεδομένο το έτος 264 π.Χ. Στην καλύτερη περίπτωση (ή στην χειρότερη) θα ανέμενε κανείς έναν περιορισμένο πόλεμο, ήτοι έναν πόλεμο όπου «οι αντιμαχόμενοι επιδεικνύουν αυτοσυγκράτηση με στόχο να αποφευχθεί τυχόν ανεξέλεγκτη κλιμάκωση»³³, και όχι μία πολεμική αναμέτρηση διάρκειας 23 ετών που θα έφθανε τους δύο αντιπάλους στα όριά τους. Αναμφίβολα, η πρώτη σύρραξη Ρώμης – Καρχηδόνας, περισσότερο από την δεύτερη, καταδεικνύει την συμβολή του τυχαίου, τον ρόλο που διαδραματίζουν οι λάθος υπολογισμοί και η εμπλοκή σε συγκριτικά χαμηλής εντάσεως τοπικές διενέξεις που τελικά οδηγούν στην ανάφλεξη ενός ολόκληρου διεθνούς συστήματος.

Το 288 π.Χ. μια ομάδα διαβόητων Οσκανών μισθοφόρων από την Καμπανία της Ιταλίας που είχαν υπηρετήσει τον τύραννο και βασιλιά Αγαθοκλή των Συρακουσών και αυτοαποκαλούνταν Μαμερτίνοι³⁴, κατέλαβαν με δόλο και εγκλήματα την εξουσία στην Μεσσήνη, μία ελληνική πόλη στρατηγικής σημασίας, στην βορειοανατολική άκρη της Σικελίας, πολύ κοντά στις απέναντι ακτές της νοτίου Ιταλίας. Με ορμητήριο την Μεσσήνη, οι Μαμερτίνοι προέβαιναν ατιμώρητοι σε επιδρομές και λεηλασίες σε όλη την σικελική ενδοχώρα και τις ακτές, εισβάλλοντας ακόμα και στις επικράτειες των Συρακουσών στην ανατολική Σικελία και των Καρχηδονίων στην δυτική Σικελία. Περίπου το 270/269 π.Χ. ο Ιέρων Β΄, ο νέος ηγεμών των Συρακουσών, ηττήθηκε από τους Μαμερτίνους σε μάχη αλλά δεν ξέχασε την υπόθεση της Μεσσήνης. Ύστερα από προετοιμασίες, το έτος 265/264 π.Χ. εξεστράτευσε εκ νέου, κατανίκησε τους Μαμερτίνους σε μάχη στον ποταμό Λογγάνο και προέβη σε στενή πολιορκία της πόλεως, αλλά δεν κατόρθωσε να την καταλάβει, καθώς απετράπη από την έλευση ενός μικρού καρχηδονιακού στόλου που βρισκόταν (τυχαία;) στις γειτονικές Αιολίδες Νήσους, με αρχηγό κάποιον ονόματι Αννίβα (Hannibal), και έσπευσε στην Μεσσήνη, φαινομενικά για να συγχαρεί τον Ιέρωνα, αλλά στην πραγματικότητα για να γλυτώσει τους εναπομείναντες Μαμερτίνους από την ολική καταστροφή. Επί αιώνες οι Καρχηδόνιοι βρίσκονταν σε σκληρό ανταγωνισμό με τις ελληνικές πόλεις – κράτη και ιδίως

---

³² Alvin H. Bernstein, *The strategy of a warrior-state : Rome and the Wars against Carthage, 264-201 B.C.*, στο Williamson Murray, MacGregor Knox and Alvin Bernstein (ed.), *The Making of Strategy, Rulers, States and War*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1994, σελ. 69

³³ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 43

³⁴ Από τον Mamers, τον θεό του πολέμου των Καμπανών, αντίστοιχο του Mars των Λατίνων και του Άρη των Ελλήνων.

με τις Συρακούσες, την ισχυρότερη εξ αυτών, για τον έλεγχο της Σικελίας, και όσο και αν ενοχλούνταν από τους βάρβαρους Μαμερτίους, δεν ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν στον νέο φιλόδοξο ηγέτη των Συρακουσών να θέσει υπό την εξουσία του την Μεσσήνη και να αποκτήσει τον έλεγχο των στρατηγικής σημασίας θαλάσσιων Στενών που χώριζαν την Σικελία από την Ιταλία. Πάντως, η επιτυχία του Ιέρωνα ήταν αρκετή ώστε οι συμπολίτες του να του απονεύμουν τον τίτλο του βασιλιά. Είναι γνωστό ότι οι Μαμερτίνοι είχαν αποστείλει αιτήματα για βοήθεια και προστασία έναντι των Συρακουσίων, τόσο στους Καρχηδόνιους όσο και στους Ρωμαίους. Η εξεύρεση ενός ισχυρού προστάτη ήταν ζήτημα ζωής και θανάτου για τους μισθοφόρους διοικούντες της Μεσσήνης, καθώς η αποχώρηση του βασιλιά των Συρακουσών ήταν σίγουρα προσωρινή. Φαινομενικά, μία συμμαχία με τους Ρωμαίους φάνταζε ως η καλύτερη προοπτική, αν μη τι άλλο οι φυλετικοί και πολιτισμικοί δεσμοί μεταξύ Καμπανών και Λατίνων ήταν προφανείς, ενώ είναι αλήθεια πως οι Ρωμαίοι επέτρεπαν έναν σημαντικό βαθμό ανεξαρτησίας στις πόλεις και φυλές που ενσωμάτωναν στην Λατινική Συνομοσπονδία τους³⁵. Ίσως υπήρχε και η ελπίδα για την μελλοντική απόκτηση προνομίων, κατά το παράδειγμα των συμπατριωτών τους Καμπανών. Συν τοις άλλοις, η Ρώμη σε αντίθεση με την Καρχηδόνα δεν ήταν μία δύναμη με εδάφη, στρατό και συμφέροντα στην Σικελία, επομένως η ελευθερία κινήσεων για τους Μαμερτίους θα ήταν μεγάλη. Όμως, ήταν η βοήθεια που τους πρόσφεραν οι καρχηδονιακές δυνάμεις που τους έσωσε από τον Ιέρωνα, και μάλιστα αποδέχθηκαν την εγκατάσταση καρχηδονιακής φρουράς στην Μεσσήνη. Το όφελος που αποκόμισαν οι πολιορκημένοι μισθοφόροι ήταν η ταχεία επέμβαση των Καρχηδονίων που βρίσκονταν γεωγραφικά εγγύτερα σε σχέση με τους Ρωμαίους, αλλά τα αρνητικά αυτής της προστασίας θα ήταν θεωρητικά περισσότερα από τα θετικά. Οι Καρχηδόνιοι ήταν αποφασισμένοι να ελέγξουν την Μεσσήνη, οι Μαμερτίνοι θα αναγκάζονταν να σταματήσουν τις συνήθεις πειρατικές δραστηριότητες τους, ενώ παράλληλα μία ενδεχόμενη αλλαγή στην ισορροπία ισχύος στην Σικελία θα μπορούσε κάλλιστα να οδηγήσει σε μία συμμαχία μεταξύ Συρακουσών και Καρχηδόνας. Στην πραγματικότητα, οι Μαμερτίνοι αποδέχθηκαν βραχυπρόθεσμα την καρχηδονιακή βοήθεια, επιζητώντας την ρωμαϊκή προστασία μακροπρόθεσμα, και δεν αποτελεί έκπληξη πως όταν πληροφορήθηκαν την θετική απόφαση για το αίτημα τους στην Ρώμη, έδιωξαν την προσωρινά "κηδεμονεύουσα" καρχηδονιακή φρουρά από την πόλη³⁶, μία ενέργεια που είχαν κάθε δικαίωμα να πράξουν χωρίς να θεωρηθεί πολεμική.

Σύμφωνα με τον Πολύβιο (1.10.3.) όταν έφθασε το αίτημα περί *deditio* των Μαμερτίνων της Μεσσήνης στην Ρώμη, η Σύγκλητος ήταν διχασμένη ως προς την πιο ενδεδειγμένη δράση. Κατ' αρχάς θα αποτελούσε υποκρισία των Ρωμαίων να υποστηρίξουν τους Μαμερτίους, καθώς μόλις πρίν λίγα χρόνια (270 π.Χ.) είχαν εκστρατεύσει και είχαν επιβάλλει την τάξη στο Ρήγιο, μία ελληνική πόλη της νότιας Ιταλίας, όπου μία αντίστοιχη ομάδα Λατίνων και Καμπανών μισθοφόρων είχαν καταλάβει εγκληματικά την αρχή και διοικούσαν τυραννικά, αλλά και κατάφωρη προσβολή της καλής πίστωσης (*fides*) του ρωμαϊκού κράτους απέναντι στον ελληνικό κόσμο. Ωστόσο, υπήρχαν σημαντικοί λόγοι που συνηγορούσαν υπέρ της αποδοχής του αιτήματος και της ανάληψης δράσης. Ο πόλεμος με τον Πύρρο είχε πλέον καταστήσει προφανές στους Ρωμαίους ότι εάν μία εχθρική δύναμη κατόρθωνε να επικρατήσει στην Σικελία, θα μπορούσε να την χρησιμοποιήσει ως βάση για

---

³⁵ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, 264-146 BC*, Osprey Publishing, Essential Histories, Oxford, 2002, σελ. 34

³⁶ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 139

να προξενήσει προβλήματα και να απειλήσει την σχετικά πρόσφατη και εύθραυστη κυριαρχία τους στην νότια Ιταλία - ειδικότερα, η κατάληψη της Μεσσήνης θα δημιουργούσε ουσιαστικά ένα προγεφύρωμα για επέμβαση στην ίδια την ιταλική χερσόνησο, προξενώντας στους Ρωμαίους ένα αντίστοιχο πρόβλημα εξωτερικής πολιτικής με αυτό που αντιμετώπιζαν οι Άγγλοι ως προς τις Κάτω Χώρες και οι Η.Π.Α. με την Κούβα και γενικά την Καραϊβική³⁷. Είναι σαφές ότι ως εχθρική δύναμη υπονοείται η ισχυρή Καρχηδών. Μάλιστα ο ίδιος ο Πολύβιος θεωρεί πως οι Ρωμαίοι ήδη κατά το 264 π.Χ. ανησυχούσαν ιδιαίτερα για την αυξανόμενη ισχύ και επιρροή των Καρχηδονίων στην Σικελία και αλλού, προκαλώντας τους μία αίσθηση περικύκλωσης. Ωστόσο, στην πραγματικότητα η καρχηδονιακή επέκταση επεδείκνυε στασιμότητα – συγκεκριμένα, η κυριαρχία των Καρχηδονίων στην Σικελία δεν παρουσίασε κάποια αλλαγή (με μόνη διαφορά την παρουσία στις Αιολίδες Νήσους και την Μεσσήνη) και οι κτήσεις τους στην Ιβηρική Χερσόνησο και την Σαρδηνία δεν ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένες, ενώ μάλλον δεν είχαν κανένα σοβαρό έρεισμα π.χ. στην Κορσική³⁸. Βέβαια, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί η πιθανότητα καθώς οι Ρωμαίοι ανέπτυσσαν σταδιακά την αντίληψη πως ολόκληρη η Ιταλία τους "ανήκει" να γίνονταν καχύποπτοι απέναντι σε μία ξένη ισχυρή δύναμη που κατείχε γαίες π.χ. στην Σαρδηνία, ενώ η ανησυχία για το ισχυρό καρχηδονιακό ναυτικό μάλλον ήταν δεδομένη³⁹. Επίσης, η άποψη περί της ακραιφνώς φιλοπόλεμης-ενάντια στην Καρχηδόνα-στάσης ορισμένων αριστοκρατικών γενών (gentes) όπως οι Ατίλιοι (Atilii), οι Κλαύδιοι (Claudii), οι Οτακίλιοι (Otacilii) και οι Βαλέριοι (Valerii), μέλη των οποίων έπαιξαν αργότερα καθοριστικό ρόλο στην διαμάχη που ακολούθησε, μάλλον δεν ευσταθεί. Η υπόθεση αυτή βασίζεται κυρίως στην υποτιθέμενη καταγωγή ή τις σχέσεις τους με την Καμπανία, τα εμπορικά τους συμφέροντα και την επιθυμία για επέκταση προς νότον, κατά αντιπαράβολή, υποτίθεται με τον οίκο των Φαβίων (Fabii) που υποστήριζε την χερσαία επέκταση της ρωμαϊκής ισχύος προς βορράν, ενώ στην πραγματικότητα λόγω των θέσεων εξουσίας που κατείχαν αυτές οι οικογένειες στο ρωμαϊκό κράτος, τα συμφέροντα τους ήταν εκτεταμένα και όχι γεωγραφικώς προσδιορισμένα⁴⁰. Ένας άλλος λόγος όμως αξίζει μεγαλύτερης προσοχής. Η απόφαση για πόλεμο δεν προέκυψε κατά κύριο λόγο από τις όποιες γεωστρατηγικές ανησυχίες και ένα είδος "αμυντικού ιμπεριαλισμού" αλλά, σύμφωνα με τον Δίωνα Κάσσιο (Cassius Dio) από την αμοιβαία απληστία, και τις αρπακτικές προθέσεις και των δύο πλευρών, ειδικά των Ρωμαίων, για τους οποίους μετά την καθυπόταξη της Ιταλίας και την δυνατότητα λαφυραγωγίας που προσέφερε, η Σικελία αποτελούσε απλώς τον επόμενο προφανή στόχο⁴¹. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά την ανικανότητα της Συγκλήτου για consensus και την λήψη απόφασης, όταν το ζήτημα

---

³⁷ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. xv, 2

³⁸ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 18

³⁹ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 38

⁴⁰ B.D. Hoyos, *ό.π.*, σελ. 20, 21

⁴¹ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 140-141

παραπέμφθηκε στην Λοχίτιδα Εκκλησία (*Comitia Centuriata*) ώστε να αποφανθεί ο ρωμαϊκός δήμος επί τούτου, ο τότε ύπατος Άππιος Κλαύδιος Καυδέκιος (*Appius Claudius Caudex*) επηρέασε τον λαό υπέρ της επέμβασης με υποσχέσεις περί λείας και λαφύρων – τα “μεγάλα και προφανή οφέλη” στα οποία αναφέρεται και ο Πολύβιος (1.11.2) – μία προοπτική ελκυστική για όλες τις κοινωνικές τάξεις της Ρώμης. Επιπρόσθετα, εκτός από τον υλικό πλούτο, αυτή η εκστρατεία εξυπηρετούσε την ενίσχυση του γοήτρου και της προσωπικής δόξας του ύπατου Άππιου, την ίδια περίοδο που ο έτερος ύπατος Μάρκος (ή Κόϊντος κατά τον Τίτο Λίβιο) Φούλβιος Φλάκκος (*Quintus / Marcus Fulvius Flaccus*) καθυπέτασε ολοκληρωτικά την ετρουσκική πόλη Ουολσίνιοι (*Volsinii*) στην Ετρουρία⁴². Ωστόσο, παραμένει ο προβληματισμός περί της στοχοποίησης της Καρχηδόνας, αφ’ης στιγμής διαφαίνεται πως η μεγάλη καρχηδονιακή απειλή αποτελεί αναχρονισμό. Η Καρχηδόνα δεν είχε επιδείξει την οποιαδήποτε φιλοδοξία για επέκταση στην Ιταλία, ούτε η σχετικά “ήρεμη”- διστακτική στάση του στρατού και του ναυτικού της πρόδιδε κάποια μεταστροφή στην εξωτερική πολιτική της⁴³. Πιθανότατα, ο αναχρονισμός να υποκρύπτει το πραγματικό αντικείμενο των συζητήσεων στην Σύγκλητο και τον Δήμο, που ήταν η κήρυξη πολέμου και η εκστρατεία εναντίον των Συρακουσών, όχι της Καρχηδόνας, εξάλλου το μοναδικό status πολέμου που υπήρχε το έτος 264 π.Χ. ήταν αυτό ανάμεσα στην Μεσσήνη και τις Συρακούσες. Σε αντίθεση με την θαλασσοκράτειρα Καρχηδόνα, την εποχή εκείνη οι Συρακούσες δεν είχαν μεγάλη στρατιωτική ισχύ, ειδικά σε σύγκριση με την ρωμαϊκή στρατιωτική βάση, αλλά και ούτε εκτεταμένες κτήσεις. Επομένως, οι Ρωμαίοι θα πολεμούσαν με υπέρτερες δυνάμεις εναντίον μίας πλούσιας πόλης-κράτους, ιδανικής για λαφυραγώγηση, ενώ το θέατρο επιχειρήσεων του πολέμου θα παρέμενε γεωγραφικά αυστηρώς προσδιορισμένο. Επιπλέον, οι μνήμες της ισχύος του Αγαθοκλή των Συρακουσών του οποίου η κυριαρχία είχε επεκταθεί στην νότιο Ιταλία, την Αδριατική Θάλασσα και το Ιόνιο Πέλαγος ήταν ακόμη νωπές, και υπήρχε η ανησυχία πως οι νεοκατακτηθέντες Έλληνες της Μεγάλης Ελλάδος (*Magna Graecia*), θα προτιμούσαν έναν νέο, ενεργητικό Έλληνα ηγεμόνα όπως ο Ιέρων Β΄ παρά την υποταγή στους βάρβαρους Ρωμαίους⁴⁴. Με αυτόν τον συλλογισμό, λοιπόν, φαίνεται πως η σύγκρουση με την Καρχηδόνα δεν ήταν σε καμμία περίπτωση στα άμεσα σχέδια της ρωμαϊκής πολιτικής ηγεσίας.

Αν οι φόβοι της Ρώμης για την Καρχηδόνα θεωρούνταν υπερβολικοί, τότε οι αντίστοιχοι φόβοι της Καρχηδόνας για την Ρώμη ήταν αρκετά βάσιμοι. Η *Realpolitik* που εφάρμοζαν οι Ρωμαίοι θα πρέπει να ήταν φανερή και κατανοητή στους Καρχηδόνιους. Η Ρώμη δεν ήταν πια το δυνατό αλλά γεωγραφικά μικρό κράτος της εποχής των συνθηκών του 348 π.Χ. και 306 π.Χ., αλλά μέσω κατακτήσεων και συμμαχιών είχε κατορθώσει να καθυποτάξει την Ιταλική Χερσόνησο, που περιελάμβανε λαούς όπως οι Ετρούσκοι και οι Έλληνες, με τους οποίους η Καρχηδόνα διατηρούσε ξεχωριστές σχέσεις εδώ και αιώνες, ενώ είχε αποδείξει ότι μπορούσε να αντισταθεί και να επικρατήσει επί ενός δεξιοτέχνη του ελληνιστικού τρόπου πολέμου όπως ο Πύρρος⁴⁵. Επιπλέον, παρά τις συγκεχυμένες ενέργειες τους, όπως θα φανεί

---

⁴² Bruno Bleckmann, *Roman Politics in the First Punic War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 170

⁴³ M.I. Finley, *A History of Sicily, Ancient Sicily to the Arab Conquest*, Chatto & Windus Ltd, London, 1968, σελ. 114

⁴⁴ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 142

⁴⁵ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 27

στην συνέχεια, οι Καρχηδόνιοι την χρονική περίοδο 264-263 είχαν δύο γεωπολιτικές προτεραιότητες, πρώτον να ανακόψουν την όποια περαιτέρω επέκταση των Συρακουσών και δεύτερον να αποτρέψουν την απόκτηση του οποιουδήποτε ερείσματος στην Σικελία από τους Ρωμαίους, αν και όταν η προοπτική μίας επέμβασης των Ρωμαίων ήταν πλέον αναμενόμενη, οι Καρχηδόνιοι ήταν πρόθυμοι να υποχωρήσουν στον πρώτο στόχο, συμμαχώντας με τους Συρακούσιους, καθώς προτιμούσαν έναν γνώριμο επί αιώνες αντίπαλο παρά έναν καινούριο εχθρό με φαινομενικά απεριόριστες δυνατότητες⁴⁶.

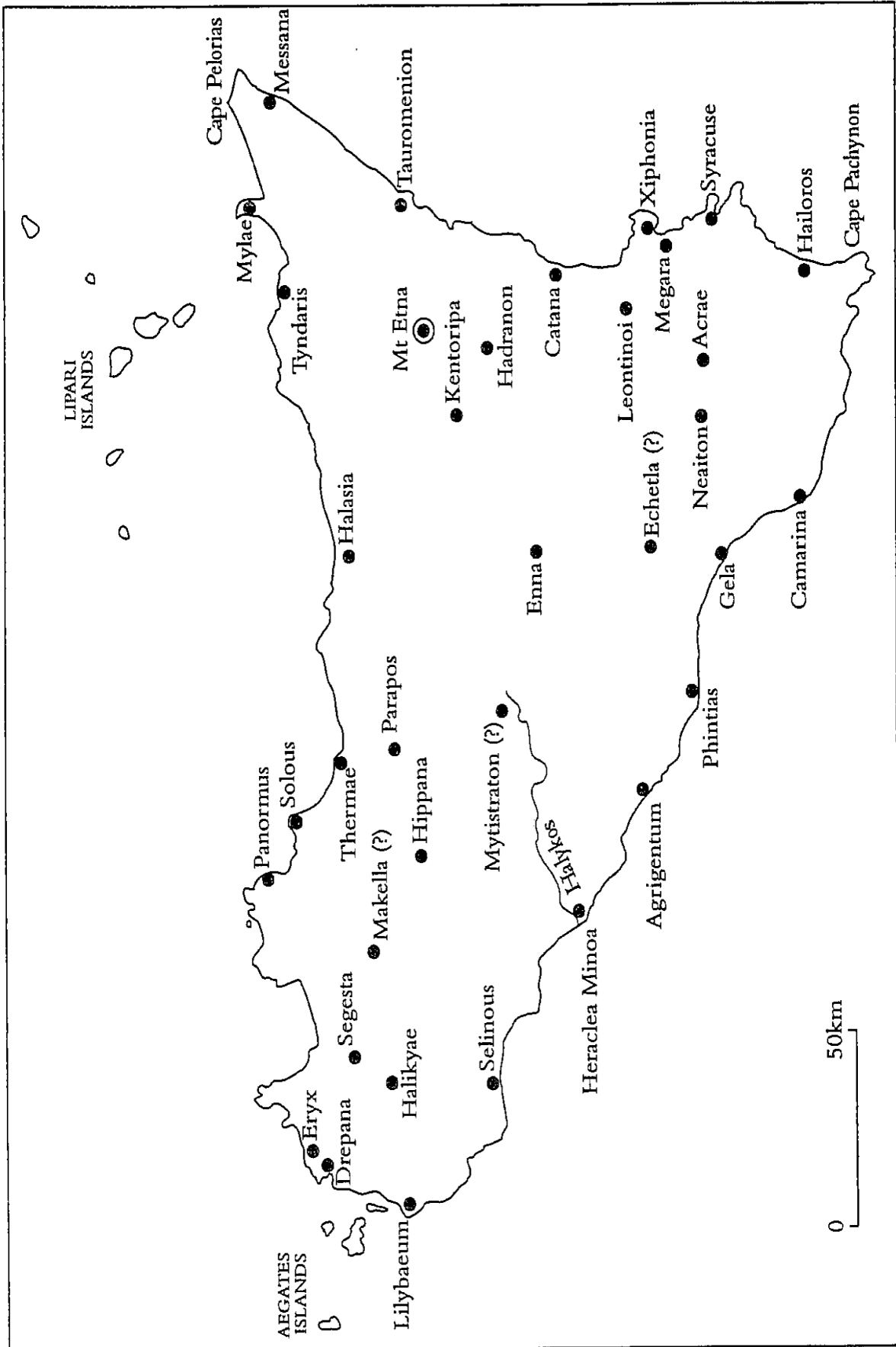
Οι πόλεμοι είναι συχνά απρόβλεπτοι και η έναρξη και η κλιμάκωση τους χαρακτηρίζονται από τυχαία γεγονότα και τις αντιδράσεις των εμπλεκόμενων μερών σε αυτά. Οι τέσσερις πόλοι Μεσσήνη-Συρακούσες-Καρχηδόνα-Ρώμη και η έναρξη του Α΄ Καρχηδονιακού Πολέμου θυμίζει κάπως την κατάσταση μεταξύ Σερβίας-Αυστρίας, την εμπλοκή των δύο μεγάλων συνασπισμών των Μεγάλων Δυνάμεων και την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ οι ρωμαϊκές προσδοκίες στην αρχή των γεγονότων δεν είχαν σχέση με ό,τι ακολούθησε και η προσπάθεια των Καρχηδονίων να αντιμετωπίσουν μία, ίσως ανύπαρκτη, ρωμαϊκή απειλή στην κυριαρχία τους στην Σικελία, κατέληξε να γίνει αυτοεκπληρούμενη προφητεία⁴⁷. Φυσικά, η απουσία πρότερων σχεδιασμών δεν σημαίνει πως η σύγκρουση δεν ήταν και αναπόφευκτη. Τα τυχαία συμβάντα και οι συγκυρίες αποφασίζουν ίσως την χρονική στιγμή του ξεσπάσματος μίας κρίσης και προσφέρουν επίσημες αιτιολογήσεις όπως η παραβίαση συνθηκών ή σφαιρών επιρροής, αλλά πάντα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η λογική του άναρχου διεθνούς συστήματος, οι πιέσεις που η δομή του ασκεί στις επιμέρους μονάδες και σαφέστατα οι στρατηγικοί υπολογισμοί στους οποίους προβαίνουν τα κράτη με στόχο την εξασφάλιση των εθνικών τους συμφερόντων. Οι δεδομένες στρατιωτικές ικανότητες και η αβεβαιότητα όσον αφορά τις πραγματικές προθέσεις προκαλούν τον φόβο μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, ένας φόβος, το επίπεδο του οποίου μεταβάλλεται ανάλογα με την ικανότητα απειλής που διαθέτει το κάθε κράτος, και βέβαια η απάντηση είναι πάντα η ίδια : προσπάθεια μεγιστοποίησης της ισχύος⁴⁸. Η συνάντηση των Ρωμαίων και των Καρχηδονίων στην Σικελία βάσει των ικανοτήτων, της ισχύος, των αντιλήψεων, των προσδοκιών και των πληροφοριών που διέθεταν την δεδομένη ιστορική συγκυρία θα αποδεικνυόταν μοιραία.

---

⁴⁶ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 146

⁴⁷ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 114, 115

⁴⁸ John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, (The Tragedy of Great Power Politics)*, (W.W. Norton & Company Ltd., New York, 2001), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2006, σελ. 104, 105

2. Οι πρώτες συγκρούσεις

Ύστερα από την απόφαση του ρωμαϊκού λαού να συνδράμει στρατιωτικά τους Μαμερτίνους της Μεσσήνης απέναντι στον κίνδυνο που αντιμετώπιζαν από τις Συρακούσες, η επέμβαση άργησε να υλοποιηθεί, καθώς χρειαζόταν αρκετός χρόνος ώστε να συγκεντρωθεί, στελεχωθεί και προετοιμαστεί η υπατική στρατιά (δύο λεγεώνες), ενώ παράλληλα ήταν αναγκαία η συνεννόηση με τους ναυτικούς συμμάχους (*socii navales*) της Ρώμης-ουσιαστικά ελληνικές πόλεις – κράτη της νοτίου Ιταλίας με μακράινη ναυτική παράδοση και ισχύ, όπως η Κύμη, η Νεάπολη, ο Τάραντας και οι Επιζεφύριοι Λοκροί-καθώς αυτοί θα έφεραν το βάρος της μεταφοράς, με τριήρεις και πεντήρεις, του ρωμαϊκού στρατεύματος από το Ρήγιο στην Σικελία μέσω των θαλάσσιων Στενών της Μεσσήνης. Εν τω μεταξύ, οι Καρχηδόνιοι δεν έμειναν εντελώς άπραγοι, αλλά απέστειλαν μία ομάδα πλοίων να προσαράξουν σε μία θέση κοντά στο ακρωτήριο Πελωριάς, απ'όπου μπορούσαν να επιβλέπουν τα Στενά και δυνητικά να εμποδίσουν κάποιο πλοίο που θα προσπαθούσε να πλεύσει προς την Μεσσήνη. Ο ύπατος Άππιος Κλαύδιος αντιλαμβανόμενος την καθυστέρηση που προκαλούσαν οι προετοιμασίες της εκστρατείας, απέστειλε ένα μικρότερο σώμα δυνάμεων υπό τον τριβούνιο και συγγενή του Γάιο Κλαύδιο (*Gaius Claudius*) να διαπλεύσει τα Στενά της Μεσσήνης και να προλειάνει το έδαφος για την κυρίως επέμβαση. Παραδόξως, ο τριβούνος έφερε εις πέρας την αποστολή χωρίς να συγκρουστεί ανοιχτά με τους Καρχηδόνιους, ίσως επειδή ο επικεφαλής του καρχηδονιακού στολίσκου μη έχοντας σαφείς οδηγίες περί της ενδεδειγμένης πράξης σε μία τέτοια περίπτωση, θεώρησε συνετό να μην προβεί σε εχθρική ενέργεια κατά των Ρωμαίων που μπορεί να είχε απροσδόκητες συνέπειες κλιμάκωσης, ακόμα και πόλεμο⁴⁹. Παράλληλα, είτε αυτοβούλως είτε με προτροπή των Ρωμαίων, η καρχηδονιακή φρουρά της Μεσσήνης, της οποίας επικεφαλής ήταν κάποιος Άννων (*Hanno* ή *Hannōn*) εκδιώχθηκε από τους Μαμερτίνους (με βία και τεχνάσματα όπως αναφέρει ο Πολύβιος). Το γεγονός ότι επετράπη στην φρουρά να αποχωρήσει ειρηνικά συνηγορεί υπέρ της άποψης πως ο στόχος των Ρωμαίων και των Μαμερτίνων ήταν πρωτίστως οι Συρακούσες και δεν ενδιαφέρονταν για μία σύγκρουση με την Καρχηδόνα-σε τελική ανάλυση, μία ενδεχόμενη σφαγή της φρουράς θα αποτελούσε την καλύτερη πρόκληση για την επίσημη έναρξη εχθροπραξιών ανάμεσα στην Ρώμη και την Καρχηδόνα⁵⁰. Μολαταύτα, και παρά την εν γένει διστακτική στάση απέναντι στους Ρωμαίους (π.χ. οι Καρχηδόνιοι δεν προσπάθησαν να μεταπείσουν τους Ρωμαίους ως προς την απόφασή τους για επέμβαση ούτε ενίσχυσαν την παρουσία τους στην Μεσσήνη) και την ανυπαρξία επίσημης κήρυξης πολέμου, το συμβάν προκάλεσε οργή στην Καρχηδόνα και ο άτυχος διοικητής Άννων κατηγορήθηκε για υποχωρητικότητα, δειλία και έλλειψη κρίσεως, και εκτελέστηκε δια της προσφιλούς, ως προς τους Καρχηδόνιους σε ανάλογες περιπτώσεις, σταυρικής θανάτωσης⁵¹. Η Καρχηδόνα απέστειλε νέες δυνάμεις στην Μεσσήνη και τα Στενά υπό την ηγεσία ενός άλλου Άνωνα, αποφασισμένη να μην επιτρέψει την απόβαση των Ρωμαίων στην Σικελία. Όταν ο Άππιος μαζί με το κύριο εκστρατευτικό σώμα κατέφθασαν στο

⁴⁹ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico, London, 1999, σελ. 51

⁵⁰ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 144

⁵¹ Πιθανώς ο σκοπός να μην ήταν μόνο ο παραδειγματισμός αλλά και ο εξευμενισμός των Θεών (βλ. T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. 25)

Ρήγιο αντιμετώπισαν δυσκολίες αναφορικά με το πέρασμα τους από τα Στενά στην Μεσσήνη. Οι πρώτες απόπειρες διαπεραίωσης έγιναν κατά την διάρκεια της ημέρας και υπήρξαν αποτυχημένες. Μάλιστα, ο στρατηγός Άννων κατέλαβε αρκετά πλοία και αιχμαλώτους, και σε μία καταφανή επίδειξη δυνάμεως τα επέστρεψε στους Ρωμαίους, προειδοποιώντας τους να επιλέξουν την ειρήνη από το να βρεθούν αντιμέτωποι με την καρχηδονιακή ναυτική ισχύ, ισχυριζόμενος επιπλέον ότι δεν θα τους επέτρεπε ούτε καν να πλύνουν τα χέρια τους στην θάλασσα⁵². Τελικά, το πέρασμα των ρωμαϊκών δυνάμεων έγινε εφικτό μονάχα κατά την διάρκεια της νύχτας, που η παρατήρηση και ο εντοπισμός από τον εχθρικό στόλο ήταν δυσχερείς, αν και σίγουρα η κίνηση έγινε τελικά αντιληπτή ως έναν βαθμό, καθώς τότε έχουμε την περίπτωση που μία καρχηδονιακή πεντήρης κατεδίωξε τους Ρωμαίους με τόσο ζήλο και ταχύτητα που εξόκειλε στην στεριά, λειτουργώντας αργότερα ως το μοντέλο επάνω στο οποίο βάσισαν οι Ρωμαίοι την κατασκευή του δικού τους στόλου πεντήρεων⁵³. Την ίδια περίοδο ο Άννων συμμαχούσε με τον Ακράγαντα, μία σπουδαία ελληνική πόλη – κράτος της νοτίου Σικελίας και παλαιό ανταγωνιστή των Συρακουσών, αλλά και με τον ίδιο τον αρχαίο αντίπαλο της Καρχηδόνας, τις Συρακούσες, καθώς ο Ιέρων είχε ανησυχήσει εξίσου με τους Καρχηδόνιους για την επικείμενη ρωμαϊκή εισβολή στην Σικελία. Αυτή η εκπληκτική αντιστροφή των συμμαχιών θα πρέπει σίγουρα να ξάφνιασε τους Ρωμαίους⁵⁴. Ο Ιέρων, λοιπόν, εξεστράτευσε και αυτός εναντίον της Μεσσήνης και από κοινού με τους καινούριους του συμμαχούς, τους Καρχηδόνιους, προέβησαν στον αποκλεισμό και την πολιορκία της πόλης. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που καταδεικνύει ότι η ολοκληρωτική ρήξη δεν ήταν εξαρχής αναπόφευκτη είναι πως τόσο κατά την άφιξη του Άππιου στο Ρήγιο όσο και μετά την έλευση του στην Μεσσήνη, έλαβαν χώρα διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, χωρίς όμως κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα καθώς οι σύμμαχοι αντιλαμβάνονταν ξεκάθαρα την ρωμαϊκή υποκρισία. Επιπλέον, η ευκολία με την οποία οι Συρακούσιοι και οι Καρχηδόνιοι συμφώνησαν σε μία συνεργασία εναντίον των Ρωμαίων, ενώ μόλις πριν λίγο καιρό βρίσκονταν σε τροχιά σύγκρουσης εξαιτίας της Μεσσήνης, δείχνει τον βαθμό στον οποίο όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη αυτής της κρίσης έδρασαν με βάση ιδιοτελείς σκοπούς, δηλαδή βάσει των συμφερόντων τους⁵⁵.

Αυτό που επακολούθησε αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διαφορετικών, ακόμη και αντικρουόμενων, απόψεων επί ενός συγκεκριμένου ιστορικού συμβάντος, καθώς οι κύριες ιστορικές μας πηγές δεν συμπίπτουν, αναδεικνύοντας την δυσκολία της επακριβούς ιστορικής μελέτης, αφού για το ζήτημα αυτό προκύπτουν τρεις εναλλακτικές εκδοχές⁵⁶. Πάντως, γεγονός αποτελεί πως μετά το αδιέξοδο των διαπραγματεύσεων υπήρξε σύγκρουση μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Ο Πολύβιος ο Μεγαλοπολίτης αναφέρει ότι ο Άππιος κινήθηκε ενάντια στις δυνάμεις των Συρακουσών και επικράτησε στο πεδίο της μάχης. Όπως αναφέρει και ο Ιωάννης Ζωναράς, η νίκη κατέστη δυνατή λόγω του πειθαρχημένου πεζικού των λεγεωνάριων, καθώς αρχικά η μάχη έβαινε υπέρ των Συρακουσίων, χάρη στο ισχυρό και

---

⁵² Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 73

⁵³ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, 264-146 BC*, Osprey Publishing, Essential Histories, Oxford, 2002, σελ. 36

⁵⁴ Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 144

⁵⁵ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 73

⁵⁶ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 49-50

φημισμένο ιππικό που διέθεταν⁵⁷. Εν συνεχεία, ο Ιέρων έλυσε την πολιορκία της Μεσσήνης και επέστρεψε στις Συρακούσες, ενώ ο Άππιος έπειτα κατανίκησε και τις καρχηδονιακές δυνάμεις. Έτσι, οι δύο σύμμαχοι δίχως να συντονίσουν τις ενέργειες τους και να συνεργαστούν στρατιωτικά, ηττήθηκαν ξεχωριστά από τους Ρωμαίους, αν και όχι αποφασιστικά. Ο Φιλίνος ο Ακραγαντίνος ισχυρίζεται το ακριβώς αντίθετο, ότι δηλαδή τόσο οι Συρακούσιοι όσο και οι Καρχηδόνιοι νίκησαν τους Ρωμαίους, και οι τελευταίοι προέβησαν στην πολιορκία της Εχέτλας και των Συρακουσών μόνο μετά την απόσυρση των αντιπάλων τους από την Μεσσήνη, μία άποψη που ο ίδιος ο Πολύβιος απορρίπτει. Τέλος, ο Διόδωρος ο Σικελιώτης μας παραθέτει μία τρίτη εκδοχή σύμφωνα με την οποία μονάχα οι Καρχηδόνιοι πολέμησαν και νικήθηκαν από τους Ρωμαίους, ενώ ο Ιέρων αποφάσισε να αποχωρήσει χωρίς μάχη και να επιστρέψει στις Συρακούσες, αντιλαμβανόμενος το ίδιο το πέρασμα του Άππιου από το Ρήγιο στην Μεσσήνη ως προδοσία των αναξιόπιστων Καρχηδονίων συμμάχων του. Φυσικά, παρά την προσωρινή επικράτηση του και τις όποιες εξορμήσεις του στις περιοχές υπό την ηγεμονία των Συρακουσών, ο Άππιος δεν ήταν δυνατόν να ελπίζει πραγματικά ότι θα κατόρθωνε να εκπορθήσει την πόλη των Συρακουσών με τα ισχυρά τείχη. Η εκστρατεία του Άππιου Κλαύδιου ήταν πετυχημένη ως προς τον στόχο της εξασφάλισης της Μεσσήνης, αλλά ηθελημένα ή αθέλητα είχε ως σημαντική αρνητική συνέπεια το γεγονός ότι έθεσε σε τροχιά σύγκρουσης την Ρώμη με την Καρχηδόνα, και ίσως δεν είναι τυχαίο ότι επιστρέφοντας στην Ρώμη δεν γιόρτασε θρίαμβο ούτε επανεξελέγει στο ανώτατο αξίωμα του υπάτου⁵⁸. Επίσης, η υπόθεση της υποταγής του Ιέρωνα δεν είχε τελειώσει για τους Ρωμαίους.

Το έτος 263 οι δύο νέοι ύπατοι Μάνιος Οτακίλιος Κράσος (Manius Otacilius Crassus) και Μάνιος Βαλέριος Μάξιμος Κορβίνος (Manius Valerius Maximus Corvinus) με δύο στρατιές (τέσσερις λεγεώνες) κατέφθασαν στην Σικελία, ενίσχυσαν την ρωμαϊκή παρουσία στην Μεσσήνη και εισέβαλαν στο κράτος των Συρακουσών, ενώ ο Βαλέριος προέβη σε επιδρομές και στην καρχηδονιακής επιρροής δυτική Σικελία⁵⁹, καταλαμβάνοντας και την Έγεστα. Φαίνεται ότι η αποφασιστικότητα των Ρωμαίων και η γενικότερη επίδειξη συντριπτικής ισχύος είχε θετικά, για τους ίδιους, αποτελέσματα, καθώς 67 σικελικές πόλεις, οι οποίες μέχρι τότε βρίσκονταν υπό την εξουσία και επιρροή είτε των Συρακουσών είτε της Καρχηδόνας, πρόσφεραν την υποταγή τους στους Ρωμαίους εισβολείς⁶⁰. Η κατάσταση που διαμορφώθηκε προκάλεσε ανησυχία στον Ιέρωνα, ο οποίος είχε διαγνώσει την συντριπτική ισχύ των Ρωμαίων όχι μόνο σε σχέση με τις δικές του δυνάμεις αλλά και των Καρχηδονίων, και έσπευσε να συνάψει ειρήνη με τους Ρωμαίους-η οποία το 248 αναγνωρίστηκε ως ισχύουσα επ'αόριστον- διασφαλίζοντας την ανεξαρτησία και ασφάλεια της επικράτειας του.

---

⁵⁷ Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 18

⁵⁸ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 99

⁵⁹ Πιθανώς για τον ρόλο του στην διασφάλιση της Μεσσήνης ο Βαλέριος έλαβε το τιμητικό όνομα Μεσσάλας / Μεσσάλλας (Messala / Messalla) που το κληροδότησε και στους απογόνους του.

⁶⁰ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico, London, 1999, σελ. 54

Η απόκτηση ενός πιστού φίλου και συμμάχου στο πρόσωπο του Ιέρωνα, ευνόησε τα μέγιστα τους Ρωμαίους, αλλάζοντας το σκηνικό του πολέμου, καθώς πλέον οι Ρωμαίοι δεν θα αντιμετώπιζαν δύο εχθρούς ταυτόχρονα, είχαν εξασφαλίσει μία μόνιμη και ασφαλή βάση στην Σικελία, και δεν χρειαζόταν πια να ανησυχούν για ζητήματα διοικητικής μέριμνας όπως η απρόσκοπτη ροή προμηθειών (τρόφιμα, πολεμοφόδια κ.τ.λ.)⁶¹. Τραγικά ειρωνικό, και ενδεικτικό της αναξιοπιστίας τους ως συμμάχων, υπήρξε το γεγονός της άφιξης καρχηδονιακών πλοίων για ενίσχυση του Ιέρωνα την ίδια στιγμή που ο ίδιος συνομολογούσε την συνθήκη με τους Ρωμαίους.

Παρά τις όποιες ελπίδες μπορεί να υπήρχαν ακόμα για την διεξαγωγή διαπραγματεύσεων και την συνοπτική επίλυση των διαφορών που είχαν προκύψει, οι Καρχηδόνιοι προέβησαν στην εκτεταμένη στρατολόγηση μισθοφόρων από την Ιβηρική Χερσόνησο, την Γαλατία και την Λιγουρία (στην βορειοδυτική Ιταλία) τους οποίους απέστειλαν στην Σικελία, ενώ παράλληλα οι δύο νέοι Ρωμαίοι ύπατοι του έτους 262, ο Λεύκιος Ποστούμιος Μέγελλος (Lucius Postumius Megellus) και ο Κόϊντος Μαμίλιος Βίτουλος (Quintus Mamilius Vitulus) αποβιβάστηκαν στην Σικελία με περίπου 40.000 άνδρες. Αναφορικά με την στρατηγική σκέψη των Καρχηδονίων, θα μπορούσε να υποτεθεί πως διάλεξαν συνειδητά την παλαιά τους στρατηγική που περιελάμβανε να δελεαστεί ο εχθρός να τους επιτεθεί στην δική τους σφαίρα επιρροής της Σικελίας, εφόσον κατά το παρελθόν όσο και αν είχαν υποχωρήσει, όσα εδάφη και αν είχαν απωλέσει, κατόρθωναν πάντα να αντισταθούν στις κύριες βάσεις τους στην δυτική Σικελία και έπειτα να επανακτήσουν τις χαμένες περιοχές⁶². Στο βαθμό που συζητούμε για μία πραγματικά συνειδητή στρατηγική επιλογή, η ομοιότητα με την αντίστοιχη παράδοση εσκεμμένης υποχώρησης και αντίστασης έως την πλήρη εξασθένηση του εχθρού που εφάρμοσαν οι Ρώσοι τόσο κατά των στρατιών του Μέγα Ναπολέοντα όσο και αυτών του Αδόλφου Χίτλερ, είναι εκπληκτική. Εντωμεταξύ, οι Καρχηδόνιοι είχαν επιλέξει ως βάση των επιχειρήσεων τους την ελληνική πόλη του Ακράγαντα, και η επιλογή αυτή δεν ήταν καθόλου τυχαία. Ο Ακράγας ήταν τεράστιας στρατηγικής σημασίας, καθώς όχι μόνο ήλεγχε την βασική οδό κατά μήκος της νότιας ακτής της Σικελίας, αλλά και σημαντικές διόδους με κατεύθυνση τις βόρειες και βορειοανατολικές περιοχές του νησιού, ειδικότερα προς την πόλη Πάνορμο (το σημερινό Παλέρμο) και τις πόλεις Έννα και Κατάνη αντίστοιχα, ενώ, πέρα από το λιμάνι της Πανόρμου (που γεωγραφικά βρισκόταν πιο μακριά από την Καρχηδόνα) αποτελούσε το ιδανικότερο σημείο εκκίνησης για εξαπόλυση επιδρομών και επιθέσεων στην ανατολική Σικελία⁶³. Ο Αννίβας ο Υιός του Γίσκωνα, ο Καρχηδόνιος διοικητής του Ακράγαντα, είχε μαζέψει εντός των τειχών της πόλεως αρκετό μέρος του πληθυσμού των γύρω περιοχών αυξάνοντας τον πληθυσμό της πόλης σε 50.000, αλλά η καρχηδονιακή φρουρά που είχε στην διάθεση του ήταν αριθμητικά περιορισμένη. Μία πρώτη έξοδος και επιδρομή των Καρχηδόνιων σε απροετοίμαστους Ρωμαίους οι οποίοι έψαχναν για τρόφιμα στην γύρω περιοχή, που τελικά απωθήθηκε με σημαντικές για τους επιτιθέμενους απώλειες, δίδαξε τους μεν ότι είναι προτιμότερη η μη άσκοπη απώλεια στρατιωτών και τους δε να μην υποτιμούν τους αντιπάλους τους και την ανάγκη να αυξηθούν τα μέτρα προφύλαξης. Είναι αλήθεια ότι οι Ρωμαίοι βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν μία πολύ δύσκολη αποστολή. Ο Sun Tzu θεωρούσε ότι η επίθεση εναντίον οχυρωμένων πόλεων είναι η χειρότερη στρατηγική και

---

⁶¹ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 54

⁶² J.F. Lazenby, *ό.π.*, σελ. 55

⁶³ J.F. Lazenby, *ό.π.*, σελ. 56

θα πρέπει να διενεργείται μόνο όταν δεν υπάρχει άλλη επιλογή⁶⁴. Αναμφίβολα, η πολιορκία και η εκπόρθηση πόλεων αποτελούσε έναν ιδιαίτερα απαιτητικό άθλο κατά την αρχαιότητα. Η δυνατότητα επίτευξης του στόχου έγκειτο σε μία σειρά παραγόντων που βασιζόνταν στην εκτεταμένη προετοιμασία, την τεχνολογική γνώση και τον μόχθο και περιελάμβανε από απλές σκάλες πολιορκίας-μεγάλων διαστάσεων σκάλες για την ανάβαση στα τείχη-μέχρι πολιορκητικούς πύργους με γέφυρες, άλλες πολιορκητικές μηχανές για την δημιουργία ρήγματος στα τείχη, πολιορκητικούς κριούς και την κατασκευή υπόγειων στοών για την υπονόμηση των τειχών⁶⁵. Σε όλα αυτά θα πρέπει να συνυπολογιστεί ο πολιορκούμενος που εννοείται θα προέβαινε σε αντίμετρα χρησιμοποιώντας κάθε τρόπο για να αμυνθεί και να ακυρώσει την προσπάθεια του πολιορκητή π.χ. ρίψη βελών, κάψιμο των πολιορκητικών κατασκευών, κλείσιμο των στοών κ.α. Φυσικά, ήταν διαδεδομένο και το φαινόμενο της προδοσίας, κάτι τέτοιο όμως δεν προέκυψε στην περίπτωση της πολιορκίας του Ακράγαντα από τους Ρωμαίους. Γενικότερα, οι Ρωμαίοι σε σύγκριση με άλλους στρατούς της εποχής π.χ. των Ελληνιστικών Βασιλείων, δεν διέθεταν παρά πενιχρές γνώσεις, δυνατότητες και μέσα για την επίτευξη ενός τέτοιου στόχου, ειδικά όσον αφορά μία μεγάλη και ισχυρή πόλη όπως ο Ακράγαντας, επομένως η επιλογή του αποκλεισμού της πόλεως ήταν κατά κάποιον τρόπο μονόδρομος για αυτούς, μία απόφαση στην οποία συνηγορούσε το γεγονός πως ο Ακράγας ως ηπειρωτική πόλη θα μπορούσε εύκολα να αποκλειστεί από τον υπεράριθμο ρωμαϊκό στρατό, κάτι που δεν θα ήταν εφικτό αν ήταν παραθαλάσσια, αφού οι Καρχηδόνιοι διέθεταν ναυτική ισχύ, ενώ οι Ρωμαίοι όχι. Μετά από πέντε μήνες στενούς πολιορκίας οι πολιορκημένοι αντιμετώπισαν σοβαρή έλλειψη τροφίμων, αλλά η Καρχηδόνα δεν έμεινε άπραγη. Μία δύναμη που αριθμούσε περίπου 50.000 πεζικό, 6.000 ιππικό και 60 ελέφαντες (σύμφωνα με τον Φιλίνο και τον Διόδωρο) συγκεντρώθηκε στην ελληνική πόλη Ηράκλεια Μινώα, υπό την αρχηγία του Άννωνα. Η πρώτη ενέργεια του Καρχηδόνιου στρατηγού ήταν η αιφνιδιαστική επίθεση και κατάληψη της περιοχής της Ερβεσού, την οποία χρησιμοποιούσε ο ρωμαϊκός στρατός ως κέντρο συγκέντρωσης προμηθειών, διασπώντας με αυτόν τον τρόπο τις γραμμές επικοινωνίας των Ρωμαίων, και προκαλώντας έλλειψη τροφίμων στις στρατοπεδευμένες, μπροστά στα τείχη του Ακράγαντα, λεγεώνες. Μία ιδιαιτέρως αρνητική συνέπεια της κακής διατροφής ήταν και οι ασθένειες που γρήγορα εξελίχθηκαν σε επιδημία που ταλάνιζε τα ρωμαϊκά στρατόπεδα. Μετά την έναρξη της προέλασης του Άννωνα από την Ηράκλεια Μινώα προς τον Ακράγαντα η πρώτη επαφή μεταξύ των αντίπαλων στρατών οφείλεται σε τέχνασμα του ίδιου του Άννωνα, ο οποίος διέταξε το ελαφρύ ιππικό των Νουμίδων να προπορευθεί, να επιδιώξει επαφή με τους Ρωμαίους και ύστερα να προσποιηθεί υποχώρηση, παρασύροντας τους στο κύριο σώμα του καρχηδονιακού στρατού. Η τεχνική αυτή αποτελούσε κλασική τακτική μάχης των Νουμίδων και στέφθηκε από επιτυχία και σε αυτήν την περίπτωση, καθώς το ρωμαϊκό ιππικό παρασύρθηκε από το δόλωμα, δέχθηκε επίθεση και κατόπιν κυνηγήθηκε από τις καρχηδονιακές δυνάμεις μέχρι τα ρωμαϊκά στρατόπεδα έχοντας πολλές απώλειες. Η πρώτη αυτή "ήττα" αποθάρρυνε τους Ρωμαίους από το να δεχθούν την πρόκληση του Καρχηδόνιου στρατηγού για μάχη. Αξίζει να σημειωθεί πως η απαιτητική φύση της εκτέλεσης επιτυχημένων ελιγμών, η απροθυμία των στρατιωτικών διοικητών να δώσουν μάχη εάν δεν

⁶⁴ Αθανάσιος Πλατιάς, Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου*, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα, 2015, σελ. 177

⁶⁵ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 78

ήταν σίγουροι ότι διέθεταν συντριπτικά πλεονεκτήματα έναντι των αντιπάλων τους, και η δυσκολία στο να εξαναγκάσεις σε μάχη έναν εχθρό ακόμα και αν βρισκόταν σε κοντινή γεωγραφική απόσταση, αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τύπου της πολεμικής δράσης της εποχής⁶⁶. Τελικά, ο καθοριστικός παράγοντας που ανάγκασε τις αντιμαχόμενες πλευρές να συναντηθούν στο πεδίο της μάχης ήταν η πείνα που είχε αρχίσει να ταλαιπωρεί τους πολιορκημένους, με τον Αννίβα να προτρέπει μέσω σημάτων και μηνυμάτων τον Άνωνα σε εμπλοκή, αλλά και τους Ρωμαίους όπως είδαμε. Ύστερα από περίπου επτά μήνες πολιορκίας, το έτος 261 έλαβε χώρα η μία από τις μόλις τέσσερις σημαντικές χερσαίες αναμετρήσεις των Καρχηδονίων και των Ρωμαίων, σε αυτή την πρώτη, μεταξύ τους, πολεμική σύρραξη (δύο στην Σικελία και δύο στην Αφρική). Θεωρείται δεδομένο ότι ο ρωμαϊκός στρατός έλαβε την συνήθη παράταξη μάχης των τριών γραμμών (*triplex acies*), ενώ οι Καρχηδόνιοι μάλλον παρατάχθηκαν σε περισσότερες της μίας γραμμές, με ένα μέρος του πεζικού στην πρώτη γραμμή, μέρος του πεζικού και τους ελέφαντες στην δεύτερη γραμμή και το ιππικό μοιρασμένο στα δύο άκρα της παράταξης. Ο Ζωναράς αναφέρει ότι υπήρχε σχέδιο για συντονισμένη, ταυτόχρονη επίθεση του Άνωνα και του Αννίβα απ'την πόλη, κάτι που δεν τελεσφόρησε γιατί το αντιλήφθηκαν οι Ρωμαίοι, ενώ ο Φροντίνος (Frontinus) χρεώνει τον ύπατο Ποστούμιο με ένα στρατήγημα, σύμφωνα με το οποίο αρνούνταν να δώσει μάχη παραμένοντας κοντά στο στρατόπεδο για αρκετές ημέρες, και όταν στο τέλος πείστηκαν οι Καρχηδόνιοι ότι δεν θα τολμούσε να δώσει μάχη, τους επιτέθηκε και τους νίκησε. Επίσης, προβληματισμό προκαλεί η λανθασμένη χρήση των ελεφάντων από τον Άνωνα, ο οποίος τους τοποθέτησε στην δεύτερη γραμμή αντί για την πρώτη, και ίσως για αυτό να ευθύνεται η απειρία που είχαν τότε ακόμη οι Καρχηδόνιοι αναφορικά με την ορθή τακτική χρήση αυτού του εντυπωσιακού ζώου, καθώς είναι και η πρώτη καταγεγραμμένη περίπτωση χρήσης ελεφάντων στο πεδίο της μάχης από τους Καρχηδόνιους⁶⁷. Γεγονός πάντως είναι ότι οι Ρωμαίοι κατόρθωσαν να επικρατήσουν επί των Καρχηδονίων, αν και τόσο οι νικητές όσο και οι ηττημένοι Καρχηδόνιοι υπέστησαν συντριπτικές απώλειες. Ο Αννίβας με την φρουρά του διενήργησαν νυχτερινή έξοδο και κατάφεραν να ξεφύγουν από τους Ρωμαίους, αλλά η πόλη του Ακράγαντα δεν στάθηκε το ίδιο τυχερή με τους ξένους επικυρίαρχους. Οι Ρωμαίοι προέβησαν στην εκτεταμένη λεηλασία της πόλης και οι κάτοικοι της πουλήθηκαν ως δούλοι. Αναμφισβήτητα, η βαναυσότητα των Ρωμαίων κατακτητών αποτελούσε μία υπολογισμένη πράξη εκφοβισμού με αποδέκτες άλλες σικελικές πόλεις που ενδεχομένως να σκόπευαν να υποστηρίξουν την Καρχηδόνα⁶⁸. Η νίκη των Ρωμαίων επί των Καρχηδονίων στον Ακράγαντα αποτελεί κομβικό σημείο όχι λόγω της στρατηγικής σημασίας της νίκης αυτής καθ'εαυτής, αλλά γιατί είχε ως άμεσο επακόλουθο την διαμόρφωση της αντίληψης από τους Ρωμαίους του νέου τους στρατηγικού στόχου για αυτόν τον πόλεμο, ήτοι του πλήρους εξοβελισμού της καρχηδονιακής παρουσίας συνολικά από την Σικελία, αλλά και του τρόπου με τον οποίο θα καθίστατο αυτός ο στόχος εφικτός. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Ρωμαίοι έλαβαν μία στρατηγικής σημασίας απόφαση που έμελλε να έχει βαρυσήμαντες συνέπειες, όχι μόνο αναφορικά με την μετέπειτα πορεία του πολέμου αλλά και σε σχέση με την γενικότερη εξέλιξη της Ρώμης σε υπερδύναμη, και δεν ήταν άλλη από την απόφαση της δημιουργίας ενός μεγάλου και ισχυρού ναυτικού στόλου και της αντιμετώπισης της Καρχηδόνας στο πεδίο ισχύος της, δηλαδή το υγρό στοιχείο.

⁶⁶ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 80

⁶⁷ Adrian Goldsworthy, *ό.π.*, σελ. 81

⁶⁸ Alvin Bernstein, *The strategy of a warrior-state* στο *The Making of Strategy*, σελ. 70

3. Οι επιχειρήσεις της κλιμάκωσης

Μία ανώνυμη ελληνική πηγή αναφέρει ότι ο ίδιος ο Βαλέριος Μεσσάλας (ένας εκ των δύο υπάτων το 263) ισχυρίστηκε ότι «εφόσον πολεμούν για ένα νησί, και σε ένα νησί, η τελική νίκη δεν θα ήταν δυνατή εκτός και αν διέθεταν την κυριαρχία στην θάλασσα»⁶⁹. Πέρα από τις όποιες προσωπικές εκτιμήσεις, η ίδια η πραγματικότητα θα ανάγκαζε τους Ρωμαίους να στραφούν στην θάλασσα και να αναπτύξουν τις ναυτικές τους δυνατότητες. Η σχετικά εύκολη επίτευξη των ρωμαϊκών στρατηγικών στόχων κατά τα τρία πρώτα χρόνια του πολέμου οφείλεται εν πολλοίς στην ίδια την φύση τους-κατοχή της Μεσσήνης, υποταγή των Συρακουσών, πτώση του Ακράγαντα-που επέτρεψε στο ρωμαϊκό επιθετικό πνεύμα να έχει την πρωτοβουλία των κινήσεων και να επιτύχει τους σκοπούς βάσει της προσφιούς μεθόδου των χερσαίων μαχών εκ παρατάξεως. Ωστόσο, η αλλαγή που επήλθε όσον αφορά τους ρωμαϊκούς στρατηγικούς στόχους του πολέμου, δηλαδή η επέκταση τους ώστε να συμπεριλάβουν την εκδίωξη όλων των καρχηδονιακών δυνάμεων από το νησί και τον έλεγχο της Σικελίας, ανέδειξε την αδυναμία των Ρωμαίων να ανταποκριθούν σε αυτό το εγχείρημα με τις τότε ικανότητες τους. Αν και η συμμαχία με τις Συρακούσες βοήθουσε αρκετά, οι Ρωμαίοι συνέχισαν να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στον ανεφοδιασμό και την αποστολή ενισχύσεων στις δυνάμεις τους στην Σικελία, ενώ μη διαθέτοντας ουσιαστικά ναυτική ισχύ, δεν θα μπορούσαν να προβούν στον ναυτικό αποκλεισμό καίριων παραλιακών πόλεων, φιλοκαρχηδονιακών ή καρχηδονιακών, όπως το Λιλύβαιο στην δυτική Σικελία. Η επιλογή πολιορκίας τέτοιων πόλεων θα ήταν άνευ νοήματος, αφού οι Καρχηδόνιοι που διέθεταν την κυριαρχία στην θάλασσα μπορούσαν ανεμπόδιστοι να ενισχύουν και να εφοδιάζουν δια θαλάσσης αυτές τις πόλεις. Επίσης, δεν θα πρέπει να αγνοηθεί η αύξηση των ναυτικών επιδρομών των Καρχηδονίων επί της Ιταλίας. Οι υπολογισμοί αυτοί έδειξαν στους Ρωμαίους πως μία θεωρία νίκης αυτού του πολέμου, βασισμένη απόλυτα στην παραδοσιακή, καθαρά χερσαία, στρατηγική τους, ήταν απλώς ανεπαρκής, και η ανάγκη απόκτησης ναυτικού στόλου αυταπόδεικτη⁷⁰. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να ήταν προφανές πως η πηγή ισχύος των Καρχηδονίων βρισκόταν στην θάλασσα, και μία συντριπτική ήττα του ναυτικού της στόλου θα συνέβαλε περισσότερο στην υποταγή της παρά η όποια νίκη επί των μισθοφορικών στρατών της στην ξηρά, έτσι εδώ έχουμε ένα παράδειγμα όπου οι Ρωμαίοι συνειδητά αποφασίζουν την κλιμάκωση της σύγκρουσης για να επιτύχουν αποφασιστικά αποτελέσματα⁷¹. Η συλλογιστική αυτή παραπέμπει στην αντίστοιχη διαπίστωση μίας άλλης χερσαίας μεγάλης δύναμης της αρχαιότητας, της Σπάρτης, η οποία συνειδητοποίησε την ανάγκη απόκτησης ενός ισχυρού ναυτικού στόλου για την αποφασιστική αντιμετώπιση της θαλασσοκράτειρας Αθήνας, της πλέον διάσημης ναυτικής υπερδύναμης του αρχαίου κόσμου. Επομένως, καθίσταται ξεκάθαρο ότι σε επίπεδο στρατιωτικής στρατηγικής η Ρώμη υιοθέτησε την άμεση προσέγγιση απέναντι στην Καρχηδόνα, δηλαδή κατηύθυνε την πολεμική της προσπάθεια πρωτίστως εναντίον του κέντρου βάρους / ισχυρότερου σημείου της αντίπαλης πολεμικής προσπάθειας, μία ενέργεια που ενδείκνυται τόσο σε επίπεδο

⁶⁹ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 54

⁷⁰ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, 264-146 BC*, Osprey Publishing, Essential Histories, Oxford, 2002, σελ. 38

⁷¹ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 97-98

υψηλής στρατηγικής όσο και στο επίπεδο της στρατιωτικής στρατηγικής⁷². Παράλληλα, η ίδια η Σικελία ως γεωγραφικός χώρος προοιωνίζε ένα ιδιαίτερο είδος πολέμου. Με έναν γεωμορφολογικό χαρακτήρα κατά κύριο λόγο ορεινό, δεν είναι τυχαίο πως οι μόλις δύο μεγάλες μάχες που έλαβαν τόπο εκεί (Ακράγας και Πάνορμος) δεν ήταν μάχες σε ανοιχτά πεδία τύπου Ζάμας αλλά αφορούσαν ουσιαστικά την πολιορκία και κατοχή δύο πόλεων. Η κατάσταση καθίστατο ακόμα πιο δυσχερής καθώς η κάθε μία από τις σικελικές πόλεις μπορούσε ανά πάσα στιγμή να επαναστατήσει, να “προδώσει” την μία “κηδεμονεύουσα δύναμη” και να διακηρύξει την πίστη της στην άλλη, προκαλώντας κατά αυτόν τον τρόπο μία διάχυση του πολέμου σε ολόκληρο το νησί. Η παρατήρηση αυτή μας παραπέμπει και σε ένα άλλο σημαντικό στοιχείο το οποίο δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε, που είναι ο ρόλος του ίδιου του πληθυσμού του νησιού. Οι κάτοικοι της Σικελίας δεν είχαν θετικά αισθήματα απέναντι σε κανέναν από τους δύο επικυρίαρχους, αφού και οι δύο προέβαιναν σε βάνουσσες πράξεις και ωμότητες απέναντι στους εγχώριους ελληνικούς πληθυσμούς. Ο Πολύβιος, λοιπόν, ισχυρίζεται ότι η εκάστοτε επιλογή συμμάχου από τις κοινότητες της Σικελίας ήταν ένα ζήτημα αναγκαιότητας που βασιζόταν σε πρακτικούς υπολογισμούς των συμφερόντων τους⁷³. Γενικότερα, μπορεί να ειπωθεί πως ο λαός της Σικελίας, της νήσου που απετέλεσε το κύριο θέατρο του πολέμου Ρώμης – Καρχηδόνας σε αυτήν την πρώτη τους αναμέτρηση, δεν χρησιμοποιήθηκε εποικοδομητικά από τις αντίπαλες δυνάμεις για την περαιτέρω στελέχωση των στρατευμάτων τους, αλλά αντίθετα έπαιξε κυρίως τον ρόλο του θύματος⁷⁴. Όπως διαφαίνεται, λοιπόν, είχε γίνει πλέον ξεκάθαρο ότι παρά την σημασία της, η Σικελία ως θέατρο επιχειρήσεων δεν ήταν δυνατόν να επιφέρει τα αποφασιστικά αποτελέσματα που επιθυμούσαν οι Ρωμαίοι για την επιτυχή λήξη του πολέμου.

Έως την στιγμή της κλιμάκωσης των εχθροπραξιών της Ρώμης και της Καρχηδόνας, οι ρωμαϊκές ναυτικές ικανότητες ήταν στην καλύτερη περίπτωση ανεπαρκείς, κάτι που φυσικά δεν προκαλεί έκπληξη, εφόσον η Ρώμη ουδέποτε χρειάστηκε να αναπτύξει ναυτική ισχύ για την προστασία της, καθώς οι σημαίνουσες απειλές που αντιμετώπιζε ήταν χερσαίες και ο στρατός της μπορούσε πάντα να κινείται και να αντιμετωπίζει τον όποιο εχθρό επί ιταλικού εδάφους. Τα ελάχιστα ρωμαϊκά πλοία βρίσκονταν τότε υπό την διαχείριση του κράτους, διοικούμενα από μία δυανδρία (*duoviri navales*), με στόχο την προστασία των ακτών του Λάτιου, ένας θεσμός που παρήκμασε μετά από την συνθήκη του 279/278 με την Καρχηδόνα, και σταδιακά αντικαταστάθηκε από ένα επικουρικό σύστημα το οποίο εδραζόταν στην προσφορά πλοίων από τους συμμάχους, ήτοι τις ελληνικές ναυτικές πόλεις της Νοτίου Ιταλίας, έχοντας ως αποτέλεσμα το 264 η Ρώμη να μην χρησιμοποιήσει ούτε ένα δικό της πολεμικό πλοίο⁷⁵. Έτσι, υπό την αιγίδα του ρωμαϊκού κράτους και με υπόδειγμα την καρχηδονιακή πεντήρη που απέκτησαν στην Μεσσήνη, κατασκευάστηκαν μέσα σε ελάχιστο σχετικά χρόνο, εκατό πενήτηρες αλλά και είκοσι νέες τριήρεις. Η συμπερίληψη τριήρων, ενός παλαιότερου μοντέλου πλοίου που δεν διεδραμάτησε πρωτεύοντα ρόλο στον Πρώτο Καρχηδονιακό Πόλεμο όπως είχε συμβεί αντίθετα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο, στο

---

⁷² Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 19, 20

⁷³ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 61

⁷⁴ M.I. Finley, *A History of Sicily, Ancient Sicily to the Arab Conquest*, Chatto & Windus Ltd, London, 1968, σελ. 115

⁷⁵ J.H. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1954, σελ. 63

πρόγραμμα ναυτικών εξοπλισμών δύναται να εξηγηθεί με βάση όχι μόνο τον έμφυτο συντηρητισμό των Ρωμαίων, αλλά και από την πρακτική ανάγκη χρήσης μικρότερων και ταχύτερων σκαφών για την καλύτερη υποστήριξη των μεγαλύτερων και βαρύτερων πολεμικών πλοίων⁷⁶. Οι δεκάδες χιλιάδες των κωπηλατών που απαιτούνταν για τον στόλο προήλθαν από τους ναυτικούς συμμάχους της Ρώμης, άλλους υποτελείς λαούς της Ιταλίας όπως οι Σαμνίτες, αλλά και από τους ίδιους τους Ρωμαίους πολίτες, απελεύθερους των αστικών κέντρων και κυρίως προλετάρους (*proletarii*), που ως η φτωχότερη κοινωνική τάξη της Ρώμης δεν πληρούσαν τα κριτήρια για να υπηρετήσουν στις λεγεώνες. Αν και η έλλειψη ναυτικής πείρας των Ρωμαίων ήταν δεδομένη, ειδικά σε σύγκριση με τον εχθρό που αντιμετώπιζαν, αυτό το μειονέκτημα έμελλε να αντισταθμιστεί από μία εφεύρεση που πιθανότατα δεν ανήκει καν στους ίδιους τους Ρωμαίους αλλά σε κάποιον Έλληνα της Σικελίας, ίσως και στον ίδιο τον Αρχιμήδη. Η μηχανική κατασκευή που έμεινε γνωστή ως κόραξ (*cornus*) αποτελούσε μία γέφυρα επιβίβασης με 10.9 μέτρα μήκος και 1.2 μέτρα πλάτος, με προστατευτικό στηθαίο στο ύψος του γονάτου και στις δύο πλευρές. Στο τελευταίο τμήμα της σχηματίζονταν δύο προεξοχές που χωρίζονταν από μία μακριά αυλακιά η οποία επαφιόταν γύρω από έναν στύλο ύψους 7.2 μέτρων, που ορθωνόταν στο κατάστρωμα του πλοίου και συγκεκριμένα κοντά στην πλώρη του, ενώ τροχαλίες επέτρεπαν την ανύψωση της γέφυρας σε γωνία. Στο τέλος της γέφυρας και από κάτω υπήρχε μία βαριά και μυτερή προεξοχή, όπως η αιχμή ενός δόρατος, που θύμιζε ράμφος πτηνού (από εκεί μάλλον προήλθε και η ονομασία της κατασκευής), και η οποία όταν έπεφτε στο κατάστρωμα ενός εχθρικού πλοίου σφηνωνόταν στις σανίδες του. Η αυλακιά προσέφερε την δυνατότητα στην γέφυρα να στρέφεται ολόγυρα διαγράφοντας μια ευρεία αψίδα και να πέφτει μπροστά ή προς όποια άλλη κατεύθυνση, να γραπώνεται η αρπάγη στο εχθρικό καράβι και να ξεκινά η επιβίβαση και εφόρμηση των ρωμαϊκών δυνάμεων σε αυτό. Η τοποθέτηση και χρήση των “κοράκων” ως τακτική είναι ενδεικτική για την ρωμαϊκή αντίληψη της ναυτικής μάχης ως προέκταση της χερσαίας μάχης, αφού κατ’ουσίαν μετέτρεπαν τα πλοία από απλά πλεύσιμα σκάφη σε πεδία μάχης εκ του συστάδην, όπου είχαν την δυνατότητα να αναδείξουν το θάρρος και την μαχητική τους ικανότητα, αντισταθμίζοντας την απειρία τους στην ναυτική τέχνη⁷⁷. Η συμβολή αυτής της εφεύρεσης ήταν τεράστιας σημασίας, ειδικά εάν αναλογιστεί κανείς πως παρά το ότι αντέγραψαν από τους Καρχηδόνιους την μέθοδο κατασκευής των καινούριων πλοίων τους, η τεχνική τους δεν ήταν τόσο επιτυχημένη, τα πλοία τους δεν ήταν όσο γρήγορα και εύχρηστα στην εκτέλεση ελιγμών όπως ήταν τα αντίστοιχα καρχηδονιακά, ενώ σίγουρα τα πληρώματα τους ήταν λιγότερο εκπαιδευμένα⁷⁸. Η σημασία του κόρακος στις ρωμαϊκές ναυτικές νίκες καθίσταται ακόμη πιο εμφανής εάν αναλογιστεί κανείς την κάθετη αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων επιπέδων της στρατηγικής, η οποία δεν λειτουργεί μονόπλευρα π.χ. είναι αλήθεια ότι η υψηλή στρατηγική ενός κράτους, τόσο σε πόλεμο όσο και σε ειρήνη, θέτει τους στόχους, διαχειρίζεται τα διαθέσιμα μέσα και ορίζει την γενικότερη πορεία, ωστόσο μία καινοτομία στο τεχνικό / τεχνολογικό επίπεδο, όπως η εφεύρεση του κόρακος, ενδέχεται να έχει καθοριστικές συνέπειες σε τακτικό επίπεδο, κάτι που δύναται να επηρεάσει συνολικά την στρατηγική ενός κράτους⁷⁹.

⁷⁶ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 103-104

⁷⁷ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. xiv

⁷⁸ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 106

⁷⁹ Edward N. Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987, σελ. 70

Οι πρώτες ναυτικές αναμετρήσεις ανάμεσα στο πεπειραμένο καρχηδονιακό ναυτικό και τον νεότευκτο ρωμαϊκό στόλο έλαβαν χώρα το 260. Ο εις εκ των δύο υπάτων εκείνου του έτους, ο Γναίος Κορνήλιος Σκιπίων (Gnaeus Cornelius Scipio) τέθηκε επικεφαλής του ρωμαϊκού στόλου και προπορεύθηκε μαζί με 17 πλοία προς την Μεσσήνη για να ασχοληθεί με ζητήματα διοικητικής μέριμνας και την προετοιμασία για την έλευση του κυρίως όγκου του στόλου. Όταν δέχθηκε μία πρόταση αναφορικά με την προδοσία της νήσου Λιπάρα (ή Μελιγουνίς), της σημαντικότερης εκ των Αιολίδων Νήσων, δεν άφησε την ευκαιρία ανεκμετάλλευτη, καθώς επιζητούσε μία πρώιμη, γρήγορη νίκη, και μάλιστα την δυνατότητα να στερήσει από τους αντιπάλους του την δυνατότητα χρήσης της νήσου αυτής για προβολή ισχύος στην Ιταλία. Όμως, φαίνεται ότι τελικά επρόκειτο για παγίδα. Ο καρχηδονιακός στόλος βρισκόταν τότε στο λιμάνι της Πανόρμου υπό την διοίκηση του Αννίβα (γνωστού από την άμυνα του Ακράγαντα), πολύ κοντά στην περιοχή εξόρμησης των Ρωμαίων, και μόλις έγινε αντιληπτή η κίνηση των Ρωμαίων εστάλησαν εναντίον τους 20 πλοία υπό την διοίκηση του αριστοκράτη Βόοδες (Boodes), που έφθασαν νύχτα στο λιμάνι, και εκεί απέκλεισαν και εγκλώβισαν τους Ρωμαίους. Αλλά και οι Καρχηδόνιοι υπέστησαν μία μικρή ήττα στο μέρος που ο Πολύβιος αποκαλεί Ακρωτήριο της Ιταλίας, όταν ο Αννίβας συναντήθηκε τυχαία με τον στόλο των Ρωμαίων, καθώς εκτελούσε μία αναγνωριστική αποστολή ή ετοιμαζόταν για επιδρομή στην Ιταλία, και έχασε την πλειονότητα από τα 50 πλοία που διέθετε. Το περιστατικό αυτό είναι χαρακτηριστικό της δυσκολίας που αντιμετώπιζαν οι στόλοι στην αρχαιότητα όσον αφορά την διαρκή γνώση των κινήσεων του αντιπάλου⁸⁰. Εν τω μεταξύ, ο έτερος ύπατος Γάϊος Δουίλιος (Gaius Duilius), ο οποίος ξεκίνησε ως διοικητής των χερσαίων δυνάμεων και μετά το πάθημα του Σκιπίωνα ανέλαβε τον στόλο, πληροφορήθηκε ότι οι Καρχηδόνιοι επέδραμαν στην περιοχή γύρω από τις Μύλες, μία πόλη στην βόρεια ακτή της Σικελίας, και αποφάσισε να τους αντιμετωπίσει με ολόκληρο τον ρωμαϊκό στόλο (θα πρέπει να υπολογιστούν οι απώλειες του Σκιπίωνα, τα καρχηδονιακά πλοία που κατέλαβαν και η συνεισφορά των ναυτικών συμμάχων). Ο Αννίβας προετοιμάστηκε για την ρωμαϊκή επίθεση διαθέτοντας περίπου 130 πλοία, ενώ ο ίδιος βρισκόταν σε μία επτήρη που είχαν καταλάβει οι Καρχηδόνιοι από τον Πύρρο το 276. Η ναυτική μάχη στις Μύλες κατέδειξε με περιφανή τρόπο την σπουδαιότητα της μηχανικής κατασκευής των κοράκων, παρά την επιτυχία των Καρχηδονίων να εμβολίσουν αρκετά ρωμαϊκά πλοία. Οι Ρωμαίοι με την χρήση των κοράκων γράπωναν τα καρχηδονιακά πλοία από όποια πλευρά και αν προσέγγιζαν, επιβιβάζονταν και επικρατούσαν επί των αντιπάλων τους σε μάχες σώμα με σώμα. Δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί πως οι κόρακες ήταν η βάση για αυτήν την θαυμαστή νίκη των Ρωμαίων, χάριν της οποίας ο Δουίλιος γιόρτασε τον πρώτο ναυτικό θρίαμβο στην ιστορία της Ρώμης. Η ναυτική πείρα και η ικανότητα απεμπλοκής και γρήγορης αποχώρησης που εκ νέου επιβεβαίωσε την μεγαλύτερη ταχύτητα των σκαφών τους ήταν πράγματα δεδομένα, αλλά οι Καρχηδόνιοι δεν κατόρθωσαν να τα μετουσιώσουν σε ένα ουσιαστικά θετικό αποτέλεσμα⁸¹. Παραταύτα, η ρωμαϊκή νίκη στις Μύλες δεν προκάλεσε καμμία θεμελιώδη μεταβολή στην κατάσταση που επικρατούσε στην Σικελία, ενώ η διασπορά των ρωμαϊκών δυνάμεων ώστε να συμπεριλάβουν στον στρατηγικό σχεδιασμό και την Σαρδηνία προκάλεσε περαιτέρω εκτροχιασμό⁸². Βέβαια, η απόφαση για κατάκτηση της Σαρδηνίας και οι αψιμαχίες που έλαβαν χώρα εκεί δεν προκαλούν εντύπωση, καθώς αυτό το μεγάλο νησί αποτελούσε

⁸⁰ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 106

⁸¹ Adrian Goldsworthy, *ό.π.*, σελ. 108

⁸² F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius, Volume I, Commentary on Books I-VI*, Clarendon Press, Oxford, 1957, σελ. 81

ιδανική βάση επιχειρήσεων για επιδρομές στην Ιταλική Χερσόνησο. Πάντως, ύστερα από την ρωμαϊκή ναυτική νίκη στις Μύλες, που σίγουρα αναπτέρωσε το ηθικό και την αυτοπεποίθηση των Ρωμαίων, καθώς και την κατάληψη της Αλαλίας ή Αλέριας της Κορσικής από τον ύπατο Λεύκιο Κορνήλιο Σκιπίωνα (Lucius Cornelius Scipio) το 259 (απέτυχε να καταλάβει την Όλβια της Σαρδηνίας), καμμία άξια λόγω μάχη δεν έλαβε χώρα στην θάλασσα κατά τα αμέσως επόμενα χρόνια, με εξαίρεση την επικράτηση του ύπατου Γάιου Σουλπίκιου Πατέρκουλου (Gaius Sulpicus Paternus) επί του καρχηδονιακού ναυτικού στους Σολκούς της Σαρδηνίας το 258, μία μάχη μικρή, άνευ στρατηγικής σημασίας και με μικρές απώλειες για τους ηττημένους, καθώς επίσης και την αναμέτρηση, το έτος 257, απέναντι από τις ακτές της περιοχής Τυνδάρης, δυτικά των Μυλών, όπου και πάλι μία τυχαία συνάντηση αντιμαχόμενων στόλων, του Γάιου Ατίλιου Ρέγουλου (Gaius Atilius Regulus), ενός εκ των δύο υπάτων για το έτος 258-257, και μίας καρχηδονιακής δύναμης, εξελίχθηκε σε σύγκρουση. Οι Ρωμαίοι κατόρθωσαν με μεγάλη δυσκολία να επικρατήσουν εκ νέου επί των Καρχηδονίων, οι οποίοι θέλοντας να αποφύγουν την κλιμάκωση της αναμέτρησης κατέφυγαν στις Αιολίδες Νήσους (δεν αποκλείεται αυτά τα νησιά να ήταν ο αρχικός στόχος της ρωμαϊκής δύναμης). Πάντως, εντύπωση προκαλεί η διάσπαση των ρωμαϊκών δυνάμεων για την ταυτόχρονη διενέργεια επιχειρήσεων σε πολλαπλά θέατρα, συγκεκριμένα στην Σικελία, που ήταν στρατηγικά σημαντικότερος στόχος, όσο και στην Σαρδηνία και την Κορσική, οι οποίες χρησιμοποιούνταν από τους Καρχηδόνιους για την διενέργεια ναυτικών επιδρομών στην Ιταλία. Γενικά όμως, την συγκεκριμένη χρονική περίοδο ο ρωμαϊκός στόλος είχε ως βασική λειτουργία την υποστήριξη των ρωμαϊκών στρατευμάτων που μάχονταν στην Σικελία. Πολλοί μελετητές έχουν αναρωτηθεί για ποιόν λόγο οι Ρωμαίοι δεν χρησιμοποίησαν τον νικηφόρο στόλο τους αμέσως μετά την επιτυχία τους στις Μύλες για να αποκλείσουν ναυτικά καίριες καρχηδονιακές βάσεις στην Σικελία π.χ. το Λιλύβαιο και την Πάνορμο ή ακόμα και για να μεταφέρουν τον πόλεμο στην ίδια την Αφρική. Οι παράγοντες για αυτήν την “απραξία” έγκεινται στην συνεχιζόμενη παρουσία του ισχυρού καρχηδονιακού ναυτικού, την δυσκολία κατασκευής καινούριων πλοίων και της ικανοποιητικής επάνδρωσης τους με εκπαιδευμένα πληρώματα (μάλιστα έχει καταγραφεί ότι οι Ρωμαίοι αντιμετώπισαν προβλήματα με τους Σαμνίτες το 259), ώστε να αποπειραθούν να αποκτήσουν την θαλάσσια κυριαρχία, και φυσικά το γεγονός πως ακόμη τότε το ρωμαϊκό ναυτικό γινόταν αντιληπτό ως μέσο άμυνας και όχι ως εργαλείο επιθετικής πολιτικής π.χ. για μία ενδεχόμενη ρωμαϊκή απόβαση στην Αφρική⁸³. Όλα αυτά μέχρι το έτος 256 π.Χ.

Η μελέτη των στρατηγικών των δύο αντιμαχόμενων πλευρών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κλιμάκωση σε αυτό το σημείο-καμπή του πολέμου ήταν εν πολλοίς αναπόφευκτη. Οι Καρχηδόνιοι, με την μακρά ναυτική τους παράδοση, ήταν αποφασισμένοι να αποκτήσουν και πάλι την πλήρη κυριαρχία στην θάλασσα αφιερώνοντας σε αυτόν τον στόχο το σύνολο της πολεμικής τους προσπάθειας, όπως αναφέρει και ο Πολύβιος⁸⁴. Το επίπεδο της επιμελητείας των Καρχηδονίων ήταν καταφανώς ανώτερο των Ρωμαίων, και κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου απέφευγαν έντεχνα την διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης με το ρωμαϊκό εκστρατευτικό σώμα, αντιθέτως επέδραμαν εναντίον των συμμάχων τους, επιδιώκοντας την αποδιάρθρωση του φιλορωμαϊκού δικτύου που είχε δημιουργηθεί στο νησί, μάλιστα το 260,

---

⁸³ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 73

⁸⁴ «το μέν πλείον και το πάν ηρμόζοντο προς τον κατά θάλατταν κίνδυνον...»: 26.8, 25.5... (J.F. Lazenby, ό.π., σελ. 83)

υπό τον Αμίλκα, κατανίκησαν τους Συρακούσιους στις Θέρμες Ιμεραίες⁸⁵. Η υψηλή στρατηγική της Καρχηδόνας, δηλαδή η συνειδητή αποφυγή μεγάλης κλίμακας σύγκρουσης με τον κύριο αντίπαλο (εκτός και αν προκαλούνταν) και η επιλογή να καταβληθούν πρώτα οι δευτερεύοντες αντίπαλοι, εμπίπτει σαφώς στην έμμεση προσέγγιση και δεν αποτελεί έκπληξη η υιοθέτηση της, καθώς οι Καρχηδόνιοι διαθέτοντας μακραιώνη παρουσία και καλή γνώση των ζητημάτων της Σικελίας και θεωρώντας πως ο παράγοντας χρόνος ήταν με το μέρος τους, ανέμεναν ότι μετά την εξάλειψη των όποιων ρωμαϊκών ερεισμάτων το καίριο πλήγμα στον κυρίως αντίπαλο θα ήταν εύκολο να δοθεί. Στον βαθμό που οι Καρχηδόνιοι πίστευαν ότι το δίκτυο των συμμαχιών της αντίπαλης παράταξης αποτελούσε το βασικό πλεονέκτημα των Ρωμαίων στον πόλεμο στην Σικελία, η έμφαση στην αποσάρθρωση αυτού του νευραλγικής σημασίας στοιχείου αποδεικνύει την αρχική προσήλωση της Καρχηδόνας σε έναν πόλεμο ελιγμού, εν αντιθέσει με τον πόλεμο φθοράς που εφάρμοσαν οι Ρωμαίοι, ήτοι η απόπειρα χρήσης υπέρτερων δυνάμεων και σωρευτικής ισχύος για την πλήρη εξολόθρευση του αντιπάλου. Φυσικά, θα πρέπει να αναφερθεί πως κανένας από τους υπό εξέταση αντιπάλους δεν θεωρούσε εαυτόν αδύναμο, ως εκ τούτου δεν επήλθε περιορισμός στο εύρος των στρατηγικών επιλογών, ενώ γνωρίζουμε ότι στον πόλεμο τα πράγματα είναι ρευστά και η ανάγκη συνεχούς αναπροσαρμογής και συνδυασμού στρατηγικών επιλογών είναι απαραίτητη. Ένα παράδειγμα αποτελεί η εμμονή των Ρωμαίων με την στρατηγική της εκμηδένισης, δηλαδή της καταστροφής των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων σε αποφασιστική μάχη, η οποία κάλλιστα αντικαταστάθηκε με την στρατηγική της εξουθένωσης σε κάποιο θέατρο επιχειρήσεων όταν παρέστη ανάγκη, με χαρακτηριστική περίπτωση τον από θάλασσα και ξηρά αποκλεισμό του Λιλύβαιου. Μολαταύτα, με το πέρασ των ετών και την συνέχεια του πολέμου, ο στόχος των Καρχηδονίων αποκρυσταλλώθηκε πλέον και αφορούσε συγκεκριμένα την ανάκτηση του ελέγχου των θαλάσσιων περιοχών γύρω από την Σικελία και εν συνεχεία την απόβαση ενός νέου ισχυρού στρατού για την τελική καταστροφή των ήδη αποδυναμωμένων ρωμαϊκών δυνάμεων, κάτι που θα σηματοδοτούσε την στροφή και της καρχηδονιακής πλευράς στην άμεση προσέγγιση. Οι Ρωμαίοι, από την μεριά τους, παρά την δημιουργία ενός ισχυρού στόλου και τις πρόσφατες επιτυχίες τους στην θάλασσα, παρέμεναν ανικανοποίητοι ως προς τα αποτελέσματα, καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν για χρόνια χωρίς να διαφαίνεται το τέλος στον ορίζοντα. Η μόνη λύση σε αυτό το στρατηγικό πρόβλημα θα ήταν μία απευθείας επίθεση στην ίδια την χώρα του εχθρού, που θα τον εξανάγκαζε σε συνθηκολόγηση και θα εγγυόταν την επιτυχή λήξη του πολέμου. Η αντιπαράθεση των δύο μερών το 256 έμελλε σε αρχικό επίπεδο να λάβει την μορφή ίσως της μεγαλύτερης θαλάσσιας σύγκρουσης όλων των εποχών, της Ναυμαχίας του Εκνόμου (ή της Εγκωμής).

Το 256 π.Χ. ο τεράστιος ρωμαϊκός στόλος των 330 σκαφών που ετοιμάστηκε ειδικά για την εισβολή στην Βόρεια Αφρική, πέρασε από τις ιταλικές ακτές στην Μεσσήνη και στη συνέχεια έπλευσε κατά μήκος των ακτών της Σικελίας περνώντας από τις Συρακούσες και το Ακρωτήριο του Παχυνού, ώστε να συναντηθεί με το κυρίως σώμα στρατού που θα επιβιβαζόταν σε ένα προκαθορισμένο σημείο. Σύμφωνα με τον Πολύβιο, η κάθε πεντήρης διέθετε έναν αριθμό 120 πεζοναυτών (ουσιαστικά πεζικάριοι) με τον συνολικό αριθμό λεγεωνάριων και πληρώματος να ανέρχεται στις 140.000. Αντίστοιχα, οι καρχηδονιακές δυνάμεις συγκέντρωσαν 350 πλοία και 150.000 στρατιώτες και πλήρωμα (ίσως λιγότερους

---

⁸⁵ Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 18

πεζοναύτες σε σχέση με τους αντιπάλους τους) και πλέοντας από την Αφρική έφθασαν στο Λιλύβαιο και από εκεί κατευθύνθηκαν στην Ηράκλεια Μινώα. Ο στόλος των Ρωμαίων ήταν διαιρεμένος σε τέσσερις ναυτικές μοίρες, πιο συγκεκριμένα, οι δύο πρώτες προπορεύονταν και ήταν τοποθετημένες κατά τέτοιον τρόπο, σχεδόν αντικρουστά αλλά με τα πλοία σταδιακά να συγκλίνουν στην κορυφή ώστε να σχηματίζεται ένα τρίγωνο, στο οποίο η κορυφή αποτελούνταν από τις δύο ναυαρχίδες, δύο εξήρεις, στις οποίες βρίσκονταν ως διοικητές οι δύο Ρωμαίοι ύπατοι της χρονιάς εκείνης, ο Λεύκιος Μάνλιος Βούλσων Λόγγος (Lucius Manlius Vulso Longus) και ο Μάρκος Ατίλιος Ρέγουλος (Marcus Atilius Regulus). Η τρίτη μοίρα αποτελούσε την βάση αυτού του τριγώνου και συνόδευε και τα μεταγωγικά σκάφη με τα άλογα του ιππικού. Η τέταρτη και τελευταία μοίρα βρισκόταν πιο πίσω από τον τριγωνικό σχηματισμό, πλέοντας παράλληλα προς την τρίτη μοίρα, ήταν αριθμητικά υπέρτερη αυτής και είχε τον ρόλο της οπισθοφυλακής αλλά και της τελευταίας γραμμής αντίστασης εν είδει τριάριων μίας τυπικής ρωμαϊκής λεγεώνας. Ο Πολύβιος επαινέσε τον ρωμαϊκό σχηματισμό καθώς ήταν αρκετά πυκνός, κρατούσε τον στόλο μαζί βοηθώντας στην συνοχή του και προσέφερε την δυνατότητα να ελιχθεί και να αντιμετωπίσει μία απειλή από όποια κατεύθυνση και αν προερχόταν⁸⁶. Παρεμπιπτόντως, ο προβληματισμός που προκύπτει από την ύπαρξη των δυσκίνητων μεταγωγικών σκαφών εν όψει μίας μεγάλης ναυτικής σύγκρουσης εξηγείται από το γεγονός ότι παρά την επιθετική διάταξη του ρωμαϊκού στόλου και την προστασία που προσέφερε από ενδεχόμενες απειλές, οι Ρωμαίοι δεν ανέμεναν μία μαζική καρχηδονιακή επίθεση τόσο κοντά στο σημείο επιβίβασης και ανεφοδιασμού τους, κάτι που συνηγορεί, επιπλέον, στην άποψη ότι μάλλον είναι απίθανο είτε οι Ρωμαίοι είτε οι Καρχηδόνιοι να διέθεταν τότε μία οργανωμένη “υπηρεσία πληροφοριών”⁸⁷. Οι Καρχηδόνιοι θα πρέπει να είχαν κατανοήσει την σημασία της σύναξης ενός τόσο ισχυρού στόλου, ότι αφορούσε όχι πλέον μονάχα τον έλεγχο της Σικελίας και των γύρω υδάτων αλλά ότι αποτελούσε άμεση απειλή για την ίδια την πατρίδα τους, και την πορεία του οποίου θα έπρεπε να ανακόψουν πάση θυσία. Οι επιλογές που είχαν στην διάθεση τους ήταν είτε η άμυνα εγγύς της αφρικανικής ακτογραμμής, ώστε να έχουν το πλεονέκτημα της παρουσίας κοντά στις δικές τους βάσεις και αντίστοιχα να υποβάλλουν σε μειονεκτική θέση τους Ρωμαίους, οι οποίοι θα επιχειρούσαν μακριά από τις δικές τους, είτε να προβούν σε ένα είδος “προκεχωρημένης άμυνας” και να επιβληθούν επί των Ρωμαίων στα σικελικά ύδατα⁸⁸. Ο καρχηδονιακός στόλος συνάντησε τον ρωμαϊκό στα ανοιχτά του Ακρωτηρίου του Εκνόμου (ή της Εγκωμής) και παρατάχθηκε με τον κλασικό σχηματισμό ναυμαχίας, κατά μήκος και απέναντι από τον ρωμαϊκό στόλο, όμως με το αριστερό άκρο του στόλου να παρατάσσεται με ελαφρά κλίση προς τα έσω της παράταξης, έχοντας στα μετόπισθεν την ακτή της Σικελίας. Το δεξί άκρο της παράταξης εκτεινόταν μακρύτερα από την αντίστοιχη ρωμαϊκή διάταξη και αποτελούνταν από τα ταχύτερα σκάφη των Καρχηδονίων υπό την διοίκηση του Άννωνα (γνωστού από την Μάχη του Ακράγαντα), ενώ το κέντρο διοικούσε προσωπικά ο Αμίλκας, ο αρχηγέτης των καρχηδονιακών δυνάμεων στην Σικελία. Είναι αλήθεια ότι έχει εκφραστεί μία υπόθεση ότι το σχέδιο των Καρχηδονίων σε τακτικό επίπεδο ήταν να περικυκλώσουν τον ρωμαϊκό στόλο με το να υποχωρήσουν τεχνηέντως στο κέντρο τους, ενώ παράλληλα τα δύο άκρα τους θα συνέκλιναν εγκλωβίζοντας τον αντίπαλο στόλο, επρόκειτο δηλαδή για μία

⁸⁶ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 112

⁸⁷ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 90

⁸⁸ Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico, London, 1999, σελ. 67

υδάτινη Μάχη των Καννών!⁸⁹ Υποτίθεται ότι το σχέδιο δεν ευοδώθηκε εξαιτίας της διάλυσης του ρωμαϊκού σχηματισμού όταν διαχωρίστηκαν η τρίτη και η τέταρτη μοίρα από το κυρίως σώμα. Με αυτόν τον τρόπο οι καρχηδονιακές πτέρυγες ενεπλάκησαν σε ξεχωριστές μάχες, αδυνατώντας να βοηθήσουν το κέντρο τους από την πίεση που δεχόταν. Ωστόσο, με τις συντριπτικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι αρχαίοι ναύαρχοι στην έλευση των στόλων τους στο κατάλληλο σημείο και στιγμή, και την πολλή γενική ιδέα του σχηματισμού μάχης που θα έπρεπε να εφαρμοστεί και την αδυναμία αποτελεσματικού ελέγχου, καθίσταται προφανές ότι στην πραγματικότητα το σχέδιο ήταν αρκετά απλούστερο, και μάλιστα είχε ως στόχο αυτό ακριβώς που τελικά συνέβη, την διάσπαση του ρωμαϊκού στόλου με αποτέλεσμα την δημιουργία πολλών μικρότερων επιτόπιων ναυμαχιών και ως εκ τούτου την διεύρυνση του θαλάσσιου χώρου όπου λάμβανε χώρα η σύγκρουση, κάτι που ευνοούσε τα ταχύτερα σκάφη του καρχηδονιακού ναυτικού που θα είχαν μεγαλύτερο χώρο για την εκτέλεση ελιγμών και την αποφυγή των “κοράκων”⁹⁰. Τα πλοία μπορούσαν να εκτελέσουν περίπλοκο, ήτοι την υπερκέραση της εχθρικής γραμμής ή διέκπλο, που περιελάμβανε την διείσδυση στις εχθρικές γραμμές. Βέβαια, και οι δύο κύριες τακτικές κατά την διάρκεια μιας ναυμαχίας, δηλαδή η απόπειρα επιβίβασης στα εχθρικά σκάφη ή ο εμβολισμός τους, είναι προφανές πως ενείχαν κινδύνους και για τους επιτιθέμενους όπως η απώλεια πεζοναυτών, η καταστροφή των κουπιών και η γενικότερη πρόκληση ζημιών στα πλοία π.χ. από μία πρόσκρουση, ενώ η προσπάθεια αιχμαλώτισης ενός πλοίου σίγουρα δεν ήταν μια απλή υπόθεση και συχνά σήμαινε την αυτόματη απώλεια ενός φίλιου λειτουργικού πλοίου που θα επιφορτιζόταν με την φύλαξη του σκάφους που κατέλαβε. Επιπρόσθετα, αν και τα ρωμαϊκά πλοία ήταν πιο αργά από τα καρχηδονιακά, η μάχη δεν λάμβανε χώρα στο κενό και παρά την έκταση του πεδίου της θαλάσσιας αναμέτρησης οι ελιγμοί που εκτελούσαν οι Καρχηδόνιοι αντισταθμίζονταν από τους ελιγμούς των Ρωμαίων, οι οποίοι έβρισκαν την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν το στρατηγικό όπλο που διέθεταν, ήτοι τους κόρακες. Τελικά, η αδυναμία των Καρχηδονίων να ανακαλύψουν έναν αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης των κοράκων τους οδήγησε να ηττηθούν ίσως στην μεγαλύτερη σύγκρουση ολόκληρου του πολέμου. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να παραλληλιστεί με την διαφορετική στάση που κράτησαν οι διάφορες χώρες απέναντι στην καινοτομία των αεροπλανοφόρων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υποδηλώνοντας την δυσκολία που αντιμετωπίζει ένας στρατός ή ένα ναυτικό (ή μία αεροπορία) με μακρά παράδοση επιτυχίας στο πεδίο της μάχης, να προσαρμοστεί σε κάποια νέα τακτική που υιοθετεί ένας αντίπαλος⁹¹. Η λαμπρή ρωμαϊκή νίκη περιελάμβανε την βύθιση 30 καρχηδονιακών πλοίων και την αιχμαλώτιση 64, ενώ οι Καρχηδόνιοι βύθισαν 24 ρωμαϊκά πλοία, χωρίς όμως να κατορθώσουν να αιχμαλωτίσουν ούτε ένα! Οι Ρωμαίοι, στη συνέχεια, επέστρεψαν στην Σικελία με σκοπό την ανάπαυση των στρατιωτών τους, τον ανεφοδιασμό και τις όποιες επισκευές χρειαζόνταν τα καράβια τους, είτε τα δικά τους είτε αυτά που αιχμαλώτισαν και επιθυμούσαν να χρησιμοποιήσουν. Οι Καρχηδόνιοι κατευθύνθηκαν στην Ηράκλεια Μινώα ή στο Λιλύβαιο, ενώ ο Αμίλκας και ο Άννων απέστειλαν στους Ρωμαίους προτάσεις ειρήνης απλά και μόνο για να κερδίσουν πολύτιμο χρόνο για την ανασυγκρότηση των δυνάμεών τους και την τόνωση του ηθικού τους,

⁸⁹ Για μία μελέτη που υποστηρίζει αυτήν ακριβώς την άποψη και επιχειρηματολογεί για τους λόγους που τελικά απέτυχε, βλ. J.H. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1954, σελ. 218-223

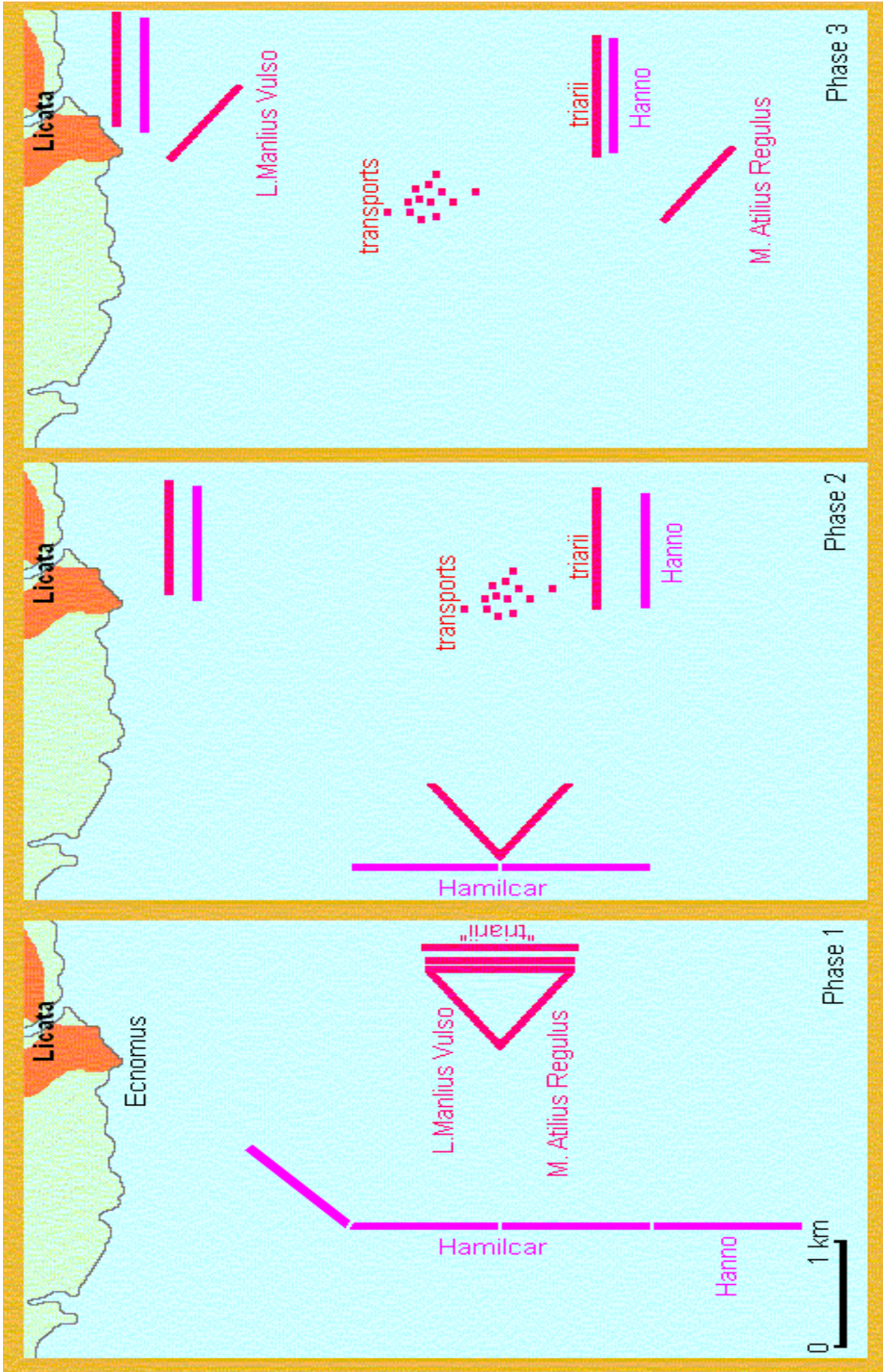
⁹⁰ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 94-95

⁹¹ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 113

το οποίο σαφώς θα πρέπει να είχε καταρρακωθεί στον απόηχο της συντριπτικής ήττας στο πεδίο της θάλασσας, όπου η Καρχηδόνα υπερηφανευόταν για την ισχύ που απολάμβανε. Παρά το μέγεθος και την έκταση αυτής της εντυπωσιακής ναυμαχίας, οι στρατηγικές συνέπειες δεν υπήρξαν καθοριστικές. Γνωρίζουμε πως ο σκοπός του ναυτικού πολέμου είναι, άμεσα ή έμμεσα, η εξασφάλιση του θαλασσιού ελέγχου ή η παρεμπόδιση εξασφάλισης του από τον εχθρό, δίχως αυτό να σημαίνει ότι εάν χαθεί από τον έναν εμπόλεμο περνά άμεσα στον άλλον, καθώς η κανονική κατάσταση δεν είναι ο θαλάσσιος έλεγχος αλλά η απουσία του, και μόνο το γεγονός ότι η εξασφάλιση του θαλασσιού ελέγχου είναι ο σκοπός καταδεικνύει ότι πρακτικά ο έλεγχος είναι φυσικά αμφισβητήσιμος⁹². Η διαπίστωση αυτή είναι σημαντική για την εν λόγω περίπτωση, εφόσον ο θαλάσσιος έλεγχος κατακτήθηκε μονάχα πρόσκαιρα από τους νικητές Ρωμαίους, προκαλώντας με την ναυμαχία σοβαρές απώλειες στους ηττημένους Καρχηδονίους σε υλικό επίπεδο (έμψυχο και άψυχο), αλλά και ζημιά στα ηθικά τους αποθέματα, και επιτρέποντας τους την εύκολη πρόσβαση και απόβαση στις βορειοαφρικανικές ακτές, τον κύριο στόχο της εκστρατείας, χωρίς ωστόσο συνολικά να επέλθει κάποια συγκλονιστική αντιστροφή στην ισορροπία των ναυτικών δυνάμεων των δύο εμπολέμων, ενώ σίγουρα το τέλος του πολέμου δεν φάνηκε να πλησιάζει.

---

⁹² Sir Julian Stafford Corbett, *Αρχές Ναυτικής Στρατηγικής (Some Principles of Maritime Strategy)*, (Longmans, Green and Company, London, 1911), Μετάφραση – Επιστημονική Επιμέλεια : Μαυρόπουλος Παναγιώτης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα, Αύγουστος 2015, σελ. 79

Λίγο μετά την ναυτική νίκη που κατήγαγαν οι Ρωμαίοι στα ανοιχτά της νότιας Σικελίας, ο στόλος τους υπό την ηγεσία των δύο υπάτων έπλευσε ανενόχλητος προς τις ακτές της βόρειας Αφρικής και προσάραξε κοντά στην πόλη Ασπίς, νοτίως της Καρχηδόνας. Έπειτα από σύντομη πολιορκία η πόλη κατελήφθη, όπως και η γειτονική πολίχνη Κερκουάνη. Παράλληλα με αυτές τις ενέργειες, οι Ρωμαίοι προέβησαν σε εκτεταμένες επιδρομές στην πλούσια ύπαιθρο, καταστρέφοντας την αγροτική υποδομή, λεηλατώντας και λαφυραγωγώντας επαύλεις και ιδιοκτησίες εύπορων Καρχηδονίων, απελευθερώνοντας Ρωμαίους και Ιταλούς αιχμάλωτους πολέμου, και προκαλώντας την αποστασία 20.000 δούλων. Οι δύο ύπατοι ζήτησαν περαιτέρω οδηγίες από την Σύγκλητο για την συνέχιση των επιχειρήσεων. Ως απάντηση, η Σύγκλητος διέταξε την ανάκληση της μίας υπατικής στρατιάς αλλά και του στόλου. Ο Βούλσων επέστρεψε μαζί με τα λάφυρα και τους αιχμαλώτους στην Ρώμη για να εορτάσει θρίαμβο, ενώ ο Ρέγουλος παρέμεινε στην Αφρική με 15.000 άνδρες του πεζικού, 500 ιππείς και 40 πλοία για την υποστήριξη των χερσαίων δυνάμεών του. Οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί και καθιστούν ακόμη πιο σαφές το γεγονός πως ο σκοπός της αφρικανικής εκστρατείας δεν ήταν η κατάκτηση της πανίσχυρης, ειδικά για τα δεδομένα του ρωμαϊκού εκστρατευτικού σώματος, μητρόπολης των Καρχηδονίων και η προσάρτηση αφρικανικών εδαφών, αλλά ο εξαναγκασμός της Καρχηδόνας σε συνθηκολόγηση⁹³. Μάλιστα, η συστηματική λεηλασία των καρχηδονιακών περιοχών δεν απέφερε μόνο τρόφιμα και λάφυρα στους Ρωμαίους, αλλά λειτουργούσε και ως απευθείας πρόκληση απέναντι στην καρχηδονιακή ηγεσία ώστε να πειστεί να αντιμετωπίσει τον στρατό των Ρωμαίων σε ανοιχτή μάχη. Επομένως, η επιτυχία του εγχειρήματος έγκειτο στην αύξηση του κόστους και την αντίστοιχη μείωση του όποιου οφέλους θα ενείχε η συνέχιση της πολεμικής προσπάθειας των Καρχηδονίων. Στο μεταξύ, οι τελευταίοι αντιλαμβανόμενοι τον άμεσο κίνδυνο που διέτρεχε η ίδια η πρωτεύουσα τους, εξέλεξαν δύο νέους στρατηγούς για την υπεράσπιση της, τον Ασδρούβα (Hasdrubal) τον Υιό του Άνωνα και τον Βώσταρ (Bostar), οι οποίοι μαζί με τον Αμίλκα που ανακλήθηκε από την Σικελία, απετέλεσαν την ηγετική τριανδρία της πόλεως. Συνολικά, οι καρχηδονιακές δυνάμεις περιελάμβαναν 15-18.000 άνδρες του πεζικού και τουλάχιστον 1.000 ιππείς. Η ευκαιρία για μία πρώτη σύγκρουση δεν άργησε να παρουσιαστεί. Στα τέλη του 256 π.Χ. οι Ρωμαίοι κινήθηκαν, λεηλατώντας ως ήταν η συνήθης πρακτική τους, εναντίον της πόλεως Άδυσ, την οποία πολιορκήσαν. Οι Καρχηδόνιοι, αποφασισμένοι να μην επιτρέψουν την περαιτέρω καταστροφή της γης τους από τους Ρωμαίους που δρούσαν ατιμώρητοι, κατέφθασαν με δυνάμεις στην Άδυτο, δημιουργώντας ένα οχυρωμένο στρατόπεδο σε κοντινά υψώματα που προσέφεραν θέα στην πόλη και εποπτεία επί των εχθρικών πολιορκητικών έργων (παρόμοια ήταν η επιλογή του Άνωνα στον Ακράγαντα). Είναι προφανές ότι οι Καρχηδόνιοι δεν βιάζονταν να αντιμετωπίσουν των ρωμαϊκό στρατό σε μάχη, τουλάχιστον όχι πριν να εξασφαλίσουν κάποιο πλεονέκτημα για τους ίδιους. Πιθανώς, οι Καρχηδόνιοι διοικητές γνωρίζοντας ήδη την ιδιαίτερη ικανότητα του ρωμαϊκού πεζικού σε μία ανοιχτή μάχη σε ομαλό πεδίο, επιθυμούσαν μία εκστρατεία ελιγμών, κάτι που ακριβώς συνεπάγεται την ανακάλυψη κάποιου σημαντικού πλεονεκτήματος⁹⁴. Πάντως, η ευκαιρία αυτή δεν έμελλε να τους δοθεί, ενώ με την επιλογή που έκαναν αναφορικά με τον τόπο στρατοπέδευσης, δεν θα μπορούσαν

⁹³ Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυία του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 21

⁹⁴ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 100

να αξιοποιήσουν στο έπακρον τις μονάδες τους που αποτελούσαν πλεονέκτημα έναντι των Ρωμαίων, ήτοι το ιππικό τους και τους ελέφαντες. Τη νύχτα ή κατά την αυγή (οι πηγές δίστανται), σε αντίθεση με την ανοιχτή μάχη που ανέμεναν οι Καρχηδόνιοι, οι Ρωμαίοι προέβησαν σε αιφνιδιασμό, διενεργώντας επίθεση στο εχθρικό στρατόπεδο από παραπάνω της μίας κατευθύνσεις (αλλά όχι ταυτόχρονες), προκαλώντας χάος στους Καρχηδόνιους, οι οποίοι όχι απλά ξαφνιαστήκαν αλλά αντιμετώπισαν και προβλήματα συντονισμού των δυνάμεων τους. Μία ομάδα μισθοφόρων οργανώθηκε και πρόβαλε σθεναρή αντίσταση αλλά σύντομα ολόκληρη η καρχηδονιακή δύναμη τράπηκε σε φυγή. Οι Ρωμαίοι δεν έχασαν την ευκαιρία του νέου κενού ισχύος που εμφανίσθηκε στην περιοχή, αλλά προήλασαν και κατέλαβαν την Τύνιδα, την οποία χρησιμοποίησαν ως ορμητήριο για την διεξαγωγή επιδρομών στις περιοχές γύρω από την πόλη της Καρχηδόνας. Ωστόσο, στην πραγματικότητα η κατάσταση για την Καρχηδόνα ήταν ακόμα δυσκολότερη απ'ό,τι φαίνεται. Παράλληλα με την ρωμαϊκή εισβολή στα ίδια τα κυρίως εδάφη της, η Καρχηδονιακή Αυτοκρατορία αντιμετώπιζε εξεγέρσεις στο εσωτερικό της, ενώ βρισκόταν σε πόλεμο με διάφορα Νουμιδικά Βασίλεια, απότοκος των προσπαθειών της να επεκτείνει τα αφρικανικά εδάφη της, μία πολιτική που ακολουθούσε ταυτόχρονα με τον πολεμικό της αγώνα ενάντια στην Ρώμη. Η φιλοδοξία αυτού του διπλού εγχειρήματος προκαλεί έκπληξη εξαιτίας του μεγέθους της αποστολής που είχε να φέρει εις πέρας η Καρχηδόνα και των δυσκολιών που αντιμετώπιζε, σκιαγραφώντας το κλασικό πρόβλημα της υπερεξάπλωσης, εφόσον «το πρόβλημα της στρατηγικής υπερεπέκτασης αποτελεί διαχρονική "αχίλλειο πτέρνα" της υψηλής στρατηγικής των μεγάλων δυνάμεων ιδίως κατά τη φάση της συγκριτικής τους παρακμής.....ο κίνδυνος αυτός αποτελεί σύνηθες φαινόμενο για κατεστημένες μεγάλες δυνάμεις που αντιμετωπίζουν ανερχόμενες αντίπαλες δυνάμεις.»⁹⁵. Ένα από τα δυσάρεστα επακόλουθα αυτής της κατάστασης ήταν η δημιουργία ενός κύματος προσφύγων από τις περιοχές που επέδραμαν οι Ρωμαίοι και οι Νουμίδες προς την πόλη της Καρχηδόνας, προκαλώντας όχι μόνο πανικό αλλά και έλλειψη τροφίμων. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν αποτελεί έκπληξη η έναρξη διαπραγματεύσεων για ειρήνη μεταξύ των Καρχηδονίων και του Ρέγουλου, αν και οι πηγές μας διαφέρουν ως προς το ποιο από τα δύο αντιμαχόμενα μέρη προέβη πρώτο στην πρόταση για συνεννόηση. Ο Ρωμαίος ύπατος γνώριζε ότι ο στόχος του ήταν η σύναψη ευνοϊκής, για τα συμφέροντα της Ρώμης, ειρήνης με την Καρχηδόνα και όχι η κατάκτησή της, και σίγουρα θα βιαζόταν να ολοκληρώσει τον στόχο αυτό πριν από την λήξη της θητείας του στο αξίωμα του, διαφορετικά ο διάδοχος του θα κέρδιζε μία εύκολη μάχη και θα έδρευε τους καρπούς των δικών του προσπαθειών, κάτι που μεταφραζόταν σε φήμη, δόξα και πολιτική επιρροή. Η προσωπική του αλαζονεία και η δύσκολη θέση στην οποία είχαν βρεθεί οι αντίπαλοι του, ίσως τον ενθάρρυναν να προτείνει εξωφρενικούς όρους ειρήνης. Ο Δίων Κάσσιος είναι ο μόνος που αναφέρει αυτούς τους όρους, οι οποίοι δείχνουν ότι ουσιαστικά ζητήθηκε από την Καρχηδόνα να αποδεχθεί ολοκληρωτική ήττα και να καταστεί υποτελές κράτος. Ειδικότερα, οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να εγκαταλείψουν την Σικελία και την Σαρδηνία, να απελευθερώσουν όλους τους Ρωμαίους αιχμαλώτους χωρίς αντίτιμο αλλά να εξαγοράσουν τους δικούς τους, να καταβάλλουν στην Ρώμη πολεμική αποζημίωση, καθώς και μία ετήσια εισφορά, θα δύναντο να προβούν σε πόλεμο ή να συνάψουν ειρήνη μόνο έπειτα από έγκριση της Ρώμης, ο πολεμικός τους στόχος θα

---

⁹⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής 4, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων Νο 25, Ε΄ Έκδοση (Α΄ Έκδοση 2000), Αθήνα, 2007, σελ. 34 (κείμενο και υποσημείωση 16)

διαλυόταν και θα είχαν το δικαίωμα να διατηρήσουν μονάχα ένα πολεμικό πλοίο για δική τους χρήση, ενώ θα ήταν υποχρεωμένοι να παρέχουν 50 πολεμικά πλοία για υπηρεσία όταν και εάν το απαιτούσαν οι Ρωμαίοι⁹⁶. Η ρωμαϊκή αδιαλλαξία οδήγησε σε αδιέξοδο τις διαπραγματεύσεις, καθώς οι Καρχηδόνιοι θεώρησαν πως οι τύχες τους στον πόλεμο δεν ήταν και τόσο τραγικές ώστε να δεχθούν τόσο απαράδεκτους όρους, και έτσι οι εχθροπραξίες συνεχίστηκαν κανονικά.

Αν και οι εξελίξεις ήταν γενικά δυσμενείς για την Καρχηδόνα, η θέση της επρόκειτο σύντομα να βελτιωθεί. Τον χειμώνα του 256-255 π.Χ. οι Καρχηδόνιοι προέβησαν σε αναδιοργάνωση του στρατού τους και ενισχύθηκαν από ένα σώμα Ελλήνων μισθοφόρων, περίπου 50 έως 100 άνδρες, υπό την ηγεσία ενός επαγγελματία στρατιώτη, του Ξάνθιππου από την Σπάρτη. Ο Ξάνθιππος, που υπήρξε επικριτικός απέναντι στις προηγούμενες τακτικές του καρχηδονιακού στρατού, ορίστηκε ανώτερος στρατιωτικός σύμβουλος και με τακτικούς νεωτερισμούς και σκληρή εκπαίδευση, πολύ σύντομα αναβάθμισε τις καρχηδονιακές δυνάμεις. Οι Καρχηδόνιοι αποφάσισαν να επιζητήσουν μάχη με τους Ρωμαίους και συγκεντρώνοντας μία δύναμη 12.000 πεζών, 4.000 ιππέων και περίπου 100 ελεφάντων, εξήλθαν από τα τείχη της πόλης τους για να συναντήσουν τον εχθρό. Οι Ρωμαίοι εξεπλάγησαν από το αναπτρωμένο ηθικό των Καρχηδονίων αλλά συναίνεσαν στην πρόκληση. Το έδαφος της αναμέτρησης, η πεδιάδα της Τύνιδος, επιλέχθηκε προσεκτικά από τον Ξάνθιππο, ώστε να αξιοποιηθούν πλήρως τα καρχηδονιακά πλεονεκτήματα, ενώ η διάταξη του στρατεύματος είχε γίνει κατά τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει σωστή εκμετάλλευση των ιδιομορφιών των διαφόρων μονάδων. Στο κέντρο της παράταξης τοποθετήθηκαν οι Καρχηδόνιοι πολίτες σε διάταξη φάλαγγας και φέροντες δόρατα, στα άκρα τοποθετήθηκαν οι μισθοφόροι και το ιππικό, ενώ οι ελέφαντες στάθηκαν σε μία γραμμή μπροστά από το πεζικό ώστε να διασπάρουν με την επέλασή τους τις εχθρικές γραμμές. Οι Ρωμαίοι προσάρμοσαν την δική τους διάταξη σε αυτή των Καρχηδονίων, με τις λεγεώνες να σχηματίζουν το κέντρο της παράταξης, τους ιππείς (πολύ λιγότεροι σε σχέση με τους ιππείς των Καρχηδονίων) να έχουν ταχθεί στα άκρα, ενώ μπροστά από τις λεγεώνες υπήρχαν οι ψιλοί, οι οποίοι παρενοχλούσαν τους ελέφαντες με ακόντια και σφενδόνες. Υπολογίζεται ότι ο Ρέγουλος σκόπευε να αποκτήσει τακτικό πλεονέκτημα στο κέντρο, προτού ο αντίπαλος προλάβει να αξιοποιήσει στον μέγιστο βαθμό το πολυπληθέστερο ιππικό του⁹⁷. Η Μάχη της Τύνιδας αποτέλεσε καταστροφή για τους Ρωμαίους. Το ιππικό των Καρχηδονίων απέδειξε την υπεροχή του εξουδετερώνοντας το αντίστοιχο ρωμαϊκό ήδη κατά τα πρώτα στάδια της σύγκρουσης. Η επέλαση των ελεφάντων κράτησε απασχολημένο το ισχυρό ρωμαϊκό κέντρο, το οποίο δεχόμενο την κύρια πίεση από το καρχηδονιακό στράτευμα, έχοντας απωλέσει τα άκρα του και κινδυνεύοντας να περικυκλωθεί, κατέρρευσε και οι στρατιώτες τράπηκαν σε φυγή, σε πολλές περιπτώσεις χωρίς καμμία τάξη, ενώ ο ίδιος ο ύπατος Ρέγουλος αιχμαλωτίσθη⁹⁸. Η περιφανής νίκη των Καρχηδονίων είχε ως αποτέλεσμα να αποσοβηθεί ο κίνδυνος μίας νέας χερσαίας ρωμαϊκής εισβολής στην Αφρική και η άμεση απειλή της ίδιας

---

⁹⁶ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 87

⁹⁷ Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυία του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 22

⁹⁸ Για την ρομαντική παράδοση που αναπτύχθηκε από τους Ρωμαίους γύρω από την μετέπειτα πορεία του Ρέγουλου, το ήθος του, το τραγικό του τέλος και την ιστορία αναφορικά με την γυναίκα του, βλ. μεταξύ άλλων Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 91

της φοινικικής μητρόπολης για το υπόλοιπο του Α΄ Καρχηδονιακού Πολέμου, αφού πλέον οι Ρωμαίοι περιορίστηκαν στις συνήθεις επιδρομές στα παράλια. Επιπλέον, η τεράστια επιτυχία των ελεφάντων είχε τόσο μεγάλη επίδραση στο ηθικό φρόνημα των ρωμαϊκών στρατευμάτων στην Σικελία, που για τα αμέσως επόμενα χρόνια οι Ρωμαίοι δεν τόλμησαν να αμφισβητήσουν τον έλεγχο των καρχηδονιακών δυνάμεων επί ανοιχτού πεδίου εξαιτίας ακριβώς του φόβου που τους είχαν εμφυσήσει οι ελέφαντες⁹⁹. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η εντυπωσιακή επικράτηση οφειλόταν εν πολλοίς στον Ξάνθιππο, την σοφία και τις ικανότητες του οποίου όμως, οι Καρχηδόνιοι επέλεξαν να μην χρησιμοποιήσουν εκ νέου¹⁰⁰.

Ο Ρέγουλος έχει κατηγορηθεί για το γεγονός ότι δεν προσπάθησε να προσεταιριστεί τους αυτόχθονες πληθυσμούς, όπως ακριβώς είχε πράξει ο βασιλιάς Αγαθοκλής των Συρακουσών και της Σικελίας, όταν είχε εκστρατεύσει στην βόρειο Αφρική στα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. (310-307 π.Χ.). Ωστόσο, οι Νουμίδες βρίσκονταν μάλλον αρκετά μακριά και δεν είχε τον απαραίτητο χρόνο να πείσει τους Λίβυους για την τελική του νίκη. Σε κάθε περίπτωση, όπως καταδεικνύει η περίπτωση του Αγαθοκλή, οι Λίβυοι και οι Νουμίδες αποδείχθηκαν παραδόξοιστοι σύμμαχοι¹⁰¹. Ίσως θα μπορούσαμε να ανακαλύψουμε αναλογίες μεταξύ της ρωμαϊκής εκστρατείας στην Αφρική κατά τον Α΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο και της αμερικανικής εκστρατείας στο Μεξικό κατά τον Μεξικανικό Πόλεμο (1846-1848), όπως για παράδειγμα τους κοινούς στόχους των δύο επιχειρήσεων, δηλαδή να πειστεί η αντίπαλη δύναμη για την ματαιότητα συνέχισης της πολεμικής της προσπάθειας και να αποδεχθεί τα τετελεσμένα, ήτοι την αλλαγή του status quo συγκεκριμένων γεωγραφικών περιοχών. Ο ίδιος ο Ρέγουλος μετά την απόβαση του στην Ασπίδα συνδύασε τους ελιγμούς στο πεδίο όπως ακριβώς ο Winfield Scott μετά την αμφίβια απόβαση στην Veracruz, χωρίς να αποφύγει την άμεση σύγκρουση με το εχθρικό στράτευμα, ωστόσο μάλλον αναλώθηκε κιόλας σε άσκοπες περιπέτειες και επέδειξε όχι ιδιαίτερα αβρή συμπεριφορά απέναντι στους πολίτες των εχθρικών γαιών όπως ακριβώς έπραξε ο Zachary Taylor. Ο αντικειμενικός σκοπός της κατάληψης της Πόλεως του Μεξικού, δηλαδή του κέντρου της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της χώρας επετεύχθη, και ο πόλεμος έληξε δίχως την πλήρη εξολόθρευση του μεξικανικού στρατού¹⁰². Στην περίπτωση της Καρχηδόνας, και στον βαθμό που αυτό θα ήταν επιθυμητό, η Ρώμη απέτυχε, καθώς δεν φάνηκε διατεθειμένη να αφιερώσει τους πόρους που ήταν αναγκαίοι για το εγχείρημα αυτό, κάτι που φαντάζει παράδοξο εάν αναλογιστεί κανείς το γενικότερο πνεύμα της ρωμαϊκής πολιτείας και τις αντίστοιχες πρακτικές της σε άλλες περιπτώσεις.

Πέραν τούτων, η υπόθεση της Αφρικής δεν είχε λήξει ακόμα για τους Ρωμαίους. Μόλις μαθεύτηκε η πανωλεθρία στην Ρώμη, εστάλη ένας πολυάριθμος στόλος 350 πλοίων υπό την διοίκηση των δύο υπάτων για το έτος 255, Σέρβιο Φούλβιο Παίτινο Νοβίλιωρ (Servius Fulvius Paetinus Nobilior) και Μάρκο Αιμίλιο Παύλο (Marcus Aemilius Paullus), με αποστολή την διάσωση των Ρωμαίων στρατιωτών που είχαν απομείνει στην Αφρική. Αυτά τα 350 πλοία σε

---

⁹⁹ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 90

¹⁰⁰ Ο Ξάνθιππος ο Λακεδαιμόνιος φαίνεται πως έπεσε θύμα της ζηλοφθονίας της καρχηδονιακής αριστοκρατίας και είτε δολοφονήθηκε είτε εκδιώχθηκε και κατέφυγε στην Βασιλική Αυλή των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο, όπου και έλαβε υψηλά αξιώματα.

¹⁰¹ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 102

¹⁰² Russell F. Weigley, *The American Way of War : A History of United States Military Strategy and Policy*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1973, 1977 (with Macmillan Publishing Co., Inc.), σελ. 71-76

συνεργασία με 14 πλοία των Ρωμαίων που ήταν οχυρωμένοι στην πόλη Ασπίς συνάντησαν τον στόλο 200 πλοίων που κατάφεραν να συγκεντρώσουν οι Καρχηδόνιοι, κοντά στο Ακρωτήριο Ερμαία ή Ερμαίο, βορείως της Ασπίδος, και τον καταναυμάχησαν. Επίσης, κατά την διάρκεια του ταξιδιού τους κατέλαβαν την νήσο Κόσσυρα, η οποία βρίσκεται μεταξύ της Σικελίας και των αφρικανικών ακτών. Αλλά η επιτυχία αυτής της αποστολής επισκιάστηκε σύντομα από μία μεγάλη τραγωδία κατά το ταξίδι της επιστροφής, μέσω της Σικελίας. Οι προειδοποιήσεις των ειδικών στους διοικητές αναφορικά με την μη καταλληλότητα των ακτών της νότιας Σικελίας, την απουσία καλών λιμένων και την επικινδυνότητα του καιρού την συγκεκριμένη χρονική περίοδο (μέσα Ιουλίου), ήταν σαφείς. Η απόφαση των Ρωμαίων κυβερνητών να μην εισακούσουν αυτές τις συμβουλές και να συνεχίσουν την εν λόγω πορεία έχει εντοπιστεί στην επιθυμία τους για προβολή και επίδειξη ισχύος στις παράκτιες πόλεις, αλλά και στην ανησυχία να ακολουθήσουν την βόρεια ακτή όπου οι Καρχηδόνιοι ήταν οι κύριοι εκείνων των περιοχών. Όμως, η κριτική του Πολύβιου για αυτήν την απόφαση είναι ενδιαφέρουσα και εδράζεται σε κάτι βαθύτερο. Οι Ρωμαίοι διακρίνονταν για μία σχεδόν αλαζονική πίστη στις δυνάμεις τους, θεωρώντας πεισματικά ότι με αποφασιστικότητα μπορούσαν να φέρουν εις πέρας οτιδήποτε αναλάμβαναν. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, οι Ρωμαίοι δεν είχαν να αντιμετωπίσουν ανθρώπινους αντιπάλους, αλλά τα ίδια τα στοιχεία της φύσεως, και το επίμονο θάρρος / θράσος τους δεν δύνατο να έχει θετικά αποτελέσματα. Όπως αναφέρει ο Πολύβιος, το μάθημα αυτό οι Ρωμαίοι το βίωσαν συχνά, αλλά δεν το έμαθαν ποτέ¹⁰³. Στα ανοιχτά της Καμάρινας της Σικελίας, μία βίαιη ανεμοθύελλα έπληξε τον ρωμαϊκό στόλο προξενώντας μία άνευ προηγουμένου καταστροφή από την οποία γλύτωσαν μόλις 80 πλοία (!), ενώ οι ανθρώπινες απώλειες έφθασαν περίπου τις 100.000 Ρωμαίους και Ιταλούς. Ορισμένοι λόγοι που έχουν προταθεί για τις μεγάλες απώλειες σε σκάφη είναι η ανυπαρξία επαρκούς ανθρώπινου δυναμικού για την επάνδρωσή τους, αλλά και οι ίδιοι οι κόρακες, που με το βάρος τους και την τοποθέτησή τους κοντά στην πλώρη ενός πλοίου, προκαλούσαν αστάθεια και επιβάρυναν το σκάφος κατά την διάρκεια μίας κακοκαιρίας, και πιθανότατα ακριβώς για αυτόν τον λόγο σταδιακά εξέλιπαν από τα ρωμαϊκά σκάφη παρά την καθοριστική συνεισφορά τους στις ρωμαϊκές ναυτικές νίκες. Γεγονός παραμένει πως οι Ρωμαίοι αφήφισαν τις δυνάμεις της φύσεως και η φύση τους προκάλεσε μία καταστροφή που ούτε οι εχθροί τους οι Καρχηδόνιοι δεν κατόρθωσαν να τους επιφέρουν.

Το τέλος της αφρικανικής περιπέτειας, που αποτέλεσε και το μέγιστο σημείο κλιμάκωσης του πολέμου, βρήκε την Ρώμη ηττημένη, έστω και προσωρινά, και έχοντας υποστεί μία φαντασμαγορική τραγωδία στην θάλασσα, ενώ η Καρχηδόνα αγωνιζόταν να επανακτήσει τον έλεγχο στις αφρικανικές της κτήσεις, καταπνίγοντας εξεγέρσεις και διεξάγοντας ανελέητες εκστρατείες στην Νουμιδία και την Μαυριτανία.

---

¹⁰³ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. 14

4. Η περίοδος της «ισοπαλίας»¹⁰⁴, οι τελικές προσπάθειες και η ειρήνη

Αν και καταστροφικό για τους Ρωμαίους το έτος 255 π.Χ., μόλις το επόμενο έτος, το 254, ένα νέο ναυτικό πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα την ναυπήγηση 220-300 καινούριων πλοίων. Φυσικά, η στρατηγική της Ρώμης είχε απομακρυνθεί πλέον από την ιδέα μίας μεγάλης κλίμακας απόβαση και εισβολή στην Αφρική, αντίθετα εστιάσθηκε στην εκτέλεση "συνδυασμένων επιχειρήσεων" στην Σικελία. Η επιτυχία που γνώρισαν οι Ρωμαίοι αυτήν την περίοδο οφείλεται κατά κύριο λόγο στην κυριαρχία που απολάμβαναν στα ύδατα πέριξ της Σικελίας και στην καλή συνεργασία ανάμεσα στον στρατό και το ναυτικό τους, παρά το γεγονός ότι συνέχιζαν να αντιμετωπίζουν προβλήματα όσον αφορά την επιμελητεία. Οι δύο ύπατοι Γναίος Κορνήλιος Σκιπίων (που είχε αιχμαλωτιστεί στην Λιπάρα το 260) και ο Αύλος Ατίλιος Καϊατίνος (Aulus Atilius Calatinus), που είχε χρηματίσει ύπατος και το 258, πολιορκήσαν την πόλη της Πανόρμου από ξηρά και θάλασσα και την κατέλαβαν, στερώντας από τους Καρχηδόνιους μία τέλεια ναυτική βάση για την διεξαγωγή επιδρομών στην Μεσσήνη (την κύρια βάση των Ρωμαίων στην Σικελία) και τα ιταλικά παράλια. Παραταύτα, όπως προαναφέρθηκε, ο φόβος των Ρωμαίων για τους ελέφαντες ήταν μεγάλος και δεν διακινδύνευαν μία μεγάλη ανοιχτή σύγκρουση με τον καρχηδονιακό στρατό. Παράλληλα, μία νέα καταστροφή στο πεδίο της θάλασσας θα έκανε τους Ρωμαίους πιο σκεπτικούς απέναντι στο υγρό στοιχείο. Στα τέλη του 253 π.Χ., καθώς ο ρωμαϊκός στόλος υπό τους ύπατους Γάιο Σεμπρόνιο Βλαίσο (Gaius Sempronius Blaesus) και Γναίο Σερβίλιο Καίπιο (Gnaeus Servilius Caepio) επέστρεφε από μία πετυχημένη εκστρατεία επιδρομών και λαφυραγωγίας στα αφρικανικά παράλια και τα τοπικά νησάκια, η οποία ενδέχεται να είχε ως σκοπό και την δημιουργία περαιτέρω αναστάτωσης στην καρχηδονιακή επικράτεια ώστε να μην αποσταλούν αρκετές ενισχύσεις στην Σικελία¹⁰⁵, κοντά στο Ακρωτήριο Παλίνωρο της Ιταλίας υπέστη την μανία μίας ανεμοθύελλας που κόστισε 150 πλοία. Μετά από τις αλλεπάλληλες τραγωδίες η επιθετικότητα των Ρωμαίων μειώθηκε στην θάλασσα, παρά το γεγονός ότι το 252 οι Ρωμαίοι κατέλαβαν τις Αιολίδες Νήσους. Η γενικότερη κατάσταση στην Σικελία, που χαρακτηριζόταν από πολιορκίες, αιφνιδιαστικές επιθέσεις, πράξεις προδοσίας και συχνές επιδρομές, με τις πόλεις να αλλάζουν συχνά επικυρίαρχο, συνεχιζόταν ακάθεκτη καθ'όλη την τελευταία δεκαετία, δίχως να σημειωθεί καμία μεγάλη κλίμακας σύρραξη μεταξύ Ρώμης – Καρχηδόνας από την εποχή της Πολιορκίας και της Μάχης του Ακράγαντα. Οι Καρχηδόνιοι το 255 ανακατέλαβαν τον Ακράγαντα, θεωρώντας όμως ότι δεν θα δύναντο να τον διατηρήσουν, εγκατέλειψαν την πόλη, αφού πρώτα την κατέστρεψαν. Ωστόσο, δεν ήταν διατεθειμένοι να παρατήσουν την Πάνορμο έτσι απλά.

Όταν κατά τα τέλη του 250 π.Χ. η μία υπατική στρατιά αποχώρησε από την Σικελία για να επιστρέψει στην Ιταλία, οι Καρχηδόνιοι, υπό τον Ασδρούβα, έσπευσαν να εκμεταλλευθούν την ευκαιρία, εκστρατεύοντας από το Λιλύβαιο εναντίον της Πανόρμου, την οποία υπερασπιζόταν ο έτερος ύπατος Λεύκιος Καϊκίλιος Μέτελλος (Lucius Caecilius Metellus). Ο τελευταίος επίτηδες κράτησε τους στρατιώτες του εντός των οχυρώσεων της πόλης, προσποιούμενος ότι αρνούνταν να δώσει μάχη, ώστε να παρασύρει τους Καρχηδόνιους εκεί που τους ήθελε. Ο Ασδρούβας ενθαρρυσμένος από την φαινομενική ρωμαϊκή ατολμία και

¹⁰⁴ Η λέξη «ισοπαλία» αποτελεί απόπειρα του γράφοντος να αποδόσει όσο το δυνατόν πιστότερα στην ελληνική γλώσσα τον αγγλικό όρο «stalemate».

¹⁰⁵ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 116

ανικανότητα, εφόρμησε προς τα τείχη της πόλεως. Η τοποθεσία δεν ευνοούσε το στράτευμα του Ασδρούβα, καθώς για να πλησιάσουν στην πόλη έπρεπε να διασχίσουν έναν ποταμό, κάτι που περιόριζε την δυνατότητα τους για ελιγμούς και θα αποτελούσε εμπόδιο σε περίπτωση υποχώρησης. Στο μεταξύ οι προετοιμασίες του Μέτελλου ήταν προσεκτικές. Ένας μεγάλος όγκος αντικειμένων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βλήματα συγκεντρώθηκε από τους πολίτες στα τείχη της πόλης, ενώ μια ομάδα ρωμαϊκού ελαφρού πεζικού στα τείχη ήταν έτοιμο να χρησιμοποιήσει αυτά τα "πυρά". Το κυρίως μέρος των ψιλών στάλθηκε να παρενοχλήσει το καρχηδονιακό στράτευμα καθώς διέσχιζε το ποτάμι, αναγκάζοντας το να ανασυνταχθεί για μάχη. Οι ψιλοί είχαν σαφείς εντολές να επικεντρώσουν τα βλήματα / πυρά τους εναντίον των ελεφάντων, σε κάθε ευκαιρία που θα τους παρουσιαζόταν. Εάν δέχονταν μεγάλη πίεση θα μπορούσαν να καταφύγουν για κάλυψη σε μία μεγάλη τάφρο που είχε κατασκευαστεί κοντά στα τείχη της πόλης, ενώ ο Μέτελλος φρόντισε να υπάρχει συνεχής ροή ενισχύσεων των στρατιωτών του από την πόλη στο πεδίο της μάχης. Επίσης, ο Μέτελλος τοποθέτησε τους μανίπουλους του βαρέως πεζικού του σε στάση αναμονής πίσω από μία πύλη απέναντι από την αριστερή πλευρά της καρχηδονιακής παράταξης, έτοιμους για επίθεση. Ο Ασδρούβας παρασύρθηκε και η δράση κλιμακώθηκε με επίθεση του στρατού και των ελεφάντων του ενάντια στις ασθενείς ρωμαϊκές γραμμές και με κατεύθυνση τα τείχη της πόλης. Ένας καταγισμός πυρών / βλημάτων από τους ψιλούς αλλά και τους Ρωμαίους στα τείχη της πόλεως προκάλεσε πανικό στους ελέφαντες, οι οποίοι στράφηκαν τρέχοντας προς τις δικές τους γραμμές προξενώντας χάος στην καρχηδονιακή παράταξη. Παράλληλα, το ρωμαϊκό βαρύ πεζικό εξήλθε από την πόλη και επιτέθηκε αιφνιδιαστικά στα πλευρά των καρχηδονιακών δυνάμεων. Η απλή έκπληξη των Καρχηδονίων γρήγορα μετατράπηκε σε υποχώρηση και άτακτη φυγή, που άφησε πίσω της χιλιάδες νεκρούς στρατιώτες και δεκάδες νεκρούς ή αιχμάλωτους ελέφαντες (είναι άγνωστο πόσοι από τους περίπου 140 ελέφαντες που είχαν εκείνη την εποχή στην Σικελία οι Καρχηδόνιοι, έλαβαν μέρος στην μάχη). Το σίγουρο είναι πως η νίκη αυτή αναπτέρωσε το ηθικό φρόνημα και τόνωσε την αυτοπεποίθηση της Συγκλήτου και των ρωμαϊκών στρατιών στην Σικελία. Αντίθετα, υπήρξε οδυνηρή εμπειρία για τους Καρχηδόνιους, των οποίων η στρατηγική στην ξηρά από την στιγμή αυτή και έως το τέλος του πολέμου, θα παρέμενε ως επί το πλείστον αμυντική, καθιστώντας την Μάχη της Πανόρμου την τελευταία μεγάλη κλίμακας χερσαία αναμέτρηση του Α΄ Καρχηδονιακού Πολέμου¹⁰⁶.

Αναμφίβολα, είχε πια καταστεί σαφές ότι ο έλεγχος συγκεκριμένων πόλεων αποτελούσε το κλειδί για την επιτυχία στην Σικελία. Οι Ρωμαίοι επικέντρωσαν πλέον τις δυνάμεις τους στην κατάληψη των σημαντικότερων καρχηδονιακών προγεφυρωμάτων στην δυτική / βορειοδυτική Σικελία, το Λιλύβαιο και τα Δρέπανα (ή Δρέπανο), πόλεις που δεν ήταν ιδανικές μόνο λόγω των οχυρώσεών τους, αλλά και των λιμένων τους, που επέτρεπαν την επικοινωνία με την Καρχηδόνα και τον απρόσκοπτο ανεφοδιασμό των καρχηδονιακών δυνάμεων στην νήσο. Η προσέγγιση των Ρωμαίων στο ακανθώδες ζήτημα του Λιλύβαιου, της σημαντικότερης βάσης των Καρχηδονίων στην Σικελία, ήταν σαφέστατα άμεση, θεωρώντας ότι η επίθεση στην "καρδιά" των Καρχηδονίων στην περιοχή θα εξάλειφε δια παντός την παρουσία του εχθρού στην Σικελία. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι τεχνικές γνώσεις των Ρωμαίων επί ζητημάτων πολιορκίας είχαν βελτιωθεί αισθητά, όπως και οι διαθέσιμες πολιορκητικές μηχανές, κάτι που οφείλεται μάλλον στους Έλληνες της

---

¹⁰⁶ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 122

Σικελίας, πιθανότατα στους Συρακούσιους του Ιέρωνα. Δεν είναι τυχαίο πως η πολιορκία του Λιλύβαιου είναι η πρώτη που προσομοιάζει στις πολύπλοκες μορφές πολέμου του Ελληνιστικού Κόσμου, με τον κάθε αντίπαλο να αντιδρά ικανοποιητικά στις πρωτοβουλίες του αντιπάλου, να εφευρίσκει επιτυχημένα αντίμετρα κ.τ.λ.¹⁰⁷ Το έτος 250 π.Χ. για την εκπόρθηση του Λιλύβαιου, το οποίο υπερασπιζόταν ο Καρχηδόνιος Ιμίλκων (Himilco) ως επικεφαλής μίας φρουράς 10.000 μισθοφόρων, κινητοποιήθηκαν δύο υπατικές στρατιές, περίπου 100.000-110.000 άνδρες (σύμφωνα με τον Διόδωρο τον Σικελιώτη), καθώς και 200 πλοία, για τον αποκλεισμό της πόλεως τόσο από ξηρά όσο και από θάλασσα. Ο Ιμίλκων προέβη σε μία ιδιαίτερα ενεργητική άμυνα της πόλεως, χρησιμοποιώντας σήραγγες για την υπονόμηση των ρωμαϊκών οχυρωματικών έργων, διενεργώντας αιφνιδιαστικές εξορμήσεις για να αποτραπεί η αποτελεσματική ανάπτυξη των υπέρτερων εχθρών τους και να καταστρέψει τις όποιες εγκαταστάσεις τους, κάτι που τελικά επετεύχθη από πυρκαϊά που προκλήθηκε από μία ομάδα Ελλήνων μισθοφόρων στην υπηρεσία των Καρχηδονίων. Παράλληλα, οι Ρωμαίοι αντιμετώπισαν προβλήματα στις γραμμές επικοινωνιών και ανεφοδιασμού τους, οι οποίες παρενοχλούνταν συνεχώς από το εχθρικό ιππικό και ναυτικό, ενώ άρχισαν να μαστίζονται από έλλειψη τροφίμων και λοιμό. Μάλιστα, ο ναυτικός αποκλεισμός του Λιλύβαιου υπήρξε στην καλύτερη περίπτωση μέτριος, όπως φανερώνει η ενίσχυση του Λιλύβαιου από την καρχηδονική ηγεσία με 10.000 επιπλέον μισθοφόρους τους οποίους μετέφεραν ανενόχλητα στο λιμάνι 50 πολεμικά πλοία υπό τον Αννίβα Υιό του Αμίλκα, αλλά και τις εντυπωσιακές ενέργειες του Αννίβα του Ρόδιου. Παραταύτα, οι Καρχηδόνιοι δεν διέθεταν αρκετές δυνάμεις ώστε να κατορθώσουν να λύσουν την πολιορκία, η οποία συνεχίστηκε έως και την λήξη του πολέμου το 241 π.Χ.

Ο ρόλος του Καρχηδόνιου Αδέρβα ή Ατάρβα (Adherbal), διοικητή των Δρεπάνων ήταν καθοριστικός στην καταστροφή των γραμμών επικοινωνιών / ανεφοδιασμού των Ρωμαίων, τόσο από ξηρά όσο και από θάλασσα. Τελικά, οι Ρωμαίοι αποφάσισαν να δράσουν το 249 π.Χ. και ο ύπατος Πόπλιος Κλαύδιος Πούλχερ (Publius Claudius Pulcher) τέθηκε επικεφαλής ενός στόλου 120-150 πλοίων, ο οποίος απέπλευσε νύχτα από το Λιλύβαιο, ώστε να μην γίνει αντιληπτός, με κατεύθυνση τα Δρέπανα. Οι Ρωμαίοι επρόκειτο να βιώσουν μία αναπάντεχη ήττα και οι Καρχηδόνιοι την σπουδαιότερη ναυτική τους νίκη σε ολόκληρο τον πόλεμο. Ο ρωμαϊκός στόλος έγινε αντιληπτός από τους Καρχηδόνιους όταν κατέφθασε στα Δρέπανα την αυγή. Η είσοδος στον λιμένα των Δρεπάνων ήταν αρκετά μεγάλη, ώστε την στιγμή που η γραμμή των ρωμαϊκών πλοίων εισερχόταν από την νότια πλευρά του, η γραμμή των καρχηδονιακών πλοίων (100-130 πλοία) εξερχόταν από την βόρεια πλευρά, καθώς ο ναύαρχος Αδέρβας σωστά είχε επιλέξει να αποφύγει τον εγκλωβισμό του στο λιμάνι και να δώσει ναυμαχία έχοντας στα μετόπισθεν ανοιχτή θάλασσα. Ο Κλαύδιος Πούλχερ βρέθηκε παγιδευμένος πολύ κοντά στην ακτή, έχοντας στα μετόπισθεν ξηρά, και η προσπάθεια να αναδιατάξει τον στόλο του για μάχη είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση συγκρούσεων αναμεταξύ φίλιων πλοίων. Οι Καρχηδόνιοι διέθεταν σαφές πλεονέκτημα θέσεως, έχοντας ευρύ χώρο για την εκτέλεση ελιγμών, την δυνατότητα να αποδείξουν στην πράξη την μεγάλη τους ναυτική πείρα που περιελάμβανε επιθέσεις, εμβολισμούς και ταχύτητα, απέναντι σε έναν ρωμαϊκό στόλο με μικρή δυνατότητα κινήσεων, αποτελούμενο από πλοία που δεν διέθεταν πλέον τους κόρακες, και πληρώματα άπειρα, προερχόμενα στην πλειοψηφία τους

---

¹⁰⁷ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 94

από εθελοντές (το δέλεαρ της λαφυραγωγίας ήταν ισχυρό). Η καρχηδονιακή επίθεση είχε ως αποτέλεσμα να γλυτώσουν περίπου 30 ρωμαϊκά πλοία και να αιχμαλωτιστούν 93 πλοία¹⁰⁸.

Στο μεταξύ, μία νέα καταστροφή θα έπληττε τους Ρωμαίους, για την οποία υπεύθυνοι δεν θα ήταν οι Καρχηδόνιοι αλλά η φύση. Ο έτερος ύπατος, ο Λεύκιος Ιούνιος Πούλλος (Lucius Iunius Pullus), επικεφαλής 120 πολεμικών πλοίων συνόδευσε 800 μεταγωγικά σκάφη που μετέφεραν σιτηρά για τους πολιορκητές του Λιλύβαιου, αλλά ο στόλος χωρίστηκε. Την ίδια περίοδο έφθασε στην Σικελία ο Καρχηδόνιος Καρθάλων (Carthalo) με 70 πλοία, τα οποία ενισχύθηκαν με άλλα 30 πλοία σταλμένα από τον Αδέρβα, και προκάλεσε προβλήματα στους Ρωμαίους στο Λιλύβαιο. Ο Καρθάλων έπλευσε νότια προς την Ηράκλεια Μινώα, ελπίζοντας να συναντήσει τον ρωμαϊκό στόλο. Οι Ρωμαίοι που είχαν προπορευθεί ειδοποιήθηκαν για την παρουσία του ισχυρότερου καρχηδονιακού στόλου από λέμβους που προπορεύονταν και κατέφυγαν στην ξηρά και οχυρώθηκαν. Ο καρχηδονιακός στόλος δεν έδωσε μάχη ούτε τότε ούτε όταν συνάντησε τον στόλο του υπάτου, ο οποίος περνώντας από το Ακρωτήριο του Παχυνού με κατεύθυνση το Λιλύβαιο υπέστη συντριπτική καταστροφή από δυνατούς ανέμους που παρέσυραν βία τα πλοία στις απόκρημνες ακτές. Μετά το περιστατικό αυτό, οι Ρωμαίοι φαίνεται ότι δεν είχαν πια την δυνατότητα ναυπήγησης νέου στόλου και, τουλάχιστον προς το παρόν, εγκατέλειψαν την πολεμική προσπάθεια στην θάλασσα, δίνοντας απλώς την άδεια σε ορισμένους ιδιώτες να ναυλώσουν πλοία με ίδια έξοδα.

Οι επιτυχίες των Καρχηδονίων αυτήν την περίοδο του πολέμου, αν και όχι αποφασιστικής σημασίας, θα ανέμενε κανείς να ενθαρρύνουν την Καρχηδόνα σε μία εντατικοποίηση των προσπαθειών της για επιβολή στην Ρώμη και την οριστική λήξη των εχθροπραξιών. Σε ένα πρώτο επίπεδο θα μπορούσε να ενιχύσει την παρουσία της στην Σικελία, να αποπειραθεί να ανακαταλάβει πόλεις – κλειδιά όπως η Πάνορμος ή να επιτεθεί σε συμμάχους των Ρωμαίων όπως οι Συρακούσες (η συνθήκη με τις Συρακούσες θα εξέπνεε το 248 και οι Ρωμαίοι συνομολόγησαν νέα γενναϊόδωρη συνθήκη με τον Ιέρωνα, δίχως χρονικά περιθώρια, ενώ το υπόλοιπο χρέος της πολεμικής αποζημίωσης διεγράφη) και ως ένας πιο φιλόδοξος στόχος θα μπορούσε να αναφερθεί η χρήση της εκ νέου αποκτηθείσας ναυτικής υπεροχής της για σοβαρές επιθέσεις στην Νότιο Ιταλία, όπου η ρωμαϊκή κυριαρχία ήταν νωπή και ασταθής. Ωστόσο, παρατηρεί κανείς ότι η πολιτική που ακολούθησε ήταν υπολογισμένη στην καλύτερη περίπτωση να "ενοχλήσει" την Ρώμη, όχι να της προκαλέσει σοβαρή ζημιά π.χ. προκαλεί έκπληξη η σταδιακή μείωση του ναυτικού της στόλου στην Σικελία. Φαίνεται πως η στρατηγική της Καρχηδόνας έδινε έμφαση όχι στην αποφασιστική επιβολή επί της Ρώμης αλλά στο να κατορθώσει να αντέξει και να συνεχίσει τον αγώνα της¹⁰⁹. Η απάντηση σε αυτήν την παράδοξη στρατηγική, που δεν είναι δυνατόν να αναμενόταν πραγματικά ότι θα εξουδετέρωνε την ρωμαϊκή ισχύ, είναι ότι υπήρξε αλλαγή πολιτικής στο εσωτερικό του ηγετικού κύκλου της Καρχηδόνας, η οποία ακόμα ταλανιζόταν από γεγονότα στην Αφρική, όπου φαίνεται ότι διεξήγαγε σημαντικές εκστρατείες υπό τον Άνωνα τον Μέγα¹¹⁰.

---

¹⁰⁸ Οι συνέπειες για τον ύπατο Κλαύδιο Πούλχερ ήταν καταγιστικές. Υπάρχουν ενδιαφέροντα ανέκδοτα για την οργισμένη αντίδραση του υπάτου αναφορικά με τους οιωνούς της μάχης, την δίκη του με την κατηγορία της προδοσίας (perduellio), όπως και την δικαστική δίωξη της αδελφής του.

¹⁰⁹ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 127

¹¹⁰ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 143-144

Το 247 π.Χ. κάνει την εμφάνιση του στην Σικελία ο σημαντικότερος Καρχηδόνιος ηγέτης και σπουδαιότερος στρατηγός του πολέμου, κατά τον Πολύβιο, ο Αμίλκας Βάρκας (Hamilcar Barca). Παρά τις όποιες προσωπικές του αρετές και απόψεις περί μίας επιθετικής στρατηγικής στην Σικελία, ο νέος διοικητής των καρχηδονιακών δυνάμεων στο νησί θα έπρεπε να φέρει εις πέρας την όποια αποστολή του με μειωμένο στρατό και στόλο. Επομένως, η επιλογή διεξαγωγής ανταρτοπολέμου από τον Αμίλκα φαντάζει λογική, καθώς διαθέτοντας περιορισμένους πόρους, είχε ως πρώτο μέλημα την επιβίωση, έδινε μάχη μονάχα εάν η επιτυχία ήταν εξασφαλισμένη, όταν θα είχε κέρδη σε εφόδια, θα υπέφερε λίγες απώλειες, και φυσικά έκανε την καλύτερη δυνατή χρήση της μορφολογίας του εδάφους, χρησιμοποιώντας ως ορμητήριο ορεινούς όγκους¹¹¹. Με έδρα του το ύψωμα Ειρκτή που διέθετε και ασφαλές αγκυροβόλιο, κοντά στην πόλη Πάνορμο, ο Αμίλκας παρενοχλούσε συστηματικά τις ρωμαϊκές δυνάμεις κερδίζοντας μικρές νίκες, ενώ το 244 έπλευσε στην πόλη Έρυξ, κοντά στα Δρέπανα, ανακατέλαβε την πόλη από τους Ρωμαίους, και με ορμητήριο το ομώνυμο όρος της Έρυγος, επιδόθηκε σε επιδρομές εναντίον των ρωμαϊκών δυνάμεων για τα επόμενα χρόνια του πολέμου. Σίγουρα ο Αμίλκας υπήρξε καλός στρατηγός σε επίπεδο τακτικής, αλλά στρατηγικά τα αποτελέσματα των πράξεων του δεν ήταν ουσιαστικά. Η προσήλωση της Καρχηδόνας στα τεκταινόμενα της Αφρικής στέρψε θεμελιώδους σημασίας πόρους από το θέατρο επιχειρήσεων της Σικελίας.

Η σχετική ισορροπία που είχε προκύψει μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών διεκόπη και αυτήν την φορά με ρωμαϊκή πρωτοβουλία. Ο ανεφοδιασμός του Λιλύβαιου και των Δρεπάνων δια θαλάσσης συνεχιζόταν ακάθεκτος, και στα τέλη του 243 π.Χ. οι Ρωμαίοι αποφάσισαν να ναυπηγήσουν έναν καινούριο στόλο. Το ρωμαϊκό κράτος όμως, δεν δύνατο να αναλάβει τα έξοδα, έτσι σε μία ένδειξη πατριωτισμού, Ρωμαίοι πολίτες πλήρωσαν για την κατασκευή και τον εξοπλισμό των πλοίων, με μορφή άτοκων δανείων, τα οποία θα αποπλήρωνε το ρωμαϊκό κράτος αν νικούσε στον πόλεμο και όταν τα δημόσια οικονομικά θα ήταν σε καλύτερη κατάσταση. Η νίκη σε αυτόν τον πόλεμο αποτελούσε πρώτιστο θέμα ιδεολογικής και ηθικής τάξης για την ρωμαϊκή αριστοκρατία¹¹². Αξίζει να σημειωθεί πως έχοντας επίγνωση της υπεροχής των καρχηδονιακών πλοίων έναντι των δικών τους, και με δεδομένη την έλλειψη κοράκων, οι Ρωμαίοι κατασκεύασαν τις νέες τους πεντήρεις με βάση την ταχύτατη και ευέλικτη πεντήρη του Αννίβα του Ρόδιου την οποία είχαν καταφέρει να αιχμαλωτίσουν σε μία από τις αναρίθμητες απόπειρες του τελευταίου να εφοδιάσει το αποκλεισμένο Λιλύβαιο. Οι Ρωμαίοι, υπό τον ύπατο Γάιο Λουτάτιο Κάτουλο (Gaius Lutatius Catulus) και τον πραίτωρα Κόϊντο Βαλέριο Φάλτωνα (Quintus Valerius Falto) και 200 πλοία στην διάθεση τους, κατέλαβαν τα Δρέπανα και ενίσχυσαν την πίεση στο αποκλεισμένο Λιλύβαιο. Οι δυνάμεις του Αμίλκα δεν ήταν πλέον δυνατό να εφοδιαστούν δια θαλάσσης, ενώ ήταν φανερό ότι οι Ρωμαίοι επεδίωκαν να προκαλέσουν μία νέα ναυμαχία με τους Καρχηδόνιους. Οι τελευταίοι διοργάνωσαν αποστολή, στέλνοντας περίπου 250 πλοία υπό την αρχηγία κάποιου Άνωνα, η οποία είχε διπλό σκοπό. Πρώτον, να εφοδιάσει με σιτηρά τις δυνάμεις του Αμίλκα και τις υπόλοιπες εναπομείνουσες καρχηδονιακές φρουρές στην Σικελία, και εν συνεχεία παραλαμβάνοντας έναν αριθμό στρατιωτών του Αμίλκα, να εντοπίσει και να καταστρέψει τον ρωμαϊκό στόλο. Τον Μάιο του 241 ο καρχηδονιακός

---

¹¹¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 268

¹¹² Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 23

στόλος προσέγγισε την λεγόμενη Ιερά Νήσο, το δυτικότερο νησί από το νησιωτικό σύμπλεγμα που ονομάζεται Αιγούσες ή Αιγάτες Νήσοι και βρίσκεται στα δυτικά της Σικελίας. Ο δυτικός άνεμος ευνοούσε τους Καρχηδόνιους, αλλά ο Κάτουλος αποφάσισε να διακινδυνεύσει επίθεση, καθώς εάν ξέφευγαν οι Καρχηδόνιοι θα εφοδίαζαν τις φρουρές τους και θα επιβίβαζαν τους άνδρες του Αμίλκα. Για πρώτη φορά, τα μειονεκτήματα του καρχηδονιακού στόλου ήταν περισσότερα σε σχέση με του ρωμαϊκού. Το βάρος των προμηθειών που μετέφεραν επηρέαζε την ταχύτητα και την ευελιξία τους, διέθεταν λιγότερους πεζοναύτες συγκριτικά με τους Ρωμαίους και τα πληρώματα δεν ήταν καλά εκπαιδευμένα. Αναφέρεται πως 117 καρχηδονιακά πλοία χάθηκαν (50 βυθίστηκαν και 67 αιχμαλωτίστηκαν) και η καταστροφή θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη αν ένας ανατολικός άνεμος δεν ευνοούσε την διαφυγή των εναπομείναντων καρχηδονιακών πλοίων. Πάντως, και οι ίδιοι οι Ρωμαίοι έχασαν 80 πλοία, εκ των οποίων τα 30 βυθίστηκαν και τα 50 αχρηστεύθηκαν.

Μόλις τα νέα έφθασαν στην Καρχηδόνα, η ηγεσία της πόλεως, που φαίνεται ότι δεν διέθετε ούτε τα μέσα (οικονομικά, μισθοφόρους κ.τ.λ.) αλλά ούτε και την θέληση για συνέχιση των εχθροπραξιών, καθώς το ηθικό της είχε κατακρημνιστεί, έδωσε ως εκ τούτου απόλυτη εξουσιοδότηση στον Αμίλκα να διαπραγματευθεί συνθήκη ειρήνης με την Ρώμη. Ο Πολύβιος (62.2) αναφέρει ότι εξαιτίας της κυριαρχίας των Ρωμαίων στην θάλασσα, οι Καρχηδόνιοι δεν είχαν πλέον την δυνατότητα να εφοδιάσουν τις δυνάμεις τους στην Σικελία και αν τις εγκατέλειπαν δεν θα είχαν ούτως ή άλλως άλλες δυνάμεις και διοικητές για να συνεχίσουν τον πόλεμο¹¹³. Οι όροι που επεβλήθησαν στην ηττημένη Καρχηδόνα ήταν απλοί και κάπως καλύτεροι από τους όρους που είχε προτείνει κάποτε ο Ρέγουλος. Σύμφωνα λοιπόν με τους όρους : οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να εγκαταλείψουν όλη την Σικελία, καμμία πλευρά δεν θα επιτρεπόταν να διεξάγει πόλεμο ενάντια σε σύμμαχο της άλλης πλευράς, ούτε να υπονομεύσει την συμμαχία της συμμαχώντας η ίδια με κάποιον σύμμαχο της άλλης πλευράς, ούτε με οιονδήποτε τρόπο να αναμειχθεί στις εσωτερικές υποθέσεις κάποιου συμμάχου της άλλης πλευράς, ούτε να στρατολογήσει στρατιώτες ή να συλλέξει χρήματα για το χτίσιμο δημόσιων κτηρίων στην γη του άλλου, οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να παραδώσουν όλους τους Ρωμαίους αιχμαλώτους πολέμου χωρίς λύτρα, ενώ θα έπρεπε να εξαγοράσουν τους δικούς τους, τα πλοία τους δεν θα έπλεαν σε ιταλικά ύδατα, και τέλος οι Καρχηδόνιοι όφειλαν να πληρώσουν στην Ρωμαϊκή Πολιτεία μία πολεμική αποζημίωση της τάξεως των 2.200 ευβοϊκών ταλάντων σε μία περίοδο είκοσι ετών. Βέβαια, η συνθήκη ειρήνης θα έπρεπε να επικυρωθεί από τον Ρωμαϊκό Δήμο, και συγκεκριμένα από την Λοχίτιδα Εκκλησία, η οποία προέβη σε αλλαγές στην συνθήκη. Ειδικότερα, το ποσό της αποζημίωσης αυξήθηκε σε 3.200 τάλαντα, εκ των οποίων τα 1.000 θα έπρεπε να καταβληθούν άμεσα και το υπόλοιπο ποσό θα έπρεπε να αποπληρωθεί μέσα σε δέκα χρόνια. Επίσης, οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να εγκαταλείψουν όλα τα μικρά νησιά που βρίσκονται μεταξύ της Σικελίας και της Αφρικής.

Ο πόλεμος που διήρκεσε πάνω από είκοσι χρόνια και έφθασε και τις δύο αντίπαλες κοινωνίες στα όρια τους, έληξε με τους νικηφόρους Ρωμαίους να έχουν πετύχει τον πολιτικό αντικειμενικό τους σκοπό, που δεν ήταν άλλος από την εκδίωξη των Καρχηδονίων από την Σικελία, η οποία μετατράπηκε στην πρώτη ρωμαϊκή επαρχία (*provincia*), και τους Καρχηδόνιους να έχουν απωλέσει την θαλάσσια κυριαρχία τους και αποδυναμωμένοι να ατενίζουν έναν νέο ορίζοντα προβλημάτων. Αλλά θα επανέλθουμε στους κύριους λόγους που οδήγησαν στην ρωμαϊκή επικράτηση και την καρχηδονιακή υποχώρηση αργότερα.

---

¹¹³ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 157

5. Ο «Μεσοπόλεμος»

Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στον Πρώτο και τον Δεύτερο Καρχηδονιακό Πόλεμο χαρακτηρίστηκε από ιδιαίτερης βαρύτητας γεγονότα, με σοβαρές προεκτάσεις τόσο για την ρωμαϊκή όσο και την καρχηδονιακή πλευρά και την μετέπειτα πορεία τους. Για τον λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμη μία συνοπτική σκιαγράφιση της περιόδου αναφορικά με τις δύο μεγάλες δυνάμεις που εξετάζουμε και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Τα προβλήματα για την Καρχηδόνα άρχισαν αμέσως μετά την σύναψη ειρήνης με την Ρώμη το 241 π.Χ. Η δύσκολη οικονομική κατάσταση της φοινικικής μητρόπολης κατά τα τελευταία έτη της μακροχρόνιας διαμάχης της με την Ρώμη, είχε ως αποτέλεσμα την μη αποπληρωμή των οφειλών σε πάνω από 20.000 μισθοφόρους, διαφόρων εθνικοτήτων (Λίβυοι, Νουμίδες, Κέλτες, Ίβηρες, Γαλάτες, Λιγούριοι, Έλληνες, κάτοικοι των Βαλεαρίδων Νήσων κ.α., μάλιστα ένας από τους ηγέτες τους ήταν από την Καμπανία της Ιταλίας, ενώ παράδοξο είναι το γεγονός πως δεν στρατολόγησαν σκλάβους, που συνήθως πρωταγωνιστούσαν στις εξεγέρσεις), οι οποίοι διαπεραιώθηκαν από την Σικελία στην Αφρική. Οι απόπειρες της καρχηδονιακής πολιτείας να κατευθάσει τον άρτι αφιχθέντα μισθοφορικό στρατό της απέτυχαν και ως εκ τούτου ξεκίνησε ο λεγόμενος Πόλεμος των Μισθοφόρων (ή Λιβυκός Πόλεμος ή Ανηλεής Πόλεμος), ο οποίος διήρκεσε από το 241 έως το 237 π.Χ. και αποδείχθηκε το χειρότερο σενάριο για την ήδη αποδυναμωμένη Καρχηδόνα, και με καταστροφικές συνέπειες για την εσωτερική σταθερότητα του καρχηδονιακού κράτους και τους στρατιωτικούς πόρους που διέθετε. Η έκταση του προβλήματος καθίσταται περαιτέρω εμφανής εάν αναλογιστεί κανείς την ευρεία υποστήριξη που γνώρισε η μισθοφορική εξέγερση από πολλές λιβυκές κοινότητες και τοπικές ελίτ (υπολογίζεται η συμμετοχή 70.000 Λίβυων εθελοντών στα στρατεύματα των εξεγερμένων), απότοκο πιθανόν της σκληρής καρχηδονιακής διοίκησης και της επαχθούς φορολογίας που είχε επιβληθεί. Επίσης, με τους εξεγερμένους συνέπραξαν και Νουμίδες ηγεμόνες, οι οποίοι ωστόσο επανήλθαν στο καρχηδονιακό στρατόπεδο αργότερα. Σύν τοις άλλοις, σημαντικές πόλεις της καρχηδονιακής επικράτειας όπως η Υτίκη και η Ίππου Άκρα αποστάτησαν από την Καρχηδόνα. Οι εξεγερμένοι μισθοφόροι έφθασαν στο σημείο να στρατοπεδεύσουν στην Τύνιδα και να προβούν στον αποκλεισμό της Καρχηδόνας. Φυσικά, η εκπόρθηση και η άλωση μίας πόλεως όπως η Καρχηδόνα ήταν πρακτικά αδύνατη με βάση τα μέσα που διέθεταν οι μισθοφόροι, επομένως η κύρια επιδίωξη τους θα πρέπει να ήταν να πείσουν την καρχηδονιακή ηγεσία να τους παραχωρήσει προνόμια, γαίες και σκλάβους από τις πλούσιες περιοχές της επικράτειας¹¹⁴. Τελικά, η νίκη της καρχηδονιακής πολιτείας επήλθε υπό την στρατηγία του Αμίλκα Βάρκα, και σε μικρότερο βαθμό του Άνωνα του Μεγάλου, ωστόσο οι ενέργειες των αντιμαχόμενων πλευρών είχαν βαρύ τίμημα για την Καρχηδόνα, καθώς η ύπαιθρος υπέστη εκτεταμένες καταστροφές, πόλεις λεηλατήθηκαν και ο φόρος αίματος ήταν διόλου ευκαταφρόνητος. Πάντως, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Ιέρων των Συρακουσών, σύμμαχος της Ρώμης, δέχθηκε να βοηθήσει τους εμπόλεμους Καρχηδόνιους, αποστέλλοντας τους προμήθειες και εφόδια, πιστεύοντας, σύμφωνα με τον Πολύβιο, πως ήταν προς το συμφέρον τόσο της εξουσίας του στην Σικελία όσο και της φιλίας του με την Ρώμη, να σωθεί η Καρχηδόνα¹¹⁵. Εδώ έχουμε άλλο ένα δείγμα της βαθιάς στρατηγικής σκέψης του Ιέρωνα,

¹¹⁴ Dexter Hoyos, *Carthage in Africa and Spain, 241-218*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 207

¹¹⁵ M.I. Finley, *A History of Sicily, Ancient Sicily to the Arab Conquest*, Chatto & Windus Ltd, London, 1968, σελ. 116

που αντιλαμβανόταν την σημασία της Καρχηδόνας ως παράγοντα εξισορρόπησης της ολοένα αυξανόμενης ισχύος της Ρώμης, κάτι που παράλληλα ενίσχυε την δική του θέση ως μεσολαβητή, του τρίτου πόλου ισχύος, καθώς σε διαφορετική περίπτωση όπου η Καρχηδόνα δεν θα υπήρχε και οι Ρωμαίοι ενδέχεται να μην τον είχαν ανάγκη, το ενδιαφέρον τους θα επικεντρωνόταν στην Σικελία, με απρόβλεπτες συνέπειες για το κράτος του...Επιπρόσθετα, με την αντιπαράθεση που προέκυψε μεταξύ των αρχιστράτηγων των Καρχηδονίων Αμίλκα και Άνωνα διεφάνη μία γενικότερη ρήξη στους κόλπους της καρχηδονιακής πολιτικής ηγεσίας, κατά την οποία διαμορφώθηκαν δύο παρατάξεις, του Άνωνα με χαρακτήρα συντηρητικό που έδινε έμφαση στα προνόμια των αριστοκρατών γαιοκτημόνων και την περαιτέρω επέκταση στην Αφρική, και την φατρία του Αμίλκα που διαπνεόταν από δημοκρατικές τάσεις, υποστήριζε τα συμφέροντα των εμπόρων και προσανατολιζόταν προς μία υπερπόντια επέκταση¹¹⁶. Οι αντιλήψεις αυτές έμελλε να ασκήσουν μεγάλη επιρροή.

Η ίδια χρονική περίοδος σημαδεύτηκε και από ένα άλλο δραματικό γεγονός για την Καρχηδόνα, που έμεινε γνωστό ως ο "βιασμός της Σαρδηνίας". Η Καρχηδόνα βρέθηκε να αντιμετωπίζει εξέγερση και από τους μισθοφόρους που βρίσκονταν εγκατεστημένοι στην Σαρδηνία, οι οποίοι μάλιστα απήυθιναν έκκληση για βοήθεια στην Ρώμη και πρότειναν την υποταγή της νήσου στην Ρωμαϊκή Πολιτεία. Παραδόξως, οι Ρωμαίοι δεν άδραξαν την ευκαιρία, αλλά αντίθετα παρέμειναν πιστοί στο γράμμα του νόμου της συνθήκης ειρήνης του 241 π.Χ. Παρά την φιλική αυτή στάση προς την Καρχηδόνα ωστόσο, όταν ο εγχώριος πληθυσμός της Σαρδηνίας κατόρθωσε να εκδιώξει τους μισθοφόρους, να καταλάβει την αρχή και να απελευθερωθεί, οι στρατιωτικές προετοιμασίες των Καρχηδονίων για την ανακατάληψη της νήσου αντιμετωπίστηκαν εχθρικά από τους Ρωμαίους, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι οι πολεμικές προετοιμασίες είχαν ως στόχο την Ρώμη. Όταν οι απεσταλμένοι της Καρχηδόνας εξήγησαν την κατάσταση στους Ρωμαίους, οι τελευταίοι εξέφρασαν νέο παράπονο, σχετικά με την κακομεταχείριση εμπόρων τους οι οποίοι είχαν συλληφθεί κατά τον Ανηλεή Πόλεμο επειδή είχαν δοσοληψίες με τους επαναστάτες, και προέβησαν στην υπερβολική πράξη της κηρύξεως πολέμου στην Καρχηδόνα. Οι Καρχηδόνιοι, αποδυναμωμένοι από τις συνεχείς πολεμικές περιπέτειες, γνώριζαν πως δεν διέθεταν τις στρατιωτικές και οικονομικές δυνατότητες για μία νέα αναμέτρηση με την Ρώμη, και απεγνωσμένοι ζήτησαν ειρήνη. Το τίμημα υπήρξε βαρύ και προσβλητικό, καθώς το 238 / 237 π.Χ. η Καρχηδόνα κλήθηκε όχι μόνο να πληρώσει 1.200 τάλαντα, αλλά το σοβαρότερο, να εγκαταλείψει τόσο την Σαρδηνία όσο και την Κορσική. Ο ίδιος ο Πολύβιος θεωρούσε την συμπεριφορά που επέδειξαν οι Ρωμαίοι ως ενάντια σε κάθε αίσθημα δικαιοσύνης¹¹⁷. Η μοναδική δικαιολογία για αυτήν την απρόκλητη ενέργεια θα μπορούσε να ήταν η αντίληψη των Ρωμαίων πως εφόσον ο λαός της Σαρδηνίας απέκτησε την ελευθερία του δεν μπορούσε πλέον η Σαρδηνία να θεωρείται ότι ανήκει στην καρχηδονιακή επικράτεια, επομένως μία ρωμαϊκή επέμβαση ήταν απόλυτα θεμιτή, όμως ο πραγματικός λόγος της ευκαιριακής ρωμαϊκής "αρπαγής" του νησιού, τώρα που η Καρχηδόνα ήταν σε ευάλωτη θέση, έγκειται αναμφίβολα σε προβληματισμούς στρατηγικής φύσεως, καθώς η Σαρδηνία υπό την ηγεσία ενός αντίπαλου κράτους θα μπορούσε κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί ως προγεφύρωμα για επέμβαση – απόβαση ή τουλάχιστον απειλή της Ιταλίας, ακριβώς όπως και η Σικελία, για την οποία οι Ρωμαίοι είχαν εξαρχής πολεμήσει με τους Καρχηδόνιους¹¹⁸.

¹¹⁶ Dexter Hoyos, *Carthage in Africa and Spain, 241-218*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 208

¹¹⁷ Alvin Bernstein, *The strategy of a warrior-state* στο *The Making of Strategy*, σελ. 75

¹¹⁸ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, σελ. 174

Παραταύτα, η αναδίπλωση που βίωσε το καρχηδονιακό κράτος κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια δεν ήταν κάτι το τελεσίδικο, αντιθέτως έφερε μέσα της την ελπίδα για ανασυγκρότηση και αναγέννηση, η οποία τελικά θα λάμβανε την μορφή της Αυτοκρατορίας των Βαρκιδών. Με την απώλεια των νησιωτικών της κτήσεις και την επέκταση της στην βόρεια Αφρική να έχει συντελεστεί σε μεγάλο βαθμό, αντιμετωπίζοντας βέβαια ιδιαίτερες δυσκολίες και περιορισμένα κέρδη, η Καρχηδόνα στράφηκε αποφασιστικά προς την ηπειρωτική επέκταση στην Ιβηρική Χερσόνησο, μία γεωγραφικά εκτεταμένη περιοχή, την οποία θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί παντοιοτρόπως και η οποία εν ευθέτω χρόνω θα καθίστατο το οικονομικό κέντρο της καρχηδονιακής ανάπτυξης. Η Ιβηρική Χερσόνησος, που κατοικούνταν από ένα κράμα πολεμικών φυλών π.χ. Ίβηρες, Κελτίβηρες, Λουζιτανούς και παλαιών αποίκων π.χ. Έλληνες, Φοίνικες, Καρχηδόνιους, προσέφερε νέες ευκαιρίες εμπορικής ανάπτυξης, όμως το σημαντικότερο, ήταν μία περιοχή πλούσια σε μεταλλεύματα, κυρίως αργύρου και σιδήρου αλλά ακόμη και χρυσού, ενώ εξίσου σημαντική ήταν η δυνατότητα που προσέφερε όσον αφορά την μαζική στρατολόγηση εμπειροπόλεμων πολεμιστών από τις τοπικές φυλές για την στελέχωση των καρχηδονιακών στρατευμάτων. Η εκστρατεία για την κατάκτηση της Ιβηρικής ξεκίνησε το 237 υπό τον φημισμένο στρατηγό Αμίλκα Βάρκα, τον ισχυρότερο Καρχηδόνιο της εποχής του, με περίπου 20.000 στρατιώτες (πεζικάριους και ιππείς) και ελέφαντες. Η αποστολή του Αμίλκα ενισχύθηκε από τις υπηρεσίες των παραθαλάσσιων φοινικικών αποικιών που χρησίμευαν ως βάσεις ανεφοδιασμού και επικοινωνίας με την Καρχηδόνα, αλλά και από φίλα προσκείμενες ιβηρικές φυλές. Ο πόλεμος ήταν ενδημικό φαινόμενο στην χερσόνησο, ο Αμίλκας απλώς χρειαζόταν να πείσει τους επιθυμητούς του συμμάχους ότι θα τους βοηθούσε εναντίον των αντιπάλων τους, έτσι εφαρμόζοντας την τακτική του διαίρει και βασιλεύει, εξασφάλιζε την προσωπική του επικράτηση. Φυσικά, η κατάκτηση υπήρξε μία διαδικασία απαιτητική και επώδυνη, με τις πολεμικές συρράξεις μεταξύ των καρχηδονιακών δυνάμεων και αντιτιθέμενων λαών της Ιβηρικής να είναι συχνές, που μάλιστα είχε ως αποτέλεσμα το 229 / 228 π.Χ. την απώλεια του ίδιου του Καρχηδόνιου αρχηγέτη (πνίγηκε σε ποταμό εν μέσω καταδίωξης). Αναμφισβήτητα, η προσφορά του Αμίλκα απεδείχθη ανεκτίμητη για την Καρχηδόνα. Ο ήρωας της Σικελίας και σωτήρας της Καρχηδόνας από τους μισθοφόρους με στιβαρή ηγεσία και όραμα ανόρθωσε το γόητρο, το κύρος και την ισχύ της Καρχηδόνας, αλλά και τον πλούτο της, μετατρέποντας το είδος της ηγεμονίας της στρατιωτικά και γεωγραφικά ώστε να προσιδιάζει περισσότερο στις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις της Μεσογείου Θαλάσσης, ενώ ο ίδιος και η παράταξη του οίκου του έγιναν οι κύριοι παράγοντες – ρυθμιστές στα καρχηδονιακά πράγματα. Με την νέα άνοδο της ισχύος της Καρχηδόνας και την επέκταση των εθνικών της συμφερόντων, σίγουρα ο Αμίλκας αντιλαμβανόταν πως το ενδεχόμενο μίας νέας σύγκρουσης με την Ρώμη στο μέλλον ήταν σχεδόν δεδομένο, και για τον λόγο αυτό ήταν αναγκαία η ισχυροποίηση της Καρχηδόνας στον μέγιστο βαθμό. Ωστόσο, και παρά την δικαιολογημένη προσωπική του ψυχρότητα απέναντι στην Ρώμη, η άποψη ότι προετοίμαζε συνειδητά το καρχηδονιακό κράτος για έναν επικείμενο πόλεμο εκδίκησης ενάντια στην Ρώμη μάλλον δεν ευσταθεί, κάτι που καταδεικνύει το επίπεδο συγκέντρωσης πόρων για μία τόσο εκτεταμένη σύρραξη και η περιορισμένη προσπάθεια ναυπήγησης νέων πλοίων αυτήν την περίοδο, καθώς και η απουσία σφυρηλάτησης εκτεταμένων συμμαχιών που να κατευθύνονται εναντίον της Ρώμης¹¹⁹. Η καρχηδονιακή επέκταση και εδραίωση στην Ιβηρική συνεχίστηκε ακάθεκτη από τον γαμπρό και διάδοχο του Αμίλκα Βάρκα στην εξουσία,

---

¹¹⁹ Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty, Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2003, σελ. 62-63

τον Ασδρούβα τον Ωραίο, ο οποίος εξελέγει από τον καρχηδονιακό στρατό στην Ιβηρική και η εκλογή του επικυρώθηκε από τις αρχές της Καρχηδόνας. Ο νέος ηγέτης συνέχισε τους πολέμους του προκατόχου του αλλά προσπάθησε επισταμένα και για την ενίσχυση των διπλωματικών δεσμών της καρχηδονιακής επικράτειας με τις τοπικές φυλές, ενώ κατηγορήθηκε από την αντίπαλη παράταξη του Άνωνα του Μεγάλου στην Καρχηδόνα πως αποπειράτω να επιβάλλει μεταρρυθμίσεις ώστε να γίνει εφικτή η αναγνώριση του ως αυτόνομου, απόλυτου μονάρχη στην Ιβηρική Χερσόνησο, κατά τα ελληνιστικά πρότυπα. Το ζήτημα κατά πόσον η επικράτεια των Βαρκιδών τελούσε απόλυτα υπό τις πολιτικές αρχές στην Καρχηδόνα ή απολάμβανε ένα καθεστώς ημιαυτονομίας ή ακόμα και αυτονομίας δεν είναι ξεκάθαρο, ίσως όμως να είναι και ουσιαστικά άνευ νοήματος, τουλάχιστον πρακτικά, αφού η οικογένεια των Βαρκιδών και οι υποστηρικτές τους ήλεγχαν, ούτως ή άλλως, αποτελεσματικά τις τύχες της Καρχηδονιακής Πολιτείας, τόσο σε πολιτικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, ενώ είναι γνωστή η συνεργασία – συνέργεια και η συναπόφαση ανάμεσα στην μητρόπολη και το “βαρκιδικό κρατίδιο” σε πολλές περιπτώσεις κατά τον Πόλεμο του Αννίβα. Ένα ιδιαίτερης σημασίας γεγονός που έλαβε χώρα κατά την ηγεσία του Ασδρούβα ήταν η ίδρυση μίας νέας πόλης ως βάσης – πρωτεύουσας της καρχηδονιακής επικράτειας στην Ιβηρική, η οποία ονομάστηκε Νέα Καρχηδών (η σημερινή Καρθαγένη) και βρισκόταν στις μεσογειακές ακτές της νοτιοανατολικής Ισπανίας, νοτιότερα από την πόλη Άκρα Λευκή, η οποία είχε ιδρυθεί από τον Αμίλκα και είχε χρησιμοποιηθεί ως το δικό του κέντρο διοίκησης του κράτους του. Το δεύτερο γεγονός μεγάλης σημασίας που σημειώθηκε κατά την περίοδο αυτή ήταν η σύναψη της Συνθήκης (ή Συμφωνίας) του Έβρου, που συνομολογήθηκε το 226 / 225 π.Χ. ανάμεσα στον Ασδρούβα και την Ρώμη. Όταν το 221 π.Χ. ο Ασδρούβας έπεσε θύμα των πολύπλοκων αντιπαραθέσεων μεταξύ φυλών, τοπικών αρχόντων και Καρχηδονίων στην Ισπανία, όπως ακριβώς συνέβη και με τον πρώην πεθερό του, η διαδοχή του από τον νεαρό Αννίβα Βάρκα και η προαναφερθείσα συνθήκη με τους Ρωμαίους επρόκειτο να επιφέρουν κατακλυσμικές συνέπειες στο τότε διεθνές σύστημα.

Η κατάσταση στην Ρώμη κατά την ίδια περίοδο, μεταξύ των δύο μεγάλων συγκρούσεων με τους Καρχηδόνιους, είναι επίσης αξιοπρόσεκτη. Η Λατινική Συνομοσπονδία δεν συνταράχθηκε συνθέμελα από κάποια εσωτερική αναμέτρηση όπως η Καρχηδόνα, με κάποιες εξαιρέσεις, στις οποίες η Ρώμη έσπευσε ως τιμωρός προς παραδειγματισμό των υπολοίπων. Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η υψηλή στρατηγική του ρωμαϊκού κράτους ανέκτησε τους παλαιούς ρυθμούς και προσανατολίσθηκε αυστηρά στην Ιταλική Χερσόνησο, και ειδικότερα δόθηκε έμφαση στην αντιμετώπιση των παραδοσιακών εχθρών, που δεν ήταν άλλοι από τις πολυάριθμες γαλατικές φυλές της Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας (βόρεια Ιταλία), χωρίς όμως την επίτευξη αποτελεσμάτων. Ο Γαλατικός Πόλεμος (225-222 π.Χ.) φανερώνει μία σημαντική εξέλιξη αναφορικά με την γεωστρατηγική αντίληψη των Ρωμαίων, καθώς στην Μάχη του Ποταμού Τελαμώνα το 225, ο εγκλωβισμός των Γαλατών εισβολέων στην Ετρουρία από τους Ρωμαίους και τους συμμάχους τους (συμπεριλαμβανομένων άλλων γαλατικών φυλών), από νότο και από τα βορειοανατολικά ολοκληρώθηκε στα δυτικά με την απόβαση λεγεώνων από την Σαρδηνία. Αυτή η περίπτωση, μαζί με την μετέπειτα ολοκληρωμένη αντεπίθεση στην βόρειο Ιταλία, αποτελούν ένδειξη του εύρους και της μεγάλης πολυπλοκότητας των επιχειρήσεων, της ικανότητας συντονισμού δράσεως, συλλογής πληροφοριών, και των καλών επικοινωνιών που διέθεταν πλέον οι Ρωμαίοι σε τακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο, ενώ στρατηγικά οι Ρωμαίοι αντιλαμβάνονταν πλέον την δυτική και ανατολική Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία ως ένα ενιαίο μέτωπο και η Σαρδηνία εκπλήρωνε έναν διπλό ρόλο, ως βάση εξόρμησης κατά των βόρειων αντιπάλων αλλά φυσικά

και ως προκεχωρημένη άμυνα απέναντι σε μία ενδεχόμενη καρχηδονιακή επίθεση¹²⁰. Την ίδια εποχή η Ρώμη επεδόθη σε έναν αγώνα να αποκαταστήσει το γόητρο και το κύρος της διεθνώς ως μεγάλη δύναμη, κάτι που διαφαίνεται από τις πρεσβείες που απέστειλε π.χ. στους Πτολεμαίους της Αιγύπτου, τους Σελευκίδες της Συρίας και την Αιτωλική Συμπολιτεία, χωρίς όμως ιδιαίτερη επιτυχία. Στο ίδιο πλαίσιο θα πρέπει να θεωρηθεί η αποστολή ενός εντυπωσιακού στόλου 200 πλοίων το 229 για την αντιμετώπιση των Ιλλυριών πειρατών και την τιμωρία τους όχι μόνο για την παρενόχληση του εμπορίου στην Αδριατική Θάλασσα, αλλά και για την προσβολή που απετέλεσε η δολοφονία των πρέσβων απέναντι στο ρωμαϊκό κράτος, αποτελώντας κλασική περίπτωση μαζικών αντιποίνων¹²¹, και την ταυτόχρονη προβολή της ρωμαϊκής ισχύος. Παράλληλα, η εμπλοκή της Ρώμης στην περιοχή, η αποδοχή της υποταγής τοπικών ηγεμονίσκων και η απόκτηση εδαφών αποτελούν ενδείξεις μίας συνειδητής επιλογής της Ρώμης να συμμετάσχει, έστω και έμμεσα, στα τεκταινόμενα της Ανατολικής Μεσογείου Θαλάσσης, έστω και στην περιφέρεια του Ελληνιστικού διεθνούς συστήματος, φέρνοντας την σε επαφή με ισχυρά ελληνικά κράτη όπως το Βασίλειο της Μακεδονίας. Γενικότερα, η εξωτερική πολιτική της Ρώμης μεταξύ του 241 και του 233 π.Χ. χαρακτηρίζεται από συγκεχυμένες κινήσεις όπου υπήρξε συχνή εναλλαγή πολιτικών κατευνασμού και επιθετικότητας με τρανταχτό παράδειγμα την αρχικά φιλική και μετέπειτα εχθρική στάση απέναντι στην Καρχηδόνα (π.χ. κατά την κρίση της Σαρδηνίας). Στην πραγματικότητα, και παρά τις απειλές της, η Ρώμη δεν ήταν σε θέση να ξεκινήσει άλλον έναν πόλεμο με την Καρχηδόνα. Κατά τα επόμενα χρόνια, η Ρώμη παρακολουθούσε ψύχραιμα την καρχηδονιακή επέκταση στην Ιβηρική Χερσόνησο, αλλά ο φόβος της παρέμενε. Είναι ενδεικτική η συμφωνία του ποταμού Έβρου (ή Ίβηρα), όπου με την υποχρέωση των Καρχηδονίων να μην διασχίσουν τον εν λόγω ποταμό με στρατό (ή γενικά για πολεμικές ενέργειες), φαίνεται να κατορθώνουν οι Ρωμαίοι την επιβολή περιορισμών στην καρχηδονιακή επέκταση, ενώ στην πραγματικότητα είναι εκείνοι που επισήμως αναγνωρίζουν και αποδέχονται την εδραιωμένη καρχηδονιακή κυριαρχία στην Ιβηρική. Η πρόταση των Ρωμαίων για την συμφωνία αυτή αποτελεί προϊόν φόβου, καθώς έλαβε χώρα εν όψει της επικείμενης γαλατικής εισβολής και οι Ρωμαίοι ανησυχούσαν προφανώς για το ενδεχόμενο μίας συνεργασίας μεταξύ Καρχηδονίων και Γαλατών, έτσι ακόμα και αν οι φόβοι τους αποδεικνύονταν αληθινοί, η ύπαρξη μίας διαχωριστικής γραμμής / απόστασης μεταξύ των Καρχηδονίων της Ισπανίας και των Γαλατών θα τους προσέφερε έναν μεγαλύτερο χρόνο αντίδρασης. Ο παράγων Καρχηδόνα ήταν συνεχώς παρών στους ρωμαϊκούς υπολογισμούς και δεν είναι καθόλου τυχαία η ενίσχυση με λεγεώνες τόσο της Σαρδηνίας όσο και της Σικελίας και του Τάραντα την εποχή του Γαλατικού Πολέμου, εφόσον μία απόπειρα απόβασης καρχηδονιακών δυνάμεων στην ρωμαϊκή επικράτεια δια θαλάσσης θεωρούνταν πάντα πιθανή. Στο σημείο αυτό διαφαίνεται και η αντίληψη της Ρώμης περί των ναυτικών δυνάμεων που διέθετε, τις οποίες προφανώς δεν θεωρούσε επαρκείς για την αποσόβηση του καρχηδονιακού κινδύνου.

Είναι λοιπόν σαφές, πως οι δύο υπερδυνάμεις βίωναν η κάθε μία την δική της ιδιότυπη ανάπτυξη κατά την υπό εξέταση περίοδο, η οποία ωστόσο συνοδευόταν από ένα "ψυχροπολεμικό" κλίμα όσον αφορά τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι πληροφορίες, οι αντιλήψεις, οι φιλοδοξίες και η καχυποψία θα διαδραμάτιζαν εκ νέου σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις, αυτή τη φορά όμως η αρχή δεν θα γινόταν στην Σικελία αλλά στην Ισπανία.

---

¹²⁰ Luigi Loreto, *Roman Politics and Expansion, 241-219*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 199

¹²¹ Luigi Loreto, ό.π., σελ. 198

VI. Ο Β΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΝΙΒΑ

1. Προλεγόμενα

Ήταν μόλις εννιά ετών ο Αννίβας Βάρκας (Hannibal Barca), πρωτότοκος υιός του Αμίλκα Βάρκα, όταν τον όρκισε ο πατέρας του ενώπιον ιερού βωμού να τηρήσει αιώνια εχθρότητα απέναντι στην Ρώμη. Το περιστατικό αυτό που αναφέρεται από τον Πολύβιο έχει ιστορική βάση, καθώς το διηγήθηκε ο ίδιος ο Αννίβας στον Σελευκίδη μονάρχη βασιλιά Αντίοχο Γ΄ τον Μέγα, και είναι ενδεικτικό της αποκαλούμενης "οργής των Βαρκιδών" έναντι των Ρωμαίων. Ωστόσο, το δικαιολογημένο μίσος του Αμίλκα κατά των υπαίτιων τόσων καταστροφών για την πατρίδα του, δεν αποτελεί απόδειξη για την συνειδητή προετοιμασία πολεμικών σχεδίων με στόχο μία νέα, άμεση αναμέτρηση με τους Ρωμαίους, κάτι που έχει παρερμηνευθεί από την ρωμαϊκή ιστορική παράδοση, ώστε να καταδείξει την ενοχή των Βαρκιδών για την σύγκρουση που επακολούθησε¹²². Μάλιστα, Ρωμαίοι ιστορικοί όπως ο Κόϊντος Φάβιος Πίκτωρ (Quintus Fabius Pictor) έφθασαν στο σημείο να κατηγορούν εξολοκλήρου τον Αννίβα και την οικογένεια του για τον πόλεμο, θεωρώντας πως οι αρχές στην Καρχηδόνα δεν έφεραν ουσιαστική ευθύνη. Είναι αλήθεια πως ο Αμίλκας, που είχε παραμείνει αήττητος στα πεδία των μαχών της Σικελίας, θεωρούσε πως ο πόλεμος δεν έπρεπε να λήξει μετά την Ναυμαχία των Αιγουσσών και με την απώλεια της Σικελίας, και ότι ο ίδιος ήταν ικανός να αντιμετωπίσει τους Ρωμαίους με επιτυχία αν διέθετε τα ανάλογα μέσα, όμως όπως διαπιστώσαμε το ενδιαφέρον της Καρχηδόνας και του ιδίου ήταν εστιασμένο στην ανοικοδόμηση του κράτους και την επέκταση και εδραίωση στην πλούσια Ιβηρική Χερσόνησο, παρά το ενδεχόμενο μίας μελλοντικής σύγκρουσης συμφερόντων με τους Ρωμαίους, την οποία ο Καρχηδόσιος αρχιστράτηγος, ως πραγματιστής, σίγουρα αντιλαμβανόταν. Φυσικά, η άποψη του Πολύβιου ότι οι ρίζες της δεύτερης διαμάχης Ρώμης – Καρχηδόνας βρίσκονταν στην πρώτη δεν γίνεται σε καμία περίπτωση να αγνοηθεί. Ο θυμός των Βαρκιδών, δηλαδή της άρχουσας αριστοκρατικής οικογένειας της Καρχηδόνας της περιόδου, συνέπιπτε με την αγανάκτηση που ένοιωθε ο καρχηδονιακός λαός από την ήττα και τις αλεπάλληλες ταπεινώσεις που υπέφεραν από τους Ρωμαίους, με αποκορύφωμα την κρίση και τον "βιασμό" της Σαρδηνίας. Ένα σοβαρό πρόβλημα αποτελεί το ζήτημα των αντιλήψεων και της διαμόρφωσης τους. Οι μεγάλοι ηγεμονικοί πόλεμοι, όπως ήταν αυτός που έλαβε χώρα μεταξύ Ρώμης και Καρχηδόνας στο διεθνές υποσύστημα της Δυτικής Μεσογείου, λόγω της κλίμακας τους αλλά και της σπανιότητας με την οποία εμφανίζονται ιστορικά, τείνουν να έχουν τεράστια επίδραση στις γενιές που τους βιώνουν, σχηματίζοντας τις αντιλήψεις τους σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από μικρής εντάσεως πολεμικές αναμετρήσεις που συμβαίνουν συχνότερα¹²³. Στην περίπτωση των Καρχηδονίων τα πράγματα ήταν ιδιαίτερος δύσκολα, καθότι με εξαίρεση τον αγώνα κατά των μισθοφόρων και των φυλών της Ιβηρικής, ο μεγαλύτερος πόλεμος που βίωσαν από πρώτο χέρι ήταν αυτός εναντίον της Ρώμης, με την οποία μάλιστα δεν είχαν πρότερες συγκρούσεις, επομένως η

¹²² F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius, Volume I, Commentary on Books I-VI*, Clarendon Press, Oxford, 1957, σελ. 315

¹²³ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey and Guildford, Surrey, 1976, σελ. 269

ορθή κρίση και εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω συγκρίσεων και αναλογιών με το παρελθόν ήταν αδύνατη. Συν τοις άλλοις, το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στον πρώτο και τον δεύτερο μεγάλο πόλεμο, σήμαινε πως η παλαιά γενιά που έζησε από κοντά την πρώτη σύγκρουση, ενδέχεται να ήταν ακόμη ενεργή και βάσει των διαμορφωμένων προκαταλήψεων της να επηρέαζε τις όποιες αποφάσεις, ενώ παράλληλα η νέα γενιά (εν προκειμένω η γενιά του Αννίβα) είχε γαλουχηθεί και αυτή στο πλαίσιο των προκαταλήψεων – απότοκων του πρώτου πολέμου. Έτσι, μία πιο ψύχραιμη και μετριοπαθής αντίληψη επί των διαφόρων ζητημάτων μεταξύ Ρώμης και Καρχηδόνας καθίστατο κάπως δυσχερής. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως οι δύο πλευρές δεν απολάμβαναν οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές ή ότι δεν είχαν αναπτυχθεί σχέσεις μεταξύ των πολιτών τους π.χ. ανάμεσα σε ρωμαϊκές και καρχηδονιακές αριστοκρατικές οικογένειες. Επιπλέον αυτών, η εντυπωσιακή ανάπτυξη που γνώρισε η Καρχηδόνα σε όλους τους τομείς, οικονομικό, εμπορικό, στρατιωτικό, με την μεγάλη εδαφική της επέκταση στην Ιβηρική, δημιούργησε ένα κλίμα αισιοδοξίας, βασιζόμενο στην ευημερία και ευμάρεια μίας νέας ακμής για την φοινικική πολιτεία. Συνεπώς, η αυτοπεποίθηση που συνεπάγεται αυτή η ευφορία, αποτελούσε εγγύηση για μία πιο δυναμική και φιλόδοξη εξωτερική πολιτική, που εδραζόταν στην διάθεση των μέσων αλλά και την ψυχολογία, και δυνητικά θα δύνατο να προκαλέσει τριβές στις σχέσεις τόσο με εχθρούς όσο και με άσπονδους φίλους.

Η επισταμένη μελέτη της περιόδου οδηγεί στο συμπέρασμα πως μία νέα σύγκρουση ανάμεσα στην Ρώμη και την Καρχηδόνα φάνταζε ιδιαίτερα πιθανή, ειδικά εάν αναλογιστεί κανείς τον προφανή ρόλο που διεδραμάτισε το τυχαίο κατά τον Πρώτο Πόλεμο. Όπως έγινε κατανοητό την ίδια περίοδο με την αναγέννηση της Καρχηδόνας, η Ρώμη προσπαθούσε με κάθε τρόπο να επανακτήσει το διεθνές γόητρο της, όχι μόνο με εκστρατείες και την αποστολή πρεσβειών, αλλά και με μέσα όπως η δημοσιοποίηση της *formula togatorum*, μίας λίστας που κατέγραφε ουσιαστικά τις πολεμικές δυνατότητες του ρωμαϊκού κράτους, συμπεριλαμβάνοντας τις στρατιωτικές υποχρεώσεις των συμμάχων του. Είναι λογικό ότι η διεθνής αποτροπή της Ρώμης ενισχυόταν με μία τέτοιου είδους επίδειξη ισχύος, προβάλλοντας το μέγεθος της πολεμικής μηχανής που επρόκειτο να αντιμετωπίσουν όσοι τολμούσαν να εναντιωθούν στην πολιτεία του Λάτιου. Ο ρωμαϊκός ηγεμονισμός, στην όποια μορφή του, δεν θα πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας. Η προσάρτηση καινούριων περιοχών στην Λατινική Συνομοσπονδία ήταν μόνο μία από τις πολιτικές εκφάνσεις της ηγεμονίας της Ρώμης, με μία δεύτερη έκφανση να είναι η πολιτική υποταγή κοινοτήτων, η επίδειξη της ρωμαϊκής ανωτερότητας, και η επιβολή ενός είδους ελέγχου που θα επέτρεπε την αυτοκυβέρνηση των υποταγμένων, χωρίς όμως να επιτρέπονται παρεκκλίσεις από τις επιθυμίες της Ρώμης¹²⁴. Στο πλαίσιο αυτό, παρά την "αλλοπρόσαλλη" πολιτική απέναντι στην Ισπανία των Βαρκιδών, που αμφιταλαντευόταν μεταξύ ενδιαφέροντος και αδιαφορίας, η τελική απόφαση για επέμβαση κατά του Αννίβα, ενός νέου, ικανού και ενεργητικού ηγέτη που αφήφηση τις ρωμαϊκές αιτιάσεις, δεν θα είχε ως πρωταρχικό στόχο παρά τον διωγμό του από την εξουσία και την εκτεταμένη λαφυραγωγία της Ισπανίας. Οι Ρωμαίοι γνώριζαν πως η προσάρτηση περιοχών και η δημιουργία κρατικών δομών ήταν χρονοβόρα και δύσκολη διαδικασία, χαρακτηριστικό παράδειγμα η αργοπορημένη διαδικασία πλήρους ενσωμάτωσης της Σικελίας και της Σαρδηνίας, των πρώτων υπερπόντιων κτήσεων της Ρώμης.

Τελικά, όπως θα φανεί και στην συνέχεια, συμπεραίνουμε πως οι υπερδυνάμεις είναι εκ φύσεως καχύποπτες, ακόμα και όταν σημειώνουν σημαντικές επιτυχίες και φθάνουν σε ένα

---

¹²⁴ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 271-272

επίπεδο ανάπτυξης που εξασφαλίζει ικανοποιητικά την μεγιστοποίηση της ασφάλειας και της ισχύος τους, και όντας ενεργητικές και με ικανές στρατιωτικές δυνατότητες δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ειρήνη όταν τα εθνικά τους συμφέροντα αρχίζουν να προσεγγίζουν και να "εφάπτονται" επικίνδυνα¹²⁵. Σύμφωνα με την θεωρία, η ασφάλεια και η επιβίωση ενός κράτους είναι ο υπέρτατος στόχος, που το ίδιο το άναρχο διεθνές σύστημα ενθαρρύνει όλα τα κράτη να επιδιώξουν, ενώ η ισχύς αν και χρήσιμη για την επίτευξη αυτού του σκοπού, δεν γίνεται να μετατραπεί από μέσο / εργαλείο και δευτερεύουσα επιδίωξη, στον κύριο στόχο των κρατών¹²⁶. Η άποψη αυτή, υπό τα δεδομένα της ιστορικής συγκυρίας που εξετάζουμε, θα προϋπέθετε την δράση του μηχανισμού ισορροπίας της ισχύος, καθώς η μία υπερδύναμη θα εξισορροπούσε την άλλη, και συνακόλουθα την δημιουργία μίας κατάστασης διεθνούς σταθερότητας. Αντί αυτού όμως, επακολούθησε μία σκληρή αναμέτρηση για την ίδια την ηγεμονία του διεθνούς συστήματος. Η πολιτική και εδαφική ενίσχυση της ηγεμονίας της Ρώμης, και η επεμβατικότητα της στις εξωτερικές σχέσεις άλλων κρατών, και δη της Καρχηδόνας, συνάντησε την συνειδητοποίηση από την πλευρά των Καρχηδονίων ότι με την άνοδο της ισχύος τους που είχε επιτευχθεί, είχαν πλέον την δυνατότητα να διορθώσουν τις αδικίες που είχαν υποστεί π.χ. την απώλεια των νησιωτικών τους κτήσεων, δίχως αυτό να συνεπάγεται ταυτόχρονα ότι η Ρώμη μπορεί να προσδιοριστεί ως μία δύναμη που υποστήριζε ενεργά το status quo σε όλες τις πτυχές του. Το κεντρικό θέμα είναι ότι έγινε πλέον κατανοητό στον Αννίβα Βάρκα και την Καρχηδόνα, ως την εκ νέου ανερχόμενη δύναμη, πως το κόστος που συνεπάγεται η απόπειρα αλλαγής του διεθνούς συστήματος έχει μειωθεί σημαντικά σε σχέση με τα δυνητικά κέρδη και οφέλη που θα επιφέρει η πετυχημένη προσπάθεια ανατροπής του, δηλαδή έχει μεταβληθεί ξανά η κατανομή της ισχύος ανάμεσα στα κράτη του συστήματος¹²⁷. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη ότι η ανισορροπία ισχύος είχε ως αποτέλεσμα έναν ηγεμονικό πόλεμο, ήτοι την πρακτική διευθέτηση των διαφορών των υπερδυνάμεων και την διεκδίκηση της ηγεμονίας του ίδιου του διεθνούς συστήματος. Σε τελική ανάλυση, η ιστορία μας διδάσκει ότι ο πόλεμος δεν είναι ποτέ κάτι το απόλυτο στο αποτέλεσμα του, εφόσον ένα νικημένο κράτος μπορεί να αντιληφθεί την ήττα του ως ένα πρόσκαιρο κακό, το οποίο θα διορθωθεί εν ευθέτω χρόνω, όταν οι περιστάσεις θα είναι οι πλέον ευνοϊκές¹²⁸. Αυτό ακριβώς συνέβη και με την Καρχηδόνα, παρά την προηγούμενη ήττα και ταπείνωση της από την Ρώμη, η επιθυμία της για αποκατάσταση των αδικιών, για ασφάλεια και ισχύ, αποτελούσε εγγύηση για έναν νέο κύκλο εχθροπραξιών με τον κύριο ανταγωνιστή της. Οι λανθασμένες αντιλήψεις, εκτιμήσεις, αποφάσεις και αντιδράσεις στα ερεθίσματα της αντίπαλης μεριάς δρομολόγησαν τα κατακλυσμικά τεκταινόμενα που θα ακολουθούσαν, και η αφορμή του έτους 218 π.Χ. θα έμοιαζε αρκετά με αυτήν του 264 π.Χ.

---

¹²⁵ B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998, σελ. 274 , 278

¹²⁶ Kenneth N. Waltz, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής (Theory of International Politics)*, (McGraw-Hill, New York, 1979), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σελ. 269

¹²⁷ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική (War and Change In World Politics)*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1981), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 314

¹²⁸ Karl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου, Βιβλίο Πρώτο*, (1832), Μετάφραση και Επιμέλεια : Νατάσα Ξεπουλιά, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 40

2. Σαγούντο, Ροδανός και Άλπεις

Η πόλη Σαγούντο ή Ζάκανθα (Saguntum) της Ιβηρικής Χερσονήσου, στα ισπανικά παράλια της Μεσογείου Θαλάσσης, θα αποτελούσε τον τόπο – κλειδί που θα έφερνε σε τροχιά σύγκρουσης την Καρχηδόνα με την Ρώμη, παίζοντας τον ρόλο της Μεσσήνης κατά την πρώτη σύρραξη. Το Σαγούντο, αν και βρισκόταν νότια του Ποταμού Έβρου, δηλαδή γεωγραφικά στην επικράτεια των Βαρκιδών (ή την δυνητική τους επικράτεια) όπως αυτή είχε αναγνωριστεί επισήμως με την ομώνυμη Συνθήκη του Έβρου, φαίνεται πως είχε προβεί σε κάποιο είδος συνεννόησης με την Ρώμη, όχι όμως σε επίσημη συμμαχία και υποταγή όπως η ρωμαϊκή προπαγάνδα υποστήριζε, μάλιστα η ακριβής χρονική στιγμή δεν είναι γνωστή με σιγουριά (λίγο πριν ή λίγο μετά την Συνθήκη του Έβρου). Η σχέση τους θα χαρακτηριζόταν καλύτερα ως μία βασισμένη στην *fides*, ήτοι την καλή πίστη, βάσει της οποίας η Ρώμη είχε ηθική υποχρέωση να είναι ευνοϊκά διακείμενη απέναντι στο Σαγούντο και να απέχει από πράξεις βίας εναντίον του, χωρίς ωστόσο να προκύπτει εκ τούτου ρωμαϊκή υποχρέωση συνδρομής του Σαγούντου σε περίπτωση επιθετικότητας κάποιας τρίτης δύναμης. Η εντυπωσιακή επέκταση των Καρχηδονίων στην Ισπανία προκάλεσε ανησυχία σε ορισμένες κοινότητες της Ιβηρικής όπως το Σαγούντο, αλλά και σε μακρυνότερες περιοχές όπως στην Μασσαλία, την πλούσια ελληνική πόλη της νότιας Γαλατίας με το εκτεταμένο εμπορικό δίκτυο, που ένοιωθε να απειλείται από τον καρχηδονιακό ανταγωνισμό, και έχοντας παλαιούς φιλικούς δεσμούς με την Ρώμη αποτελούσε σημαντική πηγή πληροφοριών για τις εξελίξεις στην Ιβηρική Χερσόνησο. Το ενδιαφέρον όμως της Ρώμης δεν ήταν ιδιαίτερα θερμό.

Από το 221 π.Χ. και έπειτα, με την άνοδο του νεαρού Αννίβα Βάρκα στην ηγεσία, οι καρχηδονιακές δυνάμεις στην Ιβηρική προέβησαν σε νέες εκστρατείες και κατακτήσεις, για την εμπέδωση της καρχηδονιακής κυριαρχίας, την προσάρτηση γαιών και την καθυπόταξη τοπικών φυλών όπως οι Ολκάδες (*Olcades*) και οι Καρπήσιοι (*Carpetani*). Ο νέος ηγέτης των Καρχηδονίων αποδείχθηκε ιδιαίτερα δραστήριος, αποφασισμένος να ολοκληρώσει τα σχέδια των προκατόχων του, και με επιθυμία να διατηρήσει το κύρος του Οίκου του, να ενισχύσει το προσωπικό του γόητρο και να αυξήσει την ισχύ και τον πλούτο της Καρχηδόνας, απαραίτητες προϋποθέσεις για την μακροήμερευση της πολιτικοστρατιωτικής δυναστείας – ηγεμονίας του, η κυριαρχία της οποίας βασιζόταν ακριβώς στις συνεχείς επιτυχίες και τα κέρδη που απέφεραν για την καρχηδονιακή αυτοκρατορία¹²⁹. Με την ολοκλήρωση των κατακτήσεων πέραν του ποταμού Τάγου, οι κύριες επιλογές για περαιτέρω επέκταση σίγουρα περιελάμβαναν και τις περιοχές της Ισπανίας βορείως του ποταμού Έβρου. Ωστόσο, ήταν οι ενέργειες των Σαγουντινών και των Ρωμαίων που θα επέφεραν την αποφασιστική στροφή της προσοχής και του ενδιαφέροντος του Αννίβα προς την εν λόγω περιοχή.

Τα προβλήματα που αντιμετώπιζε το Σαγούντο δεν περιορίζονταν μονάχα στο εξωτερικό πεδίο με τις αντιπαραθέσεις του με γειτονικές κοινότητες που είχαν ενταχθεί στο φιλοκαρχηδονιακό "στρατόπεδο", αλλά και στο ίδιο το εσωτερικό του με τον διαχωρισμό της άρχουσας ελίτ της πόλεως σε φιλορωμαϊκή και φιλοκαρχηδονιακή παράταξη. Μία εσωτερική αναταραχή που προκλήθηκε οδήγησε την άρχουσα τάξη να απευθύνει αίτημα περί διαιτησίας των εσωτερικών διαφορών τους στην Ρώμη, η οποία με την σειρά της απάντησε με την αποστολή μίας τέτοιας πρεσβείας. Το αποτέλεσμα για την φιλοκαρχηδονιακή παράταξη ήταν τραγικό, καθότι τα μέλη της είτε εκδιώχθηκαν είτε

---

¹²⁹ Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty, Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2003, σελ. 88

θανατώθηκαν. Ένα τέτοιο περιστατικό δεν υπήρχε περίπτωση να αφήσει αδιάφορο τον Αννίβα, ο οποίος εκ των πραγμάτων θα εξαναγκαζόταν σε δράση. Η αποστολή πρέσβων εκ μέρους της Ρώμης στον Αννίβα, ύστερα από μία φαινομενική αδιαφορία αρκετών ετών, δεν θα πρέπει να παρερμηνεύεται ως ειλικρινές ενδιαφέρον για την επικείμενη τύχη του Σαγούντου. Η Ρώμη μπορεί να μην επεδίωκε συνειδητά την κλιμάκωση της κρίσης, πολλώ δε μάλλον μία ανοιχτή σύγκρουση, όμως ο νέος ενεργητικός ηγέτης των Καρχηδονίων της προκαλούσε ανησυχία και ήθελε να βολιδοσκοπήσει την κατάσταση αναφορικά με το κατά πόσο θα ήταν συνεργάσιμος όπως ο προκατόχός του, εάν θα προτίθετο να σεβαστεί την Συνθήκη του Έβρου, αλλά και να στείλει ένα σαφές μήνυμα πως επιθυμία της ήταν μία καρχηδονιακή επικράτεια με σαφείς περιορισμούς και όχι μεγαλόπνοα σχέδια περαιτέρω επέκτασης. Από την πλευρά του, ο Αννίβας ένοιωθε δικαιολογημένη οργή απέναντι στην Ρώμη. Οι ρωμαϊκές πράξεις αποτελούσαν κατάφωρη παραβίαση εθιμικών και νομικών τύπων, καθώς η απροκάλυπτη ανάμειξη στις υποθέσεις της καρχηδονιακής σφαίρας επιρροής, ειδικά με τόσο ωμές βιαιότητες, ήταν προσβολή για την ισχύ της Καρχηδόνας. Δεν είναι δυνατόν να μην αντιλαμβάνονταν οι Ρωμαίοι (όπως και οι ίδιοι οι Καρχηδόνιοι) ότι μία τέτοια υποχώρηση των Καρχηδονίων θα υπονόμει την αξιοπιστία τους σε όλη την Ιβηρική Χερσόνησο και ότι άλλες πόλεις ενδέχεται να έσπευδαν να μιμηθούν το Σαγούντο¹³⁰. Επιπρόσθετα, ίσως ο Αννίβας να μην θεωρούσε πως ήταν υποχρεωμένος να στηρίξει την πρότερη συνομολογημένη συνθήκη. Σε τελική ανάλυση ούτε οι Ρωμαίοι επέδειξαν ενδιαφέρον π.χ. για την επαναδιαπραγμάτευση της, και όλα έδειχναν πως θα την ξεπερνούσαν οι ίδιες οι εξελίξεις. Το ψυχρό κλίμα και ο κακός χειρισμός της κατάστασης, ειδικά από ρωμαϊκής πλευράς, οδήγησε σε ναυάγιο τις συνομιλίες. Μάλιστα, οι Ρωμαίοι πρέσβεις ταξίδεψαν εν συνεχεία στην ίδια την Καρχηδόνα, όπου και πάλι απέτυχαν. Όταν τελικά Ρωμαίοι πρέσβεις δήλωσαν ενώπιον της Καρχηδονιακής Γερουσίας ότι οι επιλογές ήταν δύο, είτε ειρήνη είτε πόλεμος, οι Καρχηδόνιοι επέλεξαν τον πόλεμο. Το πρώτο πεδίο μάχης του Δεύτερου Καρχηδονιακού Πολέμου ήταν το Σαγούντο, η πολιορκία του οποίου ξεκίνησε το 219 π.Χ. από τις δυνάμεις του Αννίβα και διήρκεσε οχτώ ολόκληρους μήνες. Αποτελεί τραγική ειρωνία και παραδοξότητα πως παρά τα συνεχή αιτήματα για βοήθεια, οι Ρωμαίοι - "προστάτες" εγκατέλειψαν το "προστατευόμενο" Σαγούντο στην μοίρα του.

Είναι προφανές πως θα ήταν προς το συμφέρον των Καρχηδονίων η σύγκρουση με την Ρώμη να λάβει χώρα μακρύτερα στο μέλλον, ώστε να είχαν την ευκαιρία να προετοιμαστούν καλύτερα, όμως ούτως ή άλλως οι Ρωμαίοι στο πρόσωπο του Αννίβα δεν θα αντιμετώπιζαν τον οποιονδήποτε άνθρωπο και απλά έναν ακόμη Καρχηδόνιο στρατηγό. Η προσωπικότητα του Αννίβα αναδεικνύει τον ρόλο και την σημασία του ηγέτη στην ιστορία. Η συμβολή συγκεκριμένων ιστορικών προσώπων που φέρουν ορισμένα αξιοθαύμαστα στοιχεία, έχει μερικές φορές καθοριστικές συνέπειες για την ανθρώπινη ιστορία, την οποία σε ορισμένο βαθμό διαμορφώνουν. Οι αξιοπρόσεκτες ηγετικές αρετές και ικανότητες του Αννίβα θα φανούν ξεκάθαρα στην συνέχεια της αφήγησης μας, αλλά προς το παρόν αρκεί να αναφέρουμε πως ταιριάζει απόλυτα με τον ορισμό του Ηγέτη ως «...το επιλεγμένο άτομο που είναι χαρισματικό και ικανό να εμπνέει, να ενθουσιάζει, να παρακινεί, να εμψυχώνει,

---

¹³⁰ Alvin H. Bernstein, *The strategy of a warrior-state : Rome and the Wars against Carthage, 264-201 B.C.*, στο Williamson Murray, MacGregor Knox and Alvin Bernstein (ed.), *The Making of Strategy, Rulers, States and War*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1994, σελ. 76

να οδηγεί και να συνενώνει ένα σύνολο ή ένα λαό ή ένα έθνος ..., ώστε να επιτευχθούν δημιουργικά επιτεύγματα-αποτελέσματα ή κοινοί σκοποί.»¹³¹.

Όταν ο πόλεμος κατέστη αναπόφευκτος, ο Αννίβας θα έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα σε δύο στρατηγικές επιλογές, είτε θα παρέμενε στην Ισπανία αναμένοντας τις λεγεώνες των Ρωμαίων, διεξάγωντας ουσιαστικά έναν αμυντικό πόλεμο, είτε θα αναλάμβανε πρωτοβουλία και θα εισέβαλε ο ίδιος στην Ιταλία, μεταφέροντας τον πόλεμο στην πατρίδα του αντιπάλου και επιβάλλοντας την θέληση του στον εχθρό με αποφασιστικά αποτελέσματα επί του εδάφους του. Η πρώτη επιλογή δεν ήταν πιθανή, καθότι προσidiaζε στην αμυντική, σχεδόν αντανακλαστική, στρατηγική των Καρχηδονίων κατά τον Πρώτο Πόλεμο, η οποία δεν είχε επιφέρει τα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα. Η δεύτερη επιλογή όμως, αν και απίστευτα απαιτητική, θα επέφερε αποφασιστικά αποτελέσματα, μαζί με όλες τις καταστροφές που συνεπάγονται, επί του εχθρού. Η οργάνωση μίας εκστρατείας βασιζόμενης στην δια θαλάσσης εισβολή με απόβαση των καρχηδονιακών στρατευμάτων στην Ιταλική Χερσόνησο ήταν μάλλον απαγορευτική, καθότι αναφορικά με τις ναυτικές δυνάμεις, το παραδοσιακό "οχυρό" της Καρχηδόνας, η πλάστιγγα είχε γείρει υπέρ της Ρώμης. Η μόνη οδός που απέμενε ήταν η χερσαία. Οι καρχηδονιακές δυνάμεις θα ξεκινούσαν από την Νέα Καρχηδόνα στην Ισπανία και έπειτα από μία μακρά και δύσκολη πορεία που θα τους έφερνε μέσω της Γαλατίας στις Άλπεις, θα εισέβαλαν στην Ιταλία από τον βορρά, προκαλώντας τον στρατηγικό αιφνιδιασμό των αντιπάλων τους. Οι απόψεις, οι ελπίδες και τα έργα του Αννίβα θα διαφανούν στην συνέχεια, όμως θα πρέπει ήδη να ειπωθεί πως το σχέδιο του πολέμου του εναντίον της Ρώμης είχε μία κύρια επιδίωξη, αναγκαία για την τελική του επικράτηση. Ο βασικός στόχος του Αννίβα ήταν η καταστροφή της πολιτικής ενότητας του οικοδομήματος της Ρωμαϊκής Ηγεμονίας στην Ιταλία και η αποδιάρθρωση του συμμαχικού στρατιωτικού της δικτύου, έχοντας εύστοχα εντοπίσει το κέντρο βάρους της ρωμαϊκής πολεμικής προσπάθειας στο πολυπληθές ανθρώπινο δυναμικό που η Ρώμη είχε την δυνατότητα να κινητοποιεί εν καιρώ πολέμου, σε αντιδιαστολή με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Καρχηδόνα που αναγκαζόταν να στρατολογεί συνεχώς νέους μισθοφόρους. Ο σκοπός της διάλυσης αυτής της "Ρωμαϊκής Κοινοπολιτείας" ήταν ίσως πολύ πιο εφικτός απ'ό,τι φαίνεται, πρωτίστως επειδή η ίδια η εξουσία της Ρώμης δεν ήταν εύκολα αποδεκτή από όλους. Επίσης, ακόμα και μετά την κατάκτηση και καθυπόταξη της Ιταλίας από την Ρώμη, για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, οι σχέσεις μεταξύ των λαών και των πόλεων της Ιταλίας διακρίνονταν από αμοιβαία καχυποψία και ανταγωνισμό, δίχως να διαθέτουν μία κοινή ταυτότητα, και σε μεγάλο βαθμό η Ρώμη ως ηγεμονική δύναμη αυτού του διεθνούς υποσυστήματος ήταν υπεύθυνη για την καταπολέμηση / καταπίεση πολεμικών δραστηριοτήτων μεταξύ των συμμάχων / υποτακτικών της¹³². Η πίστη στην επιτυχία του εν λόγω φιλόδοξου εγχειρήματος θα πρέπει να ενισχυόταν και από παραλληλισμούς με την καρχηδονιακή ιστορική εμπειρία, καθώς σίγουρα ο Αννίβας θα είχε παρατηρήσει την ταχεία επαναστατική διάθεση που επέδειξαν οι υποταγμένοι στην Καρχηδόνα λαοί όταν τους παρουσιάστηκε η ευκαιρία είτε με την εισβολή του Αγαθοκλή των Συρακουσών είτε με την εξέγερση των μισθοφόρων, να στραφούν εναντίον της επικυριάρχου τους¹³³. Η καλύτερη

¹³¹ Σταύρος Θεοφανίδης, *Ποιός Είναι Ηγέτης, Η Ποιότητα της Ηγεσίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1999, σελ. 20

¹³² Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage, Southern Italy during the Second Punic War*, Cambridge University Press, Cambridge (U.K.) & New York, 2010, σελ. 21

¹³³ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. 37

πολιτική για την εξασφάλιση υποστηρικτών και συμμάχων μεταξύ των φυλών που κατοικούσαν στην Ιταλία (συμπεριλαμβανομένων των Γαλατών) θα ήταν η επίτευξη μίας σειράς γρήγορων, εντυπωσιακών και καθοριστικών νικών επί των Ρωμαίων σε ιταλικό έδαφος, ώστε να πεισθούν οι λαοί της Ιταλίας ότι ο Αννίβας θα ήταν ο απόλυτος νικητής της αναμέτρησης και η Ρώμη θα ήταν καταδικασμένη να καταρρεύσει. Επιπρόσθετα, τα καρχηδονιακά στρατεύματα θα αντιμετώπιζαν λογιστικά προβλήματα επιχειρώντας τόσο μακριά από τις βάσεις τους, καθώς η επικοινωνία με την Ισπανία δεν θα ήταν δυνατόν να διατηρηθεί, επομένως θα έπρεπε να ζήσουν από την γη του εχθρού και η υποστήριξη των εγχώριων πληθυσμών θα ήταν αναγκαία προϋπόθεση για τον ανεφοδιασμό τους. Η σύναψη συμμαχιών ήταν μία ακόμη λογική επιλογή του Αννίβα, και οι εξεγέρσεις γαλατικών φυλών με τις οποίες βρέθηκαν αντιμέτωποι οι Ρωμαίοι στην βόρειο Ιταλία την ίδια περίοδο που οι Καρχηδόνιοι ετοιμάζονταν να εισβάλλουν μόνο τυχαία δεν ήταν, καθώς είναι βέβαιο πως είχε υπάρξει πρότερη συνεννόηση με τον Αννίβα. Πέραν τούτων, ο Αννίβας αναδείχθηκε και ως αριστοτέχνης της προπαγάνδας, ταυτίζοντας τον εαυτό του με τον Ηρακλή. Ο Ηρακλής, ένας από τους σπουδαιότερους ήρωες των Ελλήνων, σύμφωνα με την παράδοση ταξίδευσε και εξεστράτευσε σε όλες τις περιοχές της Μεσογείου, κατανικώντας εχθρούς, απελευθερώνοντας λαούς, επιβάλλοντας την δικαιοσύνη και ιδρύοντας πόλεις, και για τον λόγο αυτό η απήχηση του σε όλους τους λαούς της Μεσογείου ήταν μεγάλη. Αξίζει να αναφερθεί πως τέτοιου είδους προπαγάνδα π.χ. η ταύτιση με κάποιον θεό ή ήρωα και οι αιτιάσεις περί απελευθέρωσης των Ελλήνων από τους βαρβάρους, ήταν ιδιαίτερα προσφιλείς κατά την Ελληνιστική Εποχή, ήδη από τα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και αναφορικά με την Δυτική Μεσόγειο δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι αντίστοιχη ρητορική περί ελευθερίας και υπεράσπισης των Ελλήνων είχε αναπτυχθεί και από τον Πύρρο¹³⁴. Η ταύτιση, λοιπόν, του Αννίβα με τον Ηρακλή, ο οποίος μάλιστα σε ένα από τα ταξίδια του είχε εκστρατεύσει από την Ιβηρική Χερσόνησο στην Ιταλία διαμέσω των Άλπεων (ο παραλληλισμός είναι εμφανέστατος), προσέφερε σημαντικά οφέλη στον σκοπό του Καρχηδόνιου στρατηλάτη, ο οποίος θα γινόταν αντιληπτός ως ο απελευθερωτής των λαών που καταπιέζονταν από την τυραννία της Ρώμης π.χ. οι περιοχές της Μεγάλης Ελλάδος (Νότιος / Κάτω Ιταλία και Σικελία) αλλά και γενικότερα ο ήρωας όλων όσων επιθυμούσαν την αντίσταση απέναντι σε μία Ρώμη που δαιμονοποιούνταν ως ο “κακός” των μύθων, ενώ γινόταν μία αρχετυπική, άμεση συσχέτιση της ηρωϊκής και θρυλικής πορείας του Ηρακλή μέσα από αδιάβατους ποταμούς και απροσπέλαστα όρη με την εξίσου εντυπωσιακή εκστρατευτική πορεία του Αννίβα από τις ίδιες περιοχές¹³⁵. Παρεμπιπτόντως, η διασύνδεση του Αννίβα με τον Ηρακλή δεν είναι καθόλου τυχαία και για έναν άλλον λόγο, αφού ο Ηρακλής – Μελκάρθ ήταν ο προστάτης του Οίκου των Βαρκιδών, και μάλιστα πρίν ξεκινήσει την εκστρατεία του για την Ιταλία, ο Αννίβας προέβη σε “προσκύνημα” στον ναό του Ηρακλή

---

¹³⁴ Παρεμπιπτόντως, ο Αννίβας είχε λάβει ελληνική παιδεία, έγραφε και ομιλούσε άπταιστα την ελληνική γλώσσα, ενώ είχε και Έλληνες συντρόφους και συμβούλους στην εκστρατεία του στην Ιταλία.

¹³⁵ Richard Miles, *Hannibal and Propaganda*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 269

– Μελκάρθ στην Γάδη ή Γάδειρα (Gades, το σημερινό Κάδιθ), στις ακτές της νότιας Ισπανίας¹³⁶.

Ύστερα από την αποτυχημένη αποστολή των Ρωμαίων Συγκλητικών στην Καρχηδόνα, την δεύτερη μετά από αυτήν που είχε αποσταλεί πρώτα στο Σαγούντο, το εξωφρενικό τους αίτημα στις καρχηδονιακές αρχές περί παράδοσης του Αννίβα, και την κήρυξη πολέμου που επακολούθησε, οι Ρωμαίοι πρέσβεις συνειδητοποίησαν ότι ο Αννίβας είχε ήδη προχωρήσει σε εκτεταμένες προεργασίες για την επικείμενη εκστρατεία όταν δεν κατάφεραν να βρουν πρόθυμους συμμάχους μεταξύ των φυλών της νότιας Γαλατίας και οι Μασσαλοί τους πληροφόρησαν πως οι άνθρωποι του Αννίβα τους είχαν προλάβει. Αντίστοιχοι απεσταλμένοι του Αννίβα είχαν σταλεί και σε γαλατικές φυλές στην βόρεια Ιταλία για να προετοιμαστεί κατάλληλα το έδαφος για την εισβολή. Παράλληλα, ο Αννίβας μερίμνησε για την όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική οχύρωση τόσο της ιβηρικής επικράτειας όσο και της αφρικανικής μητρόπολης. Τα τείχη επισκευάσθηκαν και επεκτάθηκαν, ενώ συντελέσθηκε μία κάπως ιδιότυπη “ανταλλαγή” χιλιάδων στρατιωτών ανάμεσα στην Ιβηρική και την Αφρική π.χ. Κελτίβηρες στην Καρχηδόνα και Λίβυοι στην Ισπανία, οι οποίοι δεν είχαν ρόλο μονάχα στην ενίσχυση της άμυνας της όποιας περιοχής, αλλά ο διαχωρισμός τους από τους λαούς τους και η τρόπον τινά ομηρία τους μακριά από τις πατρίδες τους, θεωρήθηκε πως συνέβαλε στην αποφυγή φαινομένων εσωτερικής υπονόμησης¹³⁷, ένα πρόβλημα με το οποίο η Καρχηδόνα είχε εξοικειωθεί τραγικά κατά τους παλαιότερους πολέμους της. Η ναυτική δύναμη που διέθεταν οι Καρχηδόνιοι στην Ιβηρική (πενήντα πενήτηρεις, δύο τετρήρεις και τρεις τριήρεις) είχε κυρίως αποτρεπτικό ρόλο, στην περίπτωση που οι Ρωμαίοι θα προσπαθούσαν να διενεργήσουν απόβαση, και υποστήριξης της πορείας των στρατευμάτων του Αννίβα προς την Ιταλία, και όχι τόσο την διεξαγωγή επιθετικών επιχειρήσεων. Η διοίκηση του συνόλου των καρχηδονιακών δυνάμεων που θα παρέμεναν στην Ιβηρική, ανατέθηκε από τον Αννίβα σε έναν από τους νεώτερους αδελφούς του, τον Ασδρούβα Βάρκα. Οι ισχυρότατες δυνάμεις που συγκέντρωσε ο Αννίβας για την μεγάλη εκστρατεία του αποτελούνταν από 90-100.000 πεζικάριους, 12.000 ιππείς και 37 / 38 ελέφαντες, μία εκστρατευτική δύναμη που αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από Ίβηρες, Κελτίβηρες, Λουζιτανούς, Λίβυους και Νουμίδες, και έμελλε να υποστεί σημαντική μείωση κατά την διάρκεια της εντυπωσιακής και απαιτητικής πορείας προς την Ιταλία. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε πως έχει εκφραστεί η υπόθεση ότι λάμβανε χώρα μία εξέλιξη αναφορικά με τον καρχηδονιακό στρατό, βάσει της οποίας μακροπρόθεσμα θα μετατρέποταν από ένα συνονθύλευμα απλών μισθοφόρων σε μία χαλαρή συσπείρωση συμμαχικών δυνάμεων, μία διαδικασία που πιθανώς να επέφερε τον μετασχηματισμό του καρχηδονιακού κράτους σε μία εκτεταμένη αυτοκρατορία ομοσπονδιακής υφής¹³⁸. Ένα στοιχείο που δείχνει προς αυτήν την κατεύθυνση αποτελεί η αναφορά του Τίτου Λίβιου στην

¹³⁶ Ο Μελκάρτ ή Μελκάρθ (Melqart) των Φοινίκων υπήρξε ο πολιούχος θεός – προστάτης της Τύρου αλλά και της Καρχηδόνας, που απετέλεσε αποικία της πρώτης, και βάσει του θρησκευτικού συγκρητισμού είχε συνδεθεί με τον ημίθεο – ήρωα Ηρακλή των Ελλήνων.

¹³⁷ Dennis Proctor, *Hannibal's March in History*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford, 1971, σελ. 21

¹³⁸ Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 34

υπόσχεση του Αννίβα στους στρατιώτες του, ότι μετά την τελική επικράτηση θα τους παρέχονταν γαίες, αλλά και η καρχηδονιακή υπηκοότητα, ουσιαστικά δηλαδή η ανάδειξή τους σε, κατά κάποιον τρόπο, ισότιμους πολίτες. Φυσικά, ακόμα και αν όντως ίσχυε κάτι τέτοιο, η καταστροφή στην οποία θα κατέληγε η αναμέτρηση με την Ρώμη αποτέλεσε τροχοπέδη για την όποια τέτοια μελλοντική εξέλιξη.

Από τον ποταμό Έβρο έως τα Πυρηναία Όρη παρουσιάσθηκαν οι πρώτες δοκιμασίες για τον Αννίβα και τις δυνάμεις του, που ξεκίνησαν για την μεγάλη εκστρατεία πιθανότατα την άνοιξη ή το καλοκαίρι του 218 π.Χ. Υπήρχαν φυλές στις περιοχές αυτές που δεν είχαν ενσωματωθεί στο καρχηδονιακό δίκτυο συμμαχιών, και η αντιμετώπιση τους από τους Καρχηδόνιους έγινε με περιορισμένες επιχειρήσεις και επιδρομές. Ο Αννίβας ήταν λογικό να ήθελε να εξασφαλίσει τα μετόπισθεν και δη τις γραμμές επικοινωνίας του με την Ιβηρική, που αποτελούσε την βάση της ισχύος του. Για τον αποτελεσματικό έλεγχο της περιοχής άφησε πίσω 10.000 πεζικάριους και 1.000 ιππείς, ενώ χιλιάδες άλλοι δεν ακολούθησαν την πορεία είτε με διαταγή του Αννίβα, ώστε το στράτευμα να είναι περισσότερο ευέλικτο και η διοικητική μέριμνα καλύτερη στην απαιτητική πορεία, είτε επειδή λιποτάκτισαν. Η διαδικασία αυτή, της σταδιακής μείωσης της εκστρατευτικής δύναμης, άρχισε στην Ισπανία και θα έφθανε στο αποκορύφωμα της με την διάβαση των Άλπεων. Το επόμενο σημαντικό φυσικό εμπόδιο που θα έπρεπε να υπερπηδήσουν οι δυνάμεις του Αννίβα, ήταν η διάβαση του ποταμού Ροδανού, σε μία Γαλατία στην οποία οι φυλές που κατοικούσαν στην καλύτερη περίπτωση ήταν φιλικά διακείμενες προς τον Αννίβα αλλά γενικά αναξιόπιστες και στην χειρότερη ανοιχτά εχθρικές. Το πέρασμα του Ροδανού έλαβε χώρα κοντά στην Αρελάτη (την σημερινή Άρλ), αν και έγινε απόπειρα από τους Βόλκες (Volcae), εχθρικούς Γαλάτες να αποτραπεί. Ωστόσο, αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά, όταν ο Αννίβας απέστειλε τον Άννωννα να ερευνήσει για κάποιο άλλο πέρασμα από την δυτική στην ανατολική όχθη βορειότερα, εκείνος διέβη τον ποταμό εύκολα χρησιμοποιώντας ένα νησί που βρισκόταν εν μέσω του ποταμού και στην συνέχεια προήλασε προς τα νότια και επιτέθηκε στα νώτα των Γαλατών. Η διαπεραίωση των στρατιωτών, των αλόγων, των υπόλοιπων μεταφορικών ζώων και των προμηθειών έγινε με βάρκες και σχεδίες, αξίζει να αναφερθεί όμως ο θαυμαστός τρόπος με τον οποίο πέρασαν οι 37 ελέφαντες. Οι αρσενικοί ελέφαντες ακολούθησαν θηλυκούς ελέφαντες οι οποίοι μέσω μώλων 60 μέτρων που κατασκευάστηκαν, οδηγήθηκαν σε μεγάλες σχεδίες που είχαν καλυφθεί με χώμα, για να ξεγελαστούν οι ελέφαντες και να νομίζουν ότι πατούν σε στέρεη γη. Εν συνεχεία οι σχεδίες λύθηκαν και οδηγήθηκαν στην απέναντι όχθη, ορισμένοι ελέφαντες πανικοβλήθηκαν και έπεσαν στο νερό, όμως το μέγεθος τους και το βάθος του ποταμού βοήθησε στο να μην υπάρξει ούτε μία απώλεια ελέφαντα. Κατά την πορεία που ακολούθησε, με κατεύθυνση τις Άλπεις, ο Αννίβας είχε την ευκαιρία να αναπαύσει τον στρατό του, να ανεφοδιαστεί και να λάβει οδηγούς που θα βοηθούσαν στην διάβαση της μεγάλης οροσειράς, από μία γαλατική φυλή που κατοικούσε στο λεγόμενο "Νησί", εκεί που ο Ροδανός δεχόταν τα ύδατα ενός παραποτάμου του, και ο αρχηγός τους βοήθησε τον Αννίβα, μετά την υποστήριξη του δεύτερου κατά την διάρκεια μίας εμφύλιας διαμάχης που ταλάνιζε το "Νησί". Από την Νέα Καρχηδόνα έως το "Νησί" ο Αννίβας με τον στρατό του είχε διανύσει 5.800 στάδια (1.220 χιλιόμετρα) μέσα σε λίγους μήνες, η μεγαλύτερη πρόκληση αυτής της πορείας όμως βρισκόταν ακόμη μπροστά τους.

Η πτώση του Σαγούντου το 219 π.Χ. (πιθανότατα τον Δεκέμβριο) απετέλεσε ορόσημο για την στάση της Ρώμης, η οποία ετοιμαζόταν πλέον για πόλεμο. Τρεις νέες λεγεώνες, αποτελούμενες η κάθε μία από 4.000 πεζούς, 600 ιππείς και μεγάλους αριθμούς συμμαχικών δυνάμεων, ανέλαβαν το έργο της εξουδετέρωσης των Καρχηδονίων, η προέλαση των οποίων πέραν της επικράτειας που οριοθετούνταν από τον ποταμό Έβρο θα πρέπει να είχε γίνει

εγκαίρως γνωστή στην Ρώμη. Η μία υπό τον ύπατο Πόπλιο Κορνήλιο Σκιπίωνα (Publius Cornelius Scipio) απέπλευσε από την Πίσα / Πίζα με κατεύθυνση την Ισπανία, όπου ήλπιζε να αντιμετωπίσει αποφασιστικά τον Αννίβα, η δεύτερη υπό τον έτερο ύπατο Τιβέριο Σεμπρόνιο Λόγγο (Tiberius Sempronius Longus) επρόκειτο να αποπλεύσει από το Λιλύβαιο της Σικελίας με κατεύθυνση την Αφρική και στόχο την υποταγή της Καρχηδόνας (προφανώς μέσω της πρόκλησης καταστροφών και αναταραχών, καθώς οι ρωμαϊκές δυνάμεις δεν ήταν επαρκείς για την πλήρη υποταγή ή κατάκτηση της Καρχηδόνας, ακριβώς όπως και με την πρώτη απόβαση κατά τον Πρώτο Πόλεμο), και η τρίτη τέθηκε υπό την διοίκηση του πραιτώρα Λεύκιου Μάνλιου (Lucius Manlius), με σκοπό την φρούρηση της Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατίας και την υποστήριξη της ισπανικής εκστρατείας του Σκιπίωνα (στην πραγματικότητα το ακριβώς αντίστροφο συνέβη). Όλες αυτές οι προετοιμασίες είναι δηλωτικές της στρατηγικής σκέψης της Ρώμης, προσανατολισμένης στην επίθεση, καθώς φανερώνουν ότι οι Ρωμαίοι σ' αυτήν την φάση του πολέμου πίστευαν ακόμα ότι είχαν την πρωτοβουλία των κινήσεων¹³⁹. Η άγνοια της πραγματικής κατάστασης και του άμεσου κινδύνου που διέτρεχε η Ρώμη και η Ιταλία καθίσταται πασιφανής από το γεγονός ότι ο Σκιπίων έμαθε τελείως τυχαία πως ο Αννίβας είχε φθάσει στον Ροδανό και ετοιμαζόταν να τον διαβεί, κατά την διάρκεια μίας στάσης στις γαλατικές ακτές. Ο Σκιπίων έστειλε μέρος του ιππικού του ως ανιχνευτές, οι οποίοι συναντήθηκαν με μέρος του ιππικού του Αννίβα, και ακολούθησε αψιμαχία. Ο Ρωμαίος ύπατος αποφάσισε να βαδίσει άμεσα εναντίον του Αννίβα, την επομένη της αψιμαχίας των ιππικών, όταν όμως έφθασε στο σημείο που ο Αννίβας πέρασε τον ποταμό ανακάλυψε πως ο Καρχηδόσιος αρχιστράτηγος είχε ήδη φύγει τρεις μέρες πριν. Η απόφαση του Αννίβα να συνεχίσει την πορεία του ακάθεκτος, αποφεύγοντας να αντιμετωπίσει των ρωμαϊκό στρατό σε ανοιχτή μάχη, καταδεικνύει πόσο προσεκτικά είχε σχεδιάσει την στρατηγική του, καθώς επιθυμούσε να φυλάξει τις δυνάμεις του και να συγκρουστεί με τους Ρωμαίους σε ιταλικό έδαφος όπου ο αντίκτυπος μίας καρχηδονιακής νίκης θα ήταν σαφώς μεγαλύτερος¹⁴⁰. Γεγονός πάντως παραμένει πως τον αρχικό αιφνιδιασμό των ανυποψίαστων Ρωμαίων, οι οποίοι προετοιμάζονταν για έναν ισπανικό και έναν αφρικανικό πόλεμο, δίχως να αναμένουν ότι θα καλούνταν να υπερασπιστούν την ίδια την πατρίδα τους, ακολούθησε ένας δεύτερος, η αστραπιαία ταχύτητα της κίνησης των καρχηδονιακών δυνάμεων, το ρωμαϊκό "κυνήγι" των οποίων χάθηκε.

Η απόσταση που κλήθηκε να διανύσει ο στρατός του Αννίβα από την ανάβαση προς τις Άλπεις έως τις πεδινές περιοχές της βορείου Ιταλίας ήταν 1.200 στάδια (213 χιλιόμετρα), τα οποία κάλυψε μέσα σε δεκαπέντε ημέρες υπό τις πλέον αντίξοες συνθήκες, κατά τον Νοέμβριο του 218 π.Χ. Ο εντυπωσιακός αυτός άθλος αποτελεί ένα παράδειγμα του στοιχείου της παραδοξότητας που χαρακτηρίζει σε πολλές περιπτώσεις την στρατηγική, όταν φαινομενικά λαμβάνονται μη συμφέρουσες αποφάσεις, οι οποίες στην πραγματικότητα λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές της στρατηγικής αποτελεσματικότητας π.χ. με την πρόκληση αιφνιδιασμού στον αντίπαλο¹⁴¹. Η συζήτηση περί αναγνώρισης των περασμάτων και γενικότερα των τοποθεσιών από τις οποίες εισήλθε ο Αννίβας στις Άλπεις (αλλά και στην Γαλατία) είναι εκτενής και ξεπερνά το αντικείμενο της μελέτης αυτής, ωστόσο αρκεί να

---

¹³⁹ Dennis Proctor, *Hannibal's March in History*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford, 1971, σελ. 50

¹⁴⁰ Sir Gavin de Beer, *Alps and Elephants, Hannibal's March*, Geoffrey Bles Ltd, London, 1955, σελ. 30

¹⁴¹ Edward N. Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987, σελ. 7-17

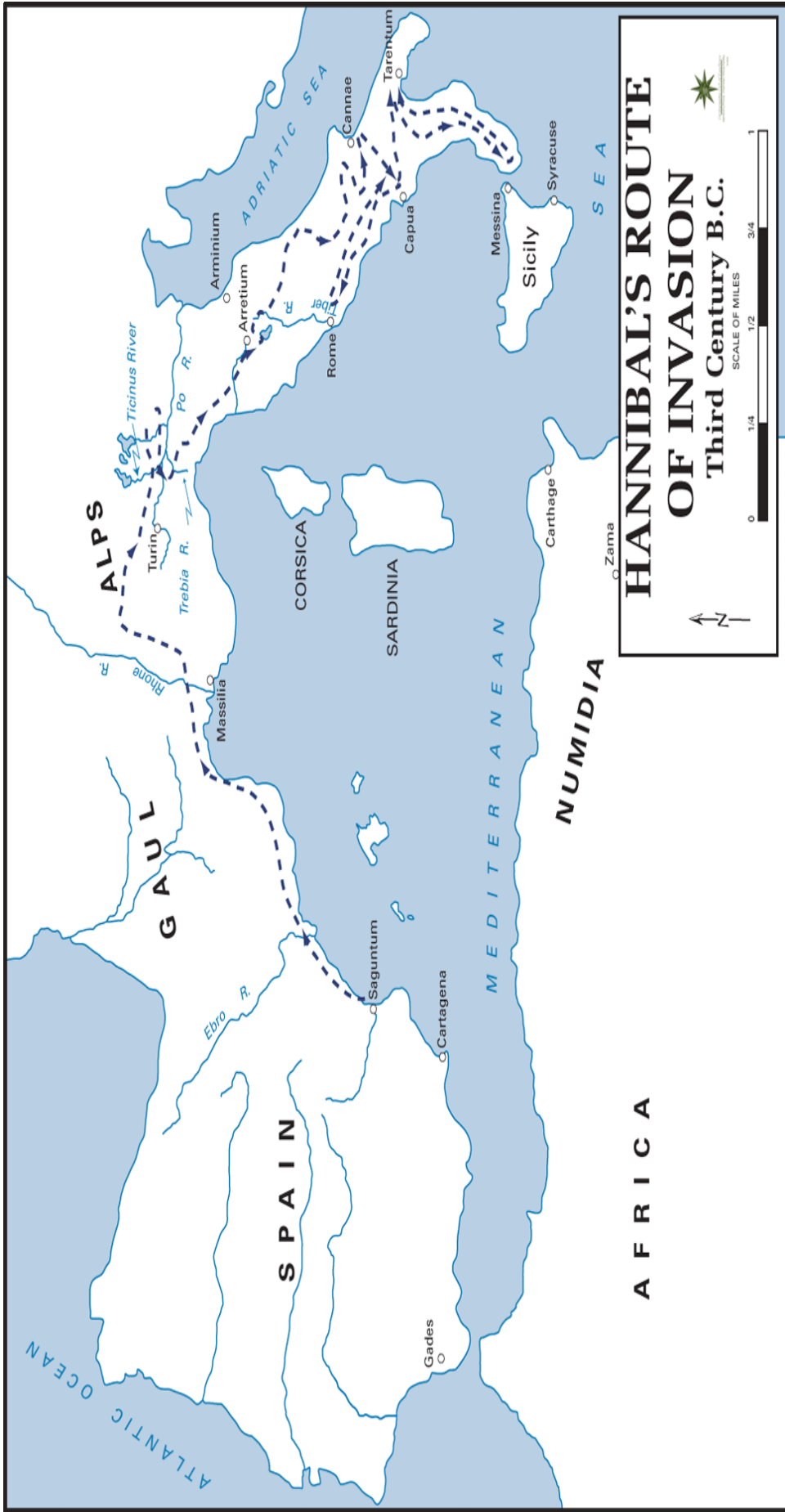

αναφερθούν οι τεράστιες απώλειες σε ανθρώπους και ζώα από τα ακραία φυσικά φαινόμενα, το πολικό ψύχος, τις φυσικές κακουχίες, την έλλειψη τροφής, διάφορους γεωγραφικούς παράγοντες όπως οι χαράδρες και συγκρούσεις με εχθρικούς Γαλάτες όπως οι Αλλόβρογες (Allobroges)¹⁴². Οι απώλειες αυτές ήρθαν να προστεθούν σε αυτές που υπέστη ο στρατός κατά την πορεία του στην Γαλατία π.χ. από πολεμικές συγκρούσεις με εχθρικούς λαούς. Τελικά, από την αρχική εκστρατευτική δύναμη που συγκέντρωσε ο Αννίβας, οι βετεράνοι που έμελλε να αναμετρηθούν με την ρωμαϊκή πολεμική μηχανή ήταν 20.000 πεζοί (12.000 Λίβυοι και 8.000 Ίβηρες), 6.000 ιππείς και δύο ή τρεις ελέφαντες. Δεδομένης της σοφίας, της στρατηγικής σύνεσης και διορατικότητας του Αννίβα, και αποκλείοντας τις εχθρικές ενέργειες π.χ. προδοσίες, επιθέσεις, ενέδρες, ίσως θα μπορούσαμε να μιλήσουμε με ασφάλεια για την επίδραση μίας εξαρχής υπολογισμένης, από τον Καρχηδόνιο στρατηλάτη, κλαυζεβιτσιανής τριβής, πάντα υπό την μορφή τυχαίων και απρόβλεπτων γεγονότων, που δεν ήταν δυνατόν να είναι γνωστά εκ των προτέρων με την οποιαδήποτε ακρίβεια¹⁴³.

---

¹⁴² Για μία αναφορά στην εξαιρετική διήγηση της δεκαπενθήμερης, περιπετειώδους πορείας του Αννίβα και του στρατού του στις Άλπεις από τον Πολύβιο βλ. Sir Gavin de Beer, *Alps and Elephants, Hannibal's March*, Geoffrey Bles Ltd, London, 1955, σελ. 52-59

¹⁴³ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 151

HANNIBAL'S ROUTE OF INVASION

Third Century B.C.

3. Η εποποιία του Αννίβα στην Ιταλία

Η κυριαρχία της Ρώμης στην Εντεύθεν των Άλλεων Γαλατία (Gallia Cisalpina ή Gallia Citerior ή Gallia Togata) δεν ήταν σε καμμία περίπτωση σταθερή, κάτι που η Πολιτεία των Ρωμαίων αντιμετώπισε με την γνωστή πολιτική του “διαίρει και βασίλευε”, χρησιμοποιώντας φίλα προσκείμενες κελτικές φυλές εναντίον εχθρικών, οργανώνοντας περιορισμένες επιχειρήσεις για την καθυπόταξη τους και καταφεύγοντας στην ίδρυση πλειάδας αποικιών, επεκτείνοντας το δίκτυο της Λατινικής Συνομοσπονδίας, ώστε η εδραίωση του ελέγχου επί των νέων περιοχών να είναι στέρεη. Η πορεία του Αννίβα από την Ισπανία προς την Ιταλία συνέπεσε, μάλιστα, με εξέγερση δύο εκ των πολυάριθμων φυλών της βορείου Ιταλίας, τους Βόϊους (Boii) και τους Ινσόμβρες (Insubres ή Insubri), οι οποίοι προέβησαν σε επιδρομές ενάντια στις δύο νεοιδρυθείσες ρωμαϊκές αποικίες Πλακεντία και Κρεμώννα, εκατέρωθεν του Ποταμού Πάδου (ή Ηριδανού) (Padus ή Eridanus), επικράτησαν επί του πραιίτωνα Λεύκιου Μάνλιου, τον οποίο κατεδίωξαν, και ο ύπατος Σκιπίων αναγκάστηκε να επέμβη, καθυστερώντας την εκστρατεία του στην Ισπανία. Οι εξεγέρσεις αυτές ήταν σαφώς προσχεδιασμένες και προσυεννοημένες με τον Αννίβα, τον οποίον συνάντησαν στην Γαλατία πρέσβεις των εξεγερθέντων Γαλατών. Παρ’όλα αυτά, η άφιξη του Αννίβα στην Ιταλική Χερσόνησο δεν συνάντησε καθολική αποδοχή ούτε από τα γαλατικά φύλα. Θα πρέπει, λοιπόν, να αναφερθεί πως μία από τις πρώτες ενέργειες του Αννίβα ήταν η καθυπόταξη της εχθρικής φυλής των Ταυρίνων (Taurini), των οποίων τον οικισμό (το σημερινό Τορίνο) κατέστρεψε προς παραδειγματισμόν των υπολοίπων φυλών που θα υπολόγιζαν να του εναντιωθούν. Επιπρόσθετα, ο Αννίβας υπήρξε πάντοτε προσεκτικός αναφορικά με τις συμμαχίες στις οποίες προέβαινε, μη δεχόμενος στους κόλπους του στρατού του όσους είχαν επιδείξει προδοτική συμπεριφορά.

Η πρώτη αναμέτρηση του Αννίβα με τους Ρωμαίους σημειώθηκε στην περιοχή του ποταμού Τικίνου (Ticinus) τον Νοέμβριο του 218 π.Χ., την οποία ορισμένοι δεν θεωρούν μάχη αλλά περισσότερο μία εκτεταμένη αψιμαχία. Ο ίδιος ο Αννίβας ηγήθηκε αναγνωριστικής δύναμης 6.000 ιππέων, και το ίδιο έπραξε ο Σκιπίων, ο οποίος ερχόμενος από την Πλακεντία διέβη τον ποταμό Τικίνο, παραπόταμο του μεγάλου ποταμού Πάδου. Οι δυνάμεις του Σκιπίωνα μειονεκτούσαν αριθμητικά, παρά την επιστράτευση αρκετών Λατίνων και Γαλατών συμμάχων, διέθετε όμως περισσότερους ψιλούς. Το ηθικό φρόνημα των στρατιωτών του Αννίβα ήταν σαφέστατα υψηλότερο, αντίθετα οι Ρωμαίοι αποκαρδιώθηκαν, όχι τόσο λόγω του άγνωστου αντιπάλου που θα αντιμετώπιζαν, αλλά εξαιτίας κάποιων περιστατικών που θεωρήθηκαν κακοί οίωνοί, κάτι που προκαλεί έκπληξη καταδεικνύοντας την σημασία και συμβολή που έχουν τυχαία συμβάντα σε ένα γεγονός¹⁴⁴. Ο Σκιπίων παρέταξε μπροστά τους ψιλούς και αμέσως πίσω τους Γαλάτες συμμάχους, ενώ οι Ιταλοί ιππείς χρησιμοποιήθηκαν ως εφεδρεία. Η παράταξη του Αννίβα διέθετε ένα ισχυρό κέντρο αποτελούμενο από το βαρύ ιππικό, κυρίως Ίβηρες, ενώ το ελαφρύ ιππικό, οι Νουμίδες, διαιρέθηκε σε δύο ομάδες και τοποθετήθηκε στα μετόπισθεν των δύο άκρων της παράταξης, με αποστολή να εκτελέσουν κυκλωτικούς ελιγμούς. Η πλευροκόπηση από τους Νουμίδες, ο πανικός των ψιλών και η τελική διάσπαση του ρωμαϊκού μετώπου, παρά την μεγάλη αρχική αντίσταση που προέβαλαν οι Ρωμαίοι, προκάλεσαν την φυγή της ρωμαϊκής δύναμης, η οποία κατά την υποχώρηση της κατέστρεψε τις γέφυρες του ποταμού, ενώ ο ίδιος ο Σκιπίων τραυματίστηκε σοβαρά.

¹⁴⁴ Jacob Abbott, *The History of Hannibal the Carthaginian*, Harper & Brothers, New York, 1849, σελ. 140

Η υποχωρητικότητα που επέδειξαν στην συνέχεια οι Ρωμαίοι αποδυνάμωσε προσωρινά την εικόνα τους στους Γαλάτες, πολλοί εκ των οποίων έσπευσαν να ταχθούν στο πλευρό του Αννίβα. Εν τω μεταξύ, μετά την ματαίωση της εκστρατείας στην Αφρική εξαιτίας της εισβολής του Αννίβα, ο έτερος ύπατος Λόγγος στάλθηκε από την Σικελία στην βόρεια Ιταλία για να συνδράμει τον ύπατο Σκιπίωνα, με τις δυνάμεις του οποίου ένωσε τις δικές του κοντά στον ποταμό Τρεβία (Trebia). Μετά από αίτημα Γαλατών για βοήθεια, λόγω των επιδρομών των Καρχηδονίων για την απόκτηση τροφίμων και προμηθειών, ακολούθησαν περιορισμένες αψιμαχίες με τους Ρωμαίους και οι Καρχηδόνιοι υποχώρησαν. Η ρωμαϊκή επικράτηση, αν και ασήμαντη, τόνωσε ακόμη περισσότερο το ηθικό του Λόγγου, ο οποίος επιζητούσε άμεσα την αναμέτρηση με τον Αννίβα. Αποτελεί κλασικό μοτίβο στην ιστορία μας η αντιπαράθεση μεταξύ ενός "σοφού" Ρωμαίου διοικητή και ενός "επιπόλαιου", και αυτό ακριβώς συνέβη και στην συγκεκριμένη περίπτωση, με τον Σκιπίωνα να συμβουλεύει την αναμονή, ώστε οι πρόσφατα στρατολογημένοι Ρωμαίοι να εκπαιδευθούν καλύτερα, κάτι που θα μπορούσε να γίνει κατά την ανενεργή στρατιωτικά περίοδο του χειμώνα, μάλιστα η απραξία αυτή ίσως επηρέαζε και την αφωσίωση των Γαλατών που προσχώρησαν στους Καρχηδόνιους (φυσικά το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί και με τους συμμάχους των Ρωμαίων). Όμως, η μεγάλη αυτοπεποίθηση του Λόγγου και η φιλοδοξία του για στρατιωτικό θρίαμβο πρίν την λήξη της υπατικής θητείας του τον οδήγησε στο απονενοημένο διάβημα. Αναμφισβήτητα, ο Αννίβας επιζητούσε μία γρήγορη εντυπωσιακή νίκη και η ήττα του λίγο μετά την εισβολή του θα έθετε ανάχωμα στην δυναμική που είχε αποκτήσει αρχικά η εκστρατεία του, όμως βασική διαφορά μεταξύ του Ρωμαίου στρατηγού και του Καρχηδόνιου στρατηλάτη, που λογικά επεδίωκαν εξίσου την σύγκρουση, ήταν ότι ο Αννίβας θα φρόντιζε να διεξαχθεί η αναμέτρηση υπό τους δικούς του όρους¹⁴⁵. Θα ήταν μία από τις πάμπολλες φορές που ο Αννίβας θα επεδείκνυε τις ικανότητες του στην εκμετάλλευση των αδυναμιών των αντιπάλων του. Ο Αννίβας είχε χρόνο να εξοικειωθεί με την τοπογραφία της περιοχής. Εντόπισε ένα σημείο κοντά στον ποταμό μεταξύ δύο υψωμάτων όπου θα τοποθετούσε δυνάμεις για ενέδρα. Είχε πληροφορηθεί των φόβων των Ρωμαίων για τις ενέδρες σε δασικές περιοχές, και αν και το εν λόγω πλάτωμα ήταν κατά κύριο λόγο γυμνό, υπήρχε αρκετή βλάστηση για την απόκρυψη δυνάμεων. Νωρίς το πρωί μίας από τις τελευταίες ημέρες του Δεκεμβρίου του 218 π.Χ. ο Αννίβας διέταξε μερικές ομάδες ιππικού, κυρίως Νουμίδες, να προσβάλλουν τις προκεχωρημένες θέσεις των Ρωμαίων. Η αντίδραση του Λόγγου ήταν αυτή ακριβώς που ανέμενε ο Αννίβας, απέστειλε όλο το ιππικό του και 6.000 ψιλούς, ενώ διέταξε την κινητοποίηση του υπόλοιπου στρατού του. Οι Ρωμαίοι διέβησαν τον ποταμό καταδιώκοντας τους οπισθοχωρούντες Νουμίδες προς το ανοιχτό πεδίο και αναπτύχθηκαν σε σχηματισμό. Βασικό πρόβλημα των Ρωμαίων, στο οποίο υπολόγιζε κιάλας ο Αννίβας, ήταν πως έφθασαν στον τόπο της μάχης όντας καταπονημένοι από την διάβαση του ποταμού και την καταδίωξη του εχθρικού ιππικού, χωρίς να έχουν γευματίσει, ενώ την ημέρα εκείνη το ψύχος ήταν δριμύ. Αντίθετα, ο Αννίβας είχε δώσει εντολή οι άνδρες του να τραφούν καλά και να βρίσκονται κοντά στις φωτιές που είχαν ανάψει έως την στιγμή της προέλασης τους. Η υποχώρηση του καρχηδονιακού ιππικού καλύφθηκε από 8.000 άντρες του ελαφρού πεζικού, ενώ παράλληλα το καρχηδονιακό στράτευμα αναπτυσσόταν στα μετόπισθεν. Το καρχηδονιακό κέντρο αποτελούνταν από το βαρύ πεζικό, 20.000 ανδρών, παραταγμένο σε μία γραμμή. Το πεζικό αποτελούσαν κυρίως Γαλάτες στο κέντρο και Λίβυοι και Ίβηρες στα άκρα της κεντρικής παράταξης. Υπήρχαν συνολικά 5.000 ιππείς ανά πλευρά του σχηματισμού, αποτελούμενοι από το βαρύ ιππικό των Γαλατών και των Ιβήρων και το

---

¹⁴⁵ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 176

ελαφρύ ιππικό των Νουμιδών. Τέλος, οι πολεμικοί ελέφαντες διαιρέθηκαν σε δύο ομάδες και τέθηκαν στο κέντρο της παράταξης, μαζί με το βαρύ πεζικό. Η ρωμαϊκή παράταξη αποτελούνταν από τέσσερις λεγεώνες, 16-18.000 ανδρών, με τα συμμαχικά στρατεύματα (20.000 άντρες) τοποθετημένα εκατέρωθεν τους, και το ιππικό στα πλευρά. Το γενικό αριθμητικό πλεονέκτημα ήταν σαφώς των Ρωμαίων, αλλά ως προς το ιππικό οι Καρχηδόνιοι υπερίσχυαν με 10.000 ιππείς έναντι 4.000 των αντιπάλων τους. Το πλεονέκτημα αυτό καθίστατο καίριας σημασίας εάν αναλογιστεί κανείς πως το ιππικό ήταν το σημαντικότερο όπλο του Αννίβα και η εν λόγω γεωγραφική περιοχή ευνοούσε την λειτουργία του. Η μάχη ξεκίνησε με την συνηθισμένη ανταλλαγή πυρών μεταξύ των ψιλών, στην οποία επικράτησαν αυτοί των Καρχηδονίων έναντι των ήδη εξουθενωμένων Ρωμαίων που είχαν χάσει και αρκετά όπλα κατά την διάρκεια της καταδίωξης του εχθρικού ιππικού. Εν συνεχεία επιτέθηκε το ιππικό των Καρχηδονίων, το οποίο συνέδραμαν ψιλοί, με αποτέλεσμα να οπισθοχωρήσει το ρωμαϊκό ιππικό και να διασπασθούν οι ρωμαϊκές γραμμές. Το κενό εκμεταλλεύθηκε το ελαφρύ πεζικό των Καρχηδονίων που έπληξε το ρωμαϊκό κέντρο, κυκλώνοντας τις πτέρυγες του, ενώ οι Νουμίδες ιππείς επιμήκυναν την υπερφαλάγγιση. Το τέλος των Ρωμαίων σφραγίσθηκε με την αιφνιδιαστική επίθεση στα νώτα τους, της μέχρι εκείνη την στιγμή κρυμμένης δύναμης 1.000 πεζών και 1.000 ιππέων με αρχηγό τον μικρότερο αδελφό του Αννίβα, Μάγων Βάρκα (Mago ή Magon Barca), την κατάλληλη στιγμή, προτού οι Ρωμαίοι που ήταν καλά εξοπλισμένοι και αντιστέκονταν με σθένος, κατορθώσουν να διασπάσουν την καρχηδονιακή παράταξη. Βαλλόμενοι από παντού οι Ρωμαίοι πλήρωσαν ένα υψηλό τίμημα, με 25.000 νεκρούς στο πεδίο της μάχης. Η ήττα είχε ως άμεση συνέπεια να χάσουν οι Ρωμαίοι τις όποιες συμμαχίες είχαν στην βόρεια Ιταλία, καθώς οι κελτικές φυλές προσχώρησαν στο "στρατόπεδο" του Αννίβα. Η εισβολή της Ιταλίας είχε αρχίσει πολύ καλά για τον Καρχηδόνιο αρχηγέτη, και το μόνο αρνητικό ήταν η απώλεια όλων των ελεφάντων, πλην ενός, από το δριμύ ψύχος που επικρατούσε στην περιοχή τον χειμώνα. Ο ίδιος ο αγώνας του Αννίβα ήταν δεδομένο πως θα τον οδηγούσε νότια, καθώς με την υποταγή της Ρώμης θα ολοκληρωνόταν η αποστολή του. Άλλωστε, όπως ο ίδιος ανέφερε στους στρατιώτες του, βρίσκονταν μεταξύ δύο θαλασσών χωρίς κανένα πλοίο να τους περιμένει, με φυσικά εμπόδια όπως οι Άλπεις και ο Πάδος στο διάβα τους, πλέον η ελπίδα για ζωή και ελευθερία βρισκόταν στην μάχη και την νίκη¹⁴⁶.

Το έτος 217 π.Χ. οι δύο νέοι ύπατοι Γναίος Σερβίλιος Γέμιнос (Gnaeus Servilius Geminus) και Γάιος Φλαμίνιος Νέπως (Gaius Flaminius Neros), στάλθηκαν από την Σύγκλητο να εμποδίσουν την κάθοδο του Αννίβα προς την "καρδιά" της ρωμαϊκής επικράτειας, ο πρώτος στο Αρίμινο (Ariminum) που υπεράσπιζε την πρόσβαση στην Αδριατική Θάλασσα, και ο δεύτερος στο Αρρέτιο (Arretium) στην πεδιάδα του ποταμού Άρνου (Arnus) στην Ετρουρία. Ο Αννίβας επέλεξε τελικά την δεύτερη διαδρομή, η οποία προσέφερε το πλεονέκτημα της επιλογής ανάμεσα σε διάφορα περάσματα διαμέσω των Απεννίνων Ορέων, δυσκολεύοντας σε μεγάλο βαθμό την δυνατότητα των Ρωμαίων να τον εντοπίσουν. Επίσης, η Ετρουρία ήταν μία εκ των πιο εύφορων και πλουσιότερων επαρχιών της Ιταλίας, ιδανική για την απόκτηση τροφής και άλλων εφοδίων, και ο Αννίβας ως εισβολέας σε μία εχθρική χώρα ήταν αναγκασμένος να φροντίζει για την λειτουργική επιμελητεία των στρατιωτικών του δυνάμεων. Ωστόσο, τα μονοπάτια μέσα από τα βουνά αποδείχθηκαν δύσβατα, και ενώ υπήρχε απευθείας οδός προς τις πεδιάδες της Ετρουρίας, σε μία νέα επίδειξη της

---

¹⁴⁶ Jacob Abbott, *The History of Hannibal the Carthaginian*, Harper & Brothers, New York, 1849, σελ. 132-133

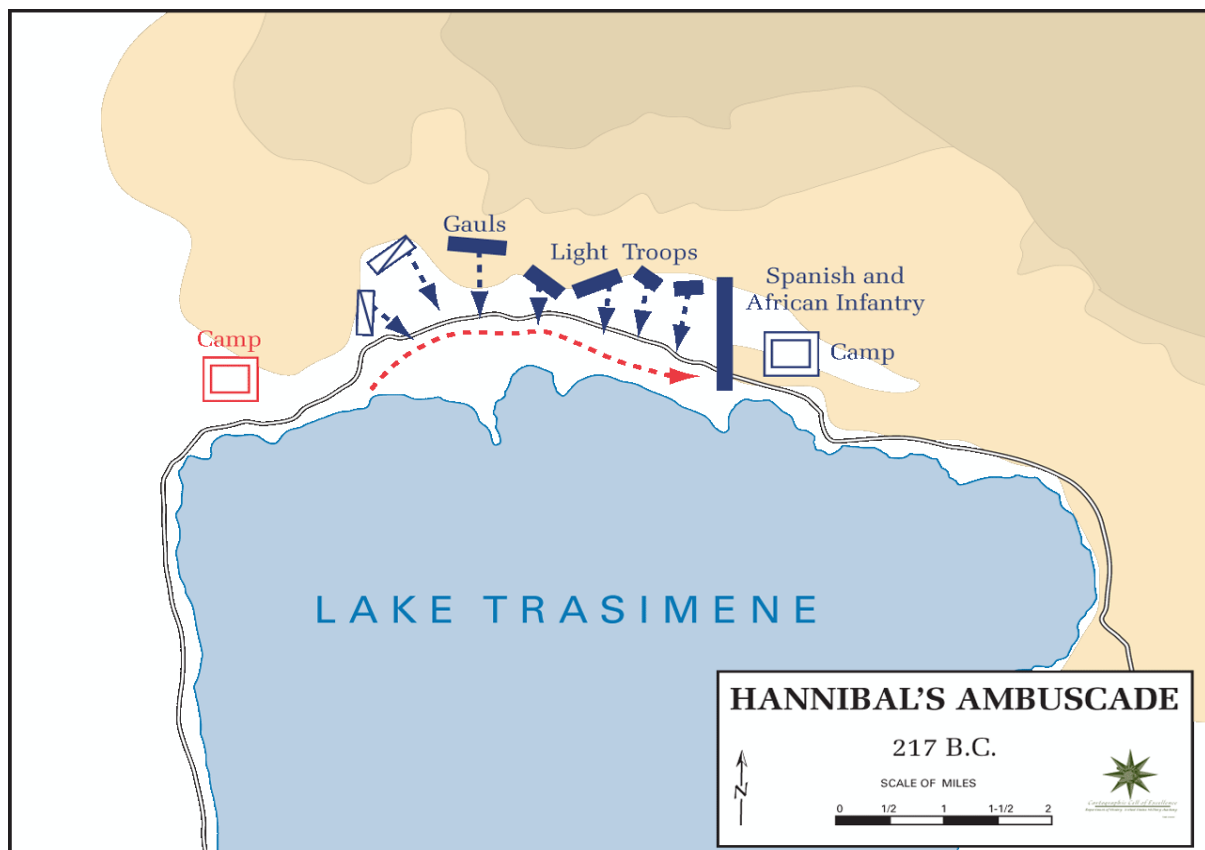
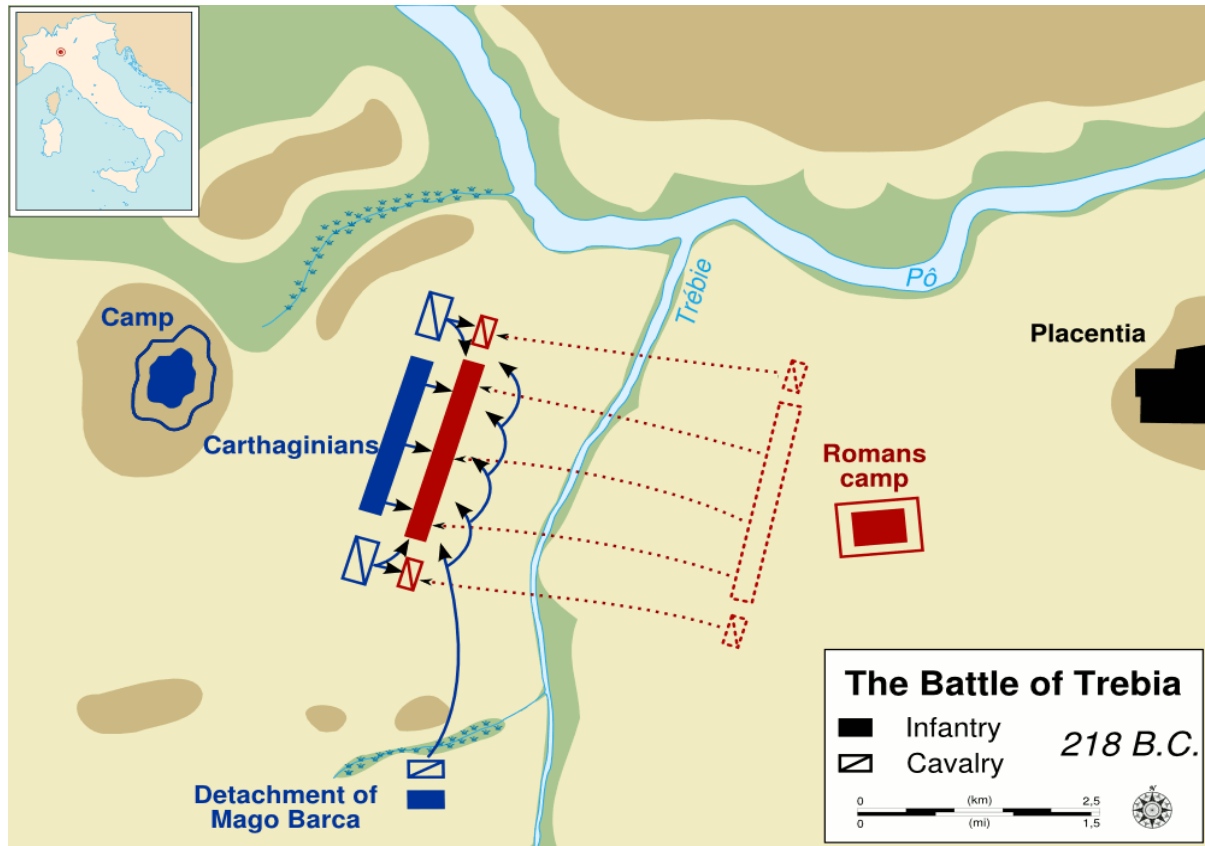
παραδοξότητας της στρατηγικής, ο Αννίβας επέλεξε την πορεία μέσα από μία πεδιάδα πλημμυρισμένη από το λυώσιμο των χιονιών και τις πολλές βροχές, που είχε μετατραπεί σε έλη και βαλτότοποι, δηλαδή την δίοδο που δεν θα ανέμενε ο Φλαμίνιος. Η πολυήμερη πορεία υπήρξε ιδιαίτερα δυσάρεστη και δύσκολη για όλους τους στρατιώτες, μάλιστα ο ίδιος ο Αννίβας έχασε την όραση του στον έναν οφθαλμό, έπειτα από μόλυνση. Μετά την δοκιμασία αυτή, προσπερνώντας τον στρατό του υπάτου, ο στρατός των Καρχηδονίων κατευθύνθηκε νότια λεηλατώντας την Ετρουρία, φθάνοντας τελικά στις όχθες της Λίμνης Τρασιμένης (Trasimene). Πάντως, αξίζει να σημειωθεί, πως υπάρχει η άποψη ότι σύμφωνα με την πορεία που ακολούθησε ο Αννίβας, η κατεύθυνση του δεν ήταν η Ρώμη, κάτι στο οποίο συνηγορούν και οι μετέπειτα μετακινήσεις του¹⁴⁷. Ο Αννίβας σταμάτησε την πορεία του στην βόρεια όχθη της Τρασιμένης, κρίνοντας πως η τοπογραφία της ευνοούσε τον στόχο του, που δεν ήταν άλλος από την εκ νέου κατανίκηση του ρωμαϊκού στρατού σε τόπο της επιλογής του, ιδανικό για ενέδρα. Εκτός από την έμφαση στην γνώση της τοπογραφίας των περιοχών στις οποίες προήλαυε, όπως έχει γίνει ήδη φανερό, ο Αννίβας έδινε μεγάλη σημασία στην γνώση του αντιπάλου του, στην ανακάλυψη των δυνατών και των αδύνατων σημείων του, την βολιδοσκόπηση των διαθέσεων του, την αποκάλυψη των σχεδίων του, την εξακρίβωση του ενδεδειγμένου πεδίου μάχης, ήτοι παράγοντες που έδιναν την δυνατότητα δημιουργίας της ίδιας της νίκης¹⁴⁸.

Στα τέλη Ιουνίου του 217 π.Χ. ο ύπατος Φλαμίνιος, γνωστός για την αλαζονεία και την υπερβολική του αυτοπεποίθηση, και επιθυμώντας να σταματήσει την λεηλασία της Ιταλίας, έλαβε την μοιραία απόφαση να ακολουθήσει τον Αννίβα και να τον αντιμετωπίσει άμεσα σε μάχη, δίχως να περιμένει πρώτα ενισχύσεις από τον στρατό του Σερβίλιου. Ο ρωμαϊκός στρατός κατέφθασε στην βόρεια όχθη της λίμνης Τρασιμένης αγνοώντας την παγίδα που είχε στήσει ο Αννίβας. Ήδη από την προηγούμενη νύχτα, ο Αννίβας είχε διαιρέσει τις δυνάμεις του, οδηγώντας ορισμένα τμήματα στους λόφους που βρίσκονταν κατά μήκος της βόρειας ακτογραμμής, και κατέλαβαν θέσεις παράλληλα με το σχετικά στενό πέρασμα μεταξύ της όχθης και των λόφων. Η απόκρυψη των στρατιωτών στις πλαγιές διευκολύνθηκε ιδιαίτερα από την ομίχλη που δυσχέραινε την οπτική των στρατών εκείνο το πρωινό. Οι Ρωμαίοι είχαν ουσιαστικά εγκλωβιστεί, εκτεθειμένοι σε πλευρική επίθεση, αποκομμένοι από την οποιαδήποτε οδό διαφυγής, από το βαρύ πεζικό των Κελτών, το ελαφρύ ιππικό των Νουμίδων και των Κελτών, το βαρύ ιππικό των Ισπανών, το βαρύ πεζικό των Ισπανών και των Αφρικανών, αλλά και τους ψιλούς, κυρίως ακοντιστές και σφενδονήτες, ενώ η όχθη της λίμνης, κατά μήκος της οποίας είχε απλωθεί η ρωμαϊκή παράταξη, περιόριζε σημαντικά το περιθώριο εκτέλεσης ελιγμού. Η μάχη υπήρξε ιδιαίτερα σκληρή και η σφαγή συνεχίστηκε αδιάκοπα για πολλές ώρες. Με ένα τίμημα 1.500 νεκρών (μεταξύ των οποίων 30 υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι) ο Αννίβας επεκράτησε συντριπτικά επί του αντιπάλου του προξενώντας απώλειες της τάξεως των 15.000 νεκρών, άλλοι 10.000 αιχμαλωτίστηκαν, ενώ 6.000 της εμπροσθοφυλακής, που είχαν καταφέρει να αποδράσουν από τον θανατηφόρο κλοιό, παραδόθηκαν την επόμενη ημέρα. Ο ίδιος ο Φλαμίνιος σκοτώθηκε κατά την διάρκεια της μάχης από Γαλάτες. Η συμφορά για τους Ρωμαίους ολοκληρώθηκε την επόμενη μέρα, όταν 4.000 ιππείς που είχε στείλει ως ενισχύσεις ο Σερβίλιος, δέχθηκαν επίθεση από

¹⁴⁷ F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius, Volume I, Commentary on Books I-VI*, Clarendon Press, Oxford, 1957, σελ. 414

¹⁴⁸ Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, (Απόδοση : Ρένα Λέκκου-Δάντου), Σειρά : Management, Εκδόσεις Περίπλους, Αθήνα, 2003, σελ. 51

Νουμίδες ιππείς και αιχμαλωτίστηκαν. Για λόγους πολιτικής, ο Αννίβας απελευθέρωσε τους Ιταλούς αιχμαλώτους, χωρίς λύτρα, υπερτονίζοντας ότι ο εχθρός του ήταν μόνο η Ρώμη.

Με τον Σερβίλιο καθηλωμένο στο Αρρέτιο να δέχεται επιθέσεις από Γαλάτες, ενθαρρυμένους από τον Αννίβα και τις επιτυχίες του, και έχοντας απωλέσει ουσιαστικά το ιππικό του, οι αρχές στην Ρώμη, πανικόβλητες από τον κίνδυνο άμεσης και ανεμπόδιστης προέλασης του Αννίβα στην Ρώμη, αντιλαμβανόμενες ότι το κράτος βρισκόταν σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, όρισαν έναν δικτάτορα (dictator) εξάμηνης θητείας. Για την ισχυρή αυτή θέση επελέγη ένας διακεκριμένος πολιτικός και στρατηγός, ο Κόϊντος Φάβιος Μάξιμος Βερρουκόσος (Quintus Fabius Maximus Verrucosus), με δεύτερο στην ιεραρχία να τίθεται ο Μάρκος Μινούκιος Ρούφος (Marcus Minucius Rufus), ο επικεφαλής του ιππικού (magister equitum). Οι δύο άνδρες φρόντισαν να βελτιώσουν τις αμυντικές δυνατότητες της πόλης, αλλά και να αναπτειώσουν το ηθικό των πολιτών με θρησκευτικές τελετουργίες που επιβεβαίωναν την ηθική ενότητα και ομοψυχία της Ρωμαϊκής Πολιτείας, ενώ στρατολόγησαν νέες μονάδες οι οποίες ενώθηκαν με τις εναπομείνουσες δυνάμεις από το Αρίμινο. Ωστόσο, γρήγορα διεφάνη ένα χάσμα απόψεων μεταξύ Φάβιου και Μινούκιου. Ο δεύτερος, επιπόλαιος και διαποτισμένος από το επιθετικό πνεύμα που πρότασσε η ρωμαϊκή στρατιωτική αντίληψη και αγωγή περί πολέμου, επιθυμούσε νέα μεγάλη μάχη με τον Αννίβα. Από την άλλη μεριά, ο Φάβιος διατύπωσε μία στρατηγική που του προσέδωσε το προσωνύμιο ο "Αναβλητής" (Cunctator), και όταν το πνεύμα της Ρώμης θα στρεφόταν αποφασιστικά υπέρ της εφαρμογής της, έμελλε να σηματοδοτήσει την αρχή του τέλους για τις επιτυχημένες περιπέτειες του Αννίβα στην Ιταλία. Η στρατηγική είχε ως κεντρική βάση την άρνηση όλων όσων επεδίωκε ο Αννίβας, κυρίως την επιθυμία του για μεγάλες μάχες στις οποίες βάσει της στρατηγικής ιδιοφυίας του θα επικρατούσε των Ρωμαίων, όχι με την διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης, αλλά αντίθετα με την στέρση αυτής. Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Φάβιου, η απραξία θα ήταν η κατάλληλη πολιτική για να νικηθεί ένας αντίπαλος που επιχειρούσε μακριά από τις εστίες του, σε εχθρικό έδαφος, αντιμετώπιζε συνεχείς κινδύνους από παντού, με απώλειες σε άνδρες όχι τόσο εξαιτίας μαχών αλλά από λιμό και κακουχίες, και δεν διαθέτει ούτε επαρκή πολεμοφόδια, ούτε ενισχύσεις, ούτε χρήματα¹⁴⁹.

Εν τω μεταξύ, ο στρατός του Αννίβα κατευθύνθηκε προς τις ακτές της Αδριατικής Θάλασσας όπου αναπαύθηκε, και ο Αννίβας απέστειλε μήνυμα στην Καρχηδόνα ενημερώνοντας την πολιτική ηγεσία για τα τεκταινόμενα και ζητώντας την αποστολή ενισχύσεων. Ο Φάβιος με τέσσερις λεγεώνες και συμμαχικά στρατεύματα, δηλαδή τουλάχιστον 40.000 άνδρες, αρκέσθηκε να επιτηρεί από κοντά τις δυνάμεις του Αννίβα, παρά την ευθεία πρόκληση του τελευταίου για μάχη, να προβαίνει σε περιορισμένες επιδρομές παρενοχλώντας τις γραμμές ανεφοδιασμού του, και φρόντιζε να κινείται σε ημιορεινό έδαφος, εξουδετερώνοντας το πλεονέκτημα του Αννίβα σε ιππικό, ενώ ο εγχώριος πληθυσμός είχε διαταχθεί να αφήσει τις εστίες του και να καταφύγει μαζί με τα ζώα και τις προμήθειες του σε οχυρά. Η ίδια κατάσταση συνεχίσθηκε και αφού διέσχισε εκ νέου τα Απέννινα ο Αννίβας, κατευθυνόμενος στα δυτικά, στην Καμπανία, την πιο εύφορη και πλούσια περιοχή της Ιταλικής Χερσονήσου, όπου προέβη σε εκτεταμένες λεηλασίες, σε μία προσπάθεια να κάνει τον πόλεμο να "πληρώσει" ο ίδιος το κόστος της συνέχισης του. Μάλιστα, ο Φάβιος διέσωσε τον Μινούκιο, που παρασύρθηκε από τις περιστάσεις και αποπειράθηκε να αντιμετωπίσει τον Αννίβα, ο οποίος τελικά ανενόχλητος διέφυγε βορειότερα και εγκατέστησε την χειμερινή βάση του στο Γερούνιο (Gerunium) της

¹⁴⁹ Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυία του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 45

Απουλίας. Σύμφωνα με μία άποψη που δίνει έμφαση στα στοιχεία έμμεσης προσέγγισης που χαρακτηρίζουν την τακτική του Αννίβα, λογικό εφόσον διεξήγε έναν πόλεμο ελιγμών, με την στρατηγική που εφάρμοσε ο Φάβιος, βασιζόμενη όχι στην αποφυγή της μάχης για εξοικονόμηση χρόνου, αλλά υπολογισμένη με ακρίβεια ως προς την επίδραση στο ηθικό του εχθρού, αυτή την περίοδο της σύγκρουσης Ρωμαίων – Καρχηδονίων είχαμε κατ'ουσίαν την αναμέτρηση ανάμεσα στην έμμεση προσέγγιση του Αννίβα και αυτήν του Φάβιου¹⁵⁰. Όλα αυτά βέβαια ήταν προσωρινά, καθώς υπό την πίεση της αριστοκρατίας και του πληθυσμού της υπαίθρου, σύντομα θα επανερχόταν στο προσκήνιο η παραδοσιακή ρωμαϊκή αντίληψη περί πολέμου, που ταίριαζε περισσότερο με την κρατική ιδεολογία, και η συνετή στρατηγική του Φάβιου θα έχανε έδαφος, τουλάχιστον προς το παρόν.

Η Σύγκλητος, διαπνεόμενη από φιλοπόλεμο πνεύμα, επιθυμούσε την ενεργητική αντιμετώπιση του εισβολέα και την κατατρόπωση του στο πεδίο της μάχης, μία επιθυμία που συμεριζόταν ολόκληρη η ρωμαϊκή κοινωνία. Αποδεικνύοντας για μία ακόμη φορά την δυνατότητα αναγέννησης αναφορικά με το ανθρώπινο δυναμικό των ενόπλων δυνάμεών της, τέσσερις νέες λεγεώνες (πρέπει να υπολογίσουμε και τις αντίστοιχες συμμαχικές) δημιουργήθηκαν και προστέθηκαν σε αυτές του Φάβιου, οδηγώντας στο εντυπωσιακό για τα ρωμαϊκά δεδομένα σύνολο των 80.000 πεζών και 6.000 ιππέων, οι οποίοι θα αντιπαρατίθονταν με τους 40.000 πεζούς και 10.000 ιππείς του Αννίβα. Με το σύστημα των δύο υπάτων να έχει επανέλθει το έτος 216 π.Χ., μετά την δικτατορία του Φάβιου, η εξόντωση του Αννίβα ανατέθηκε στους δύο νέους υπάτους της χρονιάς, που ήταν ο Γάιος Τερέντιος Βάρρων (Gaius Terentius Varro) και ο Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος (Lucius Aemilius Paullus), αναφορικά με τους οποίους προκύπτει και πάλι το κλασικό στερεότυπο, σύμφωνα με το οποίο ο ένας, ο Βάρρων, παρουσιάζεται ως ο επιπόλαιος, οι πράξεις του οποίου οδήγησαν στην καταστροφή που θα ακολουθούσε, ενώ ο άλλος, ο Παύλος, είναι ο συνετός, του οποίου οι συμβουλές δεν εισακούστηκαν. Το γεγονός παραμένει, οι Ρωμαίοι επιζητούσαν μάχη.

Φυσικά, αυτό ακριβώς ήταν που επιθυμούσε και ο Καρχηδόνιος εχθρός τους, και την αφορμή θα τους την προσέφερε ο ίδιος. Ο Αννίβας είχε επίτηδες καθυστερήσει την αναχώρηση του από το Γερούνιο, την χειμερινή βάση του, ώστε να επωφεληθεί από την πρώιμη σοδειά των σιτηρών της περιοχής, καθώς η ικανοποιητική σίτιση του στρατού του ήταν πρωταρχικής σημασίας. Όταν αποφάσισε τελικά να αποχωρήσει, πορεύθηκε νότια με εξαιρετική ταχύτητα προς τις Κάννες (Cannae), μία εγκαταλελειμμένη ακρόπολη σε ένα ύψωμα πεδιάδας, η οποία χρησιμοποιούνταν ως κέντρο εφοδιασμού του ρωμαϊκού στρατού, καθώς λειτουργούσε ως αποθήκη σιτηρών, ελαίου και άλλων προμηθειών, ενώ οι αγροί της περιοχής ήταν πλούσιοι. Είναι σαφές πως η ευθεία αυτή πρόκληση για μάχη, αφού ως τέτοια εκλήφθηκε από την ρωμαϊκή ηγεσία, δεν θα έμενε αναπάντητη από τους αντιπάλους του. Σύντομα θα λάμβανε χώρα η σπουδαιότερη μάχη όλου του πολέμου.

Οι δυνάμεις των δύο υπάτων συναντήθηκαν με αυτές του ανθύπατου (proconsul) Γέμινου και του Ρέγουλου και ο πολυάριθμος ρωμαϊκός στρατός έσπευσε στις Κάννες, όπου και έφθασε κατά τα τέλη Ιουλίου, στρατοπεδεύοντας αρκετά κοντά στο αντίπαλο στρατόπεδο, καθώς είχαν οπτική επαφή με τις δυνάμεις του Αννίβα. Οι Ρωμαίοι παρατήρησαν πως η γύρω περιοχή ήταν επίπεδη και γενικά χωρίς δέντρα, κάτι που ήταν προς το συμφέρον τους, αφού υπήρχε το προηγούμενο των ενεδρών που είχε στήσει ο Αννίβας εναντίον τους κάνοντας χρήση περιβαλλοντικών στοιχείων όπως η βλάστηση. Παραταύτα, σύμφωνα με τον ύπατο Παύλο, ακριβώς για αυτόν τον λόγο δεν θα έπρεπε να

---

¹⁵⁰ B.H. Liddell Hart, *Strategy*, Signet Books, New American Library, Inc., New York, 1974 (Faber & Faber Ltd, London, 1954 , 1967), σελ. 26, 27

επιτεθούν στον εχθρό σε αυτό το πεδίο που πασιφανώς ευνοούσε την δράση του, ούτως ή άλλως ανώτερου, καρχηδονιακού ιππικού, αλλά σε έδαφος που η μάχη θα αποφασιζόταν από το πεζικό, και αυτό αποτελούσε, σε τελική ανάλυση, και την πεμπτούσια του ρωμαϊκού σχεδίου μάχης, αφού για τον λόγο αυτό είχαν συγκεντρώσει τόσο υπεράριθμες δυνάμεις, της τάξεως των οχτώ λεγεώνων, ουσιαστικά το μοναδικό πρωτότυπο στοιχείο¹⁵¹. Οι Ρωμαίοι έφτιαξαν το κυρίως στρατόπεδο τους στην βόρεια όχθη του ποταμού Αύφιδου (Aufidius) που είχαν στρατοπεδεύσει και οι Καρχηδόνιοι, αλλά έφτιαξαν και ένα μικρότερο στην άλλη όχθη του ποταμού με σκοπό να αποτρέψουν τις εξορμήσεις των Καρχηδονίων στην περιοχή προς αναζήτηση τροφίμων. Η μείωση των αποθεμάτων των Καρχηδονίων σε προμήθειες αναμενόταν να τους εξαναγκάσει σε μάχη, κάτι που προφανώς ίσχυε και για τους Ρωμαίους. Η αρχιστρατηγία της εκστρατείας άλλαζε κάθε ημέρα εναλλάξ μεταξύ των δύο υπάτων, ωστόσο το σημαντικό τόσο για τον Βάρρωνα όσο και για τον Παύλο, παρά τις υποτιθέμενες διαφωνίες, ήταν η μάχη να δωθεί υπό τους δικούς τους όρους, μάλιστα είναι πιθανόν την ημέρα της μάχης να είχε την αρχηγία ο Παύλος και όχι ο Βάρρων.

Στις 2 Αυγούστου του 216 π.Χ., λίγο μετά την ανατολή του ηλίου, οι ρωμαϊκές δυνάμεις του μεγάλου στρατοπέδου πέρασαν τον ποταμό για να ενωθούν με τις δυνάμεις του άλλου στρατοπέδου, συνολικά 70.000 περίπου, με 10.000 περίπου τριάριους να μένουν πίσω για την φύλαξη του κυρίως στρατοπέδου. Οι Ρωμαίοι σχημάτισαν την παράταξη τους για να συναντήσουν τον Αννίβα. Στα δεξιά, δίπλα στην όχθη του ποταμού, τέθηκε το ρωμαϊκό ιππικό, δυνάμεως 1.600 ιππέων, με διοικητή τον Παύλο, ενώ στο αριστερό άκρο, δίπλα στους πρόποδες των λόφων, ο Βάρρων τέθηκε επικεφαλής του συμμαχικού ιππικού, δυνάμεως 4.800 ιππέων. Η επιλογή των φυσικών εμποδίων ως ορίων της παράταξης έγινε με γνώμονα τις ικανότητες του εχθρικού ιππικού, από το οποίο ήθελαν να στερήσουν την δυνατότητα των ελιγμών και των υπερκερωτικών κινήσεων. Οι πιο έμπειροι λεγεωνάριοι τοποθετήθηκαν στο κέντρο της παράταξης, δίπλα τους οι υπόλοιποι Ρωμαίοι στρατιώτες, ενώ πέρα από αυτούς, στα άκρα – πτέρυγες της παράταξης, τέθηκε το βαρύ πεζικό των συμμάχων. Το πρόβλημα για τους Ρωμαίους έγκειτο στον τεράστιο αριθμό των στρατιωτών και την γεωγραφική θέση που επιλέχθηκε για την διεξαγωγή της μάχης. Η απόσταση ανάμεσα στον ποταμό και τους λόφους ήταν τόσο στενή, που θεωρείται πως η ρωμαϊκή παράταξη είχε σχηματισθεί διαγώνια, το μήκος της παράταξης σε βάθος ανδρών είχε αυξηθεί ιδιαίτερα με αντίστοιχη μείωση να συμβαίνει ως προς το πλάτος, ενώ οι συνήθειες αποστάσεις και τα ανοίγματα που τηρούσαν μεταξύ των στρατιωτών, αλλά και των ιππέων, είχαν μειωθεί δραματικά¹⁵². Επιπρόσθετα, εκείνη την ζεστή καλοκαιρινή ημέρα η θερμοκρασία ήταν ιδιαίτερα υψηλή, ενώ η ρωμαϊκή παράταξη που έβλεπε προς τον νότο, έπρεπε να αντιμετωπίσει και τον ζεστό άνεμο Βολτούρνο (Volturnus) που φυσούσε από τον νότο, σηκώνοντας σύννεφα σκόνης που δυσχέραναν την ορατότητα των Ρωμαίων.

Όπως είναι προφανές ο Αννίβας έσπευσε να συναντήσει το ρωμαϊκό στράτευμα, περνώντας τον ποταμό υπό την κάλυψη σφενδονητών και πεζικάριων, με έναν στρατό που είχε πλέον εξοπλιστεί και με ρωμαϊκά όπλα, πανοπλίες κ.α., λάφυρα από την Μάχη της Τρασιμένης. Στα αριστερά της παράταξης του, ακριβώς απέναντι από τους Ρωμαίους ιππείς του Παύλου, τοποθέτησε το βαρύ ιππικό του, που αποτελούνταν από 2.000 ιππείς από την Ισπανία και 4.000 Κέλτες υπό τον Ασδρούβα, και αντίστοιχα στο δεξιό άκρο της παράταξης του, απέναντι από το συμμαχικό ιππικό του Βάρωνα, τοποθέτησε το ελαφρύ ιππικό του,

---

¹⁵¹ Mark Healy, *Cannae 216 BC, Hannibal Smashes Rome's Army*, Osprey Military, Campaign Series 36, Osprey Publishing, Oxford, 1994, σελ. 68-69

¹⁵² Mark Healy, ό.π., σελ. 73 , 76

4.000 Νουμίδες υπό τον Μαάρβα (Maharbal). Οι Ισπανοί και οι Κέλτες πεζικάριοι τοποθετήθηκαν μαζί σε μία μακρά γραμμή, με το κέντρο να αποτελείται από το κύριο σώμα των Γαλατών, κατά τέτοιον τρόπο τοποθετημένη ώστε να σχηματίζει περίτεχνα μία ημισέληνο κυρτή, δηλαδή ήταν καμπυλωμένη εξωτερικά, στην κατεύθυνση των Ρωμαίων. Παράλληλα, το βαρύ πεζικό των Αφρικανών, για το οποίο ο Αννίβας επεφύλασσε έναν καταλυτικό ρόλο, διαιρέθηκε στα δύο και παρέμεινε στα μετόπισθεν των άκρων της καρχηδονιακής παράταξης, έως ότου έφθανε η κατάλληλη στιγμή για την χαριστική βολή.

Η πρώτη καρχηδονιακή επικράτηση σημειώθηκε όταν η αντίσταση του ρωμαϊκού ιππικού υπό τον Παύλο κατέρρευσε απέναντι στην πίεση των Ιβήρων και Κελτών ιππέων του Ασδρούβα, με αποτέλεσμα οι Ρωμαίοι ιππείς να εκδιωχθούν και ο Ασδρούβας να σπεύσει προς υποστήριξη των Νουμίδων ιππέων, οι οποίοι επιτίθονταν συντονισμένα κατά του συμμαχικού ιππικού. Στο μεταξύ, η προέλαση των Ρωμαίων πεζικάριων στο κέντρο ήταν σταθερή αλλά αργή, καθώς ο ιδιάζων σχηματισμός της παράταξης των Κελτών και των Ισπανών σήμαινε πως οι Ρωμαίοι είχαν να καλύψουν περισσότερο έδαφος ώστε να κατορθώσουν να απωθήσουν τους αντιπάλους τους και να διαλύσουν την παράταξη τους, ενώ επιπλέον πρόβλημα αποτελούσε ο διαφορετικός τρόπος μάχης και τα διαφορετικά όπλα που χρησιμοποιούσαν οι Κέλτες και οι Ισπανοί, με αποτέλεσμα οι λεγεωνάριοι να αναγκάζονται να μεταβάλλουν την τακτική μάχης τους σώμα με σώμα ανάλογα με τον αντίπαλο που είχαν απέναντι τους την εκάστοτε στιγμή¹⁵³. Παρ'όλα αυτά, ο στόχος των Ρωμαίων φάνηκε να ευοδώνεται σταδιακά, καθώς το καρχηδονιακό κέντρο άρχισε να υποχωρεί σημαντικά, και οι ρωμαϊκές λεγεώνες ενθαρρυμένες άρχισαν να πιέζουν ακόμη περισσότερο, με όλο και περισσότερους στρατιώτες να σπρώχνουν την παράταξη προς τα εμπρός. Τότε, με έκπληξη οι εξουθενωμένοι Ρωμαίοι αντιλήφθηκαν την ύπαρξη των δύο ξεκούραστων αφρικανικών φαλάγγων στα δεξιά και στα αριστερά τους. Ένας κλοιός θανάτου σχηματίστηκε ολόγυρα των στριμωγμένων κατά χιλιάδες Ρωμαίων, με τους Αφρικανούς να επιτίθενται από τα πλάγια, μία ανανεωμένη επίθεση Κελτών και Ισπανών να συντελείται στο κέντρο, και στα νώτα τους να δέχονται επίθεση από το ιππικό του Ασδρούβα, και εν συνεχεία του Μαάρβα, που αφού κατενίκησε και κατεδίωξε το συμμαχικό ιππικό, στράφηκε και αυτός προς τους Ρωμαίους πεζούς. Η σφαγή που επακολούθησε κράτησε πολλές ώρες. Η Μάχη των Καννών αποτέλεσε την πιο λαμπρή και περιφανή νίκη του Αννίβα, απόδειξη της στρατιωτικής μεγαλοφυΐας του, και ταυτόχρονα την μεγαλύτερη πανωλεθρία που υπέστη ποτέ η Ρώμη στα πεδία των μαχών έως τότε. Ο Αννίβας έχασε 8.000 άνδρες, απώλειες σημαντικές για έναν στρατό εισβολής με δυσκολία λήψης ενισχύσεων, όμως συγκριτικά με των Ρωμαίων ωχριούν. Ο τραγικός απολογισμός για τους Ρωμαίους ήταν 49.700 νεκροί (47.000 πεζοί και 2.700 ιππείς) και 19.300 αιχμάλωτοι. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν ο Παύλος, ο Γέμιος, ο Μινούκιος, 29 στρατιωτικοί τριβούνιοι (tribunes), και πάνω από 80 Συγκλητικοί κ.α. Το αποτέλεσμα της Μάχης των Καννών ταρακούνησε συνθέμελα το οικοδόμημα της Ρωμαϊκής Κοινοπολιτείας, και φάνηκε να δικαιώνεται η πίστη του Αννίβα ότι με μία σειρά γρήγορων και εντυπωσιακών νικών επί του ρωμαϊκού στρατού σε ιταλικό έδαφος θα προκαλούσε την αποστασία από την Ρώμη διαφόρων κοινοτήτων, και δικαιώθηκε με πανηγυρικό τρόπο ειδικά όσον αφορά την νότιο Ιταλία, αν και τα πράγματα δεν θα εξελίσσονταν όσο ρόδινα ήλπιζε.

Στην Ρώμη η κατάσταση ήταν περίπλοκη. Η θλίψη, ο πανικός και ο φόβος να ακουστεί από στιγμή σε στιγμή η φράση «Hannibal ad portas» ήταν κάτι δεδομένο. Η αντιμετώπιση

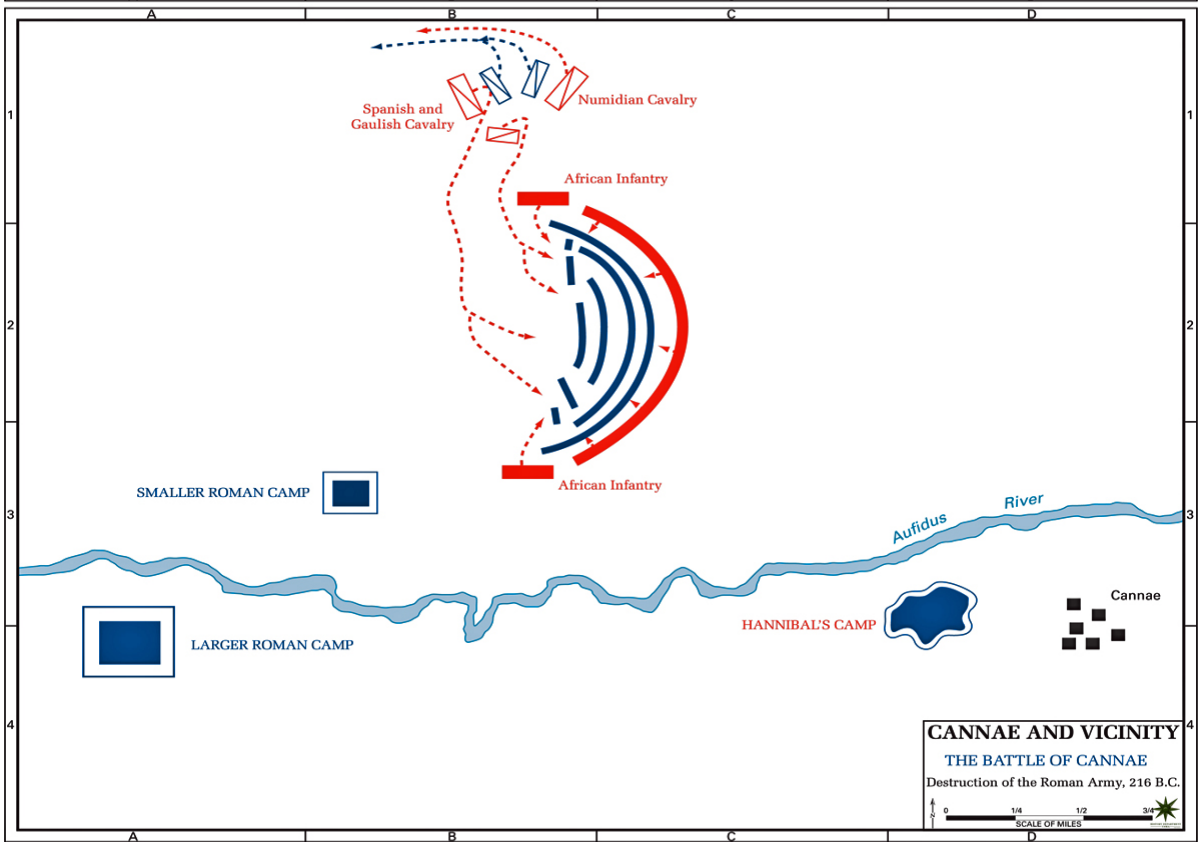
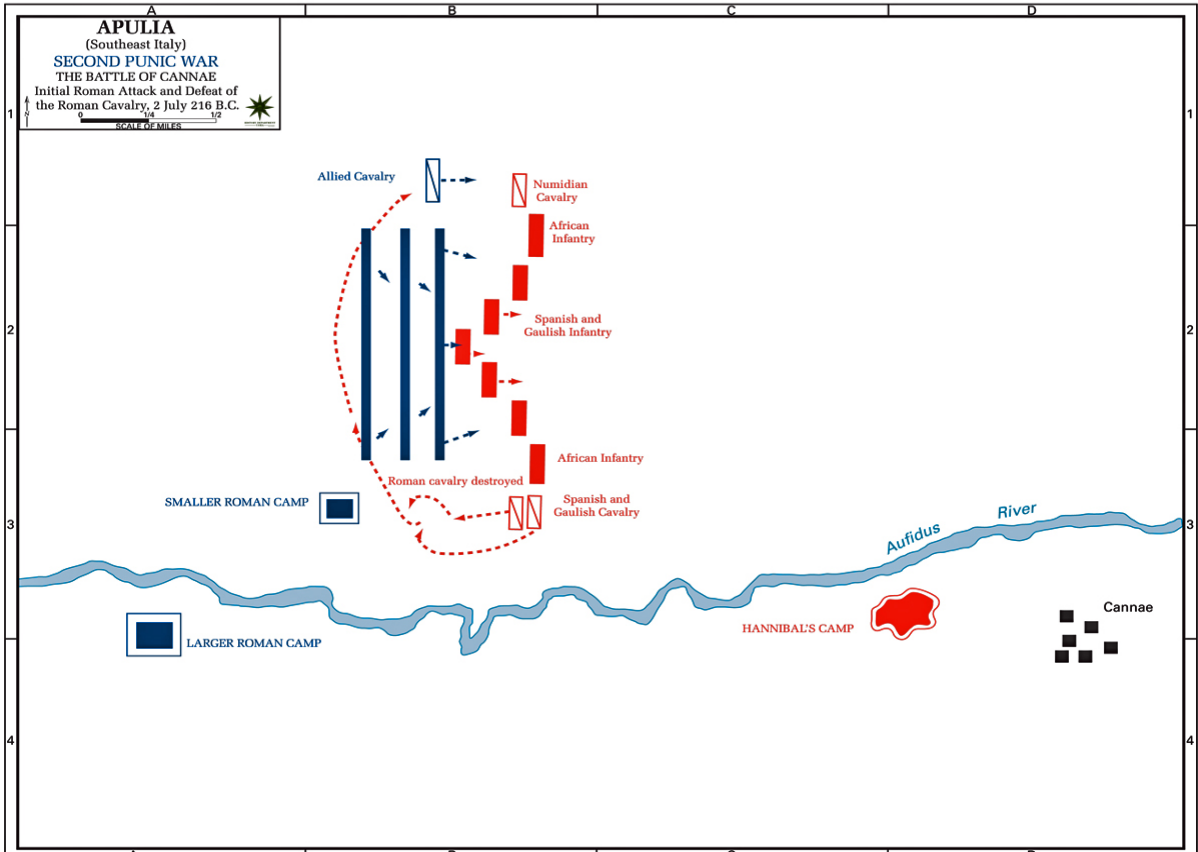
¹⁵³ Mark Healy, *Cannae 216 BC, Hannibal Smashes Rome's Army*, Osprey Military, Campaign Series 36, Osprey Publishing, Oxford, 1994, σελ. 84

μίας τέτοιας τραγωδίας σε επίπεδο κρατικής προπαγάνδας και ιδεολογίας έλαβε πολλές μορφές, όπως η αποστολή Ρωμαίων στο Μαντείο των Δελφών για να ζητήσουν χρησμό, η τελετουργική ανθρωποθυσία ενός ζεύγους Γαλατών και ενός Ελλήνων για τον εξευμενισμό των θεών, και η απαγόρευση των θρήνων δημόσια και γενικά εντός των ορίων της πόλεως. Μολαταύτα, η Ρώμη με αδιαλλαξία όχι απλά δεν δέχθηκε να εξαγοράσει τους αιχμάλωτους στρατιώτες της, θεωρώντας πως δεν άξιζαν τον κόπο, αλλά αρνήθηκε και την οποιαδήποτε συζήτηση περί συνθηκολόγησης και ειρήνης, κάτι που ήταν παρεπόμενο της πρεσβείας που απέστειλε ο Αννίβας, παρά μόνο εάν οι εχθροί της αποδέχονταν την ήττα τους (αν και νικητές!). Ο Αννίβας, ακριβώς όπως και η καρχηδονιακή ηγεσία κατά τον Α΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, ορμώμενος από την ελληνιστική αντίληψη του πολέμου με τις συχνές συγκρούσεις για μικρότερα ή μεγαλύτερα ζητήματα, την εναλλαγή κυριαρχίας σε διάφορα εδάφη, τις διαρκείς διαπραγματεύσεις κ.τ.λ. δεν είχε διαγνώσει τον πραγματικό χαρακτήρα της Ρώμης, η οποία δεν κάμφθηκε και δεν θα ήταν πια ικανοποιημένη παρά μονάχα με έναν πόλεμο μέχρις εσχάτων. Επιπλέον, πραγματικά προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο Αννίβας δεν άδραξε την ευκαιρία να προελάσει άμεσα προς την Ρώμη και να επιβάλλει δια της βίας τους όρους του και να λήξει τον πόλεμο. Δεν είναι δυνατόν να δοθεί με ασφάλεια η οποιαδήποτε απάντηση. Μία υπόθεση αφορά την έλλειψη εξοπλισμού για πολιορκία, ήτοι κατάλληλες μηχανές. Ωστόσο, κατανοεί κανείς πόσο δύσκολο εγχείρημα θα ήταν η κατάκτηση της Ρώμης, μίας εκ των μεγαλουπόλεων της Μεσογείου με ισχυρά τείχη, έναν μεγάλο πληθυσμό που πιθανότατα θα αντιστεκόταν σθεναρά, και που στρατιωτικά δεν ήταν τελείως ανυπεράσπιστα, όταν για την κατάκτηση του Σαγούντου χρειάστηκαν τόσο μήνες. Έπειτα, ο Αννίβας θα συνέχιζε να αντιμετωπίζει λογιστικά προβλήματα όσον αφορά την συντήρηση του στρατού του, του οποίου οι αριθμοί ήταν υπερπολύτιμοι για να αφεθούν να μειωθούν. Σε τελική ανάλυση, μία τέτοια εξέλιξη θα αντίκειτο στο ίδιο το είδος πολέμου που ο Αννίβας είχε συνειδητά επιλέξει και διακρινόταν, δηλαδή έναν αστραπιαίο πόλεμο, βασισμένο στην ταχύτητα, τους ελιγμούς και τα καίρια πλήγματα στον αντίπαλο. Βέβαια, κατά τραγική ειρωνία, το ένδοξο αποκορύφωμα της σταδιοδρομίας του Αννίβα, δηλαδή η Μάχη των Καννών, οδήγησε τους Ρωμαίους στο συμπέρασμα πως δεν έπρεπε να ξανακάνουν το ίδιο λάθος και ότι γνώριζαν ήδη το "αντίδοτο". Η στρατηγική του Φάβιου του Αναβλητού επέστρεψε, και αυτήν την φορά θα κυριαρχούσε στον ρωμαϊκό αγώνα για νίκη έως το τέλος του πολέμου στην Ιταλία. Ίσως τότε να είχε δίκιο ο Μάαρβας που παρακινούσε τον Αννίβα να προελάσει άμεσα προς την Ρώμη, και όταν έλαβε αρνητική απάντηση, σχολίασε πως ο αρχηγός του γνωρίζει πως να κερδίζει μία νίκη, αλλά όχι πως να την χρησιμοποιεί¹⁵⁴.

Τέλος, αναφορικά με την Μάχη των Καννών αξίζει να αναφέρουμε και κάτι άλλο. Οι επιζήσαντες Ρωμαίοι λεγεωνάριοι αντιμετωπίστηκαν τιμωρητικά από το ρωμαϊκό κράτος σαν αποδιοπομπαίοι τράγοι. Το κράτος δεν τους πλήρωσε τα πρέποντα, και μεταφέρθηκαν στην Σικελία, ουσιαστικά σαν εξόριστοι, ενώ η φήμη τους γενικά αμαυρώθηκε. Τέτοιες τιμωρητικές στάσεις της Ρώμης, και άλλες όπως ο απεχθής "αποδεκατισμός" (*decimatio*), σε αντιπαραβολή με την στάση ορισμένων προσωπικοτήτων με ισχύ, όπως εν προκειμένω ο Σκιπίων ο Αφρικανός που χρησιμοποίησε τις δυνάμεις αυτές και δοξάσθηκε στην Ζάμα, έθετε τους σπόρους για μία τομή μεταξύ της πίστης και υπακοής στο κράτος και της πίστης και του θαυμασμού σε έναν στρατηγό, κάτι που μελλοντικά θα είχε σοβαρές συνέπειες για την ίδια την συνοχή της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 215

¹⁵⁵ Robert L. O'Connell, *The Ghosts of Cannae, Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, Random House Trade Paperbacks, New York, 2010 & 2011, σελ. 169

4. Σύμμαχοι και φίλοι

Ύστερα από την Μάχη των Καννών, που αποτέλεσε ορόσημο για την συνολική στρατηγική του Αννίβα και την αναμενόμενη επιτυχία της, οι τύχες των εισβολέων άλλαξαν εξαιτίας της προσαρμογής των Ρωμαίων στα νέα δεδομένα και την εκ νέου υιοθέτηση της στρατηγικής του Φάβιου που δεν επέτρεπε στον Αννίβα να διεξάγει το είδος πολέμου που επιθυμούσε. Συν τοις άλλοις, η αποσάρθρωση της Συνομοσπονδίας της Ρώμης δεν έβαινε όσο αισιόδοξα προβλεπόταν αρχικά, ενώ η δυνατότητα της να αναγεννάται στρατιωτικά παρά το μέγεθος των καταστροφών που βίωνε, καθίστατο ενοχλητικά φανερό. Ως εκ τούτου, ο Αννίβας, αλλά και οι αρχές στην Καρχηδόνα, αποπειράθηκαν να ανοίξουν νέα πολεμικά μέτωπα, είτε με άμεση εμπλοκή των ίδιων των καρχηδονιακών δυνάμεων είτε με υποκίνηση τρίτων, ώστε η Ρώμη να βρεθεί περικυκλωμένη από εχθρούς και να αναγκαστεί να διαιρέσει τις δυνάμεις της, οπότε με όλους αυτούς τους αντιπερισπασμούς να αποδυναμωθεί έτι περισσότερο.

Το 215 π.Χ. ένα μακεδονικό πλοίο στο οποίο επέβαιναν ένας Αθηναίος απεσταλμένος του βασιλιά της Μακεδονίας και τρεις Καρχηδόνιοι, μέλη του επιτελείου του Αννίβα, συνελήφθη από τον ρωμαϊκό στόλο και αποκαλύφθηκε πως οι πρέσβεις είχαν μαζί τους ένα προσχέδιο επίσημης συνθήκης επιμαχίας ανάμεσα στον Αννίβα και τον Φίλιππο Ε΄ των Αντιγονιδών (αποκαλούμενο και "Αγαπητό όλων των Ελλήνων"), βασιλιά της Μακεδονίας. Είναι προφανές ότι αυτή η ανακάλυψη θορύβησε τους Ρωμαίους, οι οποίοι τις τελευταίες δεκαετίες βρίσκονταν σε ανταγωνισμό με τους βασιλείς της Μακεδονίας για επιρροή και έλεγχο εδαφών της Ελλάδας και της περιοχής της Ιλλυρίας. Σε γενικές γραμμές η συνθήκη αναφερόταν στην φιλία μεταξύ των Μακεδόνων και των Καρχηδονίων, και προέβλεπε την συντονισμένη στρατιωτική δράση των δύο πλευρών κατά των Ρωμαίων. Ειδικότερα, οι Μακεδόνες αναμενόταν να επέμβουν με τον στόλο τους, δυνάμει 200 πλοίων, στα ιταλικά παράλια, ελπίζοντας να αποσπάσουν ένα σημαντικό τμήμα των ρωμαϊκών δυνάμεων. Μετά την νικηφόρο έκβαση του πολέμου, οι Μακεδόνες θα εδραίωναν ανενόχλητοι την παρουσία τους στην Ιλλυρία και οι Καρχηδόνιοι θα τους συνέδραμαν στην απόπειρα τους να θέσουν υπό την κυριαρχία τους το Αιγαίο Πέλαγος. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφέρουμε πως στην συνθήκη εμπεριέχονταν εκτεταμένες διατάξεις που ρύθμιζαν τις μελλοντικές σχέσεις των συμβαλλόμενων μερών με την Ρώμη έπειτα από το πέρας του πολέμου, κάτι που καταδεικνύει πως ο Αννίβας ουδέποτε είχε ως σκοπό την ολοκληρωτική, φυσική καταστροφή της Ρώμης¹⁵⁶. Το πρόβλημα ήταν εμφανές για τους Ρωμαίους, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να ανοίξουν σε διαφορετικό γεωγραφικό χώρο μία νέα αντιπαράθεση με μία ισχυρή δύναμη όπως η Μακεδονία, χωρίς να έχουν πρώτα απαλλαγεί από τον Αννίβα και τους Καρχηδονίους. Η απειλή εξ ανατολών έπρεπε να αντιμετωπιστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μην ζημιωθούν τα ρωμαϊκά συμφέροντα στην Ιταλία και την Ισπανία όπου ο πόλεμος μαινόταν. Στο μεταξύ, οι δυνάμεις των Μακεδόνων περιορίστηκαν σε επιχειρήσεις προσπάθειας ελέγχου των ρωμαϊκών λιμένων και προγεφυρωμάτων στην Ιλλυρία, ενώ παρά το γεγονός ότι διέθεταν μεγαλύτερο στόλο στην Αδριατική Θάλασσα, τα πλοία τους ήταν μικρότερα και αρνήθηκαν να προβούν σε ναυμαχία με τις ρωμαϊκές δυνάμεις που απεστάλησαν. Οι Ρωμαίοι αποφάσισαν να παρεισφρύσουν περαιτέρω στο πολυπολικό σύστημα της Ανατολικής Μεσογείου και να πολεμήσουν τους Μακεδόνες δια αντιπροσώπου ώστε να μην δεσμεύσουν δικές τους δυνάμεις, και για τον λόγο αυτό συμάχησαν το 211 π.Χ. με την Αιτωλική Συμπολιτεία (παλαιό εχθρό του Μακεδονικού Βασιλείου, το οποίο

¹⁵⁶ Michael P. Fronda, *Hannibal : Tactics, Strategy, and Geostategy*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 250

μάλιστα είχε συμμαχήσει με την Αχαϊκή Συμπολιτεία). Η προσφορά των Ρωμαίων ήταν 25 πεντήρεις, ενώ επέτρεψαν στους Αιτωλούς να κρατήσουν τα όποια εδαφικά κέρδη θα προέκυπταν, μένοντας ικανοποιημένοι απλά με μερικά λάφυρα και την ανάσχεση του Φιλίππου. Ωστόσο, ο αντίπαλος συνασπισμός υπό την Μακεδονία και τους Αχαιούς επεβλήθη των αντιπάλων του, και απόλαυσε εδαφικά κέρδη π.χ. την κατάκτηση της Αίγινας και της Ζακύνθου. Παρά τις ρωμαϊκές αιτιάσεις προς το αντίθετο, οι Αιτωλοί αποδέχθηκαν την συνομολόγηση ειρήνης το 206, και ούτε η ενθάρρυνση για πόλεμο δια της αποστολής ρωμαϊκών πλοίων και στρατευμάτων το 205 είχε αποτέλεσμα. Πάντως, το αποτέλεσμα υπήρξε γενικά θετικό για τους Ρωμαίους, αφού τουλάχιστον δεν ενεπλάκησαν σε ανοιχτό πόλεμο με την Μακεδονία και κατόρθωσαν να διαφυλάξουν κάπως το γόητρό τους όσον αφορά τους συμμάχους τους.

Ένα άλλο πεδίο εκτός Ιταλίας στο οποίο αναμετρήθηκαν Ρωμαίοι και Καρχηδόνιοι ήταν η Σικελία, ο πρωταρχικός τόπος μετά τον Α΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, που οι Καρχηδόνιοι πάντα ήλπιζαν να θέσουν εκ νέου υπό την επιρροή και κυριαρχία τους. Το βασίλειο των Συρακουσών ήταν το μοναδικό ανεξάρτητο κράτος της νήσου, καθώς οι υπόλοιπες περιοχές τελούσαν υπό την ρωμαϊκή κυριαρχία. Όταν ο "πιστός σύμμαχος των Ρωμαίων" βασιλιάς Ιέρων Β΄ πέθανε το 215, στον θρόνο τον διαδέχθηκε ο νεαρός εγγονός του Ιερώνυμος, ο οποίος τελούσε υπό ένα συμβούλιο αντιβασιλέων και η βασιλική αυλή είχε διαιρεθεί σε φιλορωμαϊκή και φιλοκαρχηδονιακή παράταξη. Η κατάσταση περιπλέχθηκε ακόμα περισσότερο μετά την δολοφονία του Ιερώνυμου το 214 π.Χ. και το ξέσπασμα κοινωνικής αναταραχής. Η φιλοκαρχηδονιακή μερίδα υπό τους αδελφούς Επικύδη και Ιπποκράτη, κατέλαβε με 4.000 άνδρες (κυρίως λιποτάκτες του ρωμαϊκού στρατού) την πόλη των Λεοντίνων, χρησιμοποιώντας την ως βάση για επιδρομές εναντίον των Ρωμαίων. Ο τότε Ρωμαίος ύπατος Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος (Marcus Claudius Marcellus) πολιορκήσε, κατέλαβε και λεηλάτησε την πόλη, αλλά οι εναπομείναντες φιλοκαρχηδόνιοι διέφυγαν και πήραν με το μέρος τους ένα σώμα 8.000 Συρακουσίων που είχαν σταλεί να βοηθήσουν τους Ρωμαίους, επέστρεψαν στις Συρακούσες και τις κατέλαβαν. Οι μετωπικές επιθέσεις των Ρωμαίων στο λιμάνι ξεκίνησαν την άνοιξη του 213 π.Χ. και απέτυχαν παταγωδώς, καθώς η άμυνα της πόλεως βασιζόταν σε εφευρέσεις του σπουδαίου και λαμπρού Αρχιμήδη, και περιελάμβαναν καταπέλτες που εκσφενδόνιζαν λίθους και φλεγόμενα βλήματα, αρπάγες που αχρήστευαν και κατέστρεφαν τα ρωμαϊκά πλοία υψώνοντας τα πάνω από την υδάτινη επιφάνεια, ακόμη και κάτοπτρα που πυρπολούσαν τα εχθρικά σκάφη, αξιοποιώντας τις ακτίνες του ηλίου. Οι Ρωμαίοι κατέφυγαν στον αποκλεισμό της πόλεως, ενώ παράλληλα επιδίδονταν σε επιχειρήσεις εναντίον άλλων πόλεων που είχαν αποστατήσει από την εξουσία τους. Εν τω μεταξύ, η Καρχηδόνα δεν άφησε την ευκαιρία να πάει χαμένη και απέστειλε ισχυρή δύναμη 25.000 πεζών, 3.000 ιππέων και 12 ελεφάντων, υπό τον Ιμίλκωνα, η οποία αποβιβάσθηκε στην Ηράκλεια Μινώα, ενώ η κατάσταση εξισορροπήθηκε για τους Ρωμαίους αφού κατάφεραν να καταστρέψουν μία δύναμη 8.000 Συρακουσίων. Οι Ρωμαίοι διέθεταν τρεις λεγεώνες και ισάριθμες μονάδες συμμάχων, αλλά ο αποκλεισμός ήταν μάλλον εντελώς ανεπαρκής, κάτι που φάνηκε από τον ιδιαίτερα εύκολο εφοδιασμό της πόλεως από 55 καρχηδονιακά πλοία υπό τον Βομίλκα ή Βόμιλκαρ (Bomilcar), ενώ οι ίδιοι αντιμετώπιζαν προβλήματα με την τροφοδοσία τους. Μόλις το 212 π.Χ., έπειτα από προσεκτικό σχεδιασμό, οι Ρωμαίοι κατόρθωσαν να καταλάβουν μέρος της πόλης όταν προέβησαν σε αιφνιδιαστική, νυχτερινή έφοδο κατά την διάρκεια θρησκευτικής εορτής των Συρακουσίων, χωρίς όμως να κατορθώσουν να καταλάβουν τον λιμένα και την ακρόπολη της Ορτυγίας. Γενικά, ο καρχηδονιακός στρατός στην Σικελία είχε αρχίσει να υποφέρει από λοιμό. Επιπρόσθετα, ο ναύαρχος Βόμιλκαρ, που αποπειράθηκε εκ νέου να εφοδιάσει την

πόλη, διέπραξε το σφάλμα να αρνηθεί μία ναυμαχία με τους Ρωμαίους, εγκαταλείποντας την περιοχή και την δια θαλάσσης υποστήριξη των Συρακουσών, κάτι που αποκαρδίωσε τους πολιορκημένους. Τελικά, η Ορτυγία προδόθηκε από έναν Ίβηρα αξιωματικό και η πόλη των Συρακουσών λεηλατήθηκε άγρια από τους Ρωμαίους. Αξίζει να αναφερθεί πως ανάμεσα στα θύματα της ρωμαϊκής μανίας ήταν και ο ίδιος ο Αρχιμήδης. Ακολούθησε η συντριβή καρχηδονιακών δυνάμεων από τις ρωμαϊκές στην Μάχη της Ιμέρας. Ωστόσο, οι Καρχηδόνιοι συνέχιζαν τον αγώνα τους στον νότο, έχοντας ως βάση τους τον Ακράγαντα. Μία νέα δύναμη 8.000 πεζών και 3.000 Νουμίδων ελαφρών ιππέων κατέφθασε στον Ακράγαντα, αλλά η απουσία συγκροτημένης στρατιωτικής αγωγής και οι εσωτερικές έριδες υπονόμισαν την πολεμική προσπάθεια. Οι Ρωμαίοι κατήγαγαν άλλη μία σημαντική νίκη υπό τον Μάρκο Βαλέριο Λαιβίνο (Marcus Valerius Laevinus) και στη συνέχεια έσπευσαν να επιβάλλουν αδυσώπητα την εξουσία τους στις ελάχιστες πόλεις που συνέχιζαν, ακόμα και μετά τα τελευταία γεγονότα, να αντιστέκονται. Η καρχηδονιακή ελπίδα για την δημιουργία ενός νέου σταθερού πεδίου που θα απασχολούσε σε αποτελεσματικό βαθμό την ρωμαϊκή πολεμική προσπάθεια, δεσμεύοντας και καταστρέφοντας τις δυνάμεις της, και θα λειτουργούσε ως προγεφύρωμα για την αποστολή ενισχύσεων στον Αννίβα στην Ιταλία, έσβησε μαζί με το όνειρο της κατάκτησης της Σικελίας, πάγιου και παμπάλαιου στόχου της Καρχηδόνας, για την οποία η απώλεια των σικελικών της περιοχών από την Ρώμη είχε αποτελέσει μέγα όνειδος. Σχετικά με την Σικελία και τις συνέπειες αυτών των τεκταινόμενων, θα πρέπει να αναφερθεί πως ο Β΄ Καρχηδονιακός Πόλεμος είχε ως αποτέλεσμα να χαθούν και τα τελευταία ψήγματα πολιτικής ανεξαρτησίας της νήσου, αλλά και να προσανατολιστούν πλέον σε σημαντικό βαθμό οι εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της προς την Ιταλία¹⁵⁷.

---

¹⁵⁷ M.I. Finley, *A History of Sicily, Ancient Sicily to the Arab Conquest*, Chatto & Windus Ltd, London, 1968, σελ. 119

5. Ο πόλεμος στην Ισπανία

Η Ισπανία υπήρξε το δεύτερο σημαντικότερο πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ Ρωμαίων και Καρχηδονίων κατά τον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, μετά την ίδια την Ιταλία. Το γεγονός αυτό δεν προκαλεί έκπληξη καθώς, όπως είναι γνωστό, η Ιβηρική Χερσόνησος ήταν ο τόπος όπου στήθηκε η “Αυτοκρατορία των Βαρκιδών” και λειτουργούσε κατεξοχήν ως η κύρια οικονομική και στρατιωτική βάση επί της οποίας οικοδομήθηκε η αναγέννηση της ισχύος της Καρχηδόνας και η μετατροπή της σε δύναμη με εκτεταμένες χερσαίες αυτοκρατορικές κτήσεις και βλέψεις. Εντούτοις, ο κύριος ρόλος της Ισπανίας ως θεάτρου επιχειρήσεων στην στρατηγική σκέψη των Ρωμαίων, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια του πολέμου, ήταν ο αγώνας της παρεμπόδισης των καρχηδονιακών δυνάμεων της Ισπανίας να ενωθούν με αυτές του Αννίβα στην Ιταλία, δηλαδή η διακοπή των γραμμών επικοινωνιών μεταξύ των δύο πολεμικών θεάτρων, κάτι που θα καθιστούσε αδύνατη την αποστολή ενισχύσεων και τον ανεφοδιασμό του Αννίβα από την βάση του στο εχθρικό έδαφος που έπρεπε να επιχειρεί. Αργότερα, οι ρωμαϊκοί στρατηγικοί στόχοι όσον αφορά την Ισπανία θα επεκτείνονταν, και πλέον ο αντικειμενικός τους σκοπός θα γινόταν η οικειοποίηση της καρχηδονιακής βάσης ισχύος στην περιοχή και ο πλήρης εξοβελισμός των Καρχηδονίων από την Ιβηρική Χερσόνησο, μία εξέλιξη που θυμίζει τις φιλόδοξες ρωμαϊκές επιδιώξεις για την Σικελία κατά τον Α΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο. Επιπλέον, στα πεδία των μαχών της Ισπανίας αναδείχθηκε η μεγαλύτερη προσωπικότητα και ο σπουδαιότερος στρατηγός των Ρωμαίων της εποχής, ο Σκιπίων ο Αφρικανός, ο οποίος έμελλε να αναδειχθεί στην νέμεση του Αννίβα.

Όταν ο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων πληροφορήθηκε την ταχεία πορεία του Αννίβα στην Γαλατία και απέτυχε να τον συναντήσει στον ποταμό Ροδανό, ο ύπατος που ταξίδευε για να αναλάβει δράση στην Ισπανία, κατάλαβε τον τελικό προορισμό του Αννίβα και επέστρεψε εσπευσμένα στην Ιταλία για να αναλάβει την υπεράσπιση της βόρειας Ιταλίας. Παρ’ όλα αυτά απέστειλε τον αδελφό του Γναίο Κορνήλιο Σκιπίωνα (Gnaeus Cornelius Scipio) στην Ισπανία με δύο λεγεώνες και αντίστοιχες συμμαχικές δυνάμεις, γύρω στις 25.000 άνδρες. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί, ότι χαρακτηριστικό των εντολών διοίκησης που έδινε το ρωμαϊκό κράτος στους απεσταλμένους στις διάφορες περιοχές που αποτελούσαν θέατρα σημαντικών επιχειρήσεων όπως η Ισπανία, ήταν πως επεκτείνονταν για μερικά έτη, ώστε οι διοικητές να έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν μακροπρόθεσμες στρατηγικές¹⁵⁸. Ο Γναίος Σκιπίων είχε μερικές πρώιμες νίκες επί των δυνάμεων που είχε αφήσει πίσω ο Αννίβας κατά την πορεία του (αιχμαλωτίζοντας μάλιστα τον διοικητή τους Άνωνα) αλλά και επί του Ασδρούβα Βάρκα, αρχηγού των καρχηδονιακών δυνάμεων της Ιβηρικής, και ο τελευταίος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις επιχειρήσεις του στις περιοχές βόρεια του ποταμού Έβρου. Παράλληλα, ο Γναίος εγκατέστησε την βάση επιχειρήσεων του στην παραλιακή πόλη Ταρρακών ή Τάρρακο (Tarraco), η οποία θα μετεξελισσόταν στο σημαντικότερο ρωμαϊκό κέντρο βορείως του Έβρου. Στις αρχές του 217 οι Ρωμαίοι διεξάγωντας αιφνιδιαστική επίθεση κατήγαγαν νέα νίκη επί των Καρχηδονίων του Ασδρούβα, οι οποίοι ενισχυμένοι από 40 πλοία είχαν δημιουργήσει βάση στο δέλτα του Έβρου, και στην συνέχεια προέβησαν σε ναυτικές επιδρομές νότια της Νέας Καρχηδόνας και στην νήσο Εβουσό (με τα 35 πλοία που είχαν διατεθεί κυρίως από την σύμμαχο Μασσαλία). Ένας κεντρικής σημασίας παράγοντας που όφειλαν να λαμβάνουν συνεχώς υπόψιν στους υπολογισμούς τους τόσο οι Ρωμαίοι και οι Καρχηδόνιοι, ήταν οι πολυάριθμες φυλές της Ιβηρικής, είτε υποταγμένες σε μία από τις δύο

¹⁵⁸ Peter Edwell, *War Abroad : Spain, Sicily, Macedon, Africa*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 321

ηγεμονικές δυνάμεις είτε ανεξάρτητες, καθώς οι νίκες και οι ήττες των Ρωμαίων και των Καρχηδονίων επιδρούσαν στο γόητρο και την επιρροή που ασκούσαν σε αυτές τις φυλές, των οποίων η αφοσίωση ήταν τουλάχιστον αναξιόπιστη, και μία αλλαγή συμμαχιών μπορούσε να έχει καταλυτικά αποτελέσματα στην ισορροπία δυνάμεων της Ιβηρικής. Εν τω μεταξύ, οι δυσκολίες για τον Ασδρούβα συνεχίστηκαν, αφού απέτυχε το σχέδιο του να επιτεθεί στους Ρωμαίους ενώ μάχονταν με μία τοπική φυλή, αντίθετα, κατ'εντολήν του Γναίου, Κελτίβηρες εισέβαλαν στα καρχηδονιακά εδάφη. Η Ρώμη θέλοντας να εκμεταλλευθεί στο έπακρον τις δυσχέρειες του Ασδρούβα Βάρκα, απέστειλε τον Πόπλιο Σκιπίωνα με *imperium* να ενώσει τις δυνάμεις του με του αδελφού του. Ο Πόπλιος ορίστηκε ως ο διοικητής των ναυτικών δυνάμεων και ο Γναίος των χερσαίων δυνάμεων. Επίσης, την περίοδο που ο Ασδρούβας αντιμετώπιζε την εξεγερθείσα φυλή των Ταρτησίων (*Tartessii*) στα νοτιοδυτικά, οι αρχές στην Καρχηδόνα τον διέταξαν να εκστρατεύσει στην Ιταλία, να ενώσει τις δυνάμεις του με του αδελφού του, κάτι που θα είχε αρνητικές συνέπειες για την αποτελεσματική καρχηδονιακή εξουσία στην Ισπανία, όπως προειδοποίησε και ο ίδιος. Επιπρόσθετα, η αποτροπή μίας τέτοιας ενέργειας ήταν ο πρωταρχικός στόχος των ρωμαϊκών δυνάμεων που είχαν σταλεί στην χερσόνησο. Ακολούθησε, στις αρχές του 215, η ρωμαϊκή πολιορκία της Ιβήρας, της σημαντικότερης πόλης στην περιοχή του Έβρου, και εν συνεχεία η Μάχη της Ιβήρας, κατά την οποία οι ρωμαϊκές δυνάμεις κατατρόπωσαν τις καρχηδονιακές δυνάμεις. Το καρχηδονιακό κέντρο αποτελούνταν από Ισπανούς πεζούς, στα αριστερά είχαν τοποθετηθεί Λίβυοι και άλλοι μισθοφόροι, στα δεξιά βρίσκονταν οι Καρχηδόνιοι, ενώ στις δύο άκρες υπήρχε το ιππικό και πολεμικοί ελέφαντες. Οι Ρωμαίοι κατάφεραν να διασπάσουν το καρχηδονιακό κέντρο και υπερκέρασαν τις πλευρές της καρχηδονιακής παράταξης, εμποδίζοντας έτσι την πορεία του Ασδρούβα προς τον Αννίβα. Όλα θα άλλαζαν όμως το 211 π.Χ. όταν οι δύο αδελφοί Σκιπίωνες αποφάσισαν να θέσουν ένα οριστικό τέλος στον πόλεμο, αντιμετωπίζοντας τις καρχηδονιακές στρατιές που δρούσαν στην Ιβηρική. Για τον σκοπό αυτό διαίρεσαν τις δυνάμεις τους, με τον Πόπλιο να σκοπεύει να αναμετρηθεί με τον Ασδρούβα Υιό του Γίσγωνα (*Hasdrubal Gisgo / Gisgo*) και τον Μάγωνα Βάρκα (ο οποίος είχε σταλεί στην Ισπανία), και τον Γναίο να αντιμετωπίζει τον Ασδρούβα Βάρκα. Ωστόσο, ο Ασδρούβας Γίσγων εξαγόρασε 20.000 Κελτίβηρες που είχε στρατολογήσει ο Γναίος, και ο τελευταίος αναγκάστηκε από τις περιστάσεις να υποχωρήσει. Ταυτόχρονα, ο Πόπλιος, που προσπάθησε να αποτρέψει εχθρικές ενισχύσεις, αποκλείστηκε από τους Καρχηδόνιους και σκοτώθηκε στην μάχη. Την ίδια μοίρα είχε και ο Γναίος, όταν οι ενωμένες καρχηδονιακές στρατιές επιτέθηκαν εναντίον του. Μετά την τραγική ρωμαϊκή ήττα, οι περιοχές που απέμειναν υπό τον έλεγχο του Λεύκιου Μάρκιου (*Lucius Marcius*) και των εναπομεινουσών δυνάμεων των Σκιπίωνων, ήταν μία μικρή ακτογραμμή βόρεια του Έβρου. Φαίνεται ότι οι Καρχηδόνιοι διέθεταν ακόμα μεγαλύτερη επιρροή στους τοπικούς πληθυσμούς, γνώριζαν καλύτερα την περιοχή και λειτουργούσαν αποτελεσματικότερα σε βάθος χρόνου¹⁵⁹.

Στα τέλη του 210 π.Χ. ο Γάιος Κλαύδιος Νέρων (*Gaius Claudius Nero*) που είχε αποσταλεί από την Σύγκλητο με ενισχύσεις ως διοικητής της Ισπανίας και είχε κάνει εξαιρετικό έργο όσον αφορά την επανεδραίωση της ρωμαϊκής κυριαρχίας, αντικαταστάθηκε από τον Πόπλιο Κορνήλιο Σκιπίωνα, τον μετέπειτα αποκαλούμενο Αφρικανό τον Πρεσβύτερο (*Publius Cornelius Scipio Africanus Maior*), τον νεαρό υιό του ύπατου Πόπλιου Σκιπίωνα, ο οποίος αποτελούσε ήδη βετεράνο του πολέμου έχοντας επιβιώσει από τις μάχες στον Τικίνο, τον

---

¹⁵⁹ Ιωάννης Κωτούλας, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 56

Τρεβία και τις Κάννες. Με τις πρόσθετες ενισχύσεις οι ρωμαϊκές δυνάμεις στις αρχές του 209 π.Χ. έφθαναν τις 28.000 πεζούς και 3.000 ιππείς, μία σημαντική δύναμη, που όμως υπολείπταν αριθμητικά των καρχηδονιακών δυνάμεων, οι οποίες στρατολογούσαν συνεχώς από τον εγχώριο πληθυσμό, και είχαν λάβει την μορφή τριών ξεχωριστών στρατιών υπό τον Ασδρούβα Βάρκα, τον Μάγωνα Βάρκα και τον Ασδρούβα Γίσιωνα. Το θετικό ήταν πως οι εν λόγω στρατιές ήταν διασκορπισμένες σε διαφορετικές περιοχές της Ιβηρικής και συχνά απασχολούνταν με την κατάπνιξη εξεγέρσεων τοπικών φυλών. Ο Σκιπίων από νωρίς διέγινωσε ένα βασικό πρόβλημα της ρωμαϊκής παρουσίας σε συνάρτηση με την αποτελεσματική αντιμετώπιση των Καρχηδονίων, και δεν ήταν άλλο από την ίδια την γεωγραφική περιοχή που καταλάμβαναν. Αυτό είχε καταστεί εμφανές με το τραγικό τέλος του πατέρα και του θείου του, οι οποίοι αν και ήλεγχαν τις περιοχές τους, όταν επεδίωξαν την αποφασιστική σύγκρουση με τους Καρχηδονίους, αναγκάστηκαν να εκστρατεύσουν εν μέσω εχθρικών περιοχών πολύ μακριά από τις δικές τους βάσεις επιχειρήσεων, μία μοιραία επιλογή. Αν ο Σκιπίων ήθελε αποφασιστικά αποτελέσματα θα έπρεπε να επεκτείνει την ρωμαϊκή κυριαρχία αποκτώντας ερείσματα στον νότο της χερσονήσου. Η ιδέα αυτή, μαζί με τις επιτυχίες στην πράξη που ακολούθησαν, οδήγησε σταδιακά στην επέκταση των ρωμαϊκών σχεδιασμών περί εξοβελισμού των Καρχηδονίων, έως τότε δευτερεύοντος στόχου, και κατάκτησης της Ιβηρικής, ένα πιο μακρόπνοο σχέδιο. Επιπλέον, οι προετοιμασίες του Σκιπίωνα για την αναμέτρηση με τους Καρχηδονίους δεν περιορίζονταν αυστηρά σε στρατιωτικό επίπεδο. Ο Σκιπίων είχε μελετήσει προσεκτικά τις ευαίσθητες πολιτικές συνθήκες υπό τις οποίες λάμβανε χώρα ο ισπανικός πόλεμος. Συνειδητοποίησε άμεσα πως για μία πραγματική επικράτηση επί των Καρχηδονίων θα έπρεπε να κερδίσει την ειλικρινή αφοσίωση των συμμάχων του, κάτι που θα είχε πολλές θετικές συνέπειες π.χ. την καθυσύχαση του αναφορικά με την ασφάλεια των γραμμών επικοινωνιών του. Για τον λόγο αυτό φρόντισε πολύ για την ανάπτυξη των σχέσεων του με φίλα προσκείμενες φυλές¹⁶⁰. Επίσης, σε αντίθεση με άλλους Ρωμαίους στρατηγούς, είχε κατανοήσει από πολύ νωρίς την μεγάλη αξία των πληροφοριών, τις οποίες και αξιοποιούσε στο έπακρον¹⁶¹.

Το 209 ο Σκιπίων συνέλαβε και αποφάσισε να εκτελέσει ένα ιδιαίτερα τολμηρό σχέδιο μεν, καλά υπολογισμένο εκ μέρους του δε. Ο αντικειμενικός του σκοπός ήταν η κατάκτηση της Νέας Καρχηδόνας. Οι λόγοι που θα ενδείκνυτο ένα τόσο παράτολμο και επικίνδυνο εγχείρημα ήταν αρκετοί. Η καρχηδονιακή πρωτεύουσα της Ισπανίας αποτελούσε την σημαντικότερη λογιστική βάση των Βαρκιδών, καθώς εκεί φυλάττονταν το θησαυροφυλάκιο των κερδών που προέκυπταν από τις ιβηρικές κτήσεις, ενώ με την κατάκτηση της εγγύς περιοχής, ο Σκιπίων θα είχε πρόσβαση σε πλούσια ορυχεία και μεταλλεία αργύρου και άλλων πολύτιμων μετάλλων. Με την κυρίευση της πόλης και των θησαυρών της η πολεμική προσπάθεια των Καρχηδονίων θα ζημιωνόταν σημαντικά π.χ. με την μείωση της ικανότητας τους να πληρώνουν τους μισθοφόρους τους. Επιπρόσθετα, στην Νέα Καρχηδόνα κρατούνταν ως όμηροι μέλη αριστοκρατικών οικογενειών των τοπικών λαών, ώστε με αυτόν τον τρόπο να εξασφαλίζεται η πίστη και αφοσίωση των φυλών τους στους Καρχηδόνιους. Το κεφάλαιο σε πολιτική επιρροή που θα αποκόμιζε ο Σκιπίων από την απελευθέρωση τους (ή ομηρείας από τον ίδιο!) ήταν προφανές. Γενικότερα, το πλήγμα σε επίπεδο διεθνούς γοήτρου και ηθικού φρονήματος που θα δεχόταν η Καρχηδόνα με την απώλεια της ιβηρικής πρωτεύουσας της θα ήταν τεράστιο. Συν τοις άλλοις, ο Σκιπίων είχε πληροφορηθεί πως οι

¹⁶⁰ Φυσικά, πολέμησε κιόλας εναντίον φυλών π.χ. στην Μάχη του Ποταμού Έβρου το 206.

¹⁶¹ Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 84

καρχηδόνιοι στρατηγοί με τους στρατούς τους έλειπαν μακριά από την πόλη, ο Ασδρούβας στην κεντρική Ισπανία, ο Μάγων στην νοτιοδυτική Ισπανία και ο Ασδρούβας Γίσιων στην Λουσιτανία (σημερινή Πορτογαλία και μέρος της Ισπανίας). Την άμυνα της πόλεως είχε αναλάβει μία φρουρά 1.000 πολεμιστών υπό κάποιον Μάγωνα, συνεπικουρούμενη από μία πολιτοφυλακή 2.000 ανδρών (ελάχιστες δυνάμεις αναλογικά με την σημασία της πόλεως!). Οι Ρωμαίοι διέθεσαν 25.000 πεζούς και 2.500 ιππείς για την επιχείρηση, ενώ κινητοποιήθηκαν και οι ναυτικές δυνάμεις που διέθετε η Ρώμη στα ιβηρικά ύδατα. Με μία ριψοκίνδυνη και εντυπωσιακά αστραπιαία πορεία, ο Σκιπίων κατέφθασε έμπροσθεν των τειχών της πόλης, και βάσει του σχεδίου για συντονισμένη δράση, αφίχθη και ο στόλος υπό τον Γάιο Λαίλιο (Gaius Laelius). Η τοποθεσία της πόλεως παρουσίαζε ενδιαφέρον, καθώς ήταν χτισμένη επάνω σε έναν λόφο μίας χερσονήσου γύρω από την οποία σχηματιζόταν ένας μικρός κόλπος και η σύνδεση της με την κυρίως ξηρά ήταν μέσω μίας στενής λωρίδας – διαδρόμου γης. Η πόλη περιτριγυριζόταν από θάλασσα στα ανατολικά και τα νότια, και από μία ρηχή λιμνοθάλασσα στα βόρεια. Οι πρώτες προσπάθειες του Σκιπίωνα να καταλάβει την πόλη με έφοδο απέτυχαν, μάλιστα οι υπερασπιστές της πόλης διενήργησαν έξοδο κατά την οποία πολέμησαν σκληρά, παρά τις απώλειες που είχαν. Τελικά, αποφάσισε να διεξαγάγει ταυτόχρονες, συντονισμένες επιθέσεις από όλες τις πλευρές, ο κυρίως στρατός από την μεριά της ξηράς, ο στόλος από την θάλασσα, και μία επίλεκτη ομάδα 500 ανδρών πέρασε κρυφά από την ρηχή λίμνη και με σκάλες αναρριχήθηκαν στα βόρεια τείχη, που ήταν ουσιαστικά αφύλαχτα εξαιτίας της αναγκαστικής διάσπασης των δυνάμεων της μικρής φρουράς που δεχόταν ταυτόχρονες επιθέσεις. Η κατάκτηση της Νέας Καρχηδόνας (μάλλον στα τέλη της άνοιξης) δεν ήταν απλά ένα πλήγμα στο κύρος των Καρχηδονίων, αλλά είχε και απτά, θετικά αποτελέσματα για τους Ρωμαίους. Από την Ταρρακώνα έως την Νέα Καρχηδόνα ο Σκιπίων είχε εδραιώσει την κυριαρχία του, αποκόποντας την δίοδο για μία ενδεχόμενη απόπειρα των καρχηδονιακών στρατιών να προστρέξουν στην Ιταλία προς ενίσχυση του Αννίβα, και κατείχε πλέον μία σημαντική βάση επιχειρήσεων που του προσέφερε την δυνατότητα να οργανώσει πολεμικές εκστρατείες προς τον νότο και την ενδοχώρα. Επιπλέον, αυτήν την περίοδο ο Σκιπίων εξόπλισε τους στρατιώτες του με νέα όπλα και παράλληλα άρχισε να θέτει σε εφαρμογή το μεγαλόπνοο πρόγραμμα καινοτομιών του αναφορικά με τον στρατό, εκπαιδύοντας το στράτευμα του σε νέες τακτικές μάχης που έδιναν έμφαση στους τακτικούς ελιγμούς, ώστε να αυξηθεί η ευελιξία και η μαχητική αποτελεσματικότητα, και η δράση των μανίπουλων να γίνει σχεδόν αυτόνομη. Ο Σκιπίων είχε ως στόχο να διορθώσει τις τακτικές αδυναμίες του ρωμαϊκού στρατού (που ο ίδιος είχε βιώσει π.χ. στις Κάννες), και ίσως δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε πως η επανάσταση που επέφερε στις τακτικές μεθόδους έκαναν δυνατές τις μετέπειτα νίκες του επί των Καρχηδονίων και τον κατέταξαν ανάμεσα στους μεγαλύτερους στρατηγούς του κόσμου¹⁶².

Το 208 π.Χ. ο Σκιπίων εισχώρησε στις περιοχές που ελέγχονταν από τον εχθρό ελπίζοντας να εντοπίσει, να απομονώσει και να αντιμετωπίσει κάποια από τις στρατιές. Η έρευνα του καρποφόρησε όταν συνάντησε τον στρατό του Ασδρούβα Βάρκα κοντά στην πολίχνη Βαίκουλα. Ο Ασδρούβας, που είχε φέρει τον στρατό του στην περιοχή αναμένοντας την συνάντηση με τις άλλες δύο καρχηδονιακές στρατιές για να ενώσουν τις δυνάμεις τους, ξαφνιάσθηκε από την παρουσία του Σκιπίωνα και οδήγησε τους άνδρες του στην κορυφή ενός λόφου, κοντά στον σημερινό ποταμό Γουαδαλκιβίρ (Guadalquivir), τον οποίο χώριζαν από την πεδιάδα πλατώματα με απότομο και ανώμαλο έδαφος. Ο Σκιπίων καθυστέρησε την

---

¹⁶² Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 100

επίθεση για δύο ημέρες φοβούμενος την ξαφνική εμφάνιση των δύο άλλων καρχηδονιακών στρατών, πράγμα που σήμαινε ότι θα υστερούσε αριθμητικά κατά πολύ. Τελικά, αποφάσισε να επιτεθεί, αφού έστειλε μερικές κοόρτες να φυλούν τα περάσματα σε περίπτωση που εμφανίζονταν οι άλλες εχθρικές δυνάμεις. Ο Ασδρούβας ήταν διχασμένος, καθώς καλούνταν να υπερασπισθεί την θέση του, όμως επιθυμούσε βασικά να υποχωρήσει, σώζοντας τις δυνάμεις του για μία μελλοντική μάχη υπό τους δικούς του όρους. Για τον λόγο αυτό οργάνωσε γρήγορα την άμυνα με σκοπό να κερδίσει χρόνο, μήπως και προλάβαιναν να καταφθάσουν οι σύμμαχοι του, ενώ ταυτόχρονα προετοίμαζε την υποχώρηση του. Το τέχνασμα του Σκιπίωνα να κρατήσει καθηλωμένους τους αντιπάλους του με κατά μέτωπον εφόδους, ενώ ο ίδιος και ο Λαίλιος επικεφαλής δύο δυνάμεων επιτίθονταν από διαφορετικά σημεία, δεξιά και αριστερά του λόφου, φάνηκε στην αρχή να έχει αποτελέσματα, αλλά η κατάληξη ήταν να διαφύγει από την πίσω μεριά του υψώματος ο Ασδρούβας με τους θησαυρούς, τους ελέφαντες και το μεγαλύτερο μέρος του στρατού του ανέπαφο, κατευθυνόμενος προς τα Πυρηναία, με τελικό προορισμό την Ιταλία. Ύστερα από αυτήν την εξέλιξη, οι Καρχηδόνιοι στρατηγοί αποφάσισαν να ενωθούν οι στρατοί τους υπό τον Ασδρούβα Γίσγων, ο οποίος θα κατέφευγε στο εσωτερικό της χώρας αποφεύγοντας ανοιχτές συγκρούσεις με τους Ρωμαίους και ο Μάγων Βάρκας θα μετέβαινε στις Βαλεαρίδες Νήσους για περαιτέρω στρατολόγηση μισθοφόρων. Παράλληλα, θα διεξάγονταν επιχειρήσεις υποστήριξης φίλα προσκείμενων ισπανικών φυλών και τιμωρίας εχθρικών φυλών από 3.000 ελαφρούς ιππείς υπό τον Νουμίδη πρίγκηπα Μασσινίσα.

Το τελειωτικό πλήγμα στην καρχηδονιακή εξουσία στην Ιβηρική θα δινόταν από τον Σκιπίωνα το 206 π.Χ με την Μάχη της Ιλίπας. Ο νέος Καρχηδόνιος διοικητής Άννων κατέφθασε με ενισχύσεις τις οποίες προσέθεσε στις δυνάμεις του Ασδρούβα Γίσγωνα. Συνολικά 70.000 πεζοί, 4.000 ιππείς και 32 ελέφαντες θα αντιπαρατίθονταν με τους 45.000 πεζούς και 3.000 ιππείς του Σκιπίωνα. Τα προεόρτια της μεγάλης σύγκρουσης είχαν λάβει την μορφή αψιμαχιών όταν ο Μάρκος Σιλανός (Marcus Silanus) εντόπισε τα καρχηδονιακά στρατόπεδα εν μέσω αναγνωριστικής αποστολής. Ο Σκιπίων φρόντισε με περίτεχνο τρόπο να δημιουργήσει την νίκη του πριν καν δώσει την μάχη. Οι αντίπαλοι στρατοί ήταν έτοιμοι για μία μάχη που συνεχώς αναβαλλόταν, καθώς κάθε ημέρα παρατάσσονταν για μάχη, οι ώρες περνούσαν και τελικά αποσύρονταν. Ωστόσο, την παραμονή της πραγματικής μάχης ο Σκιπίων έδωσε εντολή οι στρατιώτες να είναι αναπαυμένοι και να έχουν γευματίσει νωρίτερα το πρωί αφού νωρίτερα θα παρατάσσονταν και για μάχη. Εκείνη την ημέρα οι Καρχηδόνιοι, σε αντίθεση με τους Ρωμαίους, όχι απλά ήταν απροετοίμαστοι, αλλά αντίκρυσαν και μία διαφοροποιημένη ρωμαϊκή παράταξη σε σχέση με αυτήν των προηγούμενων ημερών, καθώς το βαρύ ρωμαϊκό πεζικό είχε τοποθετηθεί στα άκρα με το ελαφρύ ιππικό από πίσω και στα πλάγια, ενώ στο κέντρο ήταν οι Ισπανοί σύμμαχοι. Οι τελευταίοι είχαν εντολή να προελάσουν σταθερά αλλά αργά. Το αποτέλεσμα ήταν το ρωμαϊκό πεζικό να φθάσει πρώτο στον αντίπαλο και να τον πλήξει στα άκρα, ακολούθησαν οι Ισπανοί από μπροστά, ενώ η διπλή υπερκέραση ολοκληρώθηκε με την επίθεση του ιππικού στα μετόπισθεν, οδηγώντας στην συντριβή των Καρχηδονίων.

Οι "Κάννες" της Ισπανίας σηματοδότησαν το τέλος της εξουσίας της Καρχηδόνας στην Ιβηρική, με τις όποιες πολυεπίπεδες συνέπειες που προέκυψαν για την συνέχιση της καρχηδονιακής πολεμικής προσπάθειας. Ίσως όμως το σημαντικότερο στοιχείο είναι ότι από τα πεδία των μαχών της Ισπανίας αναδείχθηκε επιτέλους ένας Ρωμαίος στρατηγός που είχε την ικανότητα να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον Αννίβα επί ίσοις όροις. Για την ιστορία, η αποτελεσματική επιβολή της ρωμαϊκής κυριαρχίας στην Ιβηρική Χερσόνησο θα ολοκληρωνόταν τουλάχιστον έναν αιώνα αργότερα.

6. Ο Αννίβας αναδιπλώνεται

Οι επιπτώσεις της πανωλεθρίας των Καννών στην ρωμαϊκή άρχουσα τάξη ήταν πρόσκαιρες και λειτούργησαν μονάχα ως παράγοντας που ατσάλωσε ακόμη περισσότερο την Ρώμη στον αγώνα της για απόλυτη επικράτηση επί του μισητού εχθρού. Η επάνοδος του Φάβιου Μάξιμου στην εξουσία σηματοδότησε μία νέα περίοδο κατά την οποία η ρωμαϊκή ηγεσία με προσεκτικές κινήσεις και συντονισμένες ενέργειες θα εξαπέλυε μία αντεπίθεση που το στρατηγικό και ιδεολογικό της στίγμα θα ήταν ο ολοκληρωτικός πόλεμος. Την επαύριο κιάλας των Καννών τα μέτρα ασφαλείας αυξήθηκαν, νέες λεγεώνες στρατολογήθηκαν, το όριο ηλικίας των στρατευσίμων μειώθηκε, ενώ ανάμεσα στους στρατολογημένους συγκαταλέγονταν 8.000 δούλοι, οι οποίοι κέρδισαν την υπόσχεση πως θα απελευθερώνονταν (αν επιζούσαν!), και 6.000 κατάδικοι φυλακών. Η σημασία όμως της νέας ρωμαϊκής δυναμικής δεν έγκειται μόνο στην κλασική ικανότητα του ρωμαϊκού κράτους να αντικαθιστά τις απώλειες που υφίστατο σε ανθρώπινο δυναμικό αλλά στην αλλαγή της αντίληψης για την κατάλληλη πολεμική δράση ενάντια στον Αννίβα. Ο Φάβιος εφάρμοσε ουσιαστικά μία στρατηγική εξουθένωσης σε συνδυασμό με έμμεση προσέγγιση. Οι κινήσεις του στρατού του Αννίβα θα έπρεπε να παρακολουθούνται στενά και ο εχθρός να μην βρίσκει ηρεμία από τις ρωμαϊκές δυνάμεις οι οποίες θα έπρεπε να είναι πάντα παρούσες, ωστόσο η επιδίωξη επαφής με τις εχθρικές δυνάμεις θα έπρεπε να περιορίζεται στο επίπεδο επιδρομών και αψιμαχιών. Η ανοιχτή μάχη ήταν αυτό που επεδίωκε ο Αννίβας, καθώς ήταν το πεδίο όπου είχε το απόλυτο πλεονέκτημα, ο Φάβιος το γνώριζε και ήθελε να του το στερήσει αποφεύγοντας έτσι τα δυνατά σημεία του εχθρού και γλυτώνοντας από φθορά τις φίλιες δυνάμεις. Η οικονομία, τα τρόφιμα και οτιδήποτε αφορούσε την λογιστική βάση και το σύστημα επιμελητείας του Αννίβα θα έπρεπε να "χτυπηθεί", είτε με την συστηματική παρενόχληση των γραμμών επικοινωνιών και ανεφοδιασμού του είτε με την τακτική της "καμμένης γης", καθώς ό,τι δεν μπορούσε να κατέχει ο ρωμαϊκός στρατός δεν θα έπρεπε να επιτραπεί η απόκτησή του από τον Αννίβα. Ακόμη, η επιφυλακτική στάση που τηρήθηκε σχετικά με τις όποιες συγκρούσεις με τον καρχηδονιακό στρατό εισβολής, δεν εφαρμόστηκε αναφορικά με πόλεις και κοινότητες που είχαν συμμαχήσει με τον εχθρό, κατά των οποίων οι Ρωμαίοι προέβησαν σε ανελέητες εκστρατείες για την τιμωρία και την επανάκτησή τους.

Εν τω μεταξύ, η μαζική αποστασία πολλών συμμαχικών πόλεων και κοινοτήτων που συντάραξε την Ρωμαϊκή Συνομοσπονδία στον απόηχο των Καννών, σε περιοχές της νοτίου Ιταλίας, όπως η Καμπανία, η Απουλία, η Λευκανία, οι Χώρες των Σαμνιτών και των Βρουττίων, ήταν μία υπόθεση ανησυχητικά σοβαρή αλλά και έως έναν βαθμό παραπλανητική. Η Ετρουρία, η Ουμβρία, το Πικηνόν (ή Πικεντίνη) και άλλες περιοχές βόρεια και γύρω από το Λάτιο είχαν παραμείνει πιστές και η Ρώμη είχε κατορθώσει να διατηρήσει υπό τον έλεγχο της μία γεωγραφικά συμπαγή περιοχή, η οποία της διασφάλιζε την απρόσκοπτη λειτουργία των γραμμών επικοινωνιών της και αποτελούσε τροχοπέδη σε μία ενδεχόμενη απόπειρα αποστολής ενισχύσεων στον Αννίβα από τον βορρά. Η Ρώμη, ακόμα, διέθετε κάτι που έλειπε από τους Καρχηδονίους, και αυτό ήταν «*staying power*» στην Ιταλία. Μάλιστα, η ισχύς του ρωμαϊκού συστήματος συμμαχιών έγκειτο στην οργάνωση του για την διεξαγωγή πολέμου, όπου κάθε μέλος ήταν υποχρεωμένο να συνδράμει την Ρώμη στρατιωτικά εάν δεχόταν επίθεση, επομένως κατά προέκταση όσοι αποφάσιζαν να αποσχιστούν δεν θα είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο την Ρώμη, αλλά και τους συμμαχούς

της¹⁶³. Επιπλέον, η πίστη και αφοσίωση των διαφόρων πόλεων και κοινοτήτων ήταν ρευστές, είτε αυτές παρέμεναν στο πλευρό της Ρώμης είτε προσχωρούσαν στον Αννίβα, συνάρτηση παραγόντων που δεν ενέπνεαν αίσθηση σιγουριάς στον εκάστοτε επικυρίαρχο, καθώς βασιζόνταν κυρίως σε εσωτερικές διαμάχες και προσωπικές αντιζηλίες των τοπικών αριστοκρατικών ελίτ π.χ. αν μία ηγεμονεύουσα αριστοκρατική οικογένεια αντλούσε την ισχύ της από την φιλία της Ρώμης, ήταν πολύ πιθανόν η "θιγμένη" αριστοκρατική οικογένεια να επιζητήσει την φιλία του Αννίβα¹⁶⁴. Φυσικά, τέτοια περιστατικά μπορούν κάλλιστα να προκύπτουν από άλλες αιτίες π.χ. η δυσαρέσκεια για την απώλεια της ανεξαρτησίας από την Ρώμη, η μη ταύτιση και αντίδραση απέναντι στον λατινικό πολιτισμό, η παραδοσιακή έχθρα κ.α. Πάντως, η κατάσταση αυτή και οι συχνές εναλλαγές "στρατοπέδου" πόλεων και κοινοτήτων εξαιτίας προδοσίας, εμφύλιας σύρραξης κ.τ.λ. θύμιζε σε μεγάλο βαθμό την αντίστοιχη κατάσταση που επικρατούσε στην Σικελία κατά τον Α΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο.

Ο Αννίβας, λοιπόν, δέχθηκε καίριο πλήγμα στην στρατηγική του από τον Φάβιο και την νέα αντίληψη που εκείνος εκπροσωπούσε ως προς την αντιμετώπιση του, και του αρνούσαν την μεγάλη αποφασιστική μάχη που επιζητούσε διακαώς. Ωστόσο, ακόμα και η απόκτηση νέων συμμάχων, παρά τον πρώτο ενθουσιασμό, δεν απέφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα καθώς, αφενός οι Ρωμαίοι συνέχιζαν να διαθέτουν συμμάχους από τους οποίους αντλούσαν πόρους, αφετέρου οι συμμαχίες αυτές επέφεραν πρόσθετα βάρη για τον Αννίβα με αρνητικές επιπτώσεις στην στρατηγική του. Οι συμφωνίες στις οποίες προέβαινε ο Αννίβας με τους συμμάχους περιείχαν, βέβαια, ιδιαίτερες ρήτρες ανάλογα με τον εκάστοτε σύμμαχο, είχαν όμως και κάποια κοινά στοιχεία, τα οποία αφορούσαν την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας των πόλεων και κοινοτήτων, οι οποίες θα αυτοκυβερνούσαν, δηλαδή δεν θα δέχονταν Καρχηδόνιο διοικητή, δεν θα πλήρωναν φόρους – εισφορές στους Καρχηδониούς, ούτε θα υποχρεούνταν σε παροχή στρατιωτών και στρατιωτική δράση. Η πολιτική αυτή ήταν ελκυστική για την εισροή συμμάχων, όμως πέρα από τρόφιμα ο Αννίβας είχε ανάγκη και από πρόσθετους άνδρες για να στελεχώσουν τον στρατό του, και αριθμητικά η συμμαχική συνεισφορά ήταν ανεπαρκής. Συν τοις άλλοις, με τις διάφορες συμφωνίες ο Αννίβας δεσμευόταν για την προστασία των συμμάχων του, οι οποίοι έμπαιναν, όπως είναι ευνόητο, στο στόχαστρο των Ρωμαίων. Αντί να έχει την ευχέρεια να χαράσσει ανεξάρτητη στρατηγική, ο Αννίβας αναλωνόταν προσπαθώντας να βοηθήσει συμμάχους για να μην τους χάσει, όμως ο στρατός του δεν ήταν αρκετά μεγάλος ώστε να είναι ικανός να συντρέχει σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα. Επιπρόσθετα, οι πολύτιμοι αριθμοί του Αννίβα, που ως φαίνεται δεν πολλαπλασιάζονταν, μειώνονταν περαιτέρω από την ανάγκη φύλαξης κατακτημένων εχθρικών πόλεων και κοινοτήτων. Αντίθετα, η όλη κατάσταση φαίνεται πως ευνοούσε την στρατηγική των Ρωμαίων, οι οποίοι έσπευδαν να καταλάβουν τις πόλεις και κοινότητες που είχαν αποστατήσει. Παρ'όλα αυτά, είναι δεδομένο πως ο Αννίβας χειριζόταν με δεξιοτεχνία το σύστημα ανταποδόσεων – προνομίων και τιμωριών για την εξεύρεση και διατήρηση συμμάχων, ωστόσο δεν είναι ξεκάθαρο αν ο στόχος του ήταν απλά και μόνο να στερήσει

---

¹⁶³ Louis Rawlings, *The War in Italy, 218-203*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 311

¹⁶⁴ Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage, Southern Italy during the Second Punic War*, Cambridge University Press, Cambridge (U.K.) & New York, 2010, σελ. 33

ανθρώπινο δυναμικό και πόρους από την Ρώμη ή εάν επεδίωκε πραγματικά την δημιουργία και εδραίωση ενός αντίπαλου δικτύου συμμαχιών με ιταλικά κράτη¹⁶⁵.

Την υπό εξέταση περίοδο ο στρατός του Αννίβα βρισκόταν σχεδόν διαρκώς εν κινήσει, είτε λεηλατώντας την εύφορη και πλούσια Καμπανία, αποκτώντας πολυτίμες προμήθειες αλλά και λάφυρα, είτε προστρέχοντας σε βοήθεια συμμάχων, ενώ το κυνηγητό με τους Ρωμαίους, που προσπαθούσαν να περιορίσουν τον εδαφικό έλεγχο του Αννίβα, ήταν ασταμάτητο. Μία λεπτομερής αναφορά και περιγραφή της πληθώρας των συγκρούσεων που έλαβαν χώρα θα ήταν άνευ ιδιαίτερης σημασίας, καθώς αυτές αν και πολυάριθμες, ήταν στην πλειοψηφία τους μάχες χαμηλής εντάσεως και περιορισμένων στρατηγικών σκοπών, αρκετές από αυτές απλές αψιμαχίες και ενέδρες, ορισμένες φορές βέβαια με θεαματικά αποτελέσματα όπως μία ενέδρα κοντά στην Βενούσια (Venusia) το 208 π.Χ. που στοίχησε την ζωή στον, για πέμπτη φορά ύπατο, Μάρκελλο, τον εκπορθητή των Συρακουσών, και τον τότε συνάδελφό του Τίτο Κουίνκτιο Κρισπίνο (Titus Quinctius Crispinus), ο οποίος πέθανε αργότερα από τα τραύματά του. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί η λειτουργία της ρωμαϊκής προπαγανδιστικής παράδοσης που όπως ο Αννίβας ταυτιζόταν με τον Ηρακλή, στις μάχες με τον Μάρκελλο, ο τελευταίος ταυτιζόταν με τον θεό Άρη¹⁶⁶. Η επίδοση του Αννίβα σε αυτές τις προκλήσεις ήταν ιδιαίτερα υψηλή, δεδομένων μάλιστα των δυσμενών συνθηκών που αντιμετώπιζε, χωρίς όμως η πλάστιγγα να γέρνει πάντα υπέρ του. Χαρακτηριστικά, ο Αννίβας κατόρθωσε να καταλάβει, έστω και προσωρινά, το στρατηγικής σημασίας Κασιλίνο (Casilinum) που ήλεγχε τις διόδους μεταξύ Καμπανίας και Λατίου, κατέστρεψε την Νουκερία (Nuceria Alfaterna), αλλά απέτυχε τρεις φορές να καταλάβει την Νόλα (Nola), ενώ η Μάχη του Κανούσιου (Canusium) το 209, παρά τις σοβαρές απώλειες και για τους δύο εμπλεκόμενους, δεν είχε κάποιο ξεκάθαρο αποτέλεσμα. Πέραν τούτων, παρά την μεγαλύτερη επιτυχία που απολάμβαναν οι Ρωμαίοι, σε σχέση με τον Αννίβα, σε επίπεδο στρατηγικής, ο Αννίβας παρέμενε η αδιαφιλονίκητη στρατιωτική μεγαλοφυΐα του πολέμου. Η στρατηγική της εκμηδένισης, προσφιλής στον Αννίβα που επεδίωκε την διεξαγωγή αποφασιστικής μάχης για την εξόντωση του αντιπάλου του, ήταν ιδιαιτέρως δύσκολο να εφαρμοσθεί όταν το αντίπαλο μέρος της διαμάχης ακολουθούσε αντίστροφη πολιτική, ωστόσο όσες φορές δόθηκε η ευκαιρία στον Αννίβα να παρασύρει απρόσεκτους Ρωμαίους στρατηγούς σε μάχη, απέδωσε τα δέοντα. Κλασική απόδειξη του ισχυρισμού αυτού είναι οι δύο μάχες κοντά στην Ερδονέα (Herdonea), η πρώτη το 212 και η δεύτερη το 210 π.Χ., κατά τις οποίες ο Αννίβας κατέστρεψε τις στρατιωτικές δυνάμεις του πραιίτωνα Γναίου Φούλβιου Φλάκκου (Gnaeus Fulvius Flaccus) και του ανθύπατου Γναίου Φούλβιου Κεντούμαλου (Gnaeus Fulvius Centumalus) αντίστοιχα. Επιπλέον, ο πολυμήχανος Αννίβας δεν στερήθηκε τεχνασμάτων για να πετύχει τους σκοπούς του, και ανεξάρτητα της τελικής επιτυχίας ή αποτυχίας τους, καταμαρτυρούν το εύρος των ικανοτήτων και το πλήθος των μεθόδων που μετερχόταν αυτή η σπουδαία και λαμπρή προσωπικότητα. Ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ο τρόπος που διέφυγε των ρωμαϊκών δυνάμεων και εξήλθε του *ager Falernus* (της γης της Καμπανίας), όταν εν μέσω νυκτός τοποθέτησε δαδιά στα κέρατα 2.000 βοοειδών και τα οδήγησε προς το ρωμαϊκό στρατόπεδο, ξεγελώντας τους Ρωμαίους να πιστέψουν πως δέχονταν επίθεση και η ρωμαϊκή δύναμη που φρουρούσε το

---

¹⁶⁵ Kathryn Lomas, *Rome, Latins, and Italians in the Second Punic War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 344

¹⁶⁶ Claire Stocks, *The Roman Hannibal, Remembering the Enemy in Silius Italicus' Punica*, Liverpool University Press, Liverpool, 2014, σελ. 149

στενό πέρασμα εγκατέλειψε την θέση της, επιτρέποντας στον Αννίβα να ξεφύγει, η δημιουργία ψεύτικου στρατοπέδου (ορισμένες σκηνές και φωτιές) ενώ ο ίδιος και ο στρατός του είχαν φύγει από το Γερούνιο και κατευθύνονταν στις Κάννες, η χρησιμοποίηση του δαχτυλιδιού – σφραγίδας του Μάρκελλου σε εντολές, η πλαστογράφηση γραμμάτων κ.α. Είδαμε λοιπόν, ότι ο Αννίβας σε επίπεδο τακτικής και επιχειρησιακής τέχνης παρέμενε πάντα το ίδιο οξυδερκής και θανάσιμος, και αναμφίβολα, ως ηγέτης γνώριζε πως και πότε έπρεπε να μετατρέπεται σε λέοντα για να τρομάζει τους λύκους αλλά και πως και πότε όφειλε να μετατραπεί σε αλεπού ώστε να αποφύγει τις παγίδες¹⁶⁷. Όμως, αυτά τα χρόνια απέβησαν καθοριστικά για την τελική αποτυχία της πολεμικής προσπάθειας στην Ιταλία, ιδιαίτερα η υπόθεση της Καμπανίας όπως θα φανεί στην συνέχεια. Ο λόγος ήταν ότι η εντυπωσιακή σταδιοδρομία του Αννίβα αποτελούσε ουσιαστικά μία υπερεπέκταση ενώπιον μίας υπερβολικής, αζεπέραστης ρωμαϊκής ισχύος¹⁶⁸.

Καθ'όλη την διάρκεια του αγώνα Ρωμαίων και Καρχηδονίων μία διαρκής αγωνία υπέβοσκε, που δεν ήταν άλλη από το ενδεχόμενο αποστολής ενισχύσεων στον Αννίβα. Η βόρεια διαδρομή θεωρούνταν πλέον μη ιδιαίτερος πιθανή, τουλάχιστον έτσι φαινόταν, λόγω του ελέγχου που απολάμβαναν οι Ρωμαίοι, ειδικά στην κεντρική Ιταλία. Ωστόσο, με μεγάλο μέρος της νοτίου Ιταλίας να έχει ανοιχτά επαναστατήσει, αυξανόταν ο κίνδυνος να καταφθάσουν με ασφάλεια ενισχύσεις από την Καρχηδόνα. Η αναζήτηση και κατοχή ενός καλού λιμένα προς τούτο ήταν ύψιστης σημασίας για τους Καρχηδονίους αλλά η ανεύρεση δύσκολη π.χ. μία καλή περίπτωση ήταν η ελληνική Νεάπολη που διέθετε σπουδαίο λιμάνι, αλλά δυστυχώς για τους Καρχηδονίους παρέμεινε πιστή στην Ρώμη και αντιστάθηκε αποτελεσματικά όταν ο Αννίβας την πολιορκήσε στα τέλη του 216. Εν τω μεταξύ, εκτός από το πρόβλημα της ασφαλούς διαπεραίωσης των δυνάμεων από την Αφρική στην Ιταλία, υφίσταντο και άλλα προσκόμματα, καθώς οι αρχές στην Καρχηδόνα υπολόγιζαν να αποστείλουν ενισχύσεις όχι μόνο στην Ιταλία αλλά και στην Ισπανία, μάλιστα φαίνεται πως η σημασία της Ιβηρικής, ως η νέα οικονομική και στρατιωτική βάση της αυτοκρατορίας, σε συνδυασμό με την ευκολότερη πρόσβαση συγκριτικά με την Ιταλία όπου προφανώς οι ρωμαϊκές δυνάμεις υπερτερούσαν, οδήγησε στην απόφαση να δοθεί έμφαση σε αυτό το θέατρο επιχειρήσεων. Ένας άλλος λόγος, πέραν των πρακτικών δυσκολιών, για την σχετική υποβάθμιση του ιταλικού μετώπου ήταν ίσως η έλλειψη συχνής επικοινωνίας με τον Αννίβα και η αντίληψη ότι η εκεί πολεμική προσπάθεια έβαινε ικανοποιητικά. Επιπρόσθετα, υπήρχαν αντιπολιτευόμενες δυνάμεις στην καρχηδονιακή Γερουσία, που υποστήριζαν τον τερματισμό του πολέμου και την ειρήνευση με την Ρώμη, μία διαίρεση στην πολιτική εξουσία, χαρακτηριστική της έλλειψης ομοψυχίας των Καρχηδονίων εν αντιθέσει με τους Ρωμαίους. Από την λίγη βοήθεια που κατέφθασε για τον Αννίβα ήταν οι ενισχύσεις που αποβιβάστηκαν στην πόλη των Επιζεφύριων Λοκρών (είχε συμμαχήσει με τον Αννίβα) το 215 π.Χ. Θα πρέπει, όμως, να αναφέρουμε ότι ακόμα και η Ρώμη αντιμετώπισε κάποια στιγμή προβλήματα τέτοιας φύσεως, αφού το 209 πολλές λατινικές πόλεις διακήρυξαν από κοινού ότι, εκ των πραγμάτων, αδυνατούσαν πλέον να τηρήσουν τις υποχρεώσεις τους για στρατιωτική ενίσχυση της Ρώμης. Πάντως, μία καλή ευκαιρία για την απόκτηση ενός σημαντικού λιμένα από τους Καρχηδονίους για τις επιχειρήσεις τους, προέκυψε το 214 π.Χ.

---

¹⁶⁷ Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας, Η Τέχνη της Εξουσίας*, (Μετάφραση : Ελένη Γκαγκάτσιου), Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008, σελ. 129

¹⁶⁸ Robert L. O'Connell, *The Ghosts of Cannae, Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, Random House Trade Paperbacks, New York, 2010 & 2011, σελ. 193

όταν εκπρόσωποι της ελληνικής πόλης του Τάραντα ενημέρωσαν τον Αννίβα για την πρόθεση τους να αποστατήσουν από την Ρώμη εάν κατέφθανε με τον στρατό του έξω από τα τείχη της πόλης. Όταν όμως έφθασε ο Αννίβας, η πόλη, υπό την εξουσία ενισχυμένης ρωμαϊκής φρουράς, δεν εξεγέρθηκε. Το 212 π.Χ. μία ομάδα Ελλήνων αριστοκρατών του Τάραντα (ίσως και με υποκίνηση του βασιλείου της Μακεδονίας) προσέγγισε εκ νέου τον Αννίβα, αναφορικά με την παράδοση της πόλεως, και κατέληξαν σε συμφωνία. Ο Τάρας θα διατηρούσε την αυτονομία του, χωρίς να του επιβληθούν καρχηδονιακά στρατεύματα και αξιωματούχοι. Με τέχνασμα αντιμετώπισθηκε η ρωμαϊκή φρουρά, που υποχρεώθηκε να καταφύγει στην ακρόπολη, και 10.000 στρατιώτες του Αννίβα εισήλθαν στην πόλη. Ο Αννίβας προέβη στην καταστροφή οχυρωματικών έργων ώστε να ελέγξει αποτελεσματικά το λιμάνι, κάτι που όμως δεν κατέστη εφικτό, όπως ούτε και ο έλεγχος της ακρόπολης. Οι ρωμαϊκές δυνάμεις που εστάλησαν από την ελληνική πόλη Μεταπόντιο για να ανακαταλάβουν τον Τάραντα απέτυχαν, μάλιστα το ίδιο το Μεταπόντιο επαναστάτησε. Το τέλος ωστόσο, δεν υπήρξε αίσιο, καθώς το 209 η πόλη προδόθηκε από μία δύναμη Βρουττίων. Ο Τάραντας υπέστη την μοίρα των Συρακουσών, αφού πολλοί σφαγιάστηκαν (συμπεριλαμβανομένων των Βρουττίων προδοτών), πολλοί εξανδραποδήθηκαν, ενώ η πόλη λεηλατήθηκε και οι πολιορκητές καταλήστευσαν τους θησαυρούς και τα έργα τέχνης της.

Το σημαντικότερο "τρόπαιο" του Αννίβα, έπειτα από τον θρίαμβο του στις Κάννες, ήταν η συμμαχία με την Καπύη (Capua) της Καμπανίας, πόλη με αίγλη και πλούτο, η οποία θεωρούνταν, μετά την Ρώμη, η δεύτερη σημαντικότερη πόλη της Ιταλίας, και στην ρωμαϊκή λογοτεχνική παράδοση είχε την φήμη ενός τόπου χλιδής, ηθικής διαφθοράς και παρακμής¹⁶⁹. Η συμφωνία στην οποία προχώρησε ο Αννίβας με την Καπύη ήταν πανομοιότυπη με αυτές των υπόλοιπων συμμάχων (αυτονομία, όχι καρχηδονιακή διοίκηση κ.τ.λ.), με την εξαίρεση ότι στην περίπτωση αυτή ο Αννίβας υπέθαλψε τις φιλοδοξίες της άρχουσας αριστοκρατίας της πόλης, η Καπύη να εκθρονίσει την Ρώμη ως ουσιαστική πρωτεύουσα πόλη της Ιταλίας. Το όνειρο αυτό ίσως θα μπορούσε να υλοποιηθεί μελλοντικά, μετά το πέρας του πολέμου, όταν η Ρώμη θα είχε συντριβεί και αποδυναμωθεί, και η Καπύη θα μπορούσε να καταστεί πρώτη δύναμη μεταξύ μίας χαλαρής συμμαχίας ιταλικών κρατών, φυσικά, πάντα υπό την αιγίδα και την καθοδήγηση της Καρχηδόνας. Η υπεράσπιση και σωτηρία της Καπύης από την τιμωρητική εκστρατεία της Ρώμης θα αναδεικνυόταν στον μεγαλύτερο άθλο που είχε να φέρει εις πέρας ο Αννίβας αυτήν την περίοδο της ιταλικής του περιπέτειας και θα αποτελούσε την τελευταία δοκιμασία αναφορικά με την αντοχή των συμμαχιών του, την επιρροή, την κυριαρχία, και γενικά την τελική επιτυχία του εγχειρήματος του. Μετά την αποστασία της Καπύης, η αντίδραση της Ρώμης ήταν άμεση. Το 212 π.Χ. οι δύο ύπατοι, Άππιος Κλαύδιος Πούλχρος ή Πουλχέριος (Appius Claudius Pulcher) και Κόιντος Φούλβιος Φλάκκος (Quintus Fulvius Flaccus), με τις δύο υπατικές στρατιές τους (τέσσερις λεγεώνες), εξεστράτευσαν στην Καμπανία ρημάζοντας τα πάντα στο πέρασμά τους, προσπαθώντας να πλήξουν την τροφοδοσία και τον γενικότερο εφοδιασμό της Καπύης. Στο αίτημα των πολιτών της Καπύης για βοήθεια, ο Αννίβας, που βρισκόταν στον Τάραντα, απέστειλε ένα σώμα 2.000 ιππέων και ορισμένους αξιωματικούς, που μαζί με μερικούς Καμπανούς ιπείς παρενοχλούσαν τους Ρωμαίους έως την άφιξη του Αννίβα. Η απόπειρα του Αννίβα να επιβάλλει μία νέα "Μάχη των Καννών" απέτυχε, καθώς οι ύπατοι επέδειξαν αυτοσυγκράτηση και απομακρύνθηκαν από την πολιορκούμενη πόλη σε αντίθετες κατευθύνσεις, γνωρίζοντας πως μόνο έναν μπορούσε να ακολουθήσει ο Αννίβας. Ο Αννίβας

---

¹⁶⁹ Claire Stocks, *The Roman Hannibal, Remembering the Enemy in Silius Italicus' Punica*, Liverpool University Press, Liverpool, 2014, σελ. 135

επέλεξε τον Άππιο Κλαύδιο, αλλά τεχνηέντως ο ύπατος τον οδηγούσε σε κύκλους χωρίς να προσφέρει μάχη και τελικά και οι δύο υπατικές στρατιές επέστρεψαν στην πόλη, όπου μαζί τους ενώθηκε άλλη μία στρατιά δύο λεγεώνων υπό τον Κλαύδιο Νέρωνα (πρίν αποσταλεί στην Ισπανία), και η πολιορκία εντάθηκε με κατασκευή τάφρου και τείχους για τον πλήρη αποκλεισμό της πόλεως. Οι επιτυχημένες έξοδοι των Καμπανών ιππέων σταμάτησαν το 211 π.Χ. όταν οι Ρωμαίοι εφάρμοσαν την ιδέα ενός κεντυρίωνα, του Κόϊντου Ναίβιου (Quintus Naevius), ο οποίος πρότεινε οι Ρωμαίοι ιππείς να μεταφέρουν μαζί τους επίλεκτους ψιλούς, οι οποίοι θα αφίππευαν και θα υποστήριζαν τους ιππείς όταν θα αντιμετώπιζαν το καμπανικό ιππικό. Στο μεταξύ, ο πληθυσμός της Καπύης λιμοκτονούσε. Ο Αννίβας μαζί με επίλεκτα σώματα στρατού προήλασε από την Γη των Βρουττίων προς την Καπύη, αλλά καθώς οι Ρωμαίοι αρνήθηκαν να δώσουν μάχη, συνεννοήθηκε με τους πολιορκημένους για μία συντονισμένη επίθεση. Η προσπάθεια των κατοίκων της Καπύης δεν έφερε αποτέλεσμα, ενώ μία ομάδα Ισπανών στρατιωτών του Αννίβα μαζί με τρεις ελέφαντες, αν και κατάφεραν να διασπάσουν τις ρωμαϊκές γραμμές και να απειλήσουν το στρατόπεδο του Φλάκκου, τελικά αποκρούστηκαν. Πέραν όλων των άλλων, η ερήμωση της υπαίθρου της γύρω περιοχής που προκάλεσαν οι Ρωμαίοι, είχε αρνητικές συνέπειες για την τροφοδοσία των Καρχηδονίων. Ωστόσο, ο Αννίβας δεν είχε παραιτηθεί του σκοπού του. Έλαβε την εντυπωσιακή απόφαση να τολμήσει ό,τι δεν έκανε μετά τις Κάννες, και προήλασε προς την Ρώμη, διεξάγοντας ψυχολογικό πόλεμο με την ελπίδα ότι ο φόβος που θα προκαλούσε στην Ρώμη, θα την εξανάγκαζε να λύσει την πολιορκία της Καπύης, αποσύροντας τις δυνάμεις της προς υπεράσπιση της ίδιας. Πράγματι, ο ρωμαϊκός λαός πανικοβλήθηκε, όμως η ρωμαϊκή ηγεσία δεν πτοήθηκε, αντιλαμβανόμενη το κόλπο, και έτσι, η πολιορκία της Καπύης συνεχίστηκε. Η μοίρα της καμπανικής πολιτείας είχε πλέον σφραγιστεί. Η πόλη κατακτήθηκε, από την άρχουσα τάξη της όσοι δεν αυτοκτόνησαν, εκτελέστηκαν, οι πολίτες πωλήθηκαν ως δούλοι και οι γαίες της απαλλοτριώθηκαν, κηρυσσόμενες *ager publicus*.

Το 207 π.Χ. συντελέστηκε η τελευταία αναλαμπή για τον καρχηδονιακό αγώνα, όταν αφίχθη στην Ιταλία με στρατό (οι πολυπόθητες ενισχύσεις) ο Ασδρούβας Βάρκας, που είχε διαφύγει από τις δυνάμεις του Σκιπίωνα κατά την Μάχη της Βαίκουλας. Ο Ασδρούβας πολιορκήσε αρχικά την Πλακεντία, αλλά λόγω της σθεναρής αντίστασης της πόλης και της επιθυμίας του να ενισχύσει τον αδελφό του, κινήθηκε προς τα νότια, προκαλώντας αναστάτωση στην Ρώμη, που έστειλε αμέσως δύο στρατιές, η μία υπό τον ύπατο Μάρκο Λίβιο Δρούσο Σαλινάτωρ (Marcus Livius Drusus Salinator), για να αποτρέψει πάσει θυσία την κάθοδο και ένωση του Ασδρούβα με τον Αννίβα. Για κακή τύχη των αδελφών Βαρκιδών το μήνυμα που απέστειλε ο Ασδρούβας στον Αννίβα και όριζε ως σημείο συνάντησης την αδριατική ακτογραμμή, νότια του Αρίμινου, υπέπεσε στα χέρια των Ρωμαίων, με αποτέλεσμα ο δεύτερος να αγνοεί τις κινήσεις του πρώτου. Παράλληλα, και ο έτερος ύπατος, ο Κλαύδιος Νέρων, ο οποίος βρισκόταν εκείνη την περίοδο στην κεντρική Ιταλία (μάλιστα ήταν στρατοπεδευμένος κοντά σε καρχηδονιακές δυνάμεις και άφησε πίσω του το στρατόπεδο να μοιάζει ωςάν να χρησιμοποιείται ακόμα, δηλαδή το ίδιο τέχνασμα με τον Αννίβα, για παραπλάνηση του αντιπάλου), με μία αστραπιαία πορεία προς τα βόρεια, ένωσε τις δυνάμεις του με τις άλλες δύο ρωμαϊκές στρατιές. Η μάχη δόθηκε κοντά στον ποταμό Μέταυρο (Metaurus), όπου ο Ασδρούβας είχε καταφύγει σε έναν λόφο ώστε να εποπτεύει τις διαβάσεις του ποταμού. Οι Ρωμαίοι επιζητούσαν την σύγκρουση, βασιζόμενοι στις υπέρτερες αριθμητικά δυνάμεις τους. Οι τρεις στρατιές αναπτύχθηκαν ισομερώς, με την πλειοψηφία του ιππικού να βρίσκεται στο αριστερό άκρο. Ο Ασδρούβας έθεσε τους αξιόμαχους Ίβηρες στα δεξιά της παράταξης και τους Γαλάτες στα αριστερά, ενώ στο κέντρο τοποθετήθηκαν οι Ιταλοί σύμμαχοι. Επίσης, μπροστά από το πεζικό τοποθετήθηκαν δέκα

ελέφαντες και οι ιππείς διαμόρφωναν τα άκρα. Στην αρχή, οι ελέφαντες προσέφεραν το πλεονέκτημα στους Καρχηδονίους, μέχρι που τράπηκαν σε φυγή. Εν τω μεταξύ, η θέση του Νέρωνα στα δεξιά της ρωμαϊκής παράταξης, ήταν δυσχερής καθώς υπήρχαν φυσικά εμπόδια ανάμεσα σε αυτόν και τους Γαλάτες. Έτσι, έλαβε την εντυπωσιακή απόφαση να διαιρέσει τις δυνάμεις του και επικεφαλής των μισών ανδρών του κατευθύνθηκε πίσω από την ρωμαϊκή παράταξη και επιτέθηκε στην δεξιά πτέρυγα της καρχηδονιακής παράταξης. Οι Ισπανοί πλέον δέχονταν επιθέσεις από μπροστά αλλά και από τα πλάγια, και η πίεση που δέχθηκαν ήταν τόσο μεγάλη που αποσύρθηκαν προς το κέντρο της παράταξης, προκαλώντας σύγχυση. Ο ρωμαϊκός κλοιός έσφιγγε ακόμη περισσότερο με τις επιθέσεις έμπροσθεν και πλαγίως να συνεχίζονται, ενώ ο Νέρων διενεργούσε τώρα επιθέσεις στα μετόπισθεν. Παράλληλα, το ρωμαϊκό ιππικό κατανίκησε το καρχηδονιακό ιππικό, και η υποχώρηση και ήττα των Καρχηδονίων κατέστη δεδομένη. Ο ίδιος ο Ασδρούβας διαβλέποντας πως όλα είχαν χαθεί, αυτοκτόνησε (σύμφωνα με άλλη εκδοχή σκοτώθηκε στην μάχη). Ο Αννίβας πληροφορήθηκε την τραγική μοίρα του αδελφού του όταν οι Ρωμαίοι πέταξαν το κομμένο κεφάλι του στο στρατόπεδό του.

Παραταύτα, και ο μικρότερος αδελφός του Αννίβα, ο Μάγων Βάρκας, προέβη σε μία τελευταία απόπειρα ενίσχυσης του αδελφού του. Το 205 π.Χ. αποβιβάσθηκε στις ακτές της Λιγουρίας, στην βορειοδυτική Ιταλία, με δύναμη 12.000 πεζών και 2.000 ιππέων, ενώ αργότερα έλαβε πρόσθετες ενισχύσεις 6.000 πεζών, 800 ιππέων και επτά ελεφάντων. Ωστόσο, η γεωγραφική απόσταση που χώριζε τους δύο αδελφούς ήταν τεράστια, δεν προσφερόταν για συντονισμένη δράση και για να συναντηθούν θα έπρεπε να διανύσουν περιοχές υπό την εξουσία του εχθρού. Ο Μάγων έδρασε επί δύο έτη στην βόρεια Ιταλία, αποσπώντας υπολογίσιμες ρωμαϊκές δυνάμεις από το νότιο θέατρο επιχειρήσεων. Το 203 π.Χ. συγκρούσθηκε με τους Ρωμαίους στην περιοχή των Ισούβρων, οι Καρχηδόνιοι ηττήθηκαν και ο ίδιος τραυματίσθηκε σοβαρά, αφήνοντας την τελευταία του πνοή ενώ ταξίδευε για την Καρχηδόνα, όπου οι αρχές τον είχαν ανακαλέσει. Βέβαια, για την Ρώμη, ύστερα από την κατάκτηση της καρχηδονιακής Ισπανίας και την ανάδειξη των ικανοτήτων και της προσωπικότητας του νεαρού Σκιπίωνα, η αποσόβηση της απειλής του Μάγωνα και ο εξοβελισμός του Αννίβα από την νότια Ιταλία είχαν, ως έναν βαθμό, περιέλθει σε δεύτερη μοίρα, καθώς πιο φιλόδοξοι στόχοι άρχισαν να μονοπωλούν το ενδιαφέρον της Συγκλήτου¹⁷⁰.

Ο Αννίβας είχε καταφύγει στην Γη των Βρουττίων, την νοτιότερη περιοχή της Ιταλικής Χερσονήσου. Αναμφισβήτητα, και παρά τις διθυραμβικές του επιτυχίες όλα αυτά τα 16 συναπτά έτη που πολεμούσε στην Ιταλία, θα πρέπει να είχε πλέον συνειδητοποιήσει πλήρως την αποτυχία των στρατηγικών στόχων της μεγαλειώδους και περιπετειώδους ιταλικής εκστρατείας του. Η ανάκληση του στην μητρόπολη Καρχηδόνα ήταν απλά θέμα χρόνου. Όταν όμως θα συνέβαινε θα ήταν υπό τις πλέον δυσμενείς συνθήκες, αφού η ίδια η πατρίδα του βρισκόταν ήδη σε κατάσταση πολιορκίας.

---

¹⁷⁰ Klaus Zimmermann, *Roman Strategy and Aims in the Second Punic War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 293

7. Η απόφαση στην Αφρική

Όταν ο Σκιπίων ανέλαβε το αξίωμα της υπατείας, παρά το νεαρό της ηλικίας του, είχε ήδη ξεκαθαρίσει την πρόθεση του να τεθεί επικεφαλής μίας ισχυρής δύναμης που θα εισέβαλε στην Αφρική και θα τελείωνε τον πόλεμο με ρωμαϊκή νίκη. Οι αντιδράσεις που δέχθηκε από μερίδα της Συγκλήτου ήταν έντονες, ιδιαίτερα από τον Φάβιο, και αφορούσαν κατά κύριο λόγο το παράτολμο του εγχειρήματος την ίδια στιγμή που ο Αννίβας με τον στρατό του βρισκόταν ακόμα στην Ιταλία, και ίσως εμπειρείχε και ψήγματα ζηλοφθονίας απέναντι στον νεαρό επιτυχημένο στρατηγό. Η στρατηγική του Φάβιου μπορεί να είχε αποδειχθεί συνετή και ιδανική για την ανάσχεση και τον περιορισμό του Αννίβα, αλλά σε αυτήν την φάση του πολέμου χρειαζόταν μία πιο άμεση προσέγγιση για την απόκτηση αποφασιστικών αποτελεσμάτων. Για τον Σκιπίωνα, έναν από τους μεγαλύτερους στρατηγιστές της Ρώμης, ο πόλεμος και η χρήση στρατιωτικής βίας που συνεπαγόταν, δεν ήταν παρά το μέσο για την επίτευξη του στόχου, ο οποίος έγκειτο στους υψηλούς πολιτικούς αντικειμενικούς σκοπούς για τους οποίους εξ ορισμού διεξάγονται οι πόλεμοι¹⁷¹. Η άποψη λοιπόν, του Σκιπίωνα, ήταν πως εάν του επιτρεπόταν να μεταφέρει τον πόλεμο στην Αφρική, η αντεπίθεση και οι καταστροφές που θα υπέμενε η πατρίδα του εχθρού, που μέχρι τώρα είχε μείνει αλώβητη, θα ασκούσε αποτελεσματική πίεση στην εχθρική ηγεσία να συνθηκολογήσει, και ταυτόχρονα θα παρέσυρε τον Αννίβα να αποχωρήσει επιτέλους από την Ιταλία προς υπεράσπιση της πάτριος γης. Παρά τις όποιες αντιρρήσεις και ενστάσεις, η Σύγκλητος απεφάνθη ότι οι υπατικές επαρχίες (provinciae, υπό την έννοια των χώρων επιχειρησιακής ευθύνης) για το έτος 205 π.Χ θα ήταν η νότιος Ιταλία και η Σικελία. Προφανώς, η επιλογή δεν ήταν τυχαία. Την νότιο Ιταλία και τις επιχειρήσεις εναντίον του Αννίβα στην Χώρα των Βρουττίων θα αναλάμβανε, εκ των πραγμάτων, ο Πόπλιος Λικίνιος Κράσσο (Publius Licinius Crassus), ο έτερος ύπατος της χρονιάς που έφερε παράλληλα και το αξίωμα του pontifex maximus, το ανώτατο ιερατικό αξίωμα της Ρώμης, και κατά την παράδοση, και για θρησκευτικούς λόγους, δεν επιτρεπόταν να απομακρυνθεί από την Ιταλική Χερσόνησο. Επομένως, την Σικελία θα αναλάμβανε ο ίδιος ο Σκιπίων, δηλαδή τον κατάλληλο τόπο για την προετοιμασία μίας απόβασης και εισβολής στην βόρειο Αφρική. Τα προσκόμματα όμως που συνάντησε ο Σκιπίων από τους πολιτικούς αντιπάλους και αντιζήλους του ήταν διάφορα, συμπεριλαμβανομένου του περιορισμού στις δυνάμεις που θα του διατίθονταν και την απαγόρευση κανονικής στρατολόγησης. Δυστυχώς, μόνο κατά προσέγγιση γνωρίζουμε τον αριθμό των δυνάμεων, ο οποίος κυμαινόταν από 10.000 έως 16.000 για το πεζικό, 1.600 έως 2.200 για το ιππικό, ορισμένους συμμάχους, περίπου 7.600 εθελοντές, με τον συνολικό αριθμό να υπολογίζεται στους 25-35.000 άνδρες. Το σημαντικό στοιχείο εδώ, είναι ότι τον πυρήνα της εκστρατευτικής δύναμης του Σκιπίωνα αποτελούσαν οι δύο λεγεώνες των Καννών, που τώρα ονομάζονταν πέμπτη (V) και έκτη (VI), μία δύναμη περίπου 6.200 πεζών και 300 ιππέων, στις οποίες έγιναν κάποιες μετατροπές όσον αφορά την σύνθεση τους από τον Σκιπίωνα. Η εκστρατεία όμως δεν ξεκίνησε αμέσως, αντίθετα ο Σκιπίων διέθεσε έναν ολόκληρο χρόνο για την λογιστική οργάνωση της επιχείρησης, αλλά και την κατάλληλη εκπαίδευση των στρατιωτών του στις τακτικές και μεθόδους μάχης που ο ίδιος είχε τελειοποιήσει στα πεδία των μαχών της Ισπανίας. Σύν τοις άλλοις, οι εθελοντές χρειάζονταν ούτως ή άλλως εκπαίδευση, αλλά το ίδιο και οι λεγεωνάριοι, αφού μετά από αρκετά χρόνια θα αντιμετώπιζαν εκ νέου τον εχθρό σε μεγάλη, ανοιχτή μάχη, ενώ στην Σικελία οι

¹⁷¹ Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 240

συγκρούσεις με τον εχθρό είχαν περισσότερο τον χαρακτήρα επιδρομών και πολιορκιών. Βεβαίως, τα εμπόδια για τον Σκιπίωνα δεν είχαν τελειώσει. Η αφορμή προέκυψε με την άγρια λεηλασία, τα έκτροπα και τα εγκλήματα εναντίον πολιτών από Ρωμαίους διοικητές του κατά την κατάληψη των Επιζεφύριων Λοκρών, όπου ακόμα και οι ίδιοι οι Ρωμαίοι συγκρούστηκαν μεταξύ τους για λάφυρα. Έπειτα από τα δίκαια αιτήματα των κατοίκων της άτυχης πόλης, αλλά και τις επίβουλες παρακινήσεις εχθρών του Σκιπίωνα που έσπευσαν να τον κακολογήσουν, στάλθηκε επιτροπή διερεύνησης στην Σικελία. Αυτή η αποστολή όμως, ευνόησε τελικά τον Σκιπίωνα, καθώς η παρουσία των εκπροσώπων της Συγκλήτου συνοδεύθηκε από εντυπωσιακά γυμνάσια του στρατού του Σκιπίωνα, αναδεικνύοντας την ικανότητα τους σε ελιγμούς και ευελιξία και αποδεικνύοντας την ετοιμότητα τους. Η αποστολή του Σκιπίωνα ξεκινούσε.

Ο Γάϊος Λαίλιος, επικεφαλής τριάντα πλοίων, προέβη σε αναγνωριστική επιχείρηση στις βορειοαφρικανικές ακτές, που συνοδεύθηκε από επιδρομές. Ο σκοπός ήταν η πρόκληση φόβου στην καρχηδονιακή επικράτεια, η συλλογή πληροφοριών, και το κυριότερο, η επικοινωνία με τα νουμιδικά βασίλεια της περιοχής. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε πως ο Σκιπίων, ήδη από την εποχή που ήταν στην Ισπανία, είχε έρθει σε συνεννόηση με τους σημαντικότερους Νουμίδες διοικητές του πολέμου, τον Σύφακα και τον Μασσινίσσα, βολιδοσκοπώντας τις αντιδράσεις τους και προτείνοντας τους συμμαχία. Η φύση της πολιτικής κατάστασης και των σχέσεων στα νουμιδικά βασίλεια ήταν ιδιαιτέρως ρευστή και περίπλοκη. Ο Μασσινίσσας, που μετά τον θάνατο του πατέρα του είχε χάσει τον θρόνο του και εκδιωχθεί από το βασίλειο του, αποφάσισε να προδώσει την Καρχηδόνα με αντάλλαγμα την ρωμαϊκή στήριξη στην επανάκτηση του βασιλείου του. Πιθανώς, προτιμούσε την συμμαχία με μία ισχυρή Ρώμη που βρισκόταν μακριά, παρά με μία ισχυρή Καρχηδόνα με την οποία συνόρευε και μπορεί να κινδύνευε το βασίλειο του να προσαρτηθεί από αυτήν. Από την άλλη μεριά, ο βασιλιάς Σύφαξ ήταν ο ισχυρότερος Νουμίδης ηγεμόνας της περιοχής, του οποίου η συμμαχία ήταν περιζήτητη, και είχε φανεί και αυτός πρόθυμος να μεταπηδήσει στην παράταξη των Ρωμαίων. Τελικά, η συμμαχία δεν τελεσφόρησε και ο Σύφαξ παρέμεινε πιστός στην Καρχηδόνα¹⁷². Η σημασία των νουμιδικών συμμαχιών έγκειτο στην συνεισφορά σε ιππικό, που η κάθε πλευρά ήθελε απεγνωσμένα να εξασφαλίσει.

Την άνοιξη του 204 π.Χ. ο ρωμαϊκός στόλος, 400 μεταγωγικά σκάφη και 40 πολεμικά πλοία, απέπλευσε από την Σικελία για την Αφρική. Οι προμήθειες σε τρόφιμα και φρέσκο νερό που έφερε μαζί του ο στόλος έφταναν για 45 ημέρες. Γενικότερα, οι επικοινωνίες με την Σικελία ήταν πολύ σημαντικός παράγοντας για τον απρόσκοπτο ανεφοδιασμό των ρωμαϊκών δυνάμεων εισβολής. Ο ρωμαϊκός στόλος προσάραξε κοντά στην σημαντική πόλη Υτίκη, όπου με ευκολία ο Σκιπίων νίκησε μία αναγνωριστική δύναμη 500 Καρχηδόνιων ιππέων. Λίγο αργότερα έσπευσε να τον συναντήσει και ο Μασσινίσσας, ο οποίος είχε ήδη νικηθεί σε μάχη από τον Σύφακα, και κατεύθασε με ενισχύσεις μόλις 2.000 ιππέων περίπου. Μία νέα δύναμη στάλθηκε από την Καρχηδόνα προς τον εισβολέα, 4.000 ιππείς, κυρίως Νουμίδες αλλά και Καρχηδόνιοι, υπό κάποιον Άνωνα (ίσως υιό του Ασδρούβα Γίσωνα ή κάποιου Αμίλκα), η οποία κατευθύνθηκε προς μία γειτονική πόλη. Ο Σκιπίων διέταξε τον Μασσινίσσα να επιτεθεί και υποχωρώντας να παρασύρει την εχθρική δύναμη σε τοποθεσία όπου ενέδρευαν οι Ρωμαίοι. Έτσι και έγινε και αυτή η δύναμη καταστράφηκε επίσης, στην λεγόμενη Μάχη του Πύργου του Αγαθοκλή. Ο Σκιπίων έστησε το στρατόπεδο του, γνωστό

---

¹⁷² Μάλιστα, η επιβεβαίωση της ανανεωμένης συμμαχίας επισφραγίσθηκε με έναν γάμο. Ο Σύφαξ νυμφεύθηκε την, φημισμένη για την ομορφιά της, Σοφωνίσβα (Saphanba'al), κόρη του Ασδρούβα Γίσωνα.

ως castra Cornelia, στην χερσόνησο όπου βρισκόταν η Υτίκη και άρχισε να πολιορκεί στενά την πόλη, της οποίας το λιμάνι επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει ως βάση, εφόσον όμως δεν παρουσιάσθηκε η ευκαιρία παραπλάνησης ή προδοσίας της πόλης εκ των έσω, η πολιορκία συνεχίσθηκε για πολύ καιρό, καθόλη την διάρκεια του χειμώνα της περιόδου 204-203 π.Χ.

Στο μεταξύ, δύο υπέρτερες αριθμητικά στρατιές της Καρχηδόνας, 30.000 πεζοί και 3.000 ιππείς υπό τον Ασδρούβα Γίσιων και 50.000 πεζοί και 10.000 ιππείς υπό τον Σύφακα, είχαν στήσει τα ξεχωριστά στρατόπεδα τους όχι πολύ μακριά από τα castra Cornelia, με στόχο να χαλαρώσουν την πίεση που δεχόταν η πολιορκημένη Υτίκη και να αντιμετωπίσουν τους Ρωμαίους. Ο Σκιπίων όμως δεν επρόκειτο να μείνει άπραγος αναμένοντας τον αποκλεισμό στην χερσόνησο που είχε εγκατασταθεί. Με πρωτοβουλία του Σκιπίωνα ξεκίνησαν νέες διαπραγματεύσεις με τον Σύφακα, ο οποίος προσφέρθηκε να παίξει τον ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα σε Ρωμαίους και Καρχηδόνιους, και πρότεινε να εγκαταλείψει ο Σκιπίων την Αφρική και παράλληλα να αποσυρθεί ο Αννίβας από την Ιταλία. Ο Σκιπίων, εν τω μεταξύ, είχε φροντίσει στις ομάδες απεσταλμένων του να υπάρχουν κεντυρίωνες ντυμένοι ως δούλοι, οι οποίοι παρατήρησαν έως και την παραμικρή λεπτομέρεια των εχθρικών στρατοπέδων και την κατασκευή των καταλυμάτων. Στις αρχές της άνοιξης του 203 π.Χ., άρχισε να δηλώνει ανοιχτά στους στρατιώτες του, την πρόθεση του για απευθείας έφοδο στην Υτίκη, ενώ ταυτόχρονα διαβεβαίωνε τον Σύφακα ότι σκόπευε να αποδεχθεί τους όρους του, αλλά χρειαζόταν λίγο περισσότερο χρόνο για διαβουλεύσεις με τους συνεργάτες του που δεν είχαν πειστεί. Η ενίσχυση του αποκλεισμού της Υτίκης στην περίπτωση αυτή, είχε βασικά ως στόχο να αποφευχθεί η απειλή στα μετόπισθεν της ρωμαϊκής δύναμης από μία ενδεχόμενη έξοδο των πολιορκημένων, και δεν ήταν κάποιο ουσιαστικό βήμα προς την εκπόρθηση της πόλεως. Την νύχτα η μισή ρωμαϊκή δύναμη διαιρέθηκε σε δύο ομάδες και διενήργησε αιφνιδιαστική επίθεση στα εχθρικά στρατόπεδα, ο Λαίλιος υποστηριζόμενος από τον Μασσινίσα, επιτέθηκε στο στρατόπεδο των Νουμιδών του Σύφακα, και ο Σκιπίων με τους υπόλοιπους κινήθηκε εναντίον του Ασδρούβα. Ο Λαίλιος έβαλε φωτιά στο νουμιδικό στρατόπεδο, του οποίου τα καταλύματα ήταν φτιαγμένα κυρίως από καλάμια, ενώ ο Μασσινίσας κάλυψε όλες τις διεξόδους διαφυγής. Οι Καρχηδόνιοι βλέποντας από το στρατόπεδο τους τον πύρινο χαμό που αντιμετώπιζαν οι Νουμίδες, θεώρησαν πως επρόκειτο για ατύχημα και έτρεξαν να βοηθήσουν, αλλά δέχθηκαν επίθεση από τον Σκιπίωνα που έβαλε και αυτός φωτιά στα ξύλινα καταλύματα τους. Χιλιάδες Νουμίδες και Καρχηδόνιοι είτε σκοτώθηκαν επί τόπου ή έπειτα από καταδίωξη από τους Ρωμαίους και τους αντίπαλους Νουμίδες, είτε χάθηκαν μέσα στην πυρκαϊά που εξαπλώθηκε, ενώ πολλοί απλά πανικοβλήθηκαν και σκόρπισαν. Μόλις 2.000 πεζοί και 500 ιππείς απέμειναν στον Ασδρούβα. Αυτή η νυχτερινή, αιφνιδιαστική επίθεση, που ο Πολύβιος θεωρεί ως ένα από τα μεγαλύτερα κατορθώματα του Σκιπίωνα, έσωσε τον ρωμαϊκό στρατό από το ενδεχόμενο εγκλωβισμού στην στενή χερσόνησο και απέτρεψε την όποια βοήθεια στην Υτίκη. Ο Πολύβιος πίστευε ότι το μήνυμα του Σκιπίωνα στον Σύφακα περί άρνησης των αξιωματικών του να συμφωνήσουν στην προτεινόμενη συνθήκη, όριζε σαφώς την λήξη των διαπραγματεύσεων και καθιστούσε αυτονόητο ότι οι δύο πλευρές βρίσκονταν εκ νέου σε κατάσταση πολέμου, ωστόσο μία τέτοια ερμηνεία είναι μάλλον αμφίβολης νομικής ορθότητας σύμφωνα με τα δεδομένα και τις συνήθειες της εποχής¹⁷³. Σύμφωνα με την άποψη περί προτίμησης της έμμεσης προσέγγισης που επέδειξε ο Σκιπίων, το περιστατικό αυτό καταδεικνύει την παρείσφρηση της στρατηγικής στην τακτική, με την πρώτη να παράγει

---

¹⁷³ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 294

την νίκη στο επίπεδο της δεύτερης¹⁷⁴. Βεβαίως, θα ήταν ασφαλές να πούμε πως η εν λόγω έμμεση προσέγγιση ήταν μάλλον περιορισμένη στο επίπεδο της τακτικής. Ύστερα από αυτήν την επιτυχία, οι Ρωμαίοι προέβησαν σε εκτεταμένη, κερδοφόρα λεηλασία των γύρω περιοχών.

Οι αρχές στην Καρχηδόνα ήταν ανήσυχες αλλά αποφασισμένες να συνεχίσουν την πολεμική τους προσπάθεια. Το ίδιο έτος (203) οι δυνάμεις του Σύφακα συναντήθηκαν εκ νέου με τον Ασδρούβα Γίγωνα, οι δυνάμεις του οποίου είχαν ενισχυθεί από 4.000 Κελτίβηρες (απόδειξη ότι η καρχηδονιακή επιρροή στην Ιβηρική Χερσόνησο δεν είχε σβήσει εντελώς). Οι καρχηδονιακές δυνάμεις, συνολικά 30.000 άνδρες, στρατοπέδευσαν στην τοποθεσία Μεγάλα Πεδία, μία ανοιχτή έκταση αλλά με φυσική οχύρωση. Ο Σκιπίων διαίρεσε τις δυνάμεις του, αφήνοντας ένα τμήμα να συνεχίσει την πολιορκία της Υτίκης, και με το άλλο τμήμα έσπευσε να συναντήσει τις δυνάμεις της Καρχηδόνας σε μάχη. Το κέντρο της παράταξης του Ασδρούβα αποτελούσαν οι πιο αξιόπιστοι στρατιώτες του, οι Κελτίβηρες, στα δεξιά τοποθέτησε τους πεζικάριους του παλαιού του στρατού που είχαν επιζήσει, και στην άκρη της παράταξης το ιππικό του, ενώ στα αριστερά βρίσκονταν οι Νουμίδες του Σύφακα. Αντίστοιχα, στο κέντρο της ρωμαϊκής παράταξης τοποθετήθηκαν οι λεγεώνες, στην δεξιά πτέρυγα το ρωμαϊκό και ιταλικό ιππικό, ενώ στην αριστερή οι Νουμίδες του Μασσινίσσα. Σύντομα, οι δυνάμεις ιππικού του Σκιπίωνα επικράτησαν των ιππέων του Ασδρούβα και του Σύφακα. Οι Καρχηδόνοι δεν άντεξαν την πίεση και κατέρρευσαν. Οι μονάδες των Κελτίβηρων προέβαλαν σθεναρή αντίσταση πολεμώντας γενναία, ωστόσο έπεσαν θύμα των συνηθισμένων πια τακτικών ελιγμών του Σκιπίωνα, που χρησιμοποίησε τις συνήθεις τρεις γραμμές των ρωμαϊκών στρατών κάπως διαφορετικά. Την ώρα που οι Κελτίβηρες μάχονταν εναντίον των αστάτων (οι λογχοφόροι), οι πρίγκηπες και οι τριάριοι σχηματισμένοι σε κολώνες επιτέθηκαν ταυτόχρονα στα πλευρά των αντιπάλων τους, με αποτέλεσμα οι Κελτίβηρες να δέχονται συντονισμένη επίθεση από τρεις μεριές. Η θυσία τους είχε τουλάχιστον ένα θετικό αποτέλεσμα και αυτό ήταν ότι κέρδισαν χρόνο για το υπόλοιπο στράτευμα να αποχωρήσει και να σωθεί.

Η απογοήτευση και η απόγνωση της Γερουσίας της Καρχηδόνας ήταν σίγουρα μεγάλες, αλλά το ίδιο μεγάλη ήταν και η επιθυμία της να αντισταθεί, παρά τις όποιες απόψεις περί συνθηκολόγησης και ειρήνης εκφράζονταν από κάποιους, και ως εκ τούτου δόθηκε εντολή να προετοιμασθεί κατάλληλα η πόλη για το ενδεχόμενο πολιορκίας της. Μάλιστα, κατά τους τελευταίους μήνες, είχαν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες να εξοπλιστεί και να επανδρωθεί ένας ικανοποιητικός στόλος που θα είχε ως στόχο να πλήξει τις γραμμές ανεφοδιασμού των Ρωμαίων με την Σικελία. Υπό αυτές τις συνθήκες δόθηκε διαταγή ο στόλος να αποπλεύσει με προορισμό την Υτίκη, ώστε να λύσει την πολιορκία της πόλης, και αν ήταν εφικτό να καταστρέψει τις ρωμαϊκές ναυτικές δυνάμεις, που σωστά είχαν διαβλέψει οι Καρχηδόνοι ότι δεν ήταν προετοιμασμένες για το ενδεχόμενο μίας ναυμαχίας. Επίσης, ελήφθη η καθοριστική απόφαση ανάκλησης του Αννίβα και του στρατού του από την Ιταλία προς υπεράσπιση της Αφρικής.

Μετά την νίκη στην Μάχη των Μεγάλων Πεδίων, οι Ρωμαίοι αποφάσισαν εκ νέου την διαίρεση των δυνάμεων τους. Ο Λαίλιος με μέρος του στρατού, τον Μασσινίσσα και τους Νουμίδες του, εξεστράτευσαν στο βασίλειο του Μασσινίσσα ώστε να τον επαναφέρουν στον θρόνο του και να επιβάλλουν την κυριαρχία του. Επιπρόσθετα, η Καρχηδόνα δέχθηκε καιρίο

---

¹⁷⁴ B.H. Liddell Hart, *Strategy*, Signet Books, New American Library, Inc., New York, 1974 (Faber & Faber Ltd, London, 1954 , 1967), σελ. 31

πλήγμα, αφού οι δυνάμεις του Λαίλιου και του Μασσινίσα κατενίκησαν σε μάχη και αιχμαλώτισαν τον Σύφακα, στερώντας τους Καρχηδόνιους συμμάχους του από το απαραίτητο ιππικό του. Στο μεταξύ, ο Σκιπίων με το δικό του τμήμα στρατού ξεκίνησε την λεηλασία της γειτονικής υπαίθρου και κατέληξε στην πόλη Τύνιδα, της οποίας η φρουρά την είχε εγκαταλείψει. Η Τύνις απείχε μικρή απόσταση από την Καρχηδόνα, προσέφερε μάλιστα θέα στην πόλη. Από την θέα αυτή ακριβώς, αντιλήφθηκε ο Σκιπίων πως ο καρχηδονιακός στόλος απέπλεε από τον μεγάλο λιμένα της πόλης και συνειδητοποίησε τον άμεσο κίνδυνο που διέτρεχαν οι ρωμαϊκές δυνάμεις (στρατός και στόλος) στην Υτίκη. Ο Σκιπίων κινήθηκε αστραπιαία προς την Υτίκη, φθάνοντας πριν τον καρχηδονιακό στόλο, και κατανοώντας πως δεν είχε αρκετό χρόνο στην διάθεση του να προετοιμαστεί για ναυμαχία (αρκετά από τα πλοία έφεραν βαριά φορτία όπως πολιορκητικές μηχανές), έδωσε εντολή συσπείρωσης των πλοίων, να τοποθετηθούν όλα τα πλοία μαζί, με τα μεταγωγικά σε βάθος παράταξης τριών ή τεσσάρων ολόγυρα μίας κεντρικής γραμμής, αποτελούμενης από τα πολεμικά. Επάνω στα πλοία τοποθετήθηκαν 1.000 επίλεκτοι άνδρες με μεγάλη ποσότητα βλημάτων. Οι Καρχηδόνιοι καθυστέρησαν να επιτεθούν, ένα τακτικό σφάλμα που μπορεί να οφείλεται στην αλαζονεία ή στην επιθυμία καλύτερης προετοιμασίας των πληρωμάτων. Τα μαζεμένα πλοία δημιουργούσαν ένα τόσο συμπαγές φράγμα, που η καρχηδονιακή επίθεση δεν ήταν ικανή να το διασπάσει, και την κατάσταση δυσκόλευε η διαφορά ύψους των πλοίων, αφού τα μεταγωγικά που ήταν έξωθεν είχαν υψηλότερα καταστρώματα από τα πολεμικά που βρίσκονταν έσωθεν. Τελικά, οι Καρχηδόνιοι επέστρεψαν στην πρωτεύουσα τους, με έπαθλο 60 μεταγωγικά που κατόρθωσαν να απελευθερώσουν από τον κλοιό.

Η απώλεια του Σύφακα και η ενίσχυση των Ρωμαίων από ακόμη περισσότερους Νουμίδες, χάριν και της ανόδου του Μασσινίσα στην νουμιδική εξουσία, προέτρεψε την καρχηδονιακή ηγεσία να ζητήσει ειρήνη. Το αίτημα για συνθηκολόγηση έγινε αποδεκτό από τον Σκιπίωνα, ο οποίος γνώριζε τον τιτάνιο άθλο που θα συνιστούσε η απόπειρα πολιορκίας της Καρχηδόνας, την ίδια στιγμή μάλιστα που γνώριζε ότι ο Αννίβας επρόκειτο να επιστρέψει στην Αφρική. Κατά τις διαπραγματεύσεις οι Καρχηδόνιοι επέρριψαν τις ευθύνες για τον πόλεμο στον Αννίβα και την παράταξη των Βαρκιδών, δεν αποκλείεται, ωστόσο, το ενδεχόμενο η όλη προσπάθεια ειρήνευσης με τους Ρωμαίους να αποτελούσε ένα κόλπο από πλευράς Καρχηδονίων για να κερδίσουν χρόνο μέχρι την άφιξη του Αννίβα και του στρατού του. Σύμφωνα με το προσχέδιο της συνθήκης, οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να παραδώσουν όλους τους αιχμαλώτους, λιποτάκτες και φυγάδες δούλους, να αποσύρουν όλες τις δυνάμεις τους από την Ιταλία και την Εντεύθεν των Άλπεων Γαλατία, να διακόψουν όλους δεσμούς διατηρούσαν ακόμα με την Ιβηρική Χερσόνησο, να αποκηρύξουν τις διεκδικήσεις τους επί των νησιών της Μεσογείου, να παραδώσουν όλα τα πλοία τους πλην είκοσι σκαφών, να μεριμνήσουν για την σίτηση του ρωμαϊκού στρατού, τόσο των ανδρών όσο και των ζώων, και να πληρώσουν πολεμική αποζημίωση. Η δυνητική συνθήκη εστάλη στην Ρώμη, καθώς θα έπρεπε να επικυρωθεί από την Λοχίτιδα Εκκλησία, και εδώ οι απόψεις διίστανται, καθώς ο Πολύβιος αναφέρει πως επικυρώθηκε κανονικά, ενώ ο Τίτος Λίβιος ισχυρίζεται πως οι αρχές της Ρώμης έδιωξαν τους Καρχηδόνιους απεσταλμένους γιατί προσπάθησαν να τροποποιήσουν την συνθήκη, και μάλιστα εξουσιοδότησαν τον Σκιπίωνα να τους συμβουλευσει εάν θα έπρεπε στο μέλλον να δεχθούν ειρηνευτικές προτάσεις. Αυτό που έχει σημασία πάντως, είναι ότι όπως και αν είχαν τα πράγματα, η ειρήνη δεν επρόκειτο να ευδοκιμήσει.

Η ανακωχή συνεχίστηκε κανονικά κατά τους χειμερινούς μήνες παρά την άφιξη του Αννίβα στην Αφρική. Όμως, η κατάσταση επρόκειτο να αλλάξει δραματικά. Στις αρχές της άνοιξης του 202 π.Χ. ένας στόλος 200 μεταγωγικών σκαφών και 30 πολεμικών πλοίων

κατέπλευσε από την Σικελία στην Αφρική προς ανεφοδιασμό των ρωμαϊκών δυνάμεων, αλλά αντιμετώπισαν κακοκαιρία και ενώ τα πολεμικά πλοία ανταπεξήλθαν, τα εμπορικά βρέθηκαν στις ακτές κοντά στην Καρχηδόνα, γεμάτα προμήθειες. Οι καρχηδονιακές αρχές ούτε μπόρεσαν ούτε θέλησαν να εμποδίσουν την μεταφορά όλων αυτών των προμηθειών από τους Καρχηδόνιους στην πόλη, η οποία αντιμετώπιζε προβλήματα όσον αφορά την τροφοδοσία της, καθώς ο πληθυσμός είχε αυξηθεί υπερβολικά εξαιτίας των προσφύγων που συνέρρεαν μαζικά από την ύπαιθρο για να ξεφύγουν από τον πόλεμο. Η ρωμαϊκή αποστολή που στάλθηκε στην Καρχηδόνα και απαίτησε την παράδοση των προμηθειών δεν βρήκε ανταπόκριση και διέφυγε με ασφάλεια από την πόλη λόγω της προστασίας που προσέφεραν οι αρχές της πόλης από το εξαγριωμένο πλήθος. Μάλιστα, καθώς εξήλθε από τον λιμένα, συνοδεία καρχηδονιακών πλοίων, για να συναντήσει τον ρωμαϊκό στόλο, δέχθηκε επίθεση από δύο καρχηδονιακά πλοία. Η ίδια η κοινή γνώμη είχε επηρεαστεί από την επάνοδο του Αννίβα και έβλεπε με ενθουσιασμό την κατατρόπωση των Ρωμαίων σε μάχη. Μετά το περιστατικό αυτό, ήταν προφανές πως η κατάσταση πολέμου επανήλθε. Ένας στόλος 50 πεντήρεων υπό τον ύπατο Τιβέριο Κλαύδιο Νέρωνα (Tiberius Claudius Nero) εστάλη προς υποστήριξη των ρωμαϊκών επιχειρήσεων στην Αφρική, και ο Σκιπίων, του οποίου το imperium επεκτάθηκε έως την λήξη του πολέμου, σκλήρυνε τόσο την στάση του, που πλέον ακόμα και αν μία πόλη παραδινόταν, οι κάτοικοι της πωλούνταν ως σκλάβοι. Ο δρόμος για την σύγκρουση του Σκιπίωνα με τον Αννίβα στο πεδίο της μάχης είχε ανοίξει, και ήταν μονόδρομος.

Έπειτα από την έλευση του στην Αφρική, ο Αννίβας εγκατέστησε την βάση του στην πόλη Αδραμητό, ενώ στην συνέχεια κατευθύνθηκε προς την Καρχηδόνα. Ο Σκιπίων που βρισκόταν ήδη στο πεδίο με τον στρατό του, διεξάγωντας επιχειρήσεις καθυπόταξης των πόλεων και κοινοτήτων της καρχηδονιακής υπαίθρου, όταν πληροφορήθηκε την κίνηση του στρατού του Αννίβα, απέστειλε επείγον μήνυμα στον Μασσινίσσα να επιστρέψει από την Νουμιδία εσπευσμένα, καθώς είχε απόλυτη ανάγκη από την ενίσχυση του ιππικού του για την τελική σύγκρουση με τον Αννίβα. Οι πορείες του Αννίβα και του Σκιπίωνα γίνεται να αποτυπωθούν σχηματικά με ένα κεφαλαίο γράμμα Λ, όπου ο Αννίβας ανέβαινε την δεξιά πλευρά κατευθυνόμενος βορειοδυτικά προς την Καρχηδόνα, και ο Σκιπίων κατέβαινε την αριστερή πλευρά κατευθυνόμενος νοτιοδυτικά, ώστε να βρεθεί όσο γινόταν εγγύτερα στις δυνάμεις του Μασσινίσσα. Ωστόσο, ο Αννίβας δέχθηκε εντολή από τις αρχές στην Καρχηδόνα να μην έρθει στην πόλη, αλλά να κατευθυνθεί άμεσα εναντίον των Ρωμαίων για να τους αντιμετωπίσει στην μάχη. Ο στρατός του Σκιπίωνα είχε στρατοπεδεύσει κάπου στα δυτικά της πόλεως Ζάμα, σε καλή τοποθεσία με πρόσβαση σε νερό, αντίθετα ο στρατός του Αννίβα, ο οποίος στρατοπέδευσε λίγα χιλιόμετρα μακριά, αν και βρισκόταν σε ισχυρότερη τοποθεσία, η περιοχή δεν προσέφερε καλή πρόσβαση σε νερό. Ο Σκιπίων είχε επιλέξει προσεκτικά την τοποθεσία και επιθυμούσε η μάχη να διεξαχθεί υπό τους δικούς του όρους. Ο Αννίβας αν και ουσιαστικά βρέθηκε να πολεμά στην πατρίδα του, δεν διέθετε την πολυτέλεια ενός καταφύγιου ή την ελπίδα για βοήθεια, και σίγουρα αντιλαμβανόταν πως η μάχη που θα λάμβανε χώρα θα ήταν η αποφασιστική του πολέμου, καθώς η ήττα ισοδυναμούσε με την καταστροφή του ίδιου και της Καρχηδόνας¹⁷⁵. Λέγεται πως ο Σκιπίων είχε επιτρέψει την είσοδο στο στρατόπεδο του σε κατασκόπους του Αννίβα. Οι πηγές

---

¹⁷⁵ Robert L. O'Connell, *The Ghosts of Cannae, Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, Random House Trade Paperbacks, New York, 2010 & 2011, σελ. 247

δίστανται ως προς το πότε συνέβη, μία ημέρα πριν ή μετά την άφιξη του Μασσινίσσα. Ανάλογα με αυτό που ισχύει, είναι προφανές ότι ο Σκιπίων ήθελε είτε να παραπλανήσει τον εχθρό καθησυχάζοντας τον είτε να κάνει επίδειξη ισχύος. Ο Αννίβας είχε προσπαθήσει ιδιαίτερα για να αποκτήσει ικανές δυνάμεις ιππικού στην Αφρική, προβαίνοντας σε συμφωνία με μερικούς Νουμίδες ηγεμόνες, όπως ο υιός του Σύφακα, ένας άλλος ονόματι Τύχαιος κ.α. Όμως οι δυνάμεις αυτές δεν ήταν αρκετές και η κατάσταση ήταν γενικά δυσχερής εξαιτίας των ρωμαϊκών ενεργειών π.χ. η συμμαχία με τον Μασσινίσσα. Το ιππικό σχεδόν πάντα λειτουργούσε ως το όπλο επιβολής της απόφασης στις μάχες του Αννίβα και η έλλειψη του θα είχε αρνητικές συνέπειες για την μάχη που θα ακολουθούσε, ίσως την πρώτη που οι Καρχηδόνιοι θα υπολείπονταν των Ρωμαίων σε ιππικό, αν και παρ'όλα αυτά ο καρχηδονιακός στρατός θα είχε το πλεονέκτημα στο πεζικό. Πάντως, το παράδοξο στην μάχη της Ζάμας ήταν ότι κανένας από τους δύο διοικητές δεν κατόρθωσε να φέρει εις πέρας το τακτικό σχέδιο που επιθυμούσε, εξαιτίας των αντι-κινήσεων του αντιπάλου, και αναγκάστηκαν και οι δύο πλευρές να δώσουν μία παραδοσιακή μάχη πεζικού που κανείς δεν επεδίωκε¹⁷⁶.

Ο στρατός του Αννίβα παρατάχθηκε για μάχη σχηματιζόμενος σε τρεις διακριτές ομάδες. Η πρώτη ομάδα αποτελούνταν από τους εναπομείναντες βετεράνους στρατιώτες του Μάγωνα Βάρκα, περίπου 15.000 άνδρες, και περιελάμβαναν βαρύ πεζικό, κυρίως Κέλτες και Λιγούριους, ελαφρύ πεζικό και ψιλούς, κυρίως από τις Βαλεαρίδες Νήσους, και Μαυριτανούς, ενώ μπροστά τους τοποθετήθηκαν περίπου 80 ελέφαντες. Το κέντρο της δεύτερης ομάδας, που είχε παραταχθεί σε κάποια απόσταση πίσω από την δεύτερη, αποτελούνταν από 4.000 Έλληνες φαλαγγίτες υπό τον Σώπατρο (ή Σωσίπατρο), τους οποίους είχε αποστείλει ως βοήθεια στον Αννίβα ο βασιλιάς Φίλιππος Ε΄ της Μακεδονίας, ενώ στα άκρα, δεξιά και αριστερά της ελληνικής οπλιτικής φάλαγγας, είχαν τοποθετηθεί Καρχηδόνιοι και Λίβυοι στρατιώτες, 8-10.000 άνδρες. Η τρίτη ομάδα της παράταξης του Αννίβα, ήταν τοποθετημένη πιο πίσω από τις άλλες δύο, απέχοντας σχεδόν διπλή απόσταση απ'ότι η δεύτερη από την πρώτη, και την αποτελούσαν οι εναπομείναντες βετεράνοι του Αννίβα από τον πόλεμο στην Ιταλία, γύρω στους 15.000 άνδρες. Από τους στρατιώτες αυτούς μονάχα οι Καρχηδόνιοι και οι Λίβυοι δεν ήταν αρκετά εκπαιδευμένοι και πεπειραμένοι, καθώς είχαν πρόσφατα στρατολογηθεί. Επιπλέον, οι ελέφαντες, αν και πολυάριθμοι, είχαν μόλις προσφάτως αποκτηθεί και ήταν ανεκπαίδευτοι στην μάχη, ενδεικτικό του οποίου είναι ότι ούτε σε έναν εξ αυτών δεν είχε τοποθετηθεί "πύργος" στην ράχη. Το ιππικό που είχε στην διάθεση του ο Αννίβας ήταν ελαφρύ, γύρω στις 3.000 Νουμίδες ιππείς και περίπου 500 Καρχηδόνιοι ιππείς, με τους πρώτους να τίθονται στα αριστερά της παράταξης και τους δεύτερους στα δεξιά. Το πρώτο τακτικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο Αννίβας ήταν το, υπέρτερο αριθμητικά, εχθρικό ιππικό, το οποίο έπρεπε να εξουδετερωθεί νωρίς στην μάχη, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος υπερκέρασης και επίθεσης στα νώτα της καρχηδονιακής παράταξης. Για τον σκοπό αυτό, οι Νουμίδες ιππείς με διαρκείς επιθέσεις, αψιμαχίες, αλλά και προσποιητή υποχώρηση, θα έπρεπε να παρασύρουν τους ενθουσιώδεις διώκτες τους, το ρωμαϊκό ιππικό και το ιππικό του Μασσινίσσα, μακριά από το πεδίο της μάχης. Το σχέδιο αυτό ήταν εφικτό, και ως έναν βαθμό πραγματοποιήθηκε, εξαιτίας της διαβόητης έλλειψης πειθαρχίας που χαρακτήριζε το ρωμαϊκό ιππικό, ενώ και οι ιππείς του Μασσινίσσα ήταν πρόσφατα στρατολογημένοι και δεν είχαν λάβει την απαραίτητη εκπαίδευση που προϋπέθετε την επίδειξη αυτοσυγκράτησης την κατάλληλη στιγμή της καταδίωξης. Αν το

---

¹⁷⁶ Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008, σελ. 191

κόλπο αποτύγχανε, τότε ο Αννίβας θα οχύρωνε το στρατόπεδο του στα μετόπισθεν και θα έδινε μία τελευταία σκληρή μάχη. Φυσικά, υπάρχει ο αντίλογος ότι το σχέδιο με το ιππικό ίσως να μην ισχύει, καθώς η παρουσία του φίλιου ιππικού στην μάχη θα ήταν χρησιμότερη για να κρατά απασχολημένο το εχθρικό ιππικό¹⁷⁷. Επίσης, η σχετικά μεγάλη απόσταση που χώριζε την τρίτη παράταξη των βετεράνων της Ιταλίας από την δεύτερη, ήταν μία καλά υπολογισμένη κίνηση, μέρος του περίτεχνου σχεδίου του Αννίβα. Σε περίπτωση που οι Ρωμαίοι προσπαθούσαν μία υπερκερωτική κίνηση, ο Αννίβας με την παράταξη των βετεράνων του, της οποίας ηγούνταν προσωπικά, θα τους εγκλώβιζε την στιγμή που θα κύκλωναν την δεύτερη ομάδα και θα τους κατέστρεφε. Διαφορετικά, αν ο Σκιπίων αναγκαζόταν να δώσει μία μάχη κλασικού τύπου, με σταδιακή αντιμετώπιση των αλληπάλληλων γραμμών του πεζικού, ο Αννίβας ανέμενε ότι όταν θα ερχόταν η στιγμή να τον αντιμετωπίσουν, οι Ρωμαίοι θα είχαν ήδη εξουθενωθεί σημαντικά από την μάχη κατά των προηγούμενων παρατάξεων και την μεγάλη απόσταση που θα έπρεπε να διανύσουν. Ακόμη, η απόσταση αυτή, μεταξύ της τελευταίας ομάδας των βετεράνων και των πρώτων, είχε την λειτουργία και ενός αναχώματος σε περίπτωση που οι πρώτες γραμμές επιχειρούσαν μία άτακτη υποχώρηση.

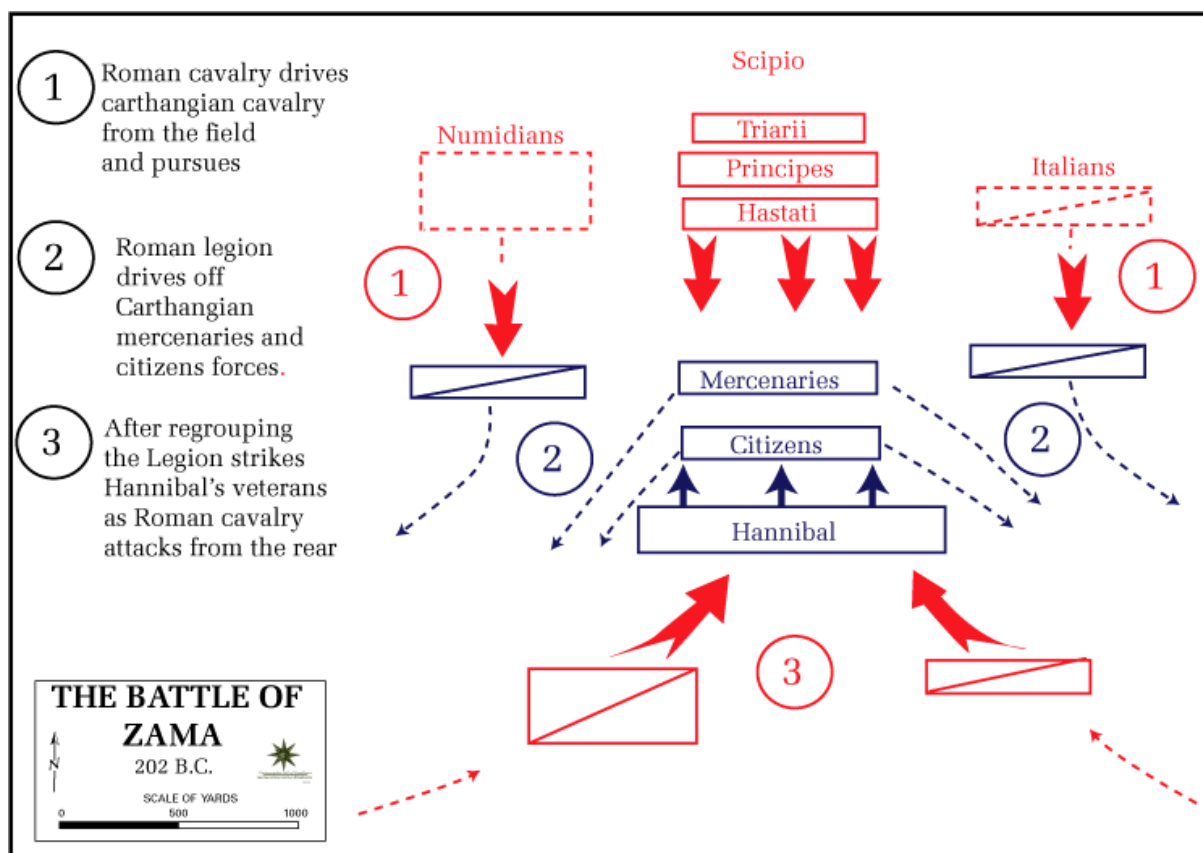
Ο τρόπος που παρέταξε τις τρεις γραμμές των μανίπουλων, περίπου 23.000 πεζικάριοι (μαζί με τις συμμαχικές *alae*), ο Σκιπίων στην Ζάμα, διέφερε κάπως από την συνηθισμένη ρωμαϊκή πρακτική, καθώς οι πρίγκηπες και οι τριάριοι δεν παρατάχθηκαν με τρόπο που να καλύπτει τα κενά ανάμεσα στους λογχοφόρους, αλλά αντίθετα σε ευθεία γραμμή όπισθεν αυτών, δημιουργώντας δηλαδή κάθετες, ευθείες γραμμές στην παράταξη. Οι γραμμές αυτές που προέκυψαν θα καλύπτονταν για λίγο χρονικό διάστημα από τους ψιλούς, οι οποίοι πρώτα θα παρενοχλούσαν τους ελέφαντες και ύστερα θα υποστήριζαν τους λογχοφόρους, ενώ οι αναστατωμένοι ελέφαντες που θα εφορμούσαν, θα διοχετεύονταν μέσω των κενών πλέον γραμμών έξω από το πεδίο της μάχης. Επιπλέον, οι πρίγκηπες και οι τριάριοι ήταν τοποθετημένοι σε μεγαλύτερη από την συνηθισμένη απόσταση από τους λογχοφόρους, και θα χρησιμοποιούνταν αυτόνομα, ως δυνάμεις ελιγμού, για να πλήξουν τα πλευρά της καρχηδονιακής παράταξης, ενόσω οι λογχοφόροι θα κρατούσαν απασχολημένο το καρχηδονιακό κέντρο. Στα αριστερά της παράταξης είχε τοποθετηθεί το ρωμαϊκό ιππικό υπό τον Λαίλιο, ενώ στο δεξιό άκρο βρισκόταν το ιππικό του Μασσινίσσα, δύναμης 4.000 ιππέων (ο Νουμίδης ηγεμόνας είχε συνεισφέρει επίσης με μία δύναμη 6.000 πεζών). Ο στόχος για το ιππικό ήταν να κατανικήσει το αντίπαλο ιππικό και να επιτεθεί στα μετόπισθεν της εχθρικής παράταξης.

Η Μάχη της Ζάμας έλαβε χώρα τον Οκτώβριο (πιθανώς στις 19) του 202 π.Χ. σε επίπεδο έδαφος. Ήδη από το ξεκίνημα της η μάχη απεδείχθη φρενήρης. Μετά τις πρώτες αψιμαχίες μεταξύ Νουμίδων ιππέων, ο θόρυβος της μάχης, τα σαλπίσματα κ.τ.λ., σε συνδυασμό με τις παρενοχλήσεις από τους ψιλούς των Ρωμαίων, προκάλεσαν τέτοιο πανικό στους ανεκπαίδευτους ελέφαντες, οι οποίοι άρχισαν να τρέχουν προς όλες τις κατευθύνσεις, με ορισμένους από αυτούς να περνούν μέσα από τις κενές ρωμαϊκές γραμμές που τεχνηέντως είχε επιτρέψει ο Σκιπίων να υπάρχουν, άλλους να προσπίπτουν με βία στις ρωμαϊκές λεγεώνες και άλλους να στρέφονται στην ίδια την καρχηδονιακή παράταξη προκαλώντας σύγχυση στις τάξεις των Καρχηδονίων. Αυτήν την γενική αναστάτωση εκμεταλλεύθηκε πρώτα ο Μασσινίσσας και έπειτα ο Λαίλιος, οι οποίοι βρήκαν ευκαιρία και επιτέθηκαν εναντίον του εχθρικού ιππικού, το εξεδίωξαν από το πεδίο της μάχης και συνέχισαν την καταδίωξη, με αποτέλεσμα και οι δύο στρατοί να μείνουν αμέσως χωρίς ιππείς. Οι πρώτες

---

¹⁷⁷ Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 304

δύο ομάδες της καρχηδονιακής παράταξης εισήλθαν με ενθουσιασμό στην μάχη κατά των Ρωμαίων λογχοφόρων, ενώ η τρίτη ομάδα με ρητή εντολή του Αννίβα παρέμεινε στις θέσεις της. Σταδιακά, ωστόσο, οι λογχοφόροι άρχισαν να κερδίζουν έδαφος και να πιέζουν τους αντιπάλους τους προς τα πίσω. Η κατάσταση για τον καρχηδονιακό στρατό γινόταν ακόμη πιο δύσκολη εξαιτίας της ασυνεννοησίας και της έλλειψης συντονισμού που επικρατούσε μεταξύ των παρατάξεων. Στην φάση αυτή ουσιαστικά η πρώτη και δεύτερη ομάδα των Καρχηδονίων πολεμούσε μαζί, ενώ στην μάχη ενεπλάκησαν και ορισμένοι πρίγκηπες. Εν τω μεταξύ, η ολοκληρωτική υποχώρηση των πρώτων Καρχηδονιακών ομάδων εμποδιζόταν από την τρίτη ομάδα και υπό το βάρος της πίεσης των επιτιθέμενων Ρωμαίων διαλύθηκαν, με αρκετούς στρατιώτες να καταφεύγουν στα μετόπισθεν της τρίτης ομάδας για ανασύνταξη. Η κάπως ξέφρενη προέλαση των λογχοφόρων και η απομάκρυνση τους από το κύριο σώμα του ρωμαϊκού στρατού αποτέλεσε ιδανική ευκαιρία για επίθεση από τον Αννίβα, ο οποίος όμως προτίμησε να κρατήσει τον στρατό του ενωμένο και οργανωμένο παρά να προβεί σε μία επιτόλαιη επίθεση. Οι λογχοφόροι κλήθηκαν πίσω, αναδιοργανώθηκαν και έπειτα ο ρωμαϊκός στρατός προήλασε εκ νέου, αυτήν την φορά υπό την μορφή της σπλιτικής φάλαγγας, καθώς όλοι, λογχοφόροι, πρίγκηπες και τριάριοι συσπειρώθηκαν σε μία πυκνή γραμμή. Ο Αννίβας με τον στρατό του έσπευσε να τους συναντήσει. Η μάχη ήταν σκληρή και αμφίροπη, αλλά η χαριστική βολή για τον Αννίβα και τις δυνάμεις του, δόθηκε όταν ο Μασσινίσσας και ο Λαίλιος με το ιππικό τους επέστρεψαν εγκαίρως και επιτέθηκαν στα μετόπισθεν της καρχηδονιακής παράταξης, με τους Ρωμαίους ιππείς να αφιππεύουν και να πολεμούν ως πεζοί. Η μάχη κρίθηκε και ο απολογισμός ήταν 20.000 νεκροί για τους ηττημένους και 1.500-2.500 νεκροί για τους νικητές. Όλα είχαν τελειώσει για την Καρχηδόνα.

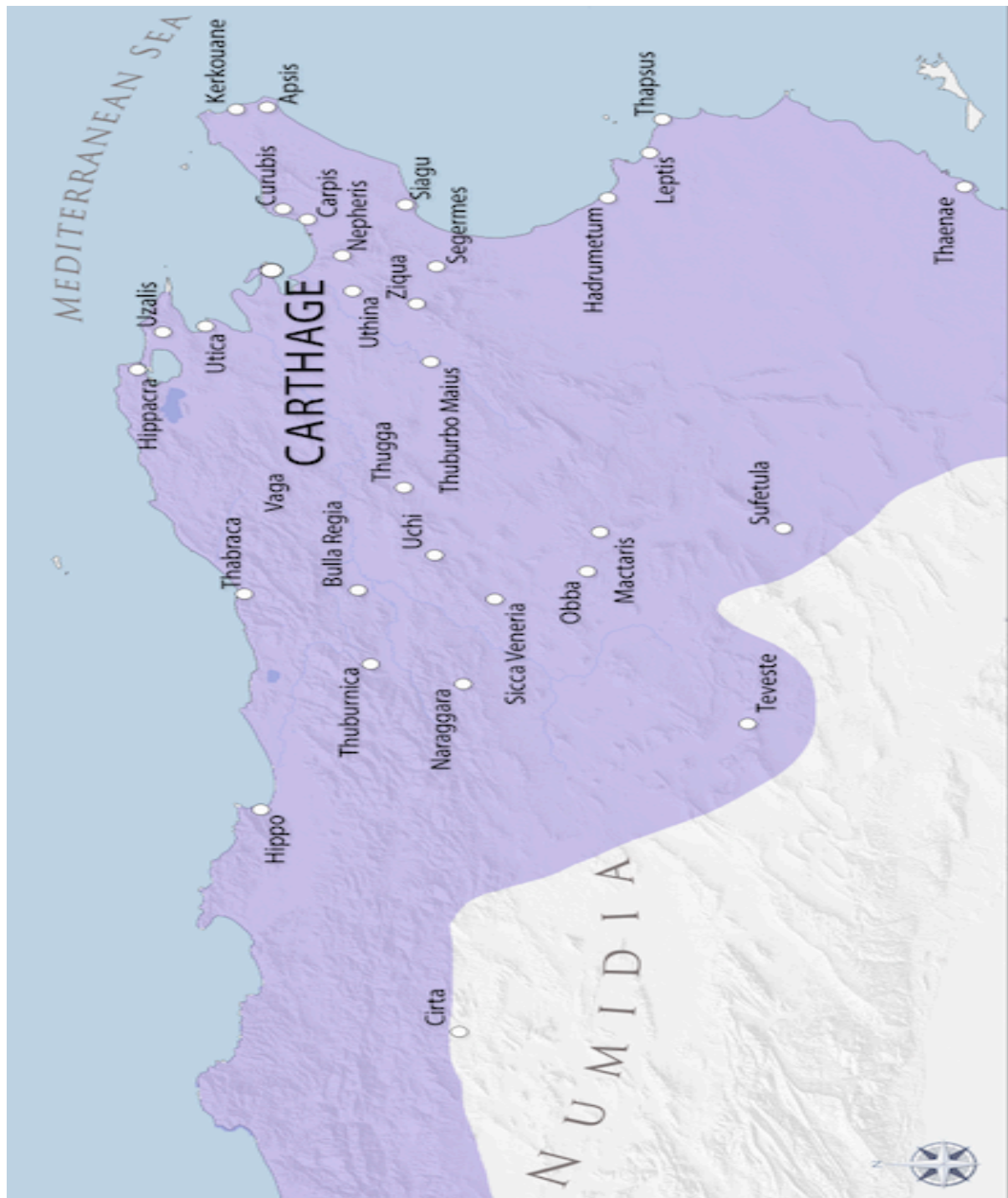
Ο Σκιπίων ο Αφρικανός, ο πρώτος που έλαβε προσωνύμιο βάσει της περιοχής που κατέκτησε, αποφάσισε σοφά να μην προβεί σε πολιορκία της Καρχηδόνας, παρά τις αντίθετες συμβουλές. Είχε επίγνωση ότι οι δυνάμεις του ήταν πολύ λίγες για ένα τόσο δύσκολο εγχείρημα, και μία μακρά και ατελέσφορη πολιορκία θα εξασθενούσε την θέση ισχύος στην οποία βρισκόταν τώρα, έχοντας την δυνατότητα να επιβάλλει τους όρους του, ενώ όντας γνωστός πατριώτης, πιθανώς να μην επιθυμούσε να εμπλέξει την Ρώμη σε μία περιπέτεια που δυνητικά θα στοίχιζε νέες υπερβολικές θυσίες εκ μέρους μίας ήδη χειμασμένης από τον πολυετή πόλεμο Ιταλίας. Σύν τοις άλλοις, σύντομα θα εξέπνεε η δικαιοδοσία του και δεν ήθελε κάποιος άλλος Ρωμαίος στρατηγός να καρπωθεί τους κόπους του ως ο νικητής της Καρχηδόνας. Αρχικά λοιπόν, ορίσθηκε μία νέα ανακωχή τριών μηνών, σύμφωνα με την οποία η Καρχηδόνα δεν θα απέστελνε πρεσβεία σε κανένα κράτος πλὴν της Ρώμης, ούτε αντίστοιχα θα δεχόταν πρεσβεία χωρίς πρότερη γνώση και έγκριση του Σκιπίωνα. Ακόμη, θα έπρεπε να επιστραφούν τα μεταγωγικά πλοία και τα φορτία σιτηρών που είχαν κατασχεθεί από τους Καρχηδονίους, αλλά καθώς αυτό πλέον δεν ήταν εφικτό, θα έπρεπε να πληρωθεί η αξία τους σε χρήματα, ενώ η Καρχηδόνα όφειλε να υποστηρίξει τον ρωμαϊκό στρατό σε χρήμα και τρόφιμα μέχρι την επικύρωση μίας επίσημης συνθήκης ειρήνης. Ο Σκιπίων διάλεξε και 100 ομήρους, ηλικίας 14 έως 30 ετών, τους οποίους θα έπαιρνε στην Ρώμη. Σύμφωνα με την επίσημη συνθήκη ειρήνης, στην Καρχηδόνα δεν θα επιβαλλόταν ρωμαϊκός στρατός, θα ήταν ελεύθερη πολιτεία, αυτόνομη, θα κυβερνούσαν από τους δικούς της νόμους και έθιμα, και θα διατηρούσε τις πόλεις, την επικράτεια και όλα τα περιουσιακά στοιχεία που διέθετε πρὶν τον πόλεμο. Επίσης, η Καρχηδόνα κηρύχθηκε φίλος και σύμμαχος της Ρώμης, σε ξηρά και θάλασσα, και της απαγορεύθηκε η δυνατότητα να κάνει πόλεμο εντός ή εκτός Αφρικής, χωρίς να λάβει πρώτα την άδεια της Ρώμης (αυτό βέβαιως δεν απέκλειε την διεξαγωγή αμυντικού πολέμου). Επιπρόσθετα, η Καρχηδόνα κλήθηκε να αναγνωρίσει την άνοδο του Μασσινίσσα στην εξουσία και φυσικά το ίδιο το βασίλειο του. Όλοι οι αιχμάλωτοι πολέμου, αλλά και οι λιποτάκτες και λοιποί φυγάδες θα έπρεπε να παραδοθούν στην Ρώμη. Επιπλέον, η Καρχηδόνα θα έπρεπε να παραδώσει όλα τα πολεμικά της πλοία, εκτός από δέκα τριήρεις, όπως και όλους τους ελέφαντες που είχε, και να δεσμευθεί ότι δεν θα εκπαίδευε νέους. Η πολεμική αποζημίωση ορίσθηκε στα 10.000 τάλαντα, αποπληρωτέα σε ένα διάστημα 50 ετών, μία απόφαση που δεν λάμβανε απλά υπόψη την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η Καρχηδόνα, αλλά είχε ως σκοπό να διατηρήσει επίτηδες την Καρχηδόνα χρεωμένη απέναντι στην Ρώμη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο ρωμαϊκός στρατός θα αποχωρούσε από την βόρειο Αφρική μέσα σε 150 ημέρες μετά την επικύρωση της συνθήκης. Ο κίνδυνος για την Καρχηδόνα ήταν η ουσιαστική μετατροπή της σε κράτος υποτελές της Ρώμης, εφόσον απώλεσε την ανεξαρτησία στην εξωτερική και αμυντική πολιτική της, ενώ δεν προβλέφθηκε κάποια δικλίδα ασφαλείας για το μέλλον της. Παραταύτα, με την επιθυμία του για αφοπλισμό και όχι καταστροφή της ηττημένης πόλης, ο Σκιπίων αναδείχθηκε σε πρότυπο εκπρόσωπο της Ρώμης ως προστάτιδας δύναμης διεθνώς¹⁷⁸.

Ιστορικά, η λήξη του Β' Καρχηδονιακού Πολέμου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ορόσημο, παρά το γεγονός ότι οι πρωταγωνιστές της εποχής δεν θα ήταν δυνατόν να αντιληφθούν τις μακροπρόθεσμες και θεμελιώδεις συνέπειες για το διεθνές σύστημα που συνεπάγονταν οι διαδικασίες που ξεκίνησαν δειλά με την πρώτη σύρραξη Ρώμης – Καρχηδόνας και εντάθηκαν κατά την δεύτερη. Οι παράγοντες που οδήγησαν στην νίκη και

---

¹⁷⁸ H.H. Scullard, *Scipio Africanus : Soldier and Politician*, Thames and Hudson, Bristol, 1970, σελ. 156

την ήττα της κάθε πλευράς είναι σαφώς εξαιρετικής σημασίας για την κατανόηση των γεγονότων και θα επανέλθουμε σε αυτούς, ωστόσο αξίζει να παρατηρηθεί πως η απόφαση της Καρχηδόνας, υπό την μορφή του Αννίβα, να διεκδικήσει το δίκαιο της απέναντι στην Ρώμη, και η φαντασμαγορική πορεία που διαγράφηκε προς εκπλήρωση των ποθούμενων, είχε τελικά ως παράδοξο κοσμοϊστορικό αποτέλεσμα, να δρομολογηθεί η μετατροπή της δεύτερης σε παγκόσμια αυτοκρατορία και η εξάλειψη της πρώτης από τον χάρτη.

VII. Ο Γ΄ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ : ΤΟ ΑΔΟΞΟ ΤΕΛΟΣ ΜΙΑΣ ΥΠΕΡΔΥΝΑΜΗΣ

Ο διάλογος μεταξύ Μηλίων και Αθηναίων που αναφέρει ο Θουκυδίδης στο θεμελιώδες έργο του για την ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου, σκιαγραφεί με δραματικό τρόπο μία αδυσώπητη αλήθεια των διεθνών σχέσεων, την οποία έμελλε να βιώσει με απίστευτη σκληρότητα και η πάλαι ποτέ ισχυρή Καρχηδόνα από την άνοδο της ισχύος της Ρώμης. Μάλιστα, η αλήθεια αυτή δεν συνίσταται απλά στην παραδοχή ότι ο ισχυρός προβαίνει στις ενέργειες που του επιτρέπει η ισχύς του και ο αδύναμος υπομένει ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του, αλλά αναδεικνύεται και μία άλλη παράμετρος. Η πολύπλοκη φύση των διεθνών σχέσεων και των πολιτικών ισχύος (power politics) είναι τέτοια, που σε ορισμένες περιπτώσεις ο φόβος προτιμάται της αγάπης ή απλά της ειρήνης, καθώς μία ισχυρή δύναμη αποφασίζει την καταστροφή ενός αδύναμου και ουσιαστικά ήδη υποταγμένου "αντιπάλου", ανεξάρτητα της πραγματικής στάσης του τελευταίου, όχι επειδή φοβάται την εχθρότητα του, αλλά παραδόξως επειδή ανησυχεί για την φιλία του, η οποία ενδέχεται να ερμηνευθεί ως ένδειξη αδυναμίας από άλλους διεθνείς παράγοντες, ενώ το μίσος και η ωμή επιβολή αποτελούν απόδειξη της υπερδυνάμεως του ισχυρού¹⁷⁹.

1. Ένα προμελετημένο έγκλημα

Η πεντηκονταετία που ακολούθησε το τέλος του Πολέμου εναντίον του Αννίβα υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για την Ρωμαϊκή Δημοκρατία, η οποία έχοντας επιβληθεί με τα όπλα στην Δυτική Μεσόγειο, είχε την ευκαιρία να εμπλακεί απερίσπαστη και με μεγάλο ζήλο στο διεθνές σύστημα της Ανατολικής Μεσογείου, όπου με νικηφόρους πολέμους και οξυδερκή διπλωματία κατόρθωσε να επεκτείνει την ισχύ και την επιρροή της σε πρωτόγνωρα επίπεδα. Παραταύτα, η ανερχόμενη ηγεμονία της Ρώμης στον κόσμο της Μεσογείου, θα πρέπει να σημειωθεί πως στο στάδιο αυτό δεν ταυτιζόταν ούτε με την συστηματική δημιουργία και εκμετάλλευση επαρχιών όπως την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας, ούτε με την ιδεολογία μίας ρωμαϊκής οικουμένης της περιόδου του Πριγκηπάτου, αλλά μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο ως μία διαδικασία με ασυνέχειες, προκαλούμενη από μία σειρά έκτακτων γεγονότων¹⁸⁰. Ωστόσο, τις καθοριστικές αυτές δεκαετίες τέθηκαν και οι βάσεις για μετέπειτα σημαντικές παθογένειες της Ρώμης. Ο ρωμαϊκός πληθυσμός αυξήθηκε με ραγδαίους ρυθμούς προκαλώντας πίεση και έλλειμμα στις οικονομικές πηγές του κράτους, έχοντας ως αποτέλεσμα την διαδεδομένη φτώχεια και την ακληρία γης που θα αντιμετώπιζε η Ρώμη τον επόμενο αιώνα. Σε αυτήν την πληθυσμιακή αύξηση οφείλονται κυρίως οι εν λόγω συνέπειες και όχι τόσο στην άνοδο των μεγάλων γαιοκτημόνων και την δημιουργία των τεράστιων εκτάσεων γης (latifundia), που προέκυπταν από την εξαγορά, εξαιτίας συσσωρευμένων χρεών, και την συνένωση μικρότερων κλήρων γης μικρογαιοκτημόνων που έχαναν την περιουσία τους επειδή υπηρετούσαν για μακρό χρονικό διάστημα στον στρατό και

¹⁷⁹ Athanassios G. Platias & Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy, Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Eurasia Publications, Athens, 2006, σελ. 117, υποσημείωση 69 (Thucydides, V 94-95)

¹⁸⁰ T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971, σελ. 154

αδυνατούσαν να ασχοληθούν με την καλλιέργεια της γης τους¹⁸¹. Μία άλλη διαδικασία που δρομολογήθηκε την ίδια περίοδο, αφορούσε τον ρωμαϊκό στρατό. Για διάφορους λόγους, όπως ήταν στο πεδίο της μάχης λόγω ελλιπούς εκπαίδευσης των στρατολογημένων Ρωμαίων, το ρωμαϊκό κράτος άρχισε σταδιακά να προσανατολίζεται προς την δημιουργία επαγγελματικού στρατού και καταργήθηκε το προαπαιτούμενο της κατοχής συγκεκριμένου επιπέδου περιουσίας για στρατολόγηση, με αποτέλεσμα να συρρεύσουν πολίτες των κατώτερων οικονομικών τάξεων στον στρατό, ελπίζοντας για μία καλύτερη ζωή. Όμως, η Σύγκλητος δεν ήταν διατεθειμένη να προβεί στις οποιεσδήποτε παροχές απέναντι τους, κάτι που μακροπρόθεσμα έστρεψε την πίστη και αφοσίωση των στρατιωτών προς τους στρατηγούς τους και όχι προς το κράτος, με αποτέλεσμα οι εμφύλιοι πόλεμοι του 1^{ου} π.Χ. αιώνα να καταστούν εφικτοί¹⁸². Πέραν τούτων, την ίδια περίοδο η στάση της Ρώμης απέναντι στην Καρχηδόνα παρέμενε ψυχρή, αν και η προσοχή της νέας υπερδύναμης ήταν κατά κύριο λόγο στραμμένη στην Ανατολή. Παρ'όλα αυτά, υπήρξαν παρεμβάσεις όπως η επιτυχημένη απομάκρυνση του Αννίβα από τα καρχηδονιακά κοινά αλλά και από την ίδια την Καρχηδόνα το 195 π.Χ. Είναι αλήθεια ότι προϋπήρχε μία συστολή και ένα στερεότυπο στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, περί αναξιπιστίας ή κακοπιστίας των Φοινίκων, άρα και των Καρχηδονίων, γνωστό και με την ρωμαϊκή φράση "punica fides", δηλαδή "φοινικική πίστη". Αλλά, όπως ήταν αναμενόμενο, ύστερα από δύο καταστροφικούς πολέμους, ιδιαίτερα μάλιστα μετά τον δεύτερο όπου η ίδια η Ιταλία μετετράπη σε πεδίο μαχών και καταστροφών, στην συλλογική συνείδηση των Ρωμαίων, οι Καρχηδόνιοι είχαν μάλλον εξισωθεί με τους Γαλάτες, τους αρχέγονους εχθρούς των Ρωμαίων. Φυσικά, αυτό σε καμμία περίπτωση δεν σημαίνει πως δεν συνέχιζαν να υφίστανται σχέσεις μεταξύ των δύο πόλεων, κυρίως οικονομικής και εμπορικής φύσεως. Όμως, το γεγονός της αρνητικής στάσης των Ρωμαίων έναντι της Καρχηδόνας είναι αδιαμφισβήτητο. Χαρακτηριστικά, όταν οι Καρχηδόνιοι πρότειναν αναφορικά με το υπόλοιπο της πολεμικής αποζημίωσης που όφειλαν, αντί να συνεχίσουν την ετήσια συνδρομή των 200 ταλάντων για τα επόμενα 40 χρόνια, να εξοφλήσουν το ποσό εφάπαξ, η Ρωμαϊκή Σύγκλητος αρνήθηκε, επιθυμώντας να διατηρήσει την Καρχηδόνα δέσμια απέναντι της για όσο το δυνατόν περισσότερο, ενώ όταν οι Καρχηδόνιοι σε ένδειξη καλής θέλησης προσέφεραν στους Ρωμαίους σιτάρι, ως βοήθεια για τον πόλεμο που διεξήγαν στην Ελλάδα, εκείνοι αρνήθηκαν και επέμειναν να καταβάλλουν το αντίτιμο της αξίας του, ώστε να απαλλάσσονταν από κάθε υποχρέωση ευγνωμοσύνης απέναντι τους. Επιπλέον, τα περιστατικά αυτά κατέδειξαν στην Ρώμη πως η ηττημένη εχθρός της διέθετε εκ νέου πλούτο και ευμάρεια, κάτι που άρχισε να μετατρέπει την απλή ψυχρότητα και καχυποψία σε φόβο και έχθρα από την πλευρά της. Σύν τοις άλλοις, ανησυχία προκαλούσε το ενδεχόμενο η Καρχηδόνα να επιζητήσει την ανεξαρτησία της, καθώς αντίθετα με την ρωμαϊκή αντίληψη των πραγμάτων, οι Καρχηδόνιοι δεν ανέμεναν πως ένα κράτος που είχε ηττηθεί μεν, αλλά δεν είχε κατακτηθεί και προσαρτηθεί δε, όφειλε να παραμείνει εσαεί υποτελής στον νικητή, και αυτό ακριβώς επανέφερε την Καρχηδόνα στο στόχαστρο της Ρώμης ως εν δυνάμει απειλή¹⁸³.

Εν τω μεταξύ, όπως ήδη έχει διαπιστωθεί, παρά τις αντιξοότητες, η Καρχηδόνα είχε κατορθώσει να ανορθωθεί οικονομικά, βιώνοντας μία πρώιμη άνθηση και ευημερία. Αυτό

---

¹⁸¹ Nathan Rosenstein, *Italy : Economy and Demography after Hannibal's War*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 428

¹⁸² Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000, σελ. 361-362

¹⁸³ Adrian Goldsworthy, ό.π., σελ. 332-333

δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς οι Καρχηδόνιοι είχαν μακράιωνη εμπειρία όσον αφορά το εμπόριο, η ίδια η στρατηγική τοποθεσία της πόλεως ευνοούσε την οικονομική ανάπτυξη του καρχηδονιακού κράτους, ενώ η ύπαιθρος των περιοχών όπου εκτεινόταν η καρχηδονιακή επικράτεια ήταν πλούσια, με ιδιαιτέρως εύφορα εδάφη. Επιπλέον, ένα μεγάλο βάρος για το κρατικό θησαυροφυλάκιο είχε απαλειφθεί, και δεν ήταν άλλο από τα έξοδα που συνεπαγόταν η συντήρηση μισθοφορικών στρατευμάτων. Ένα έξοδο, βέβαια, που η Καρχηδόνα θα ήταν μάλλον έτοιμη να αποδεχθεί εξαιτίας των στρατιωτικών προκλήσεων που αντιμετώπιζε. Ο άμεσος κίνδυνος για την φοινικική πολιτεία ήταν ο Μασσινίσσας, ο βασιλιάς των Νουμιδών. Λόγω της συνεισφοράς του στην τελική νίκη των Ρωμαίων κατά τον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο, ο Μασσινίσσας είχε ευνοηθεί τα μέγιστα από την συμμαχία των Ρωμαίων. Με την βοήθεια των τελευταίων απέκτησε τον θρόνο που δικαιούνταν, αλλά δεν έμεινε εκεί, καθώς με εκστρατείες κατάφερε τελικά να ενώσει όλα τα βασίλεια της Νουμιδίας υπό την εξουσία του. Η γεωγραφικά κατακερματισμένη Καρχηδόνα με βάση την συνθήκη ειρήνης είχε αναγκαστεί να αναγνωρίσει την εξουσία και την επικράτεια του Μασσινίσσα, εκείνος όμως βασιζόμενος στην φιλία της Ρώμης και την αδυναμία αντίστασης των Καρχηδονίων, οι οποίοι βάσει της συνθήκης είχαν αφοπλιστεί και δεν μπορούσαν να υπερασπισθούν ένοπλα την γη τους, από καιρού εΐς καιρόν προέβαινε σε επιθετικές ενέργειες κατά της επικράτειας τους, καταλαμβάνοντας μάλιστα εδάφη που δικαιωματικά τους ανήκαν. Από την άλλη μεριά, ο έμμεσος κίνδυνος για την Καρχηδόνα ήταν η στάση της ίδιας της Ρώμης. Οι Καρχηδόνιοι μένοντας πιστοί στο γράμμα του νόμου της συνθήκης, δεν εξοπλίσθηκαν για να αντιμετωπίσουν τις επιδρομές των Νουμιδών, αλλά απέστειλαν επανειλημμένα πρεσβείες στην Ρώμη ζητώντας την συνδρομή και βοήθεια της. Οι Ρωμαίοι με σκανδαλώδη τρόπο είτε απέφευγαν να παρέχουν εγγυήσεις στους Καρχηδονίους είτε στρέφονταν απερίφραστα κατά των δίκαιων αιτημάτων τους, παραβιάζοντας οι ίδιοι την συνθήκη που είχε επιβληθεί από τους ίδιους! Η άδικη στάση των Ρωμαίων έφερε σε δύσκολη θέση τους υποστηρικτές τους στην Καρχηδόνα, ως εκ τούτου η ολιγαρχική κυβέρνηση τους ανετράπη από την δημοκρατική παράταξη, η οποία ήταν αποφασισμένη να αναλάβει δράση, και πρὸς τούτο δημιούργησε και εξόπλισε στρατό 25.000 ανδρών. Η σύγκρουση με τον Μασσινίσσα ξεκίνησε με αφορμή την επίθεση του Νουμίδη ηγεμόνα σε μία καρχηδονιακή πόλη. Ο αγώνας ήταν σκληρός, αλλά τελικά ο καρχηδονιακός στρατός ηττήθηκε εξαιτίας της απειρίας του. Αν και η δημιουργία στρατού είχε συντελεσθεί για λόγους νόμιμης άμυνας, ένας λόγος για τον οποίο η πρόβλεψη της συνθήκης πιθανώς δεν ήταν ξεκάθαρη, αποτέλεσε τον καταλυτικό παράγοντα που θα επέφερε καταγιστικές συνέπειες για την πατρίδα της Διδούς¹⁸⁴ και του Αννίβα Βάρκα. Είναι σαφές ότι καθόλη την υπό εξέταση περίοδο η Καρχηδόνα, ως ήδη ηττημένη δύο φορές και σε κατάσταση εμφανούς στρατιωτικής αδυναμίας, επέλεξε να ακολουθήσει έναντι της ηγεμόνος – επικυρίαρχου Ρώμης μία στρατηγική κατευνασμού, η οποία έγκειται στο ότι «ο δρών αμβλύνει μια απειλή μέσω παραχωρήσεων, είτε μονομερών είτε αμοιβαίων, αποσκοπώντας, στην πιο φιλόδοξη εκδοχή της στρατηγικής αυτής, να καταλήξει στη συνολική υπέρβαση της αντιπαλότητας.»¹⁸⁵. Η ιστορία έχει καταδείξει με γλαφυρό τρόπο τους κινδύνους που ενέχει μία άκαιρη χρήση αυτής της στρατηγικής, με προεξάρχον παράδειγμα την πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου έναντι της Γερμανίας, τα χρόνια αμέσως πρὶν από το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

¹⁸⁴ Σύμφωνα με την μυθολογία και την ιστορική παράδοση, η Διδώ ήταν η ιδρυτής και πρώτη βασίλισσα της Καρχηδόνας.

¹⁸⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής 4, Ε΄ Έκδοση, Αθήνα, 2007, σελ. 23

Μόνο που εν προκειμένω η Καρχηδόνα βρισκόταν μάλλον σε συγκριτικά δυσμενέστερη θέση, αφού εν αντιθέσει με την Μεγάλη Βρετανία απέναντι στην Γερμανία, η Καρχηδόνα διέθετε μηδαμινή ισχύ απέναντι στην Ρώμη, και κανέναν σύμμαχο. Σύντομα, οι Καρχηδόνιοι θα μετάνοιωναν πικρά για την πίστη τους στην συνθήκη ειρήνης και τον εφησυχασμό τους. Το ότι θα ήταν η αδύναμη από τις πλευρές στην αναμέτρηση θα το γνώριζαν, τουλάχιστον όμως, θα είχαν προλάβει να προετοιμασθούν κάπως καλύτερα για την αναπόφευκτη σύγκρουση.

Την εποχή της σύρραξης Καρχηδονίων και Νουμιδών, βρισκόταν στην Αφρική ένας σημαντικός Ρωμαίος, ο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων Αιμιλιανός (Publius Cornelius Scipio Aemilianus), μετέπειτα γνωστός και ως Αφρικανός ο Νεώτερος (Africanus Minor) και Νουμαντίνος (Numantinus). Ο εν λόγω Ρωμαίος ήταν εγγονός, από υιοθεσία, του μέγα Σκιπίωνα του Αφρικανού, του νικητή του Αννίβα, και ήταν όπως και ο παππούς του γνωστός για την ελληνική του παιδεία και τον πατριωτισμό του. Είχε μεταβεί στην Νουμιδία προκειμένου να προμηθευθεί ελέφαντες για τον ρωμαϊκό στρατό της Ισπανίας, και μαθαίνοντας για τον νεοσύστατο καρχηδονιακό στρατό και τα άλλα τεκταινόμενα, όταν επέστρεψε στην Ρώμη, συνέταξε σχετική αναφορά προς την Σύγκλητο. Η είδηση της αναδιοργάνωσης και του εξοπλισμού ενός νέου καρχηδονιακού στρατού προκάλεσε αίσθηση στην Ρώμη. Την ευκαιρία άδραξε ο Μάρκος Πόρκιος Κάτων ο Πρεσβύτερος (Marcus Porcius Cato Maior), ορκισμένος εχθρός της Καρχηδόνας, την οποία μισούσε παθολογικά και συνήθιζε να τελειώνει όλες τις ομιλίες του, ανεξαρτήτως θέματος, εκφράζοντας την επιθυμία του να καταστραφεί η Καρχηδόνα (ήταν διαβόητος και για τις ανθελληνικές του απόψεις), ο οποίος παρουσίασε στην Σύγκλητο σύκα, δηλώνοντας πως ήταν φρέσκα και προέρχονταν από την Καρχηδόνα. Ήθελε να καταδείξει την ευμάρεια της Καρχηδόνας και το πόσο εγγύς γεωγραφικά ήταν στην Ρώμη. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι ενδέχεται ο πραγματικός παράγων των ρωμαϊκών φόβων να ήταν η ολοένα ισχυροποιούμενη Νουμιδία του Μασσινίσσα και ότι οι Ρωμαίοι έσπευσαν να καταλάβουν μία τόσο σημαντική πόλη και λιμάνι προτού το πράξει ο Μασσινίσσας¹⁸⁶. Η άποψη αυτή βρίσκει τον γράφοντα εντελώς αντίθετο, καθώς σε αυτήν την περίπτωση οι Ρωμαίοι θα μπορούσαν κάλλιστα να συμμαχήσουν με την Καρχηδόνα εναντίον της Νουμιδίας, διαφορετικά όταν θα καταλάμβαναν την πόλη θα έσπευδαν να αξιοποιήσουν τις εγκαταστάσεις της και όχι να την καταστρέψουν ολοκληρωτικά. Μολαταύτα, εκτός από τις πολεμοχαρείς προτροπές του Κάτωνα, αξίζει μία ιδιαίτερη μνεία στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα άποψη που εκφράστηκε από τον Πόπλιο Κορνήλιο Σκιπίωνα Νασικά Κορκούλο (Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum), ο οποίος υποστήριξε με σθένος ότι η Καρχηδόνα έπρεπε να σωθεί, καθώς θα ήταν ευεργετικό για την Ρώμη να έχει έναν εχθρό τόσο κοντά της, μία απειλή που θα κρατούσε τους Ρωμαίους σε εγρήγορση, διαφορετικά θα αποδυναμώνονταν και θα εκφυλιζόνταν¹⁸⁷. Επίσης, εάν η Ρώμη επέλεγε να δράσει χωρίς ένα κατάλληλο πρόσχημα, αυτό θα επέφερε δυσάρεστα αποτελέσματα αναφορικά με την κοινή γνώμη άλλων

---

¹⁸⁶ Claudia Kunze, *Carthage and Numidia, 201-149 BC*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 408-409

¹⁸⁷ Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004, σελ. 70

κρατών¹⁸⁸. Παρά την τυπική παραβίαση της συνθήκης το 151 π.Χ., αναφορικά με το ζήτημα του στρατού και του επανεξοπλισμού, ήταν το 150 π.Χ. όταν η Ρώμη ξεκίνησε να συγκεντρώνει τις δυνάμεις της και να προετοιμάζεται για μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις. Οι Καρχηδόνιοι, αντιλαμβανόμενοι τα σχέδια των Ρωμαίων και ότι επίκειται εισβολή, έσπευσαν να ζητήσουν ειρήνη, έστω και με βαριά ανταλλάγματα, μιας και η επικράτηση τους σε έναν πόλεμο με τους Ρωμαίους φαινόταν απίθανη. Στις δύο καρχηδονιακές αποστολές που εστάλησαν, η ρωμαϊκή απάντηση ήταν η ίδια, ήθελαν την πλήρη υποταγή της Καρχηδόνας. Το τίμημα ήταν βαρύ, αλλά ο φόβος της ρωμαϊκής στρατιωτικής υπεροχής τόσο μεγάλος, που η σημαίνουσα καρχηδονιακή πόλη Υτική υποτάχθηκε οικειοθελώς. Η ενέργεια αυτή κλόνισε ακόμη περισσότερο το ηθικό των Καρχηδονίων, και έτσι ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις. Οι όροι των Ρωμαίων συμπεριελάμβαναν την παράδοση ως ομήρων, 300 Καρχηδονίων από τις αριστοκρατικότερες και επιφανέστερες οικογένειες της πόλης (στην πραγματικότητα υιούς ή άλλους συγγενείς των 100 μελών του συμβουλίου που διοικούσε την Καρχηδόνα) και να αποδέχονταν οι Καρχηδόνιοι να προβούν σε κάποιες αδιευκρίνιστες ενέργειες που θα τους ζητούσαν οι ύπατοι. Σε αντάλλαγμα, δεσμεύονταν για την ελευθερία όλων των Καρχηδονίων, αλλά δεν εγγυώντο για την τύχη της ίδιας της Καρχηδόνας. Ωστόσο, ενώ οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν και ήταν έτοιμοι οι Καρχηδόνιοι να αποδεχθούν τους επαχθείς όρους, η Σύγκλητος πείσθηκε από τον κακόβουλο Κάτωνα, να κηρύξει τελικά πόλεμο το 149 π.Χ.

Συνοψίζοντας, η ευθύνη για την τελική αναμέτρηση Ρωμαίων και Καρχηδονίων βαραίνει αναμφίβολα τους πρώτους. Η κήρυξη πολέμου εκ μέρους των Ρωμαίων απέναντι σε μία αποδυναμωμένη και πειθήνια Καρχηδόνα δεν είναι δυνατόν να εξορθολογιστεί με καμμία αιτιολογία όπως ότι η Ρώμη εξαναγκάσθηκε να διεξαγάγει έναν παρεμποδιστικό ή προληπτικό πόλεμο. Οι παράγοντες που οδήγησαν τους Ρωμαίους στην απόφαση να πολεμήσουν και πάλι εναντίον της Καρχηδόνας και τελικά να την καταστρέψουν, είναι βασικά τρεις. Πρώτα απ'όλα, η υστερική, στα όρια της παράνοιας, ιδεοληψία των Ρωμαίων σε συνδυασμό με την επιθυμία για εκδίκηση, απετέλεσαν τον ιδεολογικό παράγοντα που έπεισε τους Ρωμαίους ότι η κατάλληλη ευκαιρία παρουσιάσθηκε για να εξοντώσουν έναν παλαιό εχθρό, ο οποίος στην παρούσα φάση ήταν ιδιαίτερος αδύναμος. Δεύτερον, σημαντικό ρόλο στην απόφαση για πόλεμο έπαιξε η κλασική επιθυμία των μελών της ρωμαϊκής ελίτ να αναδειχθούν και να υποστηρίξουν την σταδιοδρομία τους βάσει του κύρους, του γοήτρου και της δόξας που θα αποκτούσαν στο πεδίο της μάχης. Βεβαίως, εξίσου σημαντικό κίνητρο για τον ρωμαϊκό λαό ήταν η επιθυμία για λαφυραγωγία. Χαρακτηριστικά, οι εθελοντές για την εκστρατεία κατά της πλούσιας Καρχηδόνας ήταν πολλοί περισσότεροι από τους αντίστοιχους για την εκστρατεία κατά φτωχών βαρβαρικών φυλών της Ιβηρικής Χερσονήσου. Τρίτον, η παραδειγματική τιμωρία της Καρχηδόνας θα ήταν η πιο τρανταχτή απόδειξη της ισχύος και της διάθεσης της Ρώμης και θα λειτουργούσε αποτρεπτικά για όποια πόλη ή λαό τολμούσε να αψηφήσει τις αιτιάσεις της Ρώμης. Το θέμα, φυσικά, με την άτυχη Καρχηδόνα ήταν ακριβώς ότι ποτέ δεν αψήφησε αυτές τις αιτιάσεις.

---

¹⁸⁸ A.E. Astin, *Scipio Aemilianus*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford, 1967, σελ. 52

2. Η πολιορκία ενός έθνους

Η Καρχηδόνα θορυβήθηκε από την κήρυξη πολέμου και απέστειλε νέα πρεσβεία στην Ρώμη, ζητώντας ειρήνη ακόμη και με βαρύτερους όρους. Η ρωμαϊκή πρόταση περί των 300 ομήρων επανήλθε, μάλιστα αυτήν την φορά οι Ρωμαίοι φάνηκαν διατεθειμένοι να εγγυηθούν την ανεξαρτησία της Καρχηδόνας. Οι όμηροι όντως δόθηκαν και εστάλησαν στην Σικελία, προτού μεταφερθούν στην Ρώμη. Ωστόσο, κατά παραβίαση των ίδιων των όρων τους, οι Ρωμαίοι συνέχισαν κανονικά με την σχεδιασμένη εκστρατεία τους, αποβιβάζοντας στρατό 80.000 πεζών και 4.000 ιππέων, υπό τους δύο υπάτους της χρονιάς, Λεύκιο Μάρκιο Κενσορίνο (Lucius Marcus Censorinus) και Μάνιο Μανίλιο (Manius Manilius), στην Υτίκη. Όταν οι ύπατοι συναντήθηκαν με νέα καρχηδονιακή πρεσβεία, επαίνεσαν την προθυμία των Καρχηδονίων να συνεργασθούν και προέβησαν στο απαράδεκτο αίτημα να τους παραδοθεί ολος ο οπλισμός που υπήρχε στην πόλη, ώστε να μπορέσουν να αισθανθούν ασφαλείς! Ήταν μέρος των παραδοσιακών αντιλήψεων των Ρωμαίων περί πολέμου, να προσπαθούν να αποδυναμώσουν τον εχθρό τους όσο περισσότερο γινόταν πριν την έναρξη των επιχειρήσεων, καθώς ήθελαν να δημιουργήσουν όσο το δυνατόν ευνοϊκότερες συνθήκες και, ει δυνατόν, να γλυτώσουν ρωμαϊκές απώλειες¹⁸⁹. Όπως ήταν λογικό και απόλυτα φυσιολογικό, οι Καρχηδόνιοι διαμαρτυρήθηκαν, αφού θα έμεναν τελείως ανυπεράσπιστοι. Τελικά, υπό την πίεση της κατάστασης εξαναγκάστηκαν να υποκύψουν, ελπίζοντας να τερματιστεί με τον τρόπο αυτό η ρωμαϊκή καχυποψία και επιθετικότητα. Συνολικά, 200.000 πανοπλίες και 2.000 καταπέλτες παραδόθηκαν στους Ρωμαίους, σημάδι του πλούτου της πόλης, όμως αυτή η ενέργεια αντί να καθησυχάσει τους Ρωμαίους, ενίσχυσε την πλεονεξία τους. Τότε λοιπόν, οι Ρωμαίοι φανέρωσαν και τον τελευταίο κρυφό όρο τους, σύμφωνα με τον οποίο οι Καρχηδόνιοι θα έπρεπε να εγκαταλείψουν την πόλη τους και να εγκατασταθούν όπου αλλού επέλεγαν, εντός της επικράτειας τους, αρκεί η νέα πόλη τους να απέιχε τουλάχιστον 15 χιλιόμετρα από τις ακτές της θάλασσας, κάτι που ουσιαστικά θα αποτελούσε το τέλος ενός λαού που η ζωή του περιστρεφόταν γύρω από την θάλασσα και το εμπόριο. Η εξωφρενική απαίτηση των Ρωμαίων προκάλεσε οργή, αγανάκτηση και θύελλα αντιδράσεων στην πόλη, με αρκετούς Ρωμαίους εμπόρους και φίλα προσκείμενους στην Ρώμη Καρχηδόνιους πολίτες να "πληρώνουν" με την ζωή τους. Η ηγεσία της Καρχηδόνας κήρυξε επίσημα τον πόλεμο στην Ρώμη, και ο αγώνας αναμενόταν αν όχι αμφίρροπος, πάντως σίγουρα σκληρός.

Έστω και αργά οι Καρχηδόνιοι κατάλαβαν ότι ο αγώνας τους θα ήταν μέχρις εσχάτων γιατί πολύ απλά, το διακύβευμα ήταν η ίδια η φυσική τους ύπαρξη. Ένα εντυπωσιακό πνεύμα πατριωτισμού συνεπήρε όλη την πόλη, με πολίτες όλων των κοινωνικών και οικονομικών τάξεων να προσφέρονται εθελοντικά να σχηματίσουν στρατό. Ακόμα και οι δούλοι απελευθερώθηκαν για να πολεμήσουν. Παράλληλα, οι εργασίες για την εξασφάλιση της άμυνας της πόλης ήταν πυρετώδεις. Συγκεντρώθηκαν τα ελάχιστα όπλα που δεν είχαν παραδοθεί στους Ρωμαίους και μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα κατασκευάστηκαν καινούρια, προς τον σκοπό αυτό, μάλιστα, συνελέχθησαν όλα τα διαθέσιμα μέταλλα που υπήρχαν π.χ. αργυρά σκεύη ναών. Υπολογίζεται ότι κάθε ημέρα παράγονταν 140 ασπίδες, 300 σπαθιά, 500 δόρατα και 1.000 βλήματα για καταπέλτες. Στο μεταξύ, οι ρωμαϊκές

---

¹⁸⁹ Yann Le Bohec, *The "Third Punic War" : The Siege of Carthage (149-146 BC)*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 437 , 438

δυνάμεις σίγουρες για την υπεροχή τους δεν αναλάμβαναν κάποια πρωτοβουλία, ενώ άρχισαν να έχουν απώλειες από ασθένειες, καθώς είχαν στρατοπεδεύσει σε ανθυγιεινή περιοχή, κοντά σε βάλτους. Όταν τελικά προχώρησαν και εγκαταστάθηκαν κοντά στην Καρχηδόνα, διαπίστωσαν ότι η πόλη δεν ήταν τόσο άοπλη και ευάλωτη όσο ήθελαν να πιστεύουν. Η ίδια η πόλη ήταν καλά οχυρωμένη, καθώς προστατευόταν από εκτεταμένο και ισχυρό τείχος στα δυτικά, με πύργους, προμαχώνες, τάφρο κ.τ.λ.¹⁹⁰, ελέγχοντας μία περιοχή που εκτεινόταν έως μία λιμνοθάλασσα, και στα ανατολικά βρεχόταν από την θάλασσα. Παρ'όλα αυτά, πίστευαν πως με την πάροδο του χρόνου οι πολιορκημένοι θα έχαναν τον αρχικό ενθουσιασμό τους και θα υποτάσσονταν, γι'αυτό και δεν προέβησαν σε σημαντικές ενέργειες αναφορικά με την πολιορκία της πόλης, αν και κατόρθωσαν να γκρεμίσουν ένα μέρος του τείχους. Επιπρόσθετα, οι Ρωμαίοι αντιμετώπιζαν προβλήματα με τον εφοδιασμό τους, ειδικά κατά τους χειμερινούς μήνες, και οι πόλεις με τις οποίες είχαν συνάψει συμμαχία βρίσκονταν αρκετά μακριά από την Καρχηδόνα, οπότε έπρεπε να διανυθεί μεγάλη απόσταση. Επιπλέον, οι Καρχηδόνοι δεν είχαν κρατήσει όλο τον στρατό τους μέσα στην πόλη, αλλά υπήρχαν καρχηδονιακές στρατιωτικές δυνάμεις εκτός των τειχών, υπό τον Ασδρούβα τον Βοιωθάρχη (κάποιο είδος αξιώματος) και τον Ιμίλκωνα Φαμέα (Himilco Phameas), οι οποίες παρενοχλούσαν συνεχώς τους πολιορκητές με επιθέσεις δολιοφθοράς π.χ. η επίθεση στην λίμνη Τύνιδα. Μάλιστα, ένας εκ των υπάτων με τον στρατό του σώθηκαν από ολοκληρωτική καταστροφή κοντά στην πόλη Νεφέρη, έπειτα από έγκαιρη επέμβαση του Σκιπίωνα Αιμιλιανού, ο οποίος υπηρετούσε στον στρατό ως χιλιάρχος. Έτσι, το έτος 148 π.Χ. πέρασε χωρίς να μεταβληθεί η κατάσταση, κάτι που προκαλούσε ολοένα αυξανόμενη δυσαρέσκεια στους πολίτες της Ρώμης, οι οποίοι υπολόγιζαν ότι η επιχείρηση στην Καρχηδόνα θα τελείωνε σχετικά γρήγορα και με μεγάλο κέρδος, και οι ευθύνες επιρρίφθηκαν στους υπάτους που δεν ανέλαβαν επιθετικές πρωτοβουλίες. Το γεγονός αυτό δρομολόγησε την άνοδο του Σκιπίωνα Αιμιλιανού στην εξουσία, ο οποίος ήταν ήδη φημισμένος για τις προσωπικές του πολεμικές διακρίσεις και ήταν κληρονόμος μίας σημαντικής για την Ρώμη, οικογενειακής παράδοσης. Το 147 π.Χ. ενώ δεν είχε φθάσει στο επιτρεπτό όριο ηλικίας και δεν είχε υπηρετήσει πρώτα στο κατώτερο αξίωμα του πραίτωρα, λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης και έπειτα από λαϊκή απαίτηση, ο Σκιπίων Αιμιλιανός ανέλαβε το ύπατο αξίωμα.

Όταν ανέλαβε την διοίκηση του στρατού της Αφρικής, ο Σκιπίων φρόντισε πρώτα να σταθεροποιήσει την θέση του, επιβάλλοντας αυστηρή πειθαρχία στον στρατό του. Το σημαντικό είναι ότι κατεδίωξε τον καρχηδονιακό στρατό που δρούσε εκτός των τειχών και τον εξανάγκασε να καταφύγει μέσα στην πόλη, εξασφαλίζοντας τον απόλυτο έλεγχο της υπαίθρου και την σταθερή τροφοδοσία του ρωμαϊκού στρατοπέδου. Εν συνεχεία, ο Σκιπίων αύξησε την πίεση στην πολιορκημένη πόλη. Απέκλεισε με τείχος τον ισθμό στον οποίο βρισκόταν η Καρχηδόνα, με αποτέλεσμα οι αμυνόμενοι να περιοριστούν στην χερσόνησο όπου ήταν χτισμένη η πόλη τους, κατέλαβε τις βόρειες συνοικίες της πόλης, και διέταξε την κατασκευή ενός λιμενοβραχίονα, ο οποίος θα έφρασε την είσοδο του λιμανιού της πόλης, μάλιστα για το έργο αυτό, οι Ρωμαίοι έριξαν 15.000 κυβικά μέτρα λίθων στην θάλασσα. Το εγχείρημα όμως αυτό απέτυχε, καθώς οι Καρχηδόνοι είχαν καταφέρει να κατασκευάσουν

---

¹⁹⁰ Η Καρχηδόνα προστατευόταν από τρία διαδοχικά τείχη, τα οποία ήταν είτε ίσα στο ύψος, είτε, το πιθανότερο αφού προσέφερε αποτελεσματικότερη προστασία, άνισα στο ύψος, με το εξωτερικό να είναι το χαμηλότερο και το εσωτερικό το υψηλότερο. Ακόμη, διέθετε δύο λιμένες που έμοιαζαν με λιμνοθάλασσες, έναν για τα εμπορικά σκάφη και έναν μεγάλο, κυκλικού σχήματος, για τα πολεμικά πλοία.

μία άλλη έξοδο για τα πλοία τους σε άλλο σημείο, ενώ χρησιμοποιώντας τμήματα από παλαιά πλοία που βρίσκονταν στο λιμάνι, δημιούργησαν στόλο. Αν δεν είχαν καθυστερήσει τρεις ολόκληρες ημέρες να τολμήσουν μία έξοδο, θα είχαν αιφνιδιάσει πλήρως τους Ρωμαίους, αλλά πλέον οι δεύτεροι είχαν ήδη πληροφορηθεί τις καρχηδονιακές ενέργειες. Με 50 τριήρεις και άλλα σκάφη οι Καρχηδόνιοι κατάφεραν να απωθήσουν τις ρωμαϊκές επιθέσεις, και όταν αποσύρθηκαν πίσω, έφραξαν την είσοδο στο λιμάνι. Επίσης, το 147 ο Σκιπίων Αιμιλιανός επικράτησε του καρχηδονιακού στρατού, υπό την διοίκηση κάποιου Διογένη, στην δεύτερη Μάχη της Νεφέρης. Εν τω μεταξύ, ο πληθυσμός εντός των τειχών της πολιορκούμενης Καρχηδόνας βρισκόταν σε απελπιστική κατάσταση. Δεν είναι τυχαίο ότι αυξήθηκαν οι τελετουργικές ανθρωποθυσίες για τον εξευμενισμό των θεών και την σωτηρία της πόλης, ενώ Ρωμαίοι αιχμάλωτοι εκτελούνταν δημοσίως στα τείχη της πόλεως ως πρόκληση στον ρωμαϊκό στρατό. Οι θάνατοι από τον υποσιτισμό και τις ασθένειες ήταν πλέον κάτι το συνηθισμένο. Ο Ασδρούβας, ως υπεύθυνος για την άμυνα της πόλης, πρότεινε στον Νουμίδη βασιλιά Γολόσση (ή Γκουλούσσα, υιό του Μασσινίσσα) να μεσολαβήσει στους Ρωμαίους για να βρεθεί μια λύση. Ο Σκιπίων αν και στην αρχή ήταν ανένδοτος, τελικά πείσθηκε να δείξει υποχωρητικότητα, αν μη τι άλλο πλησίαζε η λήξη της θητείας του και δεν ήθελε να χαρεί ο αντικαταστάτης του τον θρίαμβο επί της Καρχηδόνας. Ο Ασδρούβας, όμως, αρνήθηκε την πρόταση του Σκιπίωνα περί ασφαλούς εξόδου από την πόλη του ιδίου, της οικογένειάς του και δέκα φιλικών οικογενειών, θεωρώντας την ατιμωτική.

Την άνοιξη του 146 π.Χ. εκδηλώθηκε η τελική επίθεση κατά της Καρχηδόνας. Οι υπερασπιστές της πόλης κατασκεύασαν οδοφράγματα και διένοιξαν ορύγματα και τάφρους για να καθυστερήσουν την προέλαση των εισβολέων, και γενικά προέβαλαν λυσσαλέα αντίσταση. Περίπου 20.000 Καρχηδόνιοι έχασαν την ζωή τους. Οι συγκρούσεις ήταν φονικότατες και διαρκούσαν όλη την ημέρα. Τα περισσότερα κτήρια στην Καρχηδόνα ήταν υψηλά, ακόμα και με έξι ορόφους, και κατέληγαν σε μια επίπεδη ταράτσα. Οι μάχες λοιπόν επεκτάθηκαν από τους δρόμους μέσα στα σπίτια και από δωμάτιο σε δωμάτιο, καθώς κάθε κτήριο ομοιάζε με ένα οχυρό που έπρεπε να κατακτηθεί ξεχωριστά. Η κατάσταση αυτή θυμίζει αρκετά παρόμοιες περιπτώσεις ανορθόδοξου πολέμου που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι συμβατικοί στρατοί π.χ. ανταρτοπόλεμο σε αστικό περιβάλλον¹⁹¹. Βέβαια, η μανία των Ρωμαίων ήταν τόση που σκοτώναν αδιακρίτως, πολλές φορές μάλιστα έβαζαν φωτιά σε ολόκληρα οικοδομικά συγκροτήματα, αδιαφορώντας για την παρουσία γυναικών και παιδιών. Έπειτα από έξι ημέρες ανηλεών συγκρούσεων, οι Ρωμαίοι έφθασαν στο κέντρο της πόλεως, όπου σε έναν υψηλό βράχο ήταν χτισμένη η Βύρσα, η ακρόπολη – οχυρό της Καρχηδόνας. Αρκετοί Καρχηδόνιοι είχαν καταφύγει εκεί, αλλά δεν είχαν διάθεση να πολεμήσουν, και υπό τον όρο να τους χαριστεί η ζωή, παραδόθηκαν στους Ρωμαίους. Από τους υπερασπιστές της πόλεως, αρνήθηκαν να παραδοθούν ο Ασδρούβας με την οικογένειά του και 900 Ρωμαίοι λιποτάκτες, που φοβούνταν την σκληρή τιμωρία που τους περίμενε, οι οποίοι είχαν οχυρωθεί στον ναό του Εσμούν (Eshmoun ή Eshmun , συνήθως ταυτιζόταν με τον Έλληνα Ασκληπιό). Τελικά, ο Ασδρούβας ζήτησε το έλεος του Σκιπίωνα, ενώ αντίθετα, η γυναίκα του με τα παιδιά τους, και οι λιποτάκτες, σε ένδειξη υπερηφάνειας αυτοκτόνησαν πέφτοντας μέσα στην φωτιά.

Επί 17 ημέρες μαινόταν η πυρκαϊά. Όσοι Καρχηδόνιοι γλύτωσαν της σφαγής, γύρω στις 50.000 που είχαν οχυρωθεί στην Βύρσα, πωλήθηκαν ως δούλοι. Ο Σκιπίων Αιμιλιανός

---

¹⁹¹ James D. Kiras, *Irregular Warfare : Terrorism and Insurgency*, στο John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, and Eliot Cohen, *Strategy in the Contemporary World, An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2002 , 2007, σελ. 170

επέτρεψε στους άνδρες του να λεηλατήσουν την Καρχηδόνα, ωστόσο, λέγεται ότι δεν επιθυμούσε την πλήρη καταστροφή της πόλης, αλλά οι εντολές της Συγκλήτου ήταν διαφορετικές. Η πόλη και το λιμάνι ισοπεδώθηκαν εντελώς και η γη που βρισκόταν η πόλη προσφέρθηκε στους θεούς του Κάτω Κόσμου, συνδεόμενη με βαριές κατάρρες ώστε να μην κατοικηθεί ξανά. Η ιστορία ότι οι Ρωμαίοι την έσπειραν με αλάτι για να μην φυτρώσει πια τίποτα εκεί, είναι μάλλον μεταγενέστερη παράδοση. Σύμφωνα με τον Πολύβιο, ο Σκιπίων απήγγειλε στίχους από την Ιλιάδα του Ομήρου όταν αντίκρουσε την καταστροφή της Καρχηδόνας, όπου ο Έκτωρ προβλέπει την καταστροφή της Τροίας, υπονοώντας ότι κάποια στιγμή ίσως θα ερχόταν και η στιγμή της Ρώμης να καταστραφεί από έναν ισχυρό αντίπαλο. Γεγονός είναι ότι η καταστροφή της Καρχηδόνας υπήρξε απότοκο τόσο άλογων παρορμήσεων όσο και ψυχρών υπολογισμών της Ρώμης, και δεν είναι τυχαίο ότι το ίδιο ακριβώς έτος, το 146 π.Χ., μία άλλη σπουδαία, ισχυρή και πλούσια πόλη, αυτήν την φορά στην Ελλάδα, ισοπεδώθηκε από τους Ρωμαίους, η Κόρινθος. Η μοίρα της Καρχηδόνας και της Κορίνθου αποτελούν αρχέτυπα υποδείγματα της άποψης ότι κανένας τρόπος δεν εξασφαλίζει μια κατοχή τόσο σίγουρα όσο η καταστροφή¹⁹².

---

¹⁹² Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας, Η Τέχνη της Εξουσίας*, (Μετάφραση : Ελένη Γκαγκάτσιου), Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008, σελ. 49

VIII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ : ΓΙΑΤΙ Η ΡΩΜΗ;

Διαθέτοντας το πλεονέκτημα της εκ των υστέρων γνώσεως, η είς τριπλούν πολεμική επικράτηση της Ρώμης επί της Καρχηδόνας φαντάζει ως ένα εύλογο αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό, όμως, οι αξιολογικές μας κρίσεις δεν δύνανται να είναι ορθές, καθώς η ερμηνεία μας επηρεάζεται σε άγνωστο βαθμό από τις μελλοντικές εξελίξεις αναφορικά με ιστορικά γεγονότα και εμπειρίες, καθιστώντας τις εκτιμήσεις μηχανικές, βασιζόμενες στην παραδοχή μίας δεδομένης συλλογιστικής αλληλουχίας, η οποία την εποχή που εξετάζουμε μόνο ξεκάθαρη δεν ήταν. Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε μία συνοπτική αποτίμηση των παραγόντων που συνετέλεσαν στην νικηφόρο πορεία της Ρώμης και την ήττα της Καρχηδόνας, με στόχο να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τα διεθνή γεγονότα και το πλήθος των σύνθετων παραγόντων που επιδρούν, ώστε να υλοποιηθεί ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Ορισμένα εργαλεία που θα χρησιμοποιηθούν για την σύντομη ανάλυση μας, προέρχονται από την ενδιαφέρουσα και πλούσια σε θεωρητικό "οπλοστάσιο" επιστήμη των διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής ανάλυσης. Ιδιαίτερα χρήσιμη και ενδιαφέρουσα θα είναι η συνεισφορά του μοντέλου της, αποκαλούμενης, τριάδας του Κλαούζεβιτς, που αναφέρεται στις τρεις κύριες τάσεις που υπεισέρχονται και επενεργούν στο φαινόμενο του πολέμου, ταυτιζόμενες σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό με παράγοντες που πρωταγωνιστούν στον πόλεμο. Συγκεκριμένα, τα πάθη που οδηγούν στην ανάφλεξη ενός πολέμου συνδέονται με τον ρόλο που διαδραματίζει ο λαός, αρετές όπως το θάρρος και το ταλέντο, αλλά και η συνεχής παρουσία του τυχαίου, συνδέονται κατά κόρον με την δράση του στρατού και του διοικητή, ενώ οι πολιτικοί αντικειμενικοί στόχοι που οφείλουν να επιτευχθούν και η συνολική καθοδήγηση στον πόλεμο, αναφέρονται σαφώς στην πολιτική ηγεσία¹⁹³. Επιπλέον, όσον αφορά την υψηλή στρατηγική των εμπολέμων, ο μελετητής οφείλει να έχει πάντα κατά νου τις διαστάσεις που την αποτελούν όπως την στρατιωτική στρατηγική, την οικονομική διάσταση, την εσωτερική πολιτική, την διεθνή νομιμοποίηση και την διπλωματία, καθώς όλες αυτές οι παράμετροι επηρεάζουν το τελικό αποτέλεσμα, ενώ σημαντικά είναι τα κριτήρια με τα οποία είναι δυνατόν να αξιολογηθεί η επιτυχία ή αποτυχία μίας υψηλής στρατηγικής, και αυτά είναι η καταλληλότητα, η εσωτερική συνοχή, η αποδοτικότητα, ο συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων και η αντοχή σε σφάλματα¹⁹⁴. Επίσης, μέσω της σύντομης ανάλυσης μας θα αναδειχθούν κανονικότητες που εμφανίζονται στην συμπεριφορά των δρώντων.

Κατ' αρχάς, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι αναφερόμαστε σε δύο διεθνείς "παίκτες" με διαφορετικό στρατηγικό πολιτισμό ή κουλτούρα. Η ιστορία και η εμπειρία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στην διαμόρφωση ταυτοτήτων στρατηγικής κουλτούρας, από την οποία, όπως είναι φυσικό, επηρεάζεται και η διαμόρφωση των πολιτικών δομών και των

---

¹⁹³ Karl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου*, Βιβλίο Πρώτο, (1832), Μετάφραση και Επιμέλεια : Νατάσα Ξεπουλιά, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 55-56

¹⁹⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής 4, Ε' Έκδοση, Αθήνα, 2007, σελ. 16-22 , 33-35. Για τις διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής βλ. επίσης, του ιδίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σελ. 17-24.

αμυντικών οργανισμών ενός κράτους¹⁹⁵. Πέραν των όποιων διλημάτων ασφαλείας ενδέχεται να υπάρχουν, η επισήμανση ότι οι εσωτερικές δομές ορισμένων κρατών, όπως της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, τα κάνουν επιρρεπή στην ανάληψη πολεμικής δράσης (επιθετικής) είναι μάλλον σωστή¹⁹⁶. Η Καρχηδόνα, που για τους δικούς της ιστορικούς λόγους δεν είχε διαμορφωθεί με αντίστοιχες δομές, είχε να αντιμετωπίσει όχι απλά μία δύναμη που, όπως ήδη έχει καταδειχθεί, δεν συμεριζόταν τις αντιλήψεις περί πολέμου του Ελληνιστικού Κόσμου, αλλά μία καλά οργανωμένη κρατική μηχανή για την οποία ο πόλεμος ήταν η πεμπτούσια της πολιτικής ύπαρξης και και της κοινωνικής ζωής.

Προφανώς, ο κεντρικός παράγων για την διεξαγωγή ενός πολέμου είναι οι ένοπλες δυνάμεις μίας χώρας, και στην περίπτωση αυτή, οι στρατοί που συγκρούσθηκαν παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, αν μη τι άλλο για την διαφορετικότητα τους. Η Ρώμη συμμετείχε στους πολέμους με έναν στρατό πολιτών – οπλιτών. Οι Ρωμαίοι, ακόμα και οι σύμμαχοι τους, είχαν γαλουχηθεί με τον πατριωτισμό, το επιθετικό πνεύμα και την αναζήτηση της πολεμικής δόξας που πρέσβευε η κρατική ιδεολογία, και είχαν λάβει την αντίστοιχη αγωγή και στρατιωτική εκπαίδευση. Αντίθετα, η Καρχηδόνα βίαζε την υπεράσπιση της (ή την επεκτατικότητα της, ανάλογα) σε πολυφυλετικούς μισθοφορικούς στρατούς, κάτι ανήκουστο για την Ρώμη. Ιστορικά, η φήμη των μισθοφόρων είναι ιδιαίτερα αρνητική, αφού χαρακτηρίζονται ως «...φιλόδοξοι και απειθάρχητοι, άπιστοι, γενναίοι μπροστά σε φίλους και δειλοί απέναντι σε εχθρούς...»¹⁹⁷, και πολλοί θεωρούν καίριο παράγοντα της συνολικής ήττας της Καρχηδόνας ότι χρησιμοποιούσε μισθοφορικά στρατεύματα, ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, με την εξαίρεση λίγων περιπτώσεων, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι μισθοφόροι της Καρχηδόνας πολεμούσαν με λιγότερη σκληρότητα και μαχητικό πνεύμα από τους Ρωμαίους¹⁹⁸. Επιπρόσθετα, επρόκειτο για επαγγελματίες στρατιώτες, πεπειραμένους, ενώ ακόμα και οι υποχρεωτικά στρατολογημένοι αναμενόταν ότι θα λάβουν κάποια εκπαίδευση. Βέβαια, το ετερόκλητο πλήθος που αποτελούσε τα καρχηδονιακά στρατεύματα σίγουρα προκαλούσε προβλήματα στην λειτουργικότητα του στρατού, μάλιστα ένας από τους πολλούς επαίνους του Πολύβιου για τις αρετές του Αννίβα αφορούσε την ικανότητα του να διοικεί έναν πολυεθνικό στρατό, που μιλούσε διαφορετικές γλώσσες, για πολλά χρόνια, δια μέσω των δυσκολιών του πολέμου, δίχως να προκύψει ποτέ ιδιαίτερη δυσαρέσκεια από την πλευρά τους¹⁹⁹. Αλλού βρισκόταν το σημαντικό πλεονέκτημα που απολάμβανε η Ρώμη έναντι των αντιπάλων της, και αυτό ήταν οι αριθμοί. Όσες δυσκολίες και πανωλεθρίες και αν προέκυψαν, η Ρώμη με την Συνομοσπονδία της οποίας ηγούνταν, κάλυπταν τις απώλειες στέλνοντας νέες λεγεώνες στα πεδία των μαχών. Σύμφωνα με τον Πολύβιο, κατά το ξέσπασμα του Δεύτερου Πολέμου η Ρώμη είχε στην διάθεση της 700.000 άνδρες! (Ρωμαίους και Συμμάχους). Από την άλλη

---

¹⁹⁵ Jeffrey S. Lantis and Darryl Howlett, *Strategic Culture*, στο John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, and Eliot Cohen, *Strategy in the Contemporary World, An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 2007, σελ. 87

¹⁹⁶ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008, σελ. 151

¹⁹⁷ Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας, Η Τέχνη της Εξουσίας*, (Μετάφραση : Ελένη Γκαγκάτσιου), Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008, σελ. 95

¹⁹⁸ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 29-30

¹⁹⁹ Michael P. Fronda, *Hannibal : Tactics, Strategy, and Geostategy*, στο Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011, σελ. 258

πλευρά, η Καρχηδόνα δεν ήταν ικανή και διατεθειμένη να υποστεί υπεράριθμες θυσίες των στρατιωτών της, για τον απλούστατο λόγο ότι κόστιζαν πολύ, αφού η στρατολόγηση νέων μισθοφόρων και η πληρωμή τους αποτελούσαν τεράστια επιβάρυνση για το κρατικό θησαυροφυλάκιο. Αναφορικά με αρετές όπως η γενναιότητα και η δεξιότητα, αλλά και τον παράγοντα τύχη, δεν είναι δυνατή μία διάκριση μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών, καθώς η παρουσία των στοιχείων αυτών σε διάφορα επίπεδα και περιπτώσεις είναι δεδομένη. Ακόμη, η ίδια η σημασία των παραγόντων αυτών είναι θεμελιώδης αλλά πολλές φορές έχει εκ των πραγμάτων και των περιστάσεων μεικτά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, η απόπειρα κατάκτησης των Δρεπάνων από τον Κλαύδιο Πούλχρο κατά τον Πρώτο Πόλεμο ήταν στρατηγικά ορθή, όμως σε τακτικό επίπεδο αποδείχθηκε παταγώδης αποτυχία. Αντίστοιχα, η αναμφίβολου επιπέδου τακτική μεγαλοφυΐα του Αννίβα στον Δεύτερο Πόλεμο, εργάστηκε για μία υψηλή στρατηγική που αποδείχθηκε τελικά άτοπη.

Σε επίπεδο πολιτικής ηγεσίας και λαϊκής στάσης, ανακαλύπτουμε καινούριες αντιθέσεις που εκπλήσσουν. Η απόλυτη επικράτηση στους πολέμους που επιζητούσε η Ρώμη, αποτελούσε ζήτημα ιδεολογίας και ηθικής τάξεως των πραγμάτων. Η άτεγκτη στάση της Συγκλήτου απέναντι στον απεσταλμένο του Αννίβα μετά την καταστροφική για τους Ρωμαίους Μάχη των Καννών, αποτελεί το τυπικότερο παράδειγμα. Οι πόλεμοι για την Ρώμη τελείωναν μόνο με την αποδοχή της ήττας από τον αντίπαλο και την ολοκληρωτική υποταγή του. Ο έμφυτος πατριωτισμός και η αίσθηση μίας υψηλής ηθικής επιταγής και αποστολής, σε συνδυασμό με την αίσθηση του κινδύνου ή γενικά της εχθρότητας κάποιου αντιπάλου, συνέτειναν στην συσπείρωση της ρωμαϊκής κοινωνίας ανεξαρτήτου κοινωνικής και οικονομικής τάξεως. Η ρωμαϊκή αριστοκρατία, που παραδοσιακά συνδεόταν με την γαιοκτησία, όταν παρέστη ανάγκη προσέφερε, παρ'όλα αυτά, γενναίες επιχορηγήσεις για την ναυπήγηση ενός καινούριου στόλου. Γενικότερα, οι Ρωμαίοι υπέταξαν την κρατική οικονομία στις ανάγκες του πολέμου. Το ακριβώς αντίστροφο συνέβη στην πόλη των εμπόρων, την Καρχηδόνα, όπου οι ανάγκες του πολέμου υπήχθησαν στις οικονομικές προτεραιότητες. Φαίνεται πως για τους Καρχηδόνιους προείχε η οικονομική ακμή της πόλης παρά η πολιτική και στρατιωτική δόξα. Σε αντίθεση με την κατάσταση στην άρχουσα τάξη της Ρώμης, όπου οι προσωπικές διαφορές και φιλοδοξίες παραμερίζονταν μπροστά στον αγώνα κατά του κοινού εχθρού, στην Καρχηδόνα επικρατούσε διαίρεση στην άρχουσα τάξη, με κλασικό παράδειγμα την αντιπαλότητα ανάμεσα στην παράταξη των Βαρκιδών και αυτήν του Άνωνα του Μεγάλου. Οι ανταγωνισμοί αυτοί υπήρχαν, φυσικά, και στην Ρώμη, αλλά δεν έφθαναν στο σημείο να επιδράσουν στα θέματα του πολέμου, ούτε χωρίσθηκε η Ρωμαϊκή Σύγκλητος, όπως συνέβη στην Καρχηδονιακή Γερουσία, σε φιλοπόλεμη και φιλειρηνική παράταξη, κάτι που είχε επιπτώσεις π.χ. στις αποφάσεις για αποστολή ενισχύσεων στους Καρχηδόνιους στρατηγούς που βρίσκονταν στο πεδίο της μάχης. Μόλις κατά τον Τρίτο Πόλεμο, όταν οι πολίτες της Καρχηδόνας αντιλήφθηκαν ότι κινδύνευαν άμεσα με φυσική εξόντωση, παρατηρήθηκε μία τόνωση του πατριωτικού αισθήματος και εντυπωσιακή ομοψυχία.

Ο Α΄ Καρχηδονιακός Πόλεμος υπήρξε η πιο μακροχρόνια αναμέτρηση της Ρώμης και της Καρχηδόνας, όμως γεωγραφικά ήταν πιο περιορισμένος από τον Δεύτερο Πόλεμο, καθώς με εξαίρεση την εκστρατεία στην Αφρική, το ουσιαστικό πεδίο μάχης ήταν η Σικελία. Οι Ρωμαίοι υιοθετώντας την άμεση προσέγγιση, εστίασαν την πολεμική τους προσπάθεια ενάντια στο εχθρικό ναυτικό, αφού διέγνωσαν ότι αυτό αποτελούσε το κέντρο βάρους της αντίπαλης προσπάθειας, ενώ δεν έπαψαν να αναζητούν μία αποφασιστική ναυμαχία που θα τους έφερε την νίκη. Τελικά όντως, και σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει συνήθως, η αποφασιστική μάχη δόθηκε στην θάλασσα, ενώ επικρατούσε ισοπαλία στην ξηρά, υπό την έννοια ότι

αποτέλεσε το τελειωτικό πλήγμα στην θέληση του αντιπάλου να συνεχίσει τον πόλεμο. Παρεμπιπτόντως, η προσαρμοστικότητα που επέδειξαν οι Ρωμαίοι στις συνθήκες του πολέμου και τον εχθρό που αντιμετώπιζαν ήταν αξιοθαύμαστη και φαίνεται από την δημιουργία ισχυρού στόλου με βάση το σχέδιο εχθρικών πλοίων που είχαν καταλάβει και την υιοθέτηση της εφεύρεσης των κοράκων, και όλα αυτά από έναν λαό που δεν είχε ιδιαίτερη σχέση με την θάλασσα και την ναυτική τέχνη. Ο ίδιος ο Πολύβιος είχε παρατηρήσει ότι ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα των Ρωμαίων ήταν η ικανότητα να μαθαίνουν από τους άλλους και η προσαρμογή τους στις μεταβαλλόμενες συνθήκες²⁰⁰. Από την μεριά τους οι Καρχηδόνιοι, αρχικά θέλησαν να συντρίψουν τους Ρωμαίους σε αποφασιστική ναυμαχία, αλλά καθώς αυτό απεδείχθη ανέφικτο, προτίμησαν να επιβάλλουν στους αντιπάλους τους έναν μακροχρόνιο πόλεμο φθοράς. Το πρόβλημα με την Καρχηδόνα ήταν η μη σωστή εκμετάλλευση των περιστασιακών κερδών που είχε, είτε από δικές της ενέργειες είτε από λάθη του αντιπάλου, η ανικανότητα να ανακαλύψει έναν τρόπο αντιμετώπισης των κοράκων (για όσο τους χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι), και η διασπορά των πόρων και των δυνάμεων της σε πολλά μέτωπα, εξαιτίας των εξεγέρσεων που αντιμετώπισε στην επικράτεια της ύστερα από την ρωμαϊκή εισβολή. Η απόφαση της να δεσμεύσει πόρους και δυνάμεις σε παράλληλες εκστρατείες κατάκτησης στην Αφρική, εν μέσω πολέμου με την Ρώμη, ήταν ένα εγκληματικό λάθος κατά των συμφερόντων της και την οδήγησε σε στρατηγική υπερεπέκταση. Είναι προφανές πως ο συσχετισμός ικανοτήτων και στόχων στην στρατηγική της Καρχηδόνας έπασχε, δεν διέθετε εσωτερική συνοχή, αφού οι επιδιώξεις της αλληλοϋπονομεύονταν, ενώ η αντοχή της σε σφάλματα ήταν χαμηλή. Διαφαίνεται ότι η Ρώμη ήταν περισσότερο αφοσιωμένη στον αγώνα να νικήσει τον πόλεμο, αφού φαινομενικά η Ρώμη ήταν αυτή που σχεδόν πάντα αναλάμβανε την πρωτοβουλία των κινήσεων και η Καρχηδόνα απλά αντιδρούσε, και ίσως αυτό σχετίζεται με τον στόχο της Ρώμης που ήταν η υποταγή του αντιπάλου, ενώ της Καρχηδόνας ένας κερδοφόρος συμβιβασμός²⁰¹. Η ρωμαϊκή στρατηγική στον πόλεμο αποδείχθηκε κατάλληλη και αποδοτική, ενώ εντυπωσιακή ήταν η αντοχή της σε σφάλματα, όπως οι πολλές απώλειες που υπέστησαν οι Ρωμαίοι από φυσικές καταστροφές, χωρίς όμως η ζημιά για την στρατηγική τους να είναι απαγορευτική.

Αλλά ούτε η εξαιρετική επίδοση του Αννίβα στα πεδία των μαχών ήταν αρκετή από μόνη της για να φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Στον Β΄ Καρχηδονιακό Πόλεμο ο Αννίβας ακολουθώντας μία άμεση προσέγγιση, μετέφερε τον πόλεμο στην Ιταλία με μεγάλη επιτυχία, και κύριο στόχο της στρατηγικής του την αποσάρθρωση της Ρωμαϊκής Συνομοσπονδίας, έχοντας διαγνώσει τις συμμαχικές πόλεις και κοινότητες της Ρώμης ως το κέντρο βάρους της αντίπαλης πολεμικής προσπάθειας. Οι Ρωμαίοι κατέφυγαν στην προσφιλή τους λύση και επιζήτησαν αποφασιστική μάχη, με καταστροφικές συνέπειες για τους ίδιους. Οι ηττημένοι όμως έμαθαν από τα λάθη τους, και επέδειξαν το ίδιο εντυπωσιακή προσαρμοστικότητα με αυτήν που επέδειξαν με την χρήση των κοράκων σε τακτικό επίπεδο, αλλά αυτήν την φορά η προσαρμογή ήταν στο επίπεδο της στρατηγικής και αφορούσε την στρατηγική του Φάβιου. Ο Αννίβας αναγκάστηκε να διεξάγει ένα είδος πολέμου που δεν επιθυμούσε, με σημαντικές συνέπειες για την υλοποίηση των στρατηγικών του υπολογισμών. Δυστυχώς για τον Καρχηδόνιο ηγέτη, παρά τους ανταγωνισμούς και την

---

²⁰⁰ Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική (War and Change In World Politics)*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1981), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2007, σελ. 180

²⁰¹ J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996, σελ. 168

έλλειψη συμπαγούς ενότητας, η επιρροή της Ρώμης είχε θεμελιωθεί γερά στις περισσότερες ιταλικές κοινότητες, καθώς είχαν αναπτυχθεί περίπλοκοι δεσμοί κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής υφής, με πολλές από τις κοινότητες αυτές να γνωρίζουν ακόμα και ακμή, έστω και σχετική, υπό την αιγίδα της Ρώμης. Η Ρώμη, της οποίας οι πολίτες αντιστοιχούσαν περίπου στα δύο έβδομα του πληθυσμού της Κοινοπολιτείας, γνώριζε πως να ασκεί αποτελεσματικά την πολιτική και στρατιωτική ηγεμονία της, κάτι που περιελάμβανε ενίοτε πράξεις σκληρής βίας, ωστόσο δεν αντιμετώπιζε τους Λατίνους και Ιταλούς συμμάχους της ως κάτι το τελείως διαφορετικό²⁰². Σύν τοις άλλοις, οι απαιτήσεις της κάπως χαλαρής εξουσίας που ασκούσε (ανάλογα με την περίπτωση) όπως η υποχρέωση παροχής στρατιωτών σε περίοδο πολέμου, δεν υπερέβαινε τις απαιτήσεις που έθετε στους δικούς της πολίτες. Φαίνεται πως ο Αννίβας έκρινε την σχέση μεταξύ της Ρώμης και των συμμάχων της με βάση το παράδειγμα της Καρχηδόνας και της σχέσης της με τους υποτελείς της, μία σύγκριση αρκετά λανθασμένη. Επίσης, τον σκοπό του Αννίβα δεν βοηθούσαν οι πολιτιστικές διαφορές ανάμεσα στους λαούς της Ιταλίας και τους Καρχηδόνιους, η φήμη της καρχηδονιακής ηγεμονίας για την σκληρότητα της, καθώς και η συμμαχία του Αννίβα με τους Γαλάτες, που ήταν παραδοσιακοί εχθροί όχι μόνο της Ρώμης αλλά και άλλων ιταλικών λαών. Επιπρόσθετα, είναι πιθανόν οι μεγάλες αρετές που αναμφίβολα διέθετε ο Αννίβας ως στρατηγός, η πίστη του στις ικανότητες του, να τον οδήγησαν στην πεποίθηση ότι επειδή μπορούσε να νικήσει την Ρώμη στο πεδίο της μάχης, αυτομάτως θα μπορούσε να την νικήσει και στον πόλεμο²⁰³. Στο μεταξύ η στρατηγική του Αννίβα, δεδομένης της ρωμαϊκής στάσης, χαρακτηρίστηκε από έλλειψη εσωτερικής συνοχής, αφού αν και ήθελε να βοηθήσει τους νεοαποκτηθέντες συμμάχους του από την τιμωρητική διάθεση της Ρώμης, αυτό τον οδηγούσε σε στρατιωτικές επιλογές που δεν ήταν αρχικά στο σχέδιο του για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των Ρωμαίων. Ακόμη, ο στρατός που διέθετε στην Ιταλία δεν ήταν αρκετός αριθμητικά για ένα τέτοιο έργο, άρα υπήρχε πρόβλημα και με τον συσχετισμό ικανοτήτων και στόχων. Τα ίδια ακριβώς ίσχυαν και για την συνολική στρατηγική της Καρχηδόνας στον πόλεμο, η οποία αποδείχθηκε μη ανθεκτική στα σφάλματα. Η ανικανότητα αποστολής ικανοποιητικών ενισχύσεων στον Αννίβα υπήρξε καίριο πρόβλημα. Η ρωμαϊκή θαλάσσια κυριαρχία μπορεί να ήταν διαπερατή ορισμένες φορές, αλλά ελέγχοντας κύριες θαλάσσιες διόδους, οι Ρωμαίοι είχαν αποκλείσει την πιθανότητα να αποσταλούν σημαντικές ενισχύσεις στον Αννίβα είτε από την Καρχηδόνα είτε από την σύμμαχο Μακεδονία²⁰⁴. Ίσως τελικά η μόνη πιθανότητα νίκης για τον Αννίβα να ήταν η απόφαση να πολιορκήσει την Ρώμη ύστερα από τις Κάννες, ακολουθώντας την βασική αρχή ότι μετά την επικράτηση στο πεδίο

---

²⁰² Arnold J. Toynbee, *Hannibal's Legacy, The Hannibalic War's Effects on Roman Life, Volume I, Rome and her Neighbours before Hannibal's entry*, Oxford University Press, London & New York & Toronto, 1965, σελ. 505

²⁰³ Barry S. Strauss and Josiah Ober, *The Anatomy of Error, Ancient Military Disasters and Their Lessons for Modern Strategists*, St. Martin's Press, New York, 1978-1979, 1990, σελ. 159

²⁰⁴ Captain A.T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications, Inc., New York, 1987 (First Publication : Little, Brown, and Company, Boston, 1890), σελ. 17

της μάχης, πρέπει κανείς να είναι αποφασισμένος να κυνηγήσει την νίκη ανελέητα, είτε με πολιορκία της πρωτεύουσας του εχθρού είτε με την πλήρη καθυπόταξη του²⁰⁵.

Αντί επιλόγου θα μπορούσαν να αναφερθούν μερικές μόνο επισημάνσεις αναφορικά με τα πολλά διδάγματα που δύναται κανείς να αντλήσει από την μελέτη των Καρχηδονιακών Πολέμων, των οποίων το ενυπάρχον ενδιαφέρον καθίσταται ακόμη μεγαλύτερο λόγω των πολυεπίπεδων προεκτάσεων που έχουν και την συνέχεια που χαρακτηρίζει την αξία και την σημασία τους για τον σύγχρονο κόσμο. Ο Πρώτος Πόλεμος μας εφιστά την προσοχή στον ρόλο του τυχαίου στις διεθνείς σχέσεις, των περιστάσεων που οδηγούν σε λανθασμένους υπολογισμούς και αντιδράσεις και έχουν ως αποτέλεσμα την πρόκληση αναταραχών στο διεθνές σύστημα. Ο Δεύτερος Πόλεμος αναδεικνύει τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης των διεθνών σχέσεων, συγκεκριμένα το σύστημα, το κράτος και το άτομο, ειδικότερα όσον αφορά το τελευταίο, μας διδάσκει την σημασία του ηγέτη, της προσωπικότητας εκείνης που γίνεται, όντως ή εν δυνάμει, η αιτία μεταβολών σε συστημικό επίπεδο, αλλά και την ψυχρή λογική των διεθνών σχέσεων και των πολυάριθμων παραγόντων που επιδρούν επ'αυτών, και κατορθώνουν να επιβληθούν ακόμα και επί των σπουδαιότερων ηγετικών μορφών που τόλμησαν να ξεχωρίσουν. Ο Τρίτος Πόλεμος μας πληροφορεί για τις καταστροφικές συνέπειες που αναμένονται όταν ισχυροί παράγοντες του συστήματος κυβερνώνται από πάθη και πάσχουν από ιδεοληψίες, των οποίων το αντικείμενο και ο αποδέκτης είναι κάποιος αδύναμος παράγοντας του συστήματος. Τέλος, όλοι οι πόλεμοι μας μαθαίνουν την κεντρική σημασία του λαού, του στρατού και της κυβέρνησης στα διεθνή τεκταινόμενα, όταν έκαστος με τα ιδιαίτερα στοιχεία που του πρέπει κατορθώνει να δρομολογήσει γεγονότα.

---

²⁰⁵ Hans Delbruck, *History of the Art of War, Within the Framework of Political History, Antiquity, Volume I* (translated by Walter J. Renfro, Jr.), Greenwood Press, Westport, Connecticut & London, England, 1975, σελ. 337

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ :

- Sir Julian Stafford Corbett, *Αρχές Ναυτικής Στρατηγικής (Some Principles of Maritime Strategy)*, (Longmans, Green and Company, London, 1911), Μετάφραση – Επιστημονική Επιμέλεια : Μαυρόπουλος Παναγιώτης, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού, Αθήνα, Αύγουστος 2015
- Robert Gilpin, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική (War and Change In World Politics)*, (Cambridge University Press, Cambridge, 1981), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2007
- Σταύρος Θεοφανίδης, *Ποιός Είναι Ηγέτης, Η Ποιότητα της Ηγεσίας*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1999
- Karl von Clausewitz, *Περί του Πολέμου, Βιβλίο Πρώτο*, (1832), Μετάφραση και Επιμέλεια : Νατάσα Ξεπουλιά, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997
- Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η υψηλή στρατηγική της αρχαίας Σπάρτης (750-192 π.Χ.)*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής Νο 6, Ε΄ Έκδοση, Αθήνα, 2007
- Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2008
- Νίκος Κυριαζής, *Δημοκρατία και Πόλεμος, Ιστορίες από την Αρχαία Ελλάδα*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2014
- Ιωάννης Κωτούλας, Δημήτρης Μπελέζος, Απόστολος Δελής, Στέλιος Δεμηράς, *Καρχηδονιακοί Πόλεμοι, Η Στρατηγική Ιδιοφυΐα του Αννίβα εναντίον της Ρωμαϊκής Υπεροχής*, Στρατιωτική Ιστορία, Σειρά : Μεγάλες Μάχες, τεύχος 15, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα, Οκτώβριος 2004
- Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας, Η Τέχνη της Εξουσίας*, (Μετάφραση : Ελένη Γκαγκάτσιου), Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008
- John J. Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων (The Tragedy of Great Power Politics)*, (W.W. Norton & Company Ltd., New York, 2001), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2006
- Αθανάσιος Πλατιάς, Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Τέχνη του Πολέμου του Σουν Τσου*, Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα, 2015
- Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} Αιώνας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Σειρά Μελετών Διπλωματίας και Στρατηγικής 4, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων Νο 25, Ε΄ Έκδοση (Α΄ Έκδοση 2000), Αθήνα, 2007
- Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996

- Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, (Απόδοση : Ρένα Λέκκου-Δάντου), Σειρά : Management, Εκδόσεις Περίπλους, Αθήνα, 2003
- Kenneth N. Waltz, *Θεωρία διεθνούς πολιτικής (Theory of International Politics)*, (McGraw-Hill, New York, 1979), Μετάφραση : Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ :

- Jacob Abbott, *The History of Hannibal the Carthaginian*, Harper & Brothers, New York, 1849
- F.E. Adcock, *The Roman Art of War Under the Republic, Martin Classical Lectures Volume VIII*, Harvard University Press, Cambridge : Massachusetts, 1940
- A.E. Astin, *Scipio Aemilianus*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford, 1967
- Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, 264-146 BC*, Osprey Publishing, Essential Histories, Oxford, 2002
- Sir Nigel Bagnall, *The Punic Wars, Rome, Carthage and the Struggle for the Mediterranean*, Pimlico, London, 1999
- John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, and Eliot Cohen, *Strategy in the Contemporary World, An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2002 , 2007
  - James D. Kiras, *Irregular Warfare : Terrorism and Insurgency*
  - Jeffrey S. Lantis and Darryl Howlett, *Strategic Culture*
- Sir Gavin de Beer, *Alps and Elephants, Hannibal's March*, Geoffrey Bles Ltd, London, 1955
- M. Cary and H.H. Scullard, *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, The MacMillan Press Ltd, London, 1975 (3rd Edition)
- Peter Connolly, *Greece and Rome at War*, Greenhill Books, London & Stackpole Books, Pennsylvania, 1981 , 1998
- Hans Delbruck, *History of the Art of War, Within the Framework of Political History, Antiquity, Volume I* (translated by Walter J. Renfro, Jr.), Greenwood Press, Westport, Connecticut & London, England, 1975
- T.A. Dorey and D.R. Dudley, *Rome Against Carthage*, Martin Secker & Warburg Limited, London, 1971
- Stephen L. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1985
- Arthur M. Eckstein, *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London, 2006
- M.I. Finley, *A History of Sicily, Ancient Sicily to the Arab Conquest*, Chatto & Windus Ltd, London, 1968
- Michael P. Fronda, *Between Rome and Carthage, Southern Italy during the Second Punic War*, Cambridge University Press, Cambridge (U.K.) & New York, 2010
- Richard A. Gabriel, *Scipio Africanus, Rome's Greatest General*, Potomac Books, Inc., Washington, D.C., 2008
- Adrian Goldsworthy, *Roman Warfare*, Cassell, London, 2000

- Adrian Goldsworthy, *The Punic Wars*, Cassell & Co, London, 2000
- Mark Healy, *Cannae 216 BC, Hannibal Smashes Rome's Army*, Osprey Military, Campaign Series 36, Osprey Publishing, Oxford, 1994
- Dexter Hoyos (ed.), *A Companion to the Punic Wars*, Wiley-Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2011
  - Pedro Barcelo, *Punic Politics, Economy, and Alliances, 218-201*
  - Hans Beck, *The Reasons for the War*
  - Bruno Bleckmann, *Roman Politics in the First Punic War*
  - Yann Le Bohec, *The "Third Punic War" : The Siege of Carthage (149-146 BC)*
  - Peter Edwell, *War Abroad : Spain, Sicily, Macedon, Africa*
  - Michael P. Fronda, *Hannibal : Tactics, Strategy, and Geostrategy*
  - Dexter Hoyos, *Carthage in Africa and Spain, 241-218*
  - Dexter Hoyos, *The Outbreak of War*
  - Claudia Kunze, *Carthage and Numidia, 201-149 BC*
  - Kathryn Lomas, *Rome, Latins, and Italians in the Second Punic War*
  - Luigi Loreto, *Roman Politics and Expansion, 241-219*
  - Richard Miles, *Hannibal and Propaganda*
  - Louis Rawlings, *The War in Italy, 218-203*
  - Nathan Rosenstein, *Italy : Economy and Demography after Hannibal's War*
  - John Serrati, *The Rise of Rome to 264 BC*
  - Klaus Zimmermann, *Roman Strategy and Aims in the Second Punic War*
- Dexter Hoyos, *Hannibal's Dynasty, Power and politics in the western Mediterranean, 247-183 BC*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2003
- B.D. Hoyos, *Unplanned Wars, The Origins of the First and Second Punic Wars*, Walter de Gruyter & Co., Berlin & New York, 1998
- Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey and Guildford, Surrey, 1976
- Serge Lancel, *Carthage, A History*, translated by Antonia Nevill, Blackwell Publishers, Oxford, U.K. & Cambridge, U.S.A., 1995 (1st Edition 1992)
- J.F. Lazenby, *The First Punic War, A Military History*, UCL Press Limited, London, 1996
- B.H. Liddell Hart, *Strategy*, Signet Books, New American Library, Inc., New York, 1974 (Faber & Faber Ltd, London, 1954 , 1967)
- Edward N. Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1987
- Captain A.T. Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*, Dover Publications, Inc., New York, 1987 (First Publication : Little, Brown, and Company, Boston, 1890)
- Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Brief Edition, Revised by Kenneth W. Thompson, McGraw-Hill Companies, Inc., 1985 (1st Edition 1948)
- Williamson Murray, MacGregor Knox and Alvin Bernstein (ed.), *The Making of Strategy, Rulers, States and War*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1994
  - Alvin H. Bernstein, *The strategy of a warrior-state : Rome and the Wars against Carthage, 264-201 B.C.*
- Dr Konstantin Nossov & Peter Dennis, *War Elephants*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2008

- Robert L. O'Connell, *The Ghosts of Cannae, Hannibal and the Darkest Hour of the Roman Republic*, Random House Trade Paperbacks, New York, 2010 & 2011
- Gilbert Charles Picard and Colette Picard, *The Life and Death of Carthage, A survey of Punic history and culture from its birth to the final tragedy*, (translated by Dominique Collon), Sidgwick & Jackson, London, 1968
- Athanassios G. Platias & Constantinos Koliopoulos, *Thucydides on Strategy, Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Eurasia Publications, Athens, 2006
- Dennis Proctor, *Hannibal's March in History*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford, 1971
- H.H. Scullard, *A History of the Roman World, 753-146 BC*, Routledge, London & Routledge, Chapman and Hall, Inc., New York, 1980 (1st Edition 1935)
- H.H. Scullard, *Roman Politics, 220-150 BC*, Clarendon Press / Oxford University Press, Oxford / London, 1951
- H.H. Scullard, *Scipio Africanus : Soldier and Politician*, Thames and Hudson, Bristol, 1970
- H.H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World*, Thames and Hudson, University Printing House, Cambridge, 1974
- Claire Stocks, *The Roman Hannibal, Remembering the Enemy in Silius Italicus' Punica*, Liverpool University Press, Liverpool, 2014
- Barry S. Strauss and Josiah Ober, *The Anatomy of Error, Ancient Military Disasters and Their Lessons for Modern Strategists*, St. Martin's Press, New York, 1978-1979 , 1990
- J.H. Thiel, *A History of Roman Sea-Power before the Second Punic War*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1954
- Arnold J. Toynbee, *Hannibal's Legacy, The Hannibalic War's Effects on Roman Life, Volume I, Rome and her Neighbours before Hannibal's entry*, Oxford University Press, London & New York & Toronto, 1965
- Marc Trachtenberg, *The Craft of International History, A Guide to Method*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2006
- F.W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius, Volume I, Commentary on Books I-VI*, Clarendon Press, Oxford, 1957
- F.W. Walbank, A.E. Astin, M.W. Frederiksen, R.M. Ogilvie, A. Drummond, *The Cambridge Ancient History, Second Edition, Volume III, Part 2, The Rise of Rome to 220 BC*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
- Russell F. Weigley, *The American Way of War : A History of United States Military Strategy and Policy*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1973, 1977 (with Macmillan Publishing Co., Inc.)
- Terence Wise & Richard Hook, *Armies of the Carthaginian Wars, 265-146 BC*, Men-at-Arms Series 121, Osprey Publishing & Reed International Books Limited, London, 1982

